

JOSEP FONTBERNAT

CONSELLER DE TARRADELLAS

JOAN ESCULIES

Coberta

Barcelona, setembre de 1930

Josep Fontbernat, director del Cor de Llevant.

GABRIEL CASAS I GALO BARDES / ANC

JOSEP FONTBERNAT

CONSELLER DE TARRADELLAS

JOSEP FONTBERNAT

CONSELLER DE TARRADELLAS

JOAN ESCULIES

FUNDACIÓ **JOSEP IRLA**

BARCELONA, MAIG DE 2017

A la Lola i a l'Ester, per aquest meravellós
estiu nostre de gronxadors, xoxes, titos, nunes,
monos, doraemons i exiliats.

Agraeixo la col·laboració a l'hora de recercar
documentació a Montserrat Catalán,
exdirectora de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià,
a la directora actual Núria Gavarró
i al seu equip, Rosa Maria Brull i Judith Poblet;
a Josep Vall, director executiu de la Fundació Josep Irla;
a l'Ajuntament de Bescanó;
a Mireia Bo, de l'Arxiu Nacional de Catalunya;
a Josep Ros, de l'INSPAI de la Diputació de Girona.
I també les orientacions de Ramon Batalla,
Toni Solanelles, Miquel Esculies
i sobretot les explicacions de Marylou Fontbernat.

*«Els russos blancs fan de xofer, de ballarí,
de senyor de companyia, de general,
de príncep, etc.»¹*

*«Les teves cartes i les nostres constants
coincidències són per a mi un estímul que el dia
que em faltés em sembla que em mancaria la força
necessària per a continuar la feixuga
i sovint dramàtica tasca que comporta
la meva representació.»²*

1 Josep FONTBERNAT, *La batalla de Prats de Molló*, p. 85.

2 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat.
20 de maig de 1959, Saint-Martin-le-Beau.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

historia@irla.cat

EDITOR

JOSEP VALL

EQUIP EDITORIAL

ARNAU ALBERT
JOAN ALMACELLAS
SANTI BRACONS

AGRAÏMENTS EN LA RECERCA GRÀFICA

DANIEL ARENY I ROSSELL
MIREIA BO I GUDIOL (ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA)
ANDREU CLARET I SERRA
ERIC FORCADA I SALVADOR
DAVID GROSCLAUDE
ÀNGELS MACH I BUCH (SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES)
MARIA MENA I MAIQUES (ARXIU FOTOGRÀFIC DE BARCELONA)
GUALBERT OSORIO I ACHURRA
PATRICI POJADA
ANTONI POL I PADRÓS (SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES)
MAITE TORÀ (ORFEÓ LLEIDATÀ)

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA

SANDRA BALAGUÉ

DISSENY ORIGINAL

JORDI VINYETS

IMPRESSIÓ

GRÀFIQUES CUSCÓ

ISBN

978-84-697-4180-1

DIPÒSIT LEGAL

B 16059-2017

L'obra editada en aquest llibre va ser la guanyadora de la **Beca d'Estudi President Irla 2016** convocada per la Fundació Josep Irla amb el suport de la Diputació de Girona.

Diputació de Girona

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de la xarxa telemàtica o d'internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP

Esculies i Serrat, Joan 1976- autor

Josep Fontbernat, conseller de Tarradellas.
Bibliografia.

ISBN 9788469741801

1. Fundació Josep Irla II. Títol 1. Fontbernat i Verdaguer, Josep, 1896-1977 2. Polítics - Catalunya - Biografia 3. Músics - Catalunya - Biografia

929Fontbernat i Verdaguer, Josep

Sumari

Pròleg. Josep Fontbernat, recuperat.....	15
Enric Pujol	
JOSEP FONTBERNAT,	
CONSELLER DE TARRADELLAS	
Joan Esculies	
Introducció. L'home que no volia convertir-se en un rus blanc.....	17
1. La música com a eina de propaganda.....	23
1.1. Els orígens familiars.....	23
1.2. El contacte amb el cant coral	25
1.3. El primer exili.....	27
1.4. Al servei de Macià.....	31
1.5. Un home d'acció: Enric Fontbernat.....	35
1.6. El Cor Occità, tapadora d'Estat Català.....	39
1.7. La descoberta de Les Deux Magots.....	43
1.8. L'hora del complot: Prats de Molló	47
1.9. Els alvernesos al rescat: director de La Bourrée	51
2. A l'ombra de Macià i Companys	57
2.1. Retorn a Catalunya: l'agitador d'Els Cent Homes	57
2.2. La patinada de l'afer Bloch	67
2.3. Un càrrec polític, per fi	73
2.4. La mort del «millor».....	79
2.5. Director general de radiodifusió	83
3. Sobreviure a França.....	91
3.1. De nou, l'exili.....	91
3.2. Crítica a Companys.....	93
3.3. Mèxic era molt lluny.....	97
3.4. Sortir de la letargia.....	99

3.5. Retorn a París a sou de la Generalitat	103
3.6. Malentesos filo-comunistes.....	107
3.7. El Consell del Patrimoni Nacional de Catalunya.....	111
3.8. La reforma del Consell del Patrimoni Nacional de Catalunya ...	114
3.9. Viure en un atzucac constant	119
3.10. La creació d'un Consell Nacional Permanent	125
3.11. Pendent avall.....	129
4. La mirada andorrana.....	135
4.1. Andorra. La salvació?.....	135
4.2. Tarradellas, president per sorpresa.....	141
4.3. Un etern compàs d'espera	155
4.4. Fontbernat, ministre de la República a l'exili?.....	159
4.5. Reconèixer-se a un mateix.....	165
4.6. Alçar la bandera de Macià.....	175
4.7. Cors andorrans	179
4.8. Fontbernat i Andorra cobren importància.....	189
4.9. Ciutadans de Catalunya!, Macià i Prat de la Riba	193
4.10. El Glossari andorrà i una nova campanya pro-Pau Casals contra Tarradellas	197
4.11. Cop al Glossari i delegat de la Generalitat a Andorra	203
4.12. Contra els Jocs Florals a Andorra	207
4.13. El principi de la fi	211
4.14. Morir a les portes del retorn	215
4.15. El mestre en el record	221
Fons documentals i gràfics consultats.....	225
Bibliografia.....	227
Índex onomàstic	237

**Barcelona,
desembre de 1932**

Josep Fontbernat,
elegit diputat
al Parlament de Catalunya.
JOSEP MARIA SAGARRA / ANC

PRÒLEG

Josep Fontbernat, recuperat

ENRIC PUJOL

PROFESSOR D'HISTÒRIA DE LA UAB

La meva descoberta personal de Josep Fontbernat fou possible gràcies al periodista Emili Casademont, que fou el seu primer biògraf, amb el llibre que li dedicà el 1996, *L'home d'«Els Cent Homes»*. Per bé que nascut a Girona, Casademont es traslladà a viure a Figueres el 1968. A la ciutat, coincidíem sovint i, coneixedor de la meva activitat com a historiador, insistia en la necessitat que Fontbernat arribés a tenir el reconeixement que mereixia. A mi m'encomanà el seu entusiasme. En aquells moments, també contribuï a alimentar el meu interès pel personatge la lectura del llibre del propi Fontbernat *La batalla de Prats de Molló*, on ell mateix hi explicà la seva participació en el famós complot del 1926 encapçalat per Francesc Macià.

Estic segur que a Casademont li hauria satisfet aquesta recuperació de Fontbernat i d'altres figures afins als seus ideals polítics. El llibre que teniu a les mans s'inscriu en aquesta línia de donar a conèixer noms propis destacats de l'etapa de preguerra i l'exili republicà. I ho fa des d'una posició d'historiador exigent que, tot i reivindicativa, és distant i no gens idealitzada, fins i tot en algun punt és gairebé descarnada, com quan parla de les duríssimes condicions dels exiliats. El treball de Joan Esculies aprofundeix en molts aspectes absolutament desconeguts de l'itinerari vital de Fontbernat. Encara que, com tota biografia, comença en els anys d'infantesa i joventut, el «plat fort» el constitueixen els moments del seu segon exili, que s'inicià el 1939 i es perllongà fins a la mort, el 1977. Un període que Esculies ha treballat minuciosament gràcies a les 800 cartes de la correspondència que mantingué amb Josep Tarradellas. D'aquí el títol del llibre.

Gràcies a aquesta documentació es pot resseguir també la trajectòria d'altres personalitats de l'exili i de manera destacada la del president Tarradellas. Així mateix, podem conèixer les opinions, els problemes i dilemes que sorgiren en la comunitat exiliada durant aquella difícil etapa. Una atenció especial mereix l'actuació de Fontbernat a Andorra, ja que es convertí en una figura clau del seu desvetllament cultural en aquella època. En definitiva, aquest estudi és una bona eina per tal que Fontbernat deixi de ser un nom conegut només entre els especialistes i torni a ser un referent comú com va ser-ho durant la dècada republicana de 1930.

**Barcelona,
setembre de 1930**

Josep Fontbernat,
tocant el piano durant un
assaig del Cor de Llevant,
al teatre Olympia.

GABRIEL CASAS / ANC

INTRODUCCIÓ

L'home que no volia convertir-se en un rus blanc

L'exili republicà fou devastador, psicològicament devastador. Quan es parla del què esdevingué a aquells que van creuar la frontera francesa a partir del gener de 1939, s'acostuma a centrar la mirada en els equilibris interns i externs dels seus partits polítics, perdedors de la Guerra Civil, i també en les xifres, les estadístiques, les condicions als camps de confinament i les dificultats pecuniàries.³ L'aspecte psicològic, en canvi, se sol deixar de banda.

Entrar en la psicologia d'un o més personatges és difícil i arriscat. No n'hi ha prou amb conèixer, o creure conèixer bé, aquestes figures sinó que cal prendre el pols com a mínim amb una certa profunditat de la psicologia del seu entorn més immediat. D'altra banda, el rastre físic deixa traces, el psicològic escassament. El material que resta de Josep Fontbernat i Verdaguer en canvi és molt valuós per fer-se una idea dels ressorts psicològics que van moure bona part dels exiliats republicans.

El diputat d'Esquerra Republicana de Catalunya durant la Segona República, músic i agitador cultural, a banda de correspondència addicional i un parell de llibres propis, va escriure al voltant de vuit-centes cartes al seu amic Josep Tarradellas. En comptes d'escriure un dietari personal va abocar en les missives al secretari general d'ERC i després president de la Generalitat la seva visió política, però també les seves dèries i tràngols personals. És aquest aspecte, més que no pas la seva pròpia trajectòria anterior o a l'exili, allò que fa excepcional aquesta biografia.

Fontbernat fou tota la vida un macianista acèrrim, però no pas un separatista com es podria inferir d'aquesta afirmació. Compartí al llarg de la seva trajectòria uns punts de vista polítics molt similars, en ocasions calcats, als de Josep Tarradellas. Això no ha d'estranyar: ambdós van formar-se en un mateix entorn durant la dècada de 1910 i van militar a la Joventut Nacionalista La Falç, que fundà precisament Enric Fontbernat, germà petit de Josep i gran amic de joventut de Tarradellas. De jove va aprendre música a les ordres d'Enric Morera, qui també li despertà l'interès pel cant coral.

3 Com a exemple: Daniel DÍAZ I ESCULIES, *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*.

Barcelona, 14 de desembre de 1932

Una comissió de diputats rep al peu de l'escala del Parlament de Catalunya a Francesc Macià, abans de la sessió d'investidura com a president de la Generalitat.

D'esquerra a dreta: x, Carles Soldevila, Josep Fontbernat, Antoni Rubí, Joan Baptista Soler i Bru, Pere Comas, x, Joan Selves, Nicolau Battestini, Francesc Macià, Ricard Palacín, Francesc Farreras i Duran, Antoni Rovira i Virgili, Jaume Serra i Hünter i Pere Màrtir Rossell i Vilar.
PAU LLUÍS TORRENTS / FJI

Després de desertar del servei militar s'exilià al Migdia francès quan encara faltaven cinc anys per la Dictadura de Primo de Rivera. Fou aquí on es declarà occitanista i prengué plena consciència que a través de la creació d'una coral podia fer agitació cultural i política. Participà en els Fets de Prats de Molló, retornà a Catalunya durant la Dictablanda, milità a ERC, esdevingué director d'orquestra i amic de Pau Casals. Fou també diputat al Parlament de Catalunya i durant la Guerra Civil fou el màxim responsable de Radiodifusió de la Generalitat. Una vegada al segon exili, amb quarantatres anys, la vida de Josep Fontbernat fou una constant fugida endavant per no esdevenir «un rus blanc».

Després del triomf de la Revolució d'Octubre, amb l'inici del llarg hivern dels soviets i de la Guerra Civil russa, entre un i dos milions de persones van deixar el fins aleshores Imperi del tsar. L'anomenada «emigració blanca» —els vencedors eren, òbviament, els vermells o rojos— es nodrí de tsaristes i diversos rangs de l'Exèrcit, però no només. Hi havia perfils de tota mena contraris al nou règim i que veien perillar les seves vides. També eren de tots els estrats socials i ètnies. Bona part d'aquesta emigració va anar a parar a França, el Regne Unit i els Estats Units entre 1917 i 1922.⁴

Els exiliats republicans vint anys després tenien present aquesta emigració, no pas perquè s'hi sentissin propers ideològicament, sinó perquè ja alguns d'ells durant el primer exili parisenc —el propiciat per la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)— havien pogut conèixer aquests fugits de l'est. Alguns eren generals de l'Exèrcit blanc que per sobreviure feien de taxista, altres eren dames de la noblesa russa que feien d'assistents als banys dels cabarets, encara altres eren empresaris que feien de bidells.

En conjunt hi havia un fresc de personatges a qui l'exili —un exili etern— havia degradat en l'estrat social i, com a conseqüència, psicològicament. Eren persones que a la Rússia blanca eren algú, tenien una posició, però a l'exili forçós de París ningú no els coneixia.

4 Hi ha una extensa bibliografia sobre la qüestió: Marc RAEFF, *Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration, 1919-1939*; Mikhail NAZAROV, *The Mission of the Russian Emigration*.

A més, havien de treballar en el sentit més estricte del terme per tirar endavant. Només quan es trobaven entre ells se saludaven, «bon dia duc Nikolái Vasíliev», «bon vespre comtessa Irina Kozlov». És a dir, només ells coneixien el codi que els situava en una posició social i que els relacionava i servia de referent. Però es tractava d'un rang deslocalitzat perquè a París aquest no significava res, simplement eren un xofer, un bidell, una assistenta. Tan sols en el seu interior sabien qui eren «en realitat».

Josep Fontbernat, que pel seu primer exili francès, de 1918 a 1930, sabia bé la història d'aquests emigrants era molt conscient, ja en el segon exili —el veritable, el que no fou festiu—, que a mesura que passaven els anys mantenir la posició en l'entramat de la diàspora era cada vegada més costós. Mantenir-se a l'exili sense fer res o fent ben poc, dedicat al que a un li agradava i ser reconegut pel carrer, era una tasca impossible. I a mesura que passava el calendari la diàspora minava per l'inevitable de les morts i els rangs desapareixien perquè l'emigració havia de mudar de pell, acceptar que ja no era, sinó qui havia estat, i ressituar-se de nou per grimpar en el nou entramat social del país estranger. Mentrestant, al propi país —Rússia o Catalunya—, sota unes noves condicions polítiques, els noms d'aquells emigrats es convertien en pols, «Irina Ko...? el príncep qui?», «Jaume Aigua...? Joan Casano... què?».

Fontbernat, com es veurà a bastament, lluità sempre contra la vida d'exiliat que li tocà viure. No l'importà que la seva esposa i les seves dues filles malvisquesin si ell cada matí en mirar-se al mirall es reconeixia com al «mestre Fontbernat». Assegurava que només sabia escriure articles per a la premsa, fer de músic i dirigir corals, de la resta no en volia saber res. Podria acceptar amb goig un càrrec en el govern català exiliat, de secretari per exemple, perquè això el mantenia en l'entramat de referències, però no podia fer d'oficinista en una empresa o despatxar en un comerç. No pas, és clar, perquè no estigués capacitat, amb voluntat, per fer-ho sinó perquè fent de pixatinter o rere un taulell es convertia en un rus blanc i el «mestre Fontbernat» desapareixia. És per això que als seus trenta-cinc anys d'exili, gairebé la meitat de la seva vida, els destinà en exclusiva a no perdre's ell com a referent.

Barcelona, 3 de juny de 1937

Josep Fontbernat dirigint l'Orquestra de Ràdio Barcelona
amb motiu de la inauguració de la Fira del Llibre.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

Ja a les darreries de la seva vida, als anys 1970, a aquells més joves qui el volien escoltar els explicava les seves peripècies, amb una mica de sal i un polsim de pebre. Entre el seu públic hi havia per exemple el periodista gironí Emili Casademont, que acabà per escriure un parell de biografies sobre Fontbernat a partir del que aquest li havia contat. Així, una hora el músic s'havia negat a ser alcalde de Barcelona malgrat que Lluís Companys li ho havia ofert, una altra hora havia estat director general de Sanitat, i una altra havia refusat ser president de la Generalitat —pretesament el 1954— perquè el càrrec no corresponia a un «*pobre pelat*». A Fontbernat fins i tot li agradava dir que era «conseller» de Tarradellas, no pas perquè en fos —és sabut que aquest no formà cap govern a l'exili—, sinó perquè l'aconsellava.⁵

Un oient documentat —cosa impossible a l'inici de la dècada del 1970— i una mica maliciós bé podria haver pensat que parlava amb una versió lleugera del Baró de Münchhausen. Un recercador, anys més tard, amb una mica de coneixement de la història del catalanisme en la primera meitat del segle XX, en canvi, podria assegurar que la sal i el pebre afegits sobre una base real eren la ranera de qui no volia ser oblidat. El mateix que un Edward Bloom al *Big Fish* d'en Tim Burton.

I és que Fontbernat, que tenia un alt sentit de l'amistat i consciència de l'estima que un home devia al seu país —com a bon catalanista que era—, havia tingut una vida prou intensa i interessant per poder-la explicar amb rigor, sense afegir-hi condimentació. Això, és clar, si la dictadura franquista no hagués produït el tall en la transmissió cultural i de relats històrics que produí. Perquè arribat un punt eren tantes les explicacions prèvies que s'havien de fer a les noves generacions que la peripècia vital perdia consistència enmig de la ignorància induïda.

Foren els consells de Fontbernat, per exemple, els que tan aviat com el 1959 dotaren de contingut l'ex-

pressió «*ciutadans de Catalunya*», que Tarradellas ja havia fet servir durant la Guerra Civil quan com a conseller primer es dirigia a la població i que faria coneguda el vespre del seu retorn el 1977. Fontbernat ja aleshores expressà per què calia parlar de «*ciutadans*» en comptes de catalans a seques. També fou el músic qui incidí en la necessitat d'entroncar la Generalitat, en el moment en què es pogués restablir, amb el projecte de la Mancomunitat d'Enric Prat de la Riba. Així mateix insistí en nombroses ocasions a Tarradellas de la necessitat que tenia ell de presentar-se com a hereu directe de Macià perquè entenia que les noves generacions de catalans del passat tenien la referència de l'Avi i poc més.

Tarradellas li va fer cas en aquestes qüestions i en altres.⁶ El pensament d'ambdós molt sovint compartia tal afinitat que es fa difícil d'esbrinar si el president ja tenia determinats pensaments i els consells de Fontbernat els van reforçar o si en ocasions van sorgir a partir dels del músic. En cada etapa de la seva vida a l'exili, Tarradellas bé com a secretari general d'ERC o com a president va demanar l'opinió a un bon estol de persones encara que les decisions les prengué ell personalment. El fet de no deixar-se influir o dirigir li reportà, és clar, nombroses desavinences.

Però d'entre les persones que l'aconsellaven n'hi havia unes que sobresortien de la resta, fos per la seva visió afinada de la realitat política o per la constància amb què ho feren. Fontbernat, sens dubte, en fou un. N'hi hagué d'altres, com per exemple Ramon Sugranyes de Franch, amb un fons bast i interessant que espera a ser recercat, per bastir un treball en certa manera paral·lel a aquest.

Però ara, acabem amb les introduccions i endinsem-nos en la trajectòria d'aquest «conseller» de Tarradellas, Josep Fontbernat, l'home que no volia convertir-se en un rus blanc.

5 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat, el gironí que hauria pogut ser president de la Generalitat», *Punt Diari*, 25 de novembre de 1981, p.14; Emili CASADEMONT, *L'home d'«Els Cent Homes»*. Aproximació a la vida i obra de Josep Fontbernat, p.23 i 117.

6 Joan ESCULIES, *Josep Tarradellas. Dels orígens a la Guerra Civil (1899-1936)*.

Anglès, 1906

El matrimoni format
per Aleix Fontbernat
i Lluïsa Verdaguer amb els
sis fills, d'esquerra a dreta:
Josep, Consol, Esteve,
Lluís, Dolors i Enric.
C. MARTELLI / INSPA I

La música com a eina de propaganda

1

1.1. Els orígens familiars

Josep Fontbernat i Verdaguer va néixer l'1 de maig de 1896 a Estanyol, un petit poble del municipi de Bescanó, a escassa distància del riu Ter i a dotze quilòmetres al sud-oest de Girona.⁷ La seva era una família benestant de la ruralia que per l'empitjorament de la situació econòmica i la mala gestió particular aviat va decaure. El seu pare, Aleix Fontbernat i Viader (1863-1948) era propietari del mas Fontbernat d'Estanyol. Allí, Josep va passar-hi la infantesa. La seva mare, Lluïsa Verdaguer i Coromines (1862-1936), procedia d'una família acomodada d'Anglès, a deu quilòmetres de Bescanó i situat més amunt en el curs del Ter. Quan va néixer Josep, el matrimoni ja comptava amb quatre fills: l'Esteve (1887-1910), el Lluís (1890-1969), la Consol (1892-1986) i la Dolors (1894-1990).

El primer símptoma que les coses a la família Fontbernat-Verdaguer no rutllaven fou l'abandó del mas d'Estanyol i el trasllat a Anglès. Allí, Aleix va esdevenir jutge de pau, i Lluïsa va obrir una botiga de betes i fils. Un comerç que no va rutllar, entre altres, perquè l'Isa, com l'anomenaven a casa, no cobrava a la gent que no podia pagar. Instal·lats al carrer Major, 13, allí va néixer encara un nou fill del matrimoni, l'Enric (1900-1936), que esdevindria central en la vida de Josep.⁸ Fou a Anglès on Josep va fer la primera comunió el 21 d'abril de 1907.⁹ I també fou aquí on va aprendre les primeres solfes amb el músic local, acordionista, Josep Figueres «Bet», rellotger de professió.¹⁰ També va començar a es-

7 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat: L'home, el músic, l'escriptor i el polític» a: AA.DD. *Josep Fontbernat i Verdaguer (1896-1977). Imatges i documents*, p. 17. Al Registre Civil de l'Ajuntament de Bescanó, Fontbernat consta com a nascut l'1 de juliol; CDMH. Nota de Josep Fontbernat, 18 de gener de 1937. Correspondència del director general de Radiodifusió.

8 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 19.

9 INSPAI - Fons Josep Fontbernat. Recordatori de la primera comunió de Josep Fontbernat.

10 Joan GAY, «Fontbernat i la música, crònica d'un entusiasme» a: AA.DD. *Josep Fontbernat i Verdaguer (1896-1977). Imatges i documents*, p. 109; Edmond WELLHOFF, «Le Catalan d'Auvergne. Histoire de la Bourrée de Paris», 73, *Vu*, 17 d'agost de 1929, p. 619-621 i 623.

Anglès, 1906

Col·legi Mestre Eusebi. A la tercera fila —amb vestit fosc—, el tercer i quart per l'esquerra són Enric i Josep Fontbernat.

C. MARTELLI / INSPA

tudiar als maristes de Girona i a fer de comptable d'un carboner.¹¹

Lluïsa Verdaguer era una persona molt devota i va voler que el seu segon fill, Lluís, entrés al seminari. Tenia previst també que Consol esdevingués monja. El 1910, però, la situació familiar es va torçar. L'hereu va contagiar-se de tifus mentre feia el servei militar. Se li declarà a Anglès durant una visita i de retruc també l'agafà l'Enric. Esteve era aleshores un lletraferit que començava a despuntar en els ambients literaris gironins i destacava entre els promotors del ball de la sardana a l'Empordà. A l'octubre de 1907 havia escrit a Anglès un breu al·legat, *Estètica de la sardana*, en favor de la dansa que havia de publicar l'any següent. El germà petit va sobreviure, però Esteve no.

La mort prematura de l'hereu Fontbernat va trastocar la situació familiar. Per acabar-ho d'adobar Lluís va abandonar el seminari abans d'ordenar-se. Consol, malgrat ser devota com la mare, va deixar de banda la idea d'entrar al convent i pel seu caràcter fort i decidit fou qui prengué les regnes de la família a partir d'aleshores. En vistes que l'economia no millorava, la filla gran dels Fontbernat proposà de traslladar-se a Barcelona. Confiava que tots plegats hi tindrien un millor pervindre.

1.2. El contacte amb el cant coral

Vers 1911 la família s'instal·là al primer pis del número 2 del carrer Cucurulla, en ple centre de la ciutat. Aleix Fontbernat va passar a exercir d'encarregat d'una fàbrica de joguines i Lluïsa a fer de mestressa de casa.¹² Interessat per la música com estava, Josep es va matricular al Conservatori municipal, al xamfrà del carrer Bruc amb València. Allí va entrar en contacte amb el mestre Enric Morera, que aleshores n'era el sots-director.¹³ Morera es trobava en un moment important de la

seva carrera com a pedagog i promotor de la cançó tradicional catalana.¹⁴ També ingressà al Conservatori del Liceu, on fou deixeble de solfeig i teoria del mestre Joaquim Zamacois i de violí del mestre Josep Munner. Abans dels vint anys, Josep Fontbernat va ser nomenat director de l'Orfeó Canigó.¹⁵

A banda d'aquestes coneixences i de l'ambient musical en el que cada vegada participava més, quan ja feia dos anys llargs què la Primera Guerra Mundial rodava, el 1917 tingué lloc un fet clau en la trajectòria de Fontbernat. En el marc de la propaganda cultural francesa que va envoltar l'Exposició d'Art francès a Barcelona la primavera d'aquell any, l'orquestra Lamoureux donà un concert amb el compositor i pedagog francès, Vincent d'Indy i la destacada pianista amb orígens al Conflent, Blanche Selva.¹⁶

D'Indy, molt influït per Richard Wagner, col·laborava sovint amb l'orquestra Lamoureux, d'inspiració també wagneriana. El compositor era un dels fundadors, el 1896 a París, de l'Schola Cantorum de música religiosa, i en la que havia ensenyat el prestigiós pianista català Isaac Albéniz. Selva era també professora de l'escola i aviat, el 1922, es traslladaria a viure a Barcelona.

A l'Schola Cantorum també s'hi ensenyava música popular perquè d'Indy, per la via de la música religiosa, hi havia arribat. Que l'escola rebés el suport de l'Església catòlica i que la música religiosa formés part del currículum que s'hi ensenyava alçava les suspicàcies dels republicans francesos més acèrrims que hi veien, junt amb la promoció del folklore local, un interès per retornar a l'Antic Règim. Per adobar-ho l'antimitisme d'Indy —matisat només amb les seves amistats— el van fer blanc de les crítiques del Conservatori de París.¹⁷ És clar que això darrer a Barcelona no calia

11 Elidà AMIGÓ i Antoni MARTORELL, «Josep Fontbernat i Verdaguer»: AA.DD., *El glossari andorrà d'en Fontbernat*, p. 41.

12 Entrevista a Marylou Fontbernat, Perpinyà, 9 d'agost de 2016.

13 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 25.

14 Joan GAY, «Fontbernat i la música...», p. 109.

15 ASSOCIACIÓ OBRERA DE CONCERTS. *Presentació de l'Orquestra Filharmònica de Barcelona*, 15 de desembre de 1935.

16 Eliseu TRENÇ. «La propaganda francesa a Barcelona durant la Primera Guerra Mundial», *Locvs Amoenvs*, 13, 2015, p. 187-196.

17 Robert F. WATERS, *Deodat de Severac: Musical Identity in Fin-de-Siècle France*, p. 70-71.

Reus, febrer de 1918

El 2n esquadró del Regiment de Caçadors Tetuán 17 Cavalleria al quarter.

Josep Fontbernat és el quart assegut, per la dreta.

INSPAI

que se sabés. D'Indy era un bon músic i amb això n'hi havia prou.

Arran del concert de l'orquestra Lamoureux —amb la que Pau Casals havia debutat a París el 1899—, Josep Fontbernat sentí pronunciar per primera vegada el nom de Deodat de Severac, compositor nascut a Sant Felitz de Lauragués, un poblet de l'Alta Garona, estudiant de música a Tolosa de Llenguadoc i deixeble d'Indy, Selva, Albéniz i altres a l'Schola Cantorum.¹⁸ De Severac era un clar exponent del folklore occità. Havia compostat i estrenat amb molt d'èxit la seva tragèdia lírica *Héliogabale* i en les seves composicions, entre les quals figuraven sardanes i la recuperació de temes occitans, el component tradicional era molt important.

En aquells moments De Severac es trobava mobilitzat en el servei civil arran de la guerra, però des de 1910 residia a Ceret. Allí havia format part de l'anomenada Escola de Ceret, creada a l'entorn del seu amic l'escultor Manolo Hugué, i dels pintors Frank Burty Haviland, Pablo Picasso, Max Jacob, Juan Gris, Aristides Maillol, i el poeta Pierre Camo, entre altres. En començar la Gran Guerra el grup s'havia disgregat.

Amb aquest influx i de la mà de Morera, Fontbernat es vinculà a la Societat Coral Catalunya Nova que el seu mentor havia fundat el 1895 per recuperar l'esperit claverià, que segons aquell havien perdut els cors existents. Josep trobà aleshores allò en la música que el motivava més. A les acaballes d'aquell 1917 digué als membres de la Societat que *«amb el poc temps que estic entre vosaltres he tingut temps de veure que els vostres ideals són els meus»*.¹⁹ Els ideals eren nacionalistes, el repertori cançons patriòtiques i populars, i els cantaires nombrosos nois i homes de procedència obrera, la majoria sense instrucció musical, més que la que la mateixa Societat els donava.

En la Societat Coral, Fontbernat se sentí còmode amb la recuperació del què a grans trets havia estat l'ideari de Josep Anselm Clavé: la introducció del moviment coral a Catalunya en consonància amb la res-

ta d'Europa; la possibilitat que els segments obrers es vincuessin al catalanisme i que obtinguessin un sentiment de pertinença, de participació del fet cultural; i, sobretot, d'interès i valoració de la pròpia llengua, fins el moment vista com un aspecte a cultivar només per una elit culta. Amb aquestes premisses, Fontbernat s'engrescà i començà a pensar en fundar la seva primera coral.

1.3. El primer exili

La progressió musical de Josep Fontbernat —un xicot d'1,65 cm, ulls bruns i cabellera negra—²⁰ s'estroncà de cop quan als vint-i-un anys fou cridat al servei militar el febrer de 1918 per incorporar-se al Regiment de caçadors de Tetuan 17 Cavalleria, segon esquadró, emplaçat a Reus.²¹ Mentrestant a Barcelona, el seu germà Enric, d'aleshores divuit anys i que aprenia l'ofici d'electricista, va participar en començar l'agost, junt amb altres catorze catalanistes, en la fundació de la Joventut Nacionalista La Falç al carrer Tallers. Fou Enric qui proposà la denominació «La Falç» per a la nova organització, que amb els anys seria una de les més exitoses d'entre el catalanisme radical: un separatisme amb tints socialitzants —amb una preocupació obrera sense caure en el socialisme— i contrari d'entrada a la participació en la contesa electoral.²²

Aquest nacionalisme intransigent el formaven, de manera preferent, joves arribats a Barcelona procedents de l'interior català i fills barcelonins de pares immigrants. Uns i altres s'enquadraven en el sector terciari i molts eren afiliats o estudiants del Centre Au-

20 MFH. Carte d'identité. Service des Réfugiés Espagnols de la 16a Région, République Française, 18 d'octubre de 1939. En la «Carte de circulation temporaire» del 6 de juny de 1940 consta nascut l'1 de juliol de 1896.

21 INSPA - Fons Josep Fontbernat. Nota al marge de la fotografia dels reclutes, entre els quals Josep Fontbernat, febrer de 1918.

22 Joan ESCULIES, «La Falç (1918-1939). Història d'una joventut del nacionalisme radical català», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 2014, 78, p. 495-523.

18 Emili CASADEMONT, *L'home...*, p. 216.

19 Roger ALIER, «La Societat Coral Catalunya Nova», *D'art*, 2, 1973, p. 45-70.

Perpinyà, 12 d'octubre de 1919

El Cor Català amb Josep Fontbernat al centre amb vestit clar i bastó.

MFH

tonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI), dependents de comerç, escriptors, petits comerciants i aspirants a artista i a intel·lectuals.²³ Les entitats que formaven aquest catalanisme radical havien sorgit algunes, a partir de 1913, arran de la desmembració de la Unió Catalanista, que a finals de la dècada del 1910 era ja només un segell tampó. Altres, com la pròpia Falç, sorgiren al marge dels antics casals i joventuts de la Unió.²⁴ D'entrada l'estatge de l'entitat s'ubicà al carrer Aragó 135, entre els carrers de Borrell i d'Urgell, però l'organització no va pretendre mai arrelar-se a un districte concret, sinó que amb el temps el local canvià de barri barceloní segons les necessitats i els recursos.

L'èxit de la Joventut Nacionalista La Falç es basà des d'un inici en què no només es dedicava a la propaganda catalanista, sinó que comptava amb un esbart, un equip de futbol, un grup de teatre i organitzava danses, representacions, excursions, ballades i audicions de sardanes. Comptava, a més, amb un grup femení amb una junta directiva pròpia, sovint formada per les germanes dels xicots socis. Tot plegat va fer que amb un parell d'anys La Falç arribés als tres-cents associats. La majoria dels quals no estaven pas polititzats com la junta, una desena de membres, sinó que s'hi associaven pel lleure i també, és clar, perquè era una manera de socialitzar i trobar parella.

Entre aquest perfil de joves hi havia Josep Tarradellas, nascut el 1899 i que va conèixer la seva futura esposa ballant en una altra entitat. El mateix li succeí a Enric Fontbernat que va començar a festejar ben aviat amb una altra sòcia de La Falç i bona balladora de sardanes com ell, Pura Argüés. Enric fou el vocal primer de les dues juntes inicials de l'entitat.²⁵ A mitjans de setembre de 1918, un altre soci, el propi Josep

Fontbernat, més interessat en les oportunitats de lleure sardanístiques i musicals que no pas polititzat com el seu germà petit, pogué dirigir durant un permís a la seva primera coral a penes organitzada a la Barceloneta, l'Orfeó de Llevant, en la festa inaugural de La Falç.²⁶

Poc després d'aquest èxit, però, les coses es torçaren per a Josep. En assabentar-se de la seva formació artística, en el Regiment se l'havia destinat a fer de mestre de música de les filles del coronel, però aquella tardor la situació canvià i li van donar també un fusell per a la instrucció i un cavall per cuidar. A Fontbernat, bo i venint de pagès, els animals li feien més aviat basarda. Basquejat pel nou panorama, —l'havien de destinar al Marroc— amb la música al cap i la crida de la bohèmia, mancat d'interès per fer el soldat a l'Exèrcit espanyol, Josep decidí desertar.

Acabada la Primera Guerra Mundial i en plena eferescència de la campanya catalanista per a l'autonomia, al desembre anà a cercar l'ajut d'uns parents de Vilademires, a l'Alt Empordà, i passà a França amagat en un carro de figues. El 13 de desembre de 1918, dia de Santa Llúcia, va arribar a Perpinyà.²⁷ El primer que se li acudí fou presentar-se a qui cregué que el podia ajudar. Anà a Ceret a cercar Deodat de Severac, d'aleshores quaranta-set anys, i es posà sota el seu mestratge. L'any següent, sota la presidència d'aquest, Fontbernat fundà el Cor Català a la capital del Rosselló. Aviat, però, s'instal·là a Tolosa de Llenguadoc des d'on irradiava la música del seu tutor occità.

A Tolosa, gràcies a Severac, exercí de professor de música coral a les Escoles Normals —que formaven els futurs mestres de primària i secundària— i feu passar per la ciutat un nombre important de cobles com la Peralada, la Pep de Figueres, la Farnense de Santa Coloma i la Catalònia, entre altres. No trigà en declarar-se occitanista i en imaginar, influït pel seu mentor i els seus amics felibres, que a través de la creació de cors contribuiria a la renaixença de la nació occitana. Tal i com havia après amb la Societat Coral Catalunya Nova de Morera, Josep va pretendre que els orfe-

23 Joan ESCULIES, *Via fora, Iladres! El separatisme català i el teatre patriòtic*, p. 53-64; Enric UCCLAY-DA CAL, «Joventut i nacionalisme radical català, 1910-1987» a: *Ibidem* (dir.) *La Joventut a Catalunya al segle XX*, vol. 1, p. 183-193.

24 Joan ESCULIES, «El nacionalismo radical catalán (1913-1923)», *Espana Contemporanea*, 2013, 43, p. 7-28.

25 Josep MAINAR, «El meu Josep Fontbernat», *Avui*, 2 d'abril de 1977, p. 24.

26 *Butlletí de La Falç*, 14 de setembre de 1918, p. 4.

27 Entrevista a Marylou Fontbernat.

Circa 1920

Josep Fontbernat
amb tres membres
del Cor Català de Perpinyà.
INSPA1

ons catalans fessin de model i guia als occitans i que aquests cors recuperessin la riquesa del cançoner occità, desconegut per a la majoria.²⁸ «*Si una raça forta es despertés en aquestes planes d'Occitània, fem que es desvetlli amb cançons i els seus plançons trauran florida*».²⁹

A l'estiu de 1920 Severac —que arribà a tocar l'orgue al Palau de la Música— plantejà a Blanche Selva obrir un conservatori a Barcelona, que s'anomenaria Escola Mediterrània de Música, i que se centraria a formar músics en sons mediterranis. El projecte, però, mai no es duagué a terme perquè Severac contragué urèmia. Morí a finals de març de 1921, als quaranta-vuit anys.³⁰ Camille Soula, amic del difunt, originari de Foix, catedràtic de Fisiologia a la Universitat de Tolosa, poeta, occitanista i francmasó, decidí aleshores crear la Coral Deodat de Severac, un cor de veus mixtes amb uns tres-cents cantaires. Per dirigir-la escollí Josep Fontbernat que malgrat els intents de Soula no ingressà mai a la francmasoneria. El cor comptà així mateix amb el seu propi butlletí, la *Revista Muzicala Occitana*.³¹

Des de Tolosa, Fontbernat va explicar la creació de la Coral a Lluís Millet, mestre Millet, fundador i director perpetu junt amb Amadeu Vives de l'Orfeò Català. Aquest, creat el 1891, era un important motor i aglutinador del catalanisme. El d'Anglès volia que la Coral Deodat de Severac s'hi inspirés. «*No cal dir-vos —deia Fontbernat— que seguirem els vostres passos, que menen tan dret, per anar a tot arreu. La chorale té per objecte restaurar les cançons populars de tot el país d'Oc començant per les catalanes*».³² I continuava explicant que «*Tolosa, com a capital del Migdia de*

França, té molt a fer; més ben dit, té tot a fer doncs en aquest particular és completament enterrat. Una de les primeres coses que ens ocuparan és fer servir el vostre Orfeò Català». Per fer-ho, Fontbernat pretenia que els de Millet anessin a Perpinyà.

A Tolosa Fontbernat farà amistat amb l'escultor català Apel·les Fenosa, que com ell havia desertat del servei militar espanyol uns anys abans.³³ Després d'un parell d'anys d'activitat incessant per bastir, popularitzar i dur arreu d'Occitània la coral que dirigia, a les acaballes de l'estiu de 1923 Fontbernat, per esboirar-se d'un romanç fracassat, acceptà la invitació del doctor Soula i se n'anà a passar amb ell una temporada a una casa de pagès d'aquest a la vora de Foix. Dies després l'alcalde i el comitè de celebracions de la població li varen demanar de col·laborar en les festes locals. Fontbernat va telegrafiar Leandre Cervera, que presidia i dirigia l'Orfeò Gracienc, i al doctor Joan Solé i Pla, que des de la Primera Guerra Mundial tenia bons amics al vessant nord del Pirineu, per tal que enviessin una cobla de sardanes a Foix. En ser pels volts de la Mare de Déu de Setembre no fou senzill de trobar-ne una de lliure perquè a moltes localitats catalanes hi havia ballades i audicions. Finalment hi anà la Cobla Catalònia.³⁴

El projecte de Fontbernat que fossin les entitats musicals catalanes les que ajudessin al despertar occità, no cessava. I és que el músic participava d'alguna manera de la noció que les terres de parla catalana i Occitània formaven part o podien veure's com una mateixa gran nació.³⁵

28 Joan GAY, «Fontbernat i la música...», p. 109-110.

29 Josep FONTBERNAT, «Allocution», *Revista Muzicala Occitana. Butlletin de la Chorale Deodat de Severac*. Gener 1923, núm. 2, p. 25.

30 Robert F. WATERS, *Deodat de Severac...*, p. 39.

31 Jean-Bernard CAHOURS D'ASPRY, *Deodat de Severac, 1872-1921: musicien du soleil méditerranéen*, p. 55.

32 CDOC. Carta de Josep Fontbernat a Lluís Millet i Pagès, 13 de maig de 1921, Tolosa.

33 Lluís PERMANYER, «Apel·les Fenosa, escultor-poeta. Tomado por bolchevique en la frontera francesa», *La Vanguardia*, 13 de desembre de 1972, p. 49.

34 Josep FONTBERNAT, *Prats de Molló 1926*, p. 9-12.

35 Vegeu: Pere GRAU, «El panoccitanisme dels anys trenta. L'intent de construir un projecte comú entre catalans i occitans», *El Contemporani*, vol. 14, gener-abril 1998, p. 29-35. La rèplica a la visió de la nació única vindria d'un manifest signat per una quinzena de personalitats de la cultura catalana, encapçalades per Pompeu FABRA a «Desviacions en els conceptes de llengua i de pàtria», *La Veu de Catalunya*, 6 de maig de 1934, p. 8.

1923

Josep Fontbernat al bateig de Camilo Serrano, el fill d'un amic seu.

MFH

1.4. Al servei de Macià

Poc més endavant, el 13 de setembre de 1923 va tenir lloc el cop d'estat del capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera. Un parell de dies després, el diputat Francesc Macià creuà la frontera i s'instal·là a l'Hotel de France de Perpinyà per començar la seva activitat paradiplomàtica i convertir el seu Estat Català, fundat a Barcelona el juliol de 1922, en una força paramilitar capaç d'alliberar Catalunya i Espanya del dictador.³⁶

Assabentat dels fets, Fontbernat deixà Foix i es traslladà a Perpinyà. A mitjan setembre la ciutat era mig buida. Els privilegiats eren encara a les platges, molts altres veremaven. Només arribar-hi Josep s'assabentà de la presència del cabdill separatista —i president honorari de la Joventut Nacionalista La Falç— al Casal Català de la ciutat. L'anà a trobar. *«Macià mirava lluny, amb una rapidesa de raig de sol. Acabava d'arribar i ja no es recordava que estava cansat»*.³⁷ El músic no va trigar a tractar un altre il·lustre exiliat, el publicista i historiador d'Acció Catalana, Antoni Rovira i Virgili, que s'establí a Tolosa de Llenguadoc. Fontbernat el convidà a una audició de la coral que dirigia.

Amb el cop d'Estat de Primo de Rivera i l'exili de Macià, Fontbernat va reenfocar l'ús que podia donar a la seva coral. A partir d'aquest moment no es tractava només de fer-la servir amb la finalitat darrera del desvetllament occità, sinó que mitjançant el cor podia fer agitació per protestar per la situació política a Espanya. Fou d'aquesta manera que el primer diumenge de maig de 1924 Josep participà en l'organització dels Jocs Florals de Barcelona, que es van celebrar a Tolosa de Llenguadoc perquè eren prohibits a Catalunya.

La Coral Deodat de Severac va obrir els Jocs amb un concert a l'Hôtel d'Assézat, monument històric, residència de l'Acadèmia de ciències tolosenca. Macià i la seva filla Maria, que acompanyava arreu el seu pare enlloc de la seva esposa, van arribar de París tot just

per assistir a les acaballes del concert i prendre part en el banquet del vespre. El secretari del cònsol d'Espanya a Tolosa de Llenguadoc estava ametent que no es digués cap estirabot contra Primo. En aquella primera manifestació de catalanitat, però, res no succeí.³⁸

Gairebé dos mesos després, a finals de juny de 1924, Fontbernat va organitzar l'Aplec d'Occitània, amb el vist-i-plau del batlle Paul Feugà, a través d'una entitat creada ad hoc, La Lliga de la Pàtria Meridional. Es tractava de fer cantar un cor de vora set-centes persones, acompanyat per la Cobla Farnense. El concert l'havia de presidir la comtessa Anna de Noailles, poetessa francesa d'origen romanès, de molt renom a l'època, mecenes i ben relacionada amb els cercles artístics i intel·lectuals parisencs. A l'Aplec també era prevista l'assistència de Francesc Macià. El consolat espanyol pretengué que l'esdeveniment no tingués lloc, però fou endebades. Aleshores pressionà les autoritats franceses perquè no s'incloués Els Segadors en el repertori. El prefecte i Feugà li ho transmeteren a Fontbernat.

El mateix dia del concert, 29 de juny, Sant Pere, al matí un comissari de policia advertí a Fontbernat que si cantaven l'himne oficiós de Catalunya els detindria a ell i a Macià i els expulsarien del país. Fontbernat, però, no acatà i el féu cantar per cloure el concert. D'acord amb el seu propi record *«aquelles noies [de la coral], que no ho comprenien pas ben clar, cantaven blanques amb l'angoixa que després em ficarien a la presó»*. Per escapar-se de la detenció, el president honorari de la Coral Deodat de Severac, el baró Henri de Lingua de Saint-Blanquat, amagà Fontbernat al seu castell de Mauvers a la riba del Garona, al nord-oest de Tolosa. Macià, de la seva banda, marxà a un petit poble de la Costa Blava, Bandòu, a prop de Toló, on va passar l'estiu. Fontbernat a mitjans de juliol ja corria per Tolosa. L'amenaça d'expulsió finalment no es va fer efectiva.³⁹

38 Ibídem, p. 20 i 22.

39 Ibídem, p. 22-29; Enric UCÉLAY-DA CAL. *Estat Català: The Strategies of Separation and Revolution of Catalan Radical Nationalism (1919-1933)*, p. 151-152.

36 Joan ESCULIES, «Els gironins d'Estat Català i les fugides de Macià», *Revista de Girona*, 2015, 292, p. 78-79.

37 Josep FONTBERNAT, *Prats de Molló 1926*, p. 16.

Tolosa de Llenguadoc, 6 d'abril de 1924

Josep Fontbernat al capdavant de la Coral Deodat de Severac.

L. ALBINET / INSPA

Amb l'actuació als Jocs Florals i a l'Aplec d'Occitània, Josep Fontbernat compregué que l'agitació política mitjançant el cant coral era possible. D'entrada duia implícit els postulats claverians perquè desvetllaven la passió per la llengua i les tradicions pròpies, s'arreserava a tothom sense distinció de professió o extracció i s'anivellava només per la veu: es creava grup. A més, les autoritats se sentien violentades amb el cant per quant de publicitari tenia. Als vint-i-vuit anys, després d'un lustre a Occitània, el d'Estanyol acabà de trobar un sentit a la seva aptitud com a músic que ja no abandonà. La resta de la seva vida l'afany d'organitzar corals allí on anés es basà en aquest aspecte de voler desvetllar allò que estava, metafòricament, adormit i encendre els ànims i guanyar adhesions per dur les polítiques catalanistes més lluny.

1.5. Un home d'acció: Enric Fontbernat

Mentre Josep experimentava el sentit combatiu que podia tenir una coral, el seu germà petit, Enric, s'havia casat a Barcelona amb Pura Argüés i havia posat pel seu compte una empresa d'instal·lacions elèctriques i il·luminació al carrer Balmes, 162.⁴⁰ Enric era un idealista, un home d'acció, un entusiasta sense límits i de l'enquadrament a La Falç va passar, amb la dictadura de Primo de Rivera, a l'activitat clandestina com a membre de l'anomenat Grup dels Set.⁴¹ Aquesta organització minúscula havia sorgit d'una altra organització, el Camping Club de Catalunya, que a la vegada era una suborganització del Servei d'Estudis Militars, SEM, que era el nucli més procliu d'Acció Catalana a l'acció armada contra Primo de Rivera.

El Grup dels Set el formaven, a més d'Enric, Ramon Fabregat, Abelard Tona, Miquel Ferrer, i tres noms més. El grupuscle cavil·lava actuacions contra les autoritats espanyoles. També ho feien membres de Bandera Negra, una suborganització secreta en el si dels

Escamots d'Estat Català fundada per Daniel Cardona amb una dotzena de noms. Cardona, col·laborador de Macià, s'impacientava perquè el cabdill separatista, un any i mig després del cop de Primo de Rivera, perdia el temps —segons el seu punt de vista— tractant d'establir actuacions conjuntes amb els cenetistes i altres nacionalistes catalans o bascs. De temperament impacient, Cardona volia passar a l'acció i no tenia ganes d'esperar a que Macià decidís què calia fer.⁴² Alguns dels homes que tenia a Barcelona com a membres destacats de Bandera Negra, que es reunien al carrer Vertrallans, eren Marcel·lí Perelló, Jaume Bails i Ramon Xammar.⁴³

Fou Enric Fontbernat qui posà en contacte ambdues organitzacions clandestines. «L'electricista», com se l'anomenava per raons òbvies, tenia un parell de xicots, Jaume Julià i Josep Garriga, que treballaven per a ell en unes obres i que pertanyien a Bandera Negra. D'aquesta manera es va fer el contacte per tal que els grupuscles poguessin unir esforços i coordinar la seva actuació, completament al marge de la voluntat i coneixement de Macià. Al grup de Vertrallans i dels Set s'hi van sumar també Jaume Compte, Jaume Miravittles, estudiant d'enginyeria de Figueres de dinou anys, Miquel Badia i uns pocs més, provinents dels Escamots d'Estat Català.

Tots plegats van decidir atemptar contra Alfons XIII en la seva propera visita a Barcelona. Van inspirar-se en un atemptat contra els reis de Bulgària a la catedral de Sofia on, durant un funeral per un general assassinat, va esclatar un artefacte que va matar prop de cent cinquanta persones. El ressò internacional que tingué la notícia els animà a imitar-lo. En previsió de l'arribada del rei d'Espanya a Barcelona el 26 de maig de 1925 van plantejar de fer explotar el seu tren a la costa del Garraf.

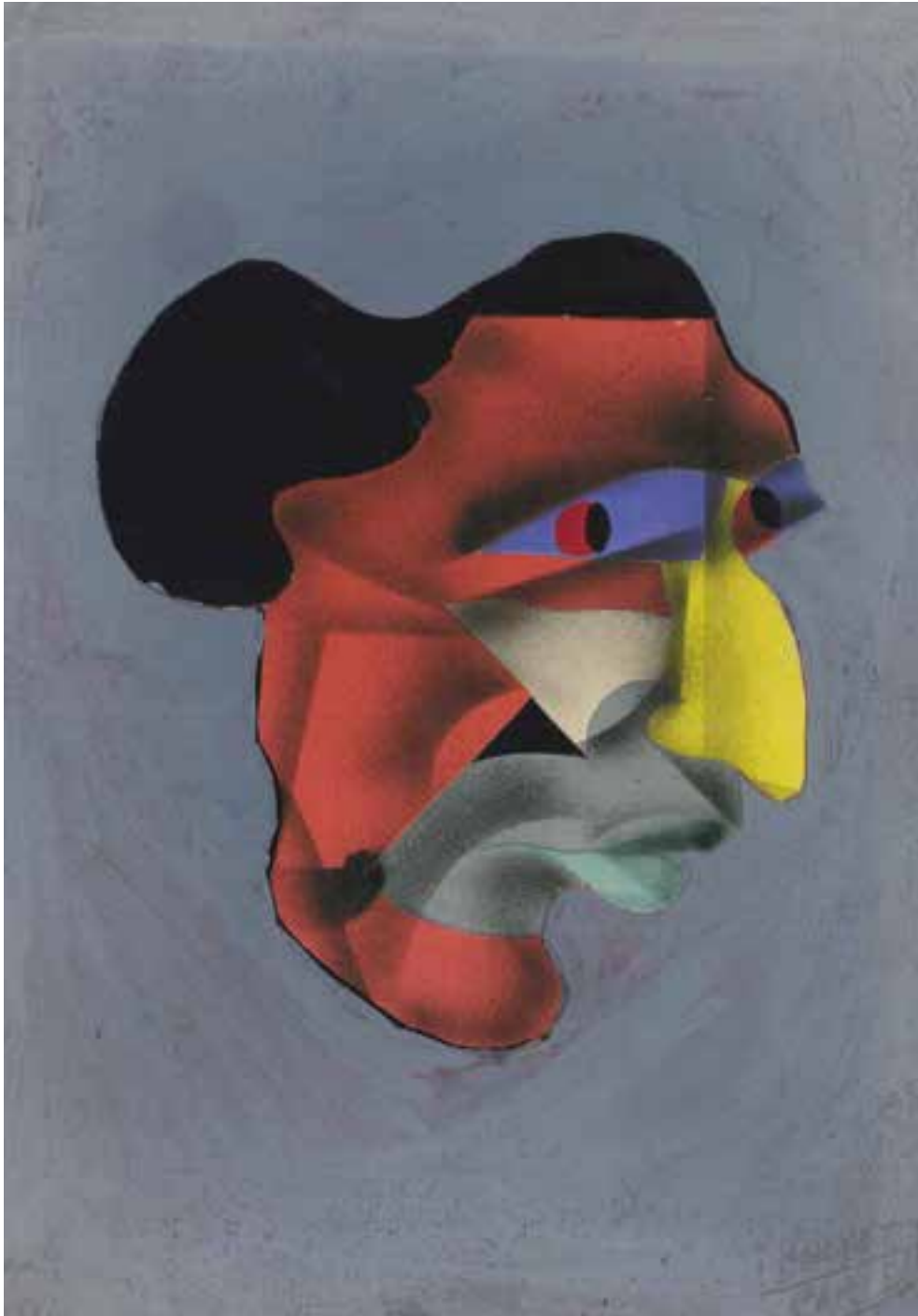
Enric Fontbernat suggerí que l'artefacte hauria de ser de detonació elèctrica a la manera de la usada pels

40 ANC - Fons Francesc Macià. Carta d'Enric Fontbernat a Joaquim Pons, juny de 1924.

41 Entrevista a Marylou Fontbernat.

42 Enric UCÉLAY-DA CAL. *Estat Català: The Strategies of Separation and Revolution of Catalan Radical Nationalism (1919-1933)*, p. 290-311.

43 Tomàs CALLAU i Jordi MIRÓ, *Marcel·lí Perelló. Una vida perseverant per la independència*, p. 43-55.

Circa 1925

Josep Fontbernat,
en una obra cubista
pintada a l'exili parisenc
per l'artista català
Miquel Calvet.

EF

minaires i voladors. Ell mateix s'encarregà de dur cable elèctric, eines i substàncies explosives per a fabricar-lo. Els dies previs a l'arribada del monarca el grup va provar de col·locar la bomba però finalment l'atemptat no tingué lloc. Es passà aleshores a un segon pla: l'intent d'assassinat a les Rambles amb una pistola. Però com que tampoc es reeixí s'optà per tornar al pla inicial i executar el regicidi quan Alfons XIII marxés.⁴⁴

El dissabte 2 de juny quan mitja dotzena de membres anaven a col·locar l'artefacte foren detinguts al tren. En els dies que van seguir van continuar les detencions. Pràcticament tota la xarxa clandestina d'activistes va caure. Un activista del propi grup, Joan Terrés, àlies Josep Talavera, fou el delator. Se sospità també de la presència d'un segon talp i s'arribà a Jaume Julià, que s'espolsà les culpes i dirigí l'atenció sobre Enric Fontbernat. El cas és que malgrat que aquest havia confirmat que aniria aquell dissabte a les sis del matí a l'estació, no hi aparegué. Es defensà dient que Pura l'havia entretingut al llit —és molt probable que de manera volguda per evitar-li embolics a ell i evitar-se ella, si les coses anaven malament, quedar sola i a la cura d'un fill de dos anys i mig, l'Aleix—. Però hi hagué encara una confusió més. La policia no va arribar a detenir l'Enric i en canvi reclamà a Josep Fontbernat, donat que deuriem estar al corrent de la seva deserció de l'exèrcit.⁴⁵

Tot plegat fa ver que una ombra de dubte cobrís el nom d'Enric malgrat que era el què en l'argot nacionalista se'n diu un catalanista de pedra-picada. L'error policial, però, li permeté marxar a l'exili amb la seva dona embarassada. El primer destí fou Tolosa, on rebren a Josep. Allí a mitjans de juny de 1925 Maccià, que coneixia Enric de l'activisme a La Falç, l'escriu dient-li que ja l'havien informat dels motius pels que s'havia exiliat. *«Etic content —li deia el cabdill separatista— al saber que esteu relativament en lloc segur i dic segur, perquè referent al vostre estat ens estem informant amb tot detall per a obrar en conse-*

Circa 1925

Josep Fontbernat durant la seva època com a director de la Choral Déodat de Séverac.

MFH

44 Joan CREXELL, *El complot del Garraf*, p. 48 i 55-56.

45 *Ibidem*, p. 75 i 89-91.

París, 15 de novembre de 1926

Els conjurats d'Estat Català, a la seva arribada a l'estació d'Orsay,
després d'haver estat detinguts pel Complot de Prats de Molló.

D'esquerra a dreta: x, Roc Boronat, x, Josep Esparch, Josep Rovira, Josep Fontbernat,
Josep Carner-Ribalta, x.

NEA / EFS

*qüència; no obstant sigueu prudent. Ja us darem més detalls».*⁴⁶

Josep Fontbernat a Tolosa s'allotjava la major part del temps a l'Hotel Belfort, prop del canal de Migdia, en un carrer on «els bordells hi eren com un camí triomfal».⁴⁷ El Belfort aviat va esdevenir el quarter general d'Estat Català a la ciutat. Josep va coincidir-hi amb l'estret col·laborador de Macià, Josep Rovira. Aquest, membre de la junta de La Falç, i altres xicots exiliats treballaven a la fàbrica Uralita. La majoria, eren dependents de comerç, estudiants, mecànics, fusters, paletes... El director d'Uralita, un militar retirat, feia la vista grossa perquè cap d'ells no tenia l'especialització per treballar-hi. Altres estaven empleats a la Compagnie générale d'entreprises aéronautiques.⁴⁸

Rovira a l'agost de 1925 rebé informacions de París i a la cambra que compartia amb el músic s'aplegaven entorn a un mapa una dotzena de xicots. Entre els quals Enric Fontbernat, Abelard Tona —també fugit arran del Complot de Garraf— Joan Boladeras i altres membres d'Estat Català. A mitjans d'aquell mes un dels secretaris de Macià, Ventura Gassol, arribà a Tolosa procedent de París. En arribar, a Gassol li donaren al Belfort «la cambra més confortable, la que tenia les puces més discretes».⁴⁹ Tots plegats, abillats com excursionistes i amb papers del Touring Club francès, van sortir en tren cap al sud fins a Sent Gironç i d'allí a Santenh fins a l'estany d'Aranh, on van acampar un parell de nits.

A l'altra banda d'aquella part del Pirineu de l'Arieja hi havia la Vall d'Aran. Allí es van trobar amb altres companys sortits de Tarbes. Del viatge, el què a Fontbernat li causà més impressió fou el poeta Ventura Gassol, a qui fins aleshores no coneixia.⁵⁰ Durant l'ex-

cursió en un poble un viatjant i un gendarme de Tolosa els van reconèixer i pocs dies després, com ja havien fet en altres ocasions, la policia va registrar el Belfort perquè dubtaven dels interessos excursionistes de la tropa. Van trobar-hi només roba bruta: la mestressa, conxorxada amb els seus clients catalans, no va delatar-los.

1.6. El Cor Occità, tapadora d'Estat Català

Enric i Pura, però, no van romandre gaire temps a Tolosa i aviat van traslladar-se a París. Es van instal·lar al 5 del carrer Bausset a tocar de l'interminable carrer de Vaugirard, molt a prop del barri de Montparnasse. La tardor d'aquell 1925 les relacions de Josep amb el doctor Soula havien empitjorat, sense que se'n puguin escatir els motius. El músic dimití de la Coral Deodat de Severac⁵¹ i per Tots Sants, va arribar també a París. L'aterratge el va fer al poble de Bois-Colombes, als afores de la ciutat, on Estat Català tenia el quarter general. En arribar-hi, Macià no hi era, es trobava a Moscou amb el seu altre secretari, Josep Carner-Ribalta, per tal d'aconseguir l'adhesió de la Comintern i dels seus fons i armes a la seva causa revolucionària. No retornà fins un mes després sense haver-ho aconseguit.⁵²

A Bois-Colombes Josep no s'hi quedà gaire temps i buscà apartament «com un desesperat». Confessava al seu amic Rovira que «*veritablement la vida de bohemí, que he menat sempre, potser és la millor, al menys la més simplificada*».⁵³ La solució que trobà fou anar a viure al carrer Bausset a prop del seu germà Enric. Josep compartí pis amb un amic d'aquest, també exiliat arran del fracassat Complot de Garraf, Jaume Miravit-

46 ANC - Fons Francesc Macià. Carta de Francesc Macià a Enric Fontbernat, 17 de juny de 1925, Bois Colombes.

47 Josep FONTBERNAT, *Prats de Molló 1926*, p. 30; Josep FONTBERNAT, *La batalla de Prats de Molló*, p. 67.

48 Josep FONTBERNAT, «Unes hores a Tolosa que ens fan recordar temps passats», *La Humanitat*, 6 de gener de 1932, p. 1.

49 Josep FONTBERNAT, *Prats de Molló 1926*, p. 33.

50 Ibidem.

51 ANC - Fons Francesc Macià. Carta de Josep Fontbernat a responsables del Cor, sd; Carta de Josep Fontbernat a Camille Soula, sd,

52 Enric UCÉLAY-DA CAL i Joan ESCULIES, *Macià al País dels Soviets*. Vegeu també: Josep CARNER-RIBALTA, *Memòries. De Balaguer a Nova York, passant per Moscou i Prats de Molló*.

53 ANC - Fons Francesc Macià. Carta de Josep Fontbernat a Josep Rovira, 1925,

París, 15 de novembre de 1926

Els conjurats d'Estat Català, al Palais de Justice, tot just arribats de la presó de Perpinyà pels Fets de Prats de Molló. D'esquerra a dreta: Josep Bordas de la Cuesta, Ventura Gassol, Josep Fontbernat, Roc Boronat, x, x, Josep Carner-Ribalta...

BNF (L'HUMANITÉ)

lles. Al pis encara hi va haver lloc per un nou membre, Martí Vilanova, un dels lloctinents de Macià.⁵⁴

A París Josep Fontbernat continuà els estudis musicals amb cursos a l'Schola Cantorum. D'immediat també va començar a reclutar exiliats catalans per formar el que batejà com a Cor Occità, potser per no alçar suspicàcies d'entrada. Per tal de socialitzar, hi deixaven entrar també algunes cantaires que donaven la nota femenina i internacional. Eren «*cinc solistes: una princesa russa, una holandesa, una sueca, una parisenca i una noia d'Auvèrnia*». ⁵⁵ Gassol, per l'impacte emocional que havia causat en Fontbernat, i l'escriptor fèlibre, mistralià acèrrim i polític de Montpeller afincat a París, Joan Carles Brun, presidiren la societat.⁵⁶

La coral comptava amb un repertori de cançons catalanes antigues i modernes amb derivacions occitanes i aportacions gascones. Fontbernat caçava caintaires a qualsevol lloc, però l'assaig no era senzill perquè calia anar dues vegades per setmana als soterranis del Café du Rocher, al 128 del Bulevard Saint Germain i cantar fins l'hora del darrer metro.⁵⁷ El propi Fontbernat ho explicà així al mestre Millet: «*El Chor Occità existeix i canta. Un grup de 80 homes catalans, n'han sigut els del començament i una propaganda que fem a totes les entitats occitanes ens portarà els elements que desitgem*». ⁵⁸ Per aconseguir-ho el músic anava cada mes uns pocs dies a Tolosa.

«*És qüestió —continuava— d'aguantar totes les tempestes, produïdes per la misèria econòmica i el desvetllament de les cançons populars occitanes serà un fet. Al país d'Oc no hi ha res que ajudi a l'obra occitana; no hi ha cap sentiment, ja no dic de raça, de regiona-*

54 ANC - Fons Francesc Macià. Carta de Francesc Macià a Josep Fontbernat, 12 de març de 1926, Bois-Colombes.

55 Josep FONTBERNAT. «Les classes dirigides», *L'Opinió*, 15 d'agost de 1930, p. 11.

56 Julian WRIGHT, *The Regionalist Movement in France, 1890-1914: Jean Charles-Brun and French Political Thought*, p. 72.

57 Domènec de BELLMUNT, «Fontbernat i la bohèmia de París», *Claror*, 1 d'abril de 1974, p. 26.

58 CDOC. Carta de Josep Fontbernat a Lluís Millet i Pagès, 13 de març de 1926, París.

lisme que esperoni la gent. Els Félibres és una cosa passada de moda i sense utilitat, els altres són uns eixelebrats, potser molt intel·ligents, però jo que sóc de poble i de pagès sé que per a portar aquestes coses a bon terme, la bondat pot més que la intel·ligència, sobretot quan aquestes intel·ligències són complicades. És per això que havia demanat apoy [recolzament] a gent de Catalunya. El desvetllament som nosaltres que l'hem de fer.

Fontbernat demanava a Millet que des de Barcelona l'ajudés a fer renou per tal que la Coral visqués. Ell en feia a París, des d'on irradiava a tot França, Tolosa inclosa. «*He provat que hi havia cançons i públic per a escoltar-les i gent per a cantar-les*». Sovint, però, ell mateix admetia que no tenien diners per a pagar el local d'assaig. Com pogué, finalment el cor, amb un centenar de cantaires, va debutar el 13 de febrer de 1926 al Casal Català de París en el marc de l'anomenada Festa de la Llengua Catalana. El 24 de març el cor va celebrar la Grande Soirée Catalane en un local universitari, el 22 de maig va participar en un acte en relació a la festa de Pentecosta i dos dies després actuà en un aplec a Fontenay-sous-Bois, a l'est de París.⁵⁹

D'alguna manera el Cor esdevingué una mena de tapadora que facilitava la reunió d'activistes amb altres exiliats que es miraven les intencions de Macià de reüll, com per exemple Joan Casanovas —qui, a més, segons Fontbernat, tenia molt mala veu.⁶⁰ Fontbernat continuà a París, doncs, la línia d'agitació començada a Tolosa i el mateix que havia fet allí va maldar perquè còbles catalanes anessin a la capital francesa a donar-se a conèixer, a popularitzar la sardana i el fet català. El cas més sonat fou el de La Principal de la Bisbal que l'11 de juny, acompanyada de Fontbernat i el seu Cor Occità després d'un concert, anaren a trobar el mariscal Josep Joffre, fill de Ribesaltes, als Invalids i, a petició d'ell, li van interpretar «Per tu ploro» i «El pardal». Al vespre van donar una audició privada a Vincent d'Indy als jardins de l'Schola Cantorum.

59 Ramon BATALLA, *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*, p. 98 i 108.

60 Josep FONTBERNAT, *Prats de Molló 1926*, p. 38.

Samedi 18 Décembre 1926, à 21 heures, Salle du Conservatoire

CONCERT

en l'honneur et au profit de J. Fontbernat i Verdaguer et ses
amis Catalans

*l'Athénée Choral Déodat de Séverac, avec le concours des divers-
ciétés musicales et de quelques artistes musiciens et de l'imprévu.*

UN FRANC.

18 de desembre de 1926

Cartell anunciador
del Concert de la Choral
Déodat de Séverac
en homenatge
a Josep Fontbernat
i els conjurats
de Prats de Molló.
INSPAI

L'endemà la cobla, el cor i solistes van interpretar música catalana a la coneguda Sala Gaveau, emplaçada al nord dels Camps Elisis. Entre els assistents convidats hi havia el propi Macià, la comtessa de Noailles, el mariscal Joffre, Vincent d'Indy i altres coneguts de Fontbernat. De retorn a Catalunya, i com que l'operació propagandística no s'escapà del coneixement diplomàtic espanyol, el governador civil de Girona, Prudencio Rodríguez Chamorro, imposà una multa de 1.000 pessetes a la Cobla. En assabentar-se'n, la resposta de l'electricista fou enviar-li un paquet explosiu amb el remitent de Francesc Cambó.⁶¹ L'artefacte no aconseguí el seu propòsit.

Dies després de l'èxit clamorós de la visita de la cobla, l'Exèrcit francès va convidar el Cor Occità i ex-combatents catalans de la Legió estrangera francesa durant la Primera Guerra Mundial a l'acte simbòlic de revifar la flama que crema a la tomba del Soldat Desconegut, sota l'Arc de Triomf. Aquell vespre el cor va interpretar un parell de cançons i Els Segadors.⁶² En hores mortes, Gassol composà la lletra de l'Himne de l'Exèrcit Català i Fontbernat la música.⁶³

1.7. La descoberta de Les Deux Magots

Aquells dies la bohèmia de Josep Fontbernat consistia també en assistir a l'epicentre de les reunions dels exiliats espanyols, catalans inclosos. No excessivament lluny del pis, a la cruïlla dels boulevards de Montparnasse i Raspail, el Café de La Rotonde fou durant tot l'exili l'indret on es feu la mionesa relacional del què serien els lligams per bastir una alternativa a Primo de Rivera i per governar Espanya i la Catalunya autònoma en un futur pròxim. Polítics, literats, activistes, personatges de passat obscur i futur incert van sovintejar aquelles taules i van fer coneixences que amb el temps explicarien actuacions conjuntes de gents d'extracció social i ideari polític ben allunyats. Josep Fontbernat, però, a les acaballes de l'estiu de 1926, cansat que el Cafè sempre estigués a vessar va decidir canviar d'aires.

Va recordar aleshores que Deodat de Severac li havia parlat d'un Cafè on hi havia una cervesa de primera, Les Deux Magots, al xamfrà del bulevard Saint Germain des Prés amb el carrer Bonaparte. El local quedava més allunyat del seu pis, al nord dels Jardins de Luxemburg. L'establiment, comparat amb La Rotonde, tenia per Fontbernat «*més netedat, menys ca-*

Febrer de 1927

Il·lustració de Josep Fontbernat, publicada a *La Publicitat*.

AHCB

61 Josep CLARA, *Girona, 1939: quatre sentències de mort*, p. 61; Jordi SUBIRATS, «Homes i coses de Catalunya. Entorn de la figura de Francesc Cambó», *Ressorgiment* [Buenos Aires], juliol de 1947, p. 6.044.

62 Josep FONTBERNAT, «Roda el món i torna al Born», *La Rambla de Catalunya*, 18 d'agost de 1930, p. 10.

63 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 37.

Març de 1928

Josep Fontbernat amb el Cor de La Bourrée.

MFH

bells llargs i era d'una extravagància més equilibrada». Això era així potser, segons la seva opinió, perquè hi anava l'aristocràcia literària del barri senyorial del Faubourg de Saint Germain, entre els quals l'escriptor André Gide, el surrealista André Breton o el dadaïsta Tristan Tzara.

En la seva primera visita, Fontbernat va demanar un cafè i que li duguessin quelcom per escriure. El cambrer aparegué amb una carpeta amb tres quaderns de paper, una dotzena de sobres i una ploma. Aquella acollida el va conquerir i a partir d'aleshores sempre va considerar el cafè com «*el meu domicili de debò*», el seu particular quarter general.⁶⁴ Aviat es va fer conegut dels cambrers, que prenién nota de les trucades que rebia al local i, sobretot, el fiaven, amb la qual cosa els seus companys i ell «*mai havíem anat al llit amb el ventre completament buit*».⁶⁵

El local el sovintejaven, entre molts altres, l'ex-cenetista i aleshores en ple viratge cap al comunisme, Joaquim Maurín i l'escriptor filoregionalista i bohemí per excel·lència Alfons Maseras. Però també l'advocat Pere Comas, Joan Casanelles, Víctor Hurtado o l'escriptor Xavier Regàs, a qui per la seva procedència acomodada, Josep considerava «*exiliats de quota*».⁶⁶ I també a Salvador Dalí i a Luis Buñuel que cada matí hi anaven i prenién un sandvitx i un coctail.⁶⁷

Josep vivia la bohèmia parisenca i es trobava en el millor moment vital podent aprofitar les oportunitat que obrien els contactes fets a Occitània, que circulaven o que s'havien traslladat a París, com els germans Maurice Sarraut, periodista de l'influent diari *La Dépêche de Toulouse* i membre del Partit Radical-Socialiste i Albert Sarraut, aleshores ministre de l'Interior. El músic, segons el seu company Abelard Tona, era «*petit i prim, desnerit i lleig*» però «*tenia un gran prestigi a Tolosa i a tota l'Occitània, com a músic. I a semblança de la majoria de lletjos, es compensava amb una extremada simpatia*».⁶⁸

En canvi la torna era pel seu germà Enric que, amb la Pura, embarassada de nou, i el petit Aleix, va deixar París per instal·lar-se a Perpinyà. La vida a la capital francesa era cara i per guanyar-se un sou era més senzill fer-ho al Rosselló. Encara que com Enric reconeixia «*la vida a Perpinyà és tremenda de lo que és avorrida, aquí un s'hi fot de fàstic i d'angúnia*».⁶⁹ En-

64 Domènec de BELLMUNT, *Cinquanta anys de periodisme català*, p. 73.

65 Josep FONTBERNAT, *Prats de Molló 1926*, p. 47-48.

66 Jaume MIRAVITLLES, «Josep Fontbernat», *Tele/Expres*, 6 de maig de 1977, p. 2.

67 Josep FONTBERNAT, *Prats de Molló 1926*, p. 43-44.

68 Abelard TONA, *Qui va parlar? Prats de Molló, els fets, els homes*, p. 29. Aquest llibre és ple d'anècdotes referides a Fontbernat que per la limitació editorial de la biografia no es poden incloure en el text.

69 ANC - Fons Francesc Macià. Carta d'Enric Fontbernat a Roc Boronat, 1926, Perpinyà,

1928

Jep, le Catalan, de Jean Camp, és un relat sobre els Fets de Prats de Molló, inspirat en Josep Fontbernat, editat a París mesos després del judici, FJI

Trouville,

1 de juliol de 1928

Simone Hilaire

i Josep Fontbernat

poc després

d'haver-se conegut.

MFH

ric, però, continuà com a soldat d'Estat Català i en el marc de la preparació de l'operació de Prats de Molló, Macià el feu anar a Tolosa a finals de juliol de 1926. L'ordre, que acatà, va desplaure l'electricista que va haver de deixar a mig fer una instal·lació a l'Hotel Castillet.

Sobre Enric planava encara l'ombra de la delació del Garraf i confessà al seu company activista Roc Boronat —un element també sota sospita en el cercle d'Estat Català d'exercir d'informant de la policia francesa—⁷⁰ que ell tenia un passat d'acció que pocs podien presentar. Aquell trasllat a Tolosa li deixà un regust com si Macià el volgués apartar i es queixà que passaven els dies i no rebia noves d'aquest. Dubtar de la fidelitat d'Enric al cabdill separatista era absurd. Poc abans de marxar de Perpinyà havia estat pare i malgrat tot acatà les ordres del líder d'Estat Català. La mala fortuna va voler, a més, que el nadó, que era una nena, morís en la seva absència i que l'enterressin sense que Enric el tornés a veure. La Pura i l'Aleixet es van reunir amb ell a Tolosa a mitjans d'agost.⁷¹ No tot era una festa enmig de la preparació del complot de Macià.

1.8. L'hora del complot: Prats de Molló

A començaments d'agost de 1926 molts dels joves d'Estat Català van sortir de París, uns cap a Perpinyà i altres, com Josep Fontbernat, cap a Tolosa, de cara a prendre situació per a la invasió prevista en el pla Macià. La ciutat rosa «no era prou gran per a guardar el secret de la nostra expedició»⁷² deia el músic, que va reunir-se de nou amb el seu germà. Mentre els magatzems els lliuraven bruses caqui i cinturons, l'espera per entrar en acció es feia llarga. Fou de nou Rovira qui va donar les ordres pertinents i una primera columna

70 Josep CASALS i Ramon ARRUFAT, *Catalunya poble dissortat. La veritat d'uns fets de 7 anys d'actuació catalanista*, p. 266-267.

71 ANC - Fons Francesc Macià. Carta d'Enric Fontbernat a Francesc Macià, 7 d'agost de 1926, Tolosa; Enric Fontbernat a Roc Boronat, 1926,

72 Josep FONTBERNAT, *Prats de Molló 1926*, p. 67-72.

d'homes, en la que anava Josep Fontbernat, sortí cap als Pirineus. A l'estació cadascú hi arribà per vies diferents i només es retrobaren amb el tren en marxa al vagó de tercera. A Perpinyà van canviar de tren i van pujar en un altre que els dugué a Vilafranca de Conflent, on Fontbernat, Gassol i la resta d'expedicionaris van dormir.

L'endemà van pujar fins a Sant Martí de Canigó. D'allí anaren a l'oest cap a un llogarret, Pi de Conflent, i el dia següent van emprendre la baixada per l'obaga del Canigó, amb una nit al ras pel camí, fins a Prats de Molló. A la localitat els esperava la casa, el quarter general de l'operació, Vila Denise, que «els habitants de Prats deien que un vell maniàtic l'havia llogada per a passar-hi l'hivern i que sovint carretades de mobles hi arribaven de nit».⁷³

A partir d'aquest moment, i de cara a reconèixer el camí de la invasió que es disposaven a endegar, Fontbernat i altres companys van creuar la frontera i van entrar a Catalunya per Molló. Per documentació duïen papers andorrans falsos, el què amb el temps seria una veritable ironia per a ell, que hi residiria, perquè podria «constatar que els andorrans no donen cap paper a ningú que no sigui andorrà».⁷⁴ Els van mostrar al primer quarter de la Guàrdia Civil que van trobar i van baixar fins a Camprodon. Havent dinat van enfilejar cap a Setcases. Allí van estar temptats d'entretenir-se en una festa, però el fet que Macià arribés en breu a Prats de Molló els en va fer desdir i van retornar a l'altra banda dels Pirineus: el cabdill generava el respecte d'un pare gran als seus nois.⁷⁵

Només encetar-se el novembre van arribar les notícies de les primeres detencions. Enviaren un xicot a Perpinyà per saber què havia passat i mentrestant van amagar armes i municions. Als nous arribats de Tolosa els havien detingut a Estagell i als procedents de París només baixar del tren a Perpinyà. A Sant Llorenç de Cerdans ja hi havia una trentena d'homes que espera-

73 *Ibidem*.

74 *Ibidem*, p. 75-82 i 85.

75 *Ibidem*.

París, 16 de març de 1929

Josep Fontbernat i Simone Hilaire el dia del seu casament.

MFH

ven ordres. Rovira i un company els anaren a cercar. Al Pla de Guillem hi havia una altra quinzena. Fou Fontbernat amb un company qui van anar a alertar-los.

Mentrestant a Vila Denise n'hi havia altres quinze. Tona i Enric Fontbernat retornaven de Camprodon. Després d'informar als de Pla Guillem, el músic va tornar a Prats de Molló. En arribar-hi ja havien detingut Macià —qui segons Josep no era veritat que hagués amenaçat amb suïcidar-se en ser detingut, ni que ho simulés com es digué—, a Josep Carner-Ribalta i a Josep Bordas de la Cuesta i els traslladaven a Perpinyà, a la Prefectura, com a deferència envers el senyor que era Macià i al seu rang rector de l'operació. Els xicots que composaven la tropa s'hagueren de conformar amb ésser reclosos en una antiga caserna, dita «l'Acadèmia».

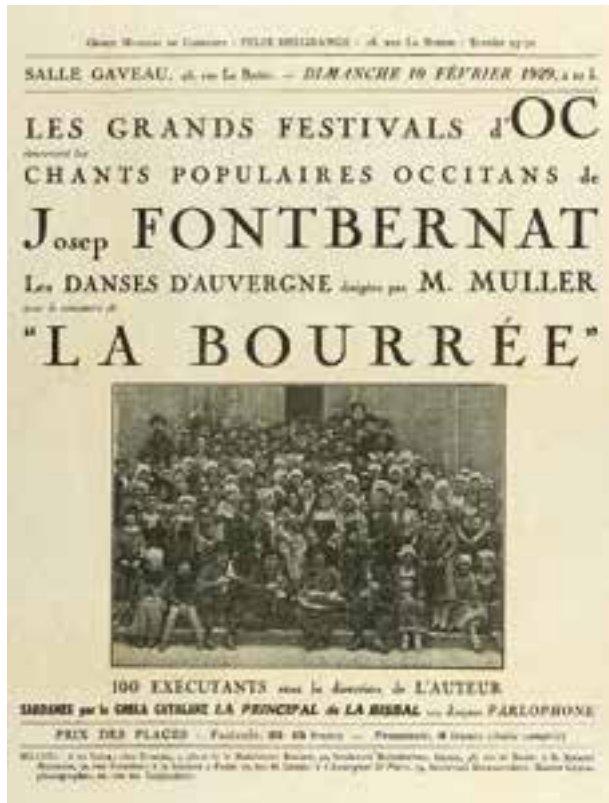
Josep Fontbernat fou detingut i conduit a la gendarmeria de Prats de Molló. Allí es retrobà amb un conegut, el capità dels gendarmes, cunyat de l'erudit ceretà, Joan Amade, i altres policies amb qui havia compartit nits de disbauxa a Ceret. El fill d'Amade, Louis, resultaria un personatge important anys més tard en l'exili republicà català, per figures com el mateix Fontbernat, i també Tarradellas. El músic havia tirat al riu Tec la pistola que duia, «l'única arma que he portat al meu damunt en la meua vida».⁷⁶

L'endemà, en autocar, els van dur a Perpinyà —junt amb el grup de detinguts de Rovira. Pel camí van rebre multitud de manifestacions de suport per part del poble que sortia a aplaudir-los. A Arles de Tec fins i tot amb l'alcalde socialista al capdavant.⁷⁷ Ja a Perpinyà, Fontbernat i els conjurats anaren a parar a la presó militar coneguda com «l'Acadèmia»,⁷⁸ on foren ben tractats. Dies després els enviaren a París —Macià per separat i els xicots en un vagó de tercera—. Un altre grup fou ja d'entrada expulsat a Bèlgica. A la capital francesa se'ls rebé amb expectació, sent portada a una dotzena de diaris, des de *L'Humanité* fins *L'Écho de Paris*,

76 Ibidem, p. 86-90.

77 Josep FONTBERNAT, La batalla de Prats de Molló, p. 169.

78 «Les complots contre les dictatures», *L'Illustration*, 16 de novembre de 1926, p. 523.

10 de febrer de 1929

Anunci dels Grans Festivals d'Oc, amb l'actuació de La Bourrée dirigida per Josep Fontbernat i sardanes amb La Principal de la Bisbal.

INSPA!

Juny-juliol de 1929

Josep Fontbernat dirigint el Cor de la Bourrée, en una imatge reproduïda al reportatge «Le catalan d'Auvergne» publicada a *Vu, Journal de la Semaine*.

PHOTO WIDE WORLD / EFS

passant per *Le Matin*. Després de passar pel Palais de Justice, Macià, Fontbernat i una vintena d'homos foren tancats en dependències de la Seguretat General.⁷⁹

Després van passar a la presó de la Santé, al barri de Montparnasse. Fontbernat ho descriví com «*el cop més fort que França portà contra nosaltres*». Allí els van fer treure la corbata, el cinturó i els cordons de les sabates i els van tancar «*com a gossos vagabunds, en unes cel·les sense llum i plenes de rates*». La sopa del dinar era «*aigua bruta, que feia pudor de mongetes podrides*», que en rebutjar-la i «*llençar-la dintre del vàter la merda l'escopia de fàstic que li feia*. Després portaren les mongetes que havien servit per fer aquella sopa, que els porcs haurien rebutjat».

Passades dues nits infectes els canviaren de cel·les, en grups de tres, i les condicions milloraren en quedar considerats com a presoners polítics.⁸⁰ Josep Fontbernat compartí habitacle amb Miravittles i un perit industrial de Terrassa, un tal Figueres.⁸¹ L'anomenaven la «*cel·la dels intel·lectuals*».⁸² Un mes després reberen la notícia que el dissabte 18 de desembre de 1926 la Coral Deodat de Severac havia fet un concert a la sala del conservatori de Tolosa en homenatge a Fontbernat i als seus amics catalans.

Durant els interrogatoris, al jutge instructor Monier el despistà que hi hagués dos Fontbernat, malgrat que Enric havia estat ja expulsat a Bèlgica.⁸³ Allí, ell i alguns altres activistes, morts de gana, van alimentar-se un temps dels cignes que trobaven en els estanys. Monier va preguntar a Josep si era director del Cor Occità i en què consistia allò. I Fontbernat en respondre-li que «*en fer cantar*» i dir-li que Occitània era un país entre el Loira i l'Ebre el feu enutjar. El músic només reiterava la seva visió que les terres de parla catalana i Occitània formaven part o podien veure's com un mateix país.⁸⁴

79 Ibidem, p. 91-94.

80 Ibidem, p. 95-97.

81 En desconeixem el nom.

82 MIRAVITLLES, Jaume. *Gent que he conegut*, p. 56.

83 FONTBERNAT, Josep. *Prats de Molló 1926*, p. 98.

84 Vegeu GRAU, Pere, «El panoccitanisme...»

Per Fontbernat els participants dels Fets de Prats de Molló eren la torna a una operació de política internacional de més envergadura. «*Els diplomàtics parlaven de Tànger. Espanya i França no estaven gaire d'acord i procuraven embolicar-se mútuament, que és la finalitat de la diplomàcia. Nosaltres, dintre de la presó, servíem de penyora. De no donar la raó a Aristide Briand [ministre d'Afers estrangers francès], aquest ens treia de la presó, ens donava la Legió d'Honor i ens feien construir una torreta a la banlieu. Si per contra el senyor José María Quiñones de León [l'ambaixador d'Espanya a París] afluixava, nosaltres seríem condemnats i tractats de facinerosos, encara que ningú s'ho volgués creure*». Per fortuna dels catalans, d'acord amb la visió del músic, «*fou Briand que tingué raó de nosaltres. La qüestió de Tànger va durar fins a mig gener [de 1927] i nosaltres fórem condemnats el dia 23, amb tots els honors del tribunal i gairebé amb felicitacions*».⁸⁵

1.9. Els alvernesos al rescat: director de La Bourrée

El jutge Monier dictaminà l'expulsió de Fontbernat dos dies abans de començar el judici, per fer-lo més apamable sense tanta gent a l'estrada. La decisió decebé el músic perquè d'aquesta manera seria absent de la fotografia dels processats. «*El procés fou —segons ell— com una comèdia a gran espectacle que s'havia ben assajat*».⁸⁶

L'ampli ressò de l'aventura romàntica de Prats de Molló va produir un munt d'articles a la premsa escrita de França, Europa i el món. I fins i tot un relat, *Jep, le Catalan*, on segons el seu autor, Jean Camp, es narrava «*la vida plena d'aventures, de bohèmia i d'ideal*» d'un personatge que era «*creador de masses corals*» i «*animador de la magnífica resurrecció*» del folklore i la música occitana.⁸⁷ L'inspirador d'aquesta figura de novel·la no era altre que Fontbernat, anomenat al text

85 Ibidem, p. 99.

86 Ibidem, p. 100.

87 Domènec de BELLMUNT, «Una estona amb l'autor de "Jep le Catalan"», *La Publicitat*, 12 d'abril de 1928, p. 1.

Bry-sur-Marne, 1929

Els germans Josep i Enric Fontbernat amb les seves esposes Simone Hilaire i Pura Argüés.

MFH

«Jep Fontrodon» un músic que participa amb el coronel Macià en la insurrecció dels catalanistes per alliberar la seva pàtria.

A Macià els dies següents del judici i previs a l'expulsió el convidaven arreu. A Fontbernat li succeí el mateix a Les Deux Magots.⁸⁸ Certament les amistats fetes a Occitània resultaven útils i obrien certes portes. La Ligue d'Auvergne, que aleshores era un grup molt influent a París, representat pel socialista independent, Pierre Laval i que tenien de cap al creador dels trens Bonnet, necessitaven un director per a una coral alvernesa a la capital francesa. Algú va dir que l'home que els calia era Fontbernat i van influir en les autoritats per tal que no l'expulssin de França amb la condició que no baixés de la ratlla que delimitava el Loira.⁸⁹

A partir de la tardor de 1927 dirigí i promogué La Bourrée d'Auvergne, un agrupament de cent cantaires amb vestuari tradicional i repertori de cançons populars.⁹⁰ Amb el director artístic d'aquesta coral, Joseph Canteloube, aprofità per estudiar contrapunt. També en aquesta etapa parisenca exercí la crítica de discos a les pàgines de *Le Matin*.

Amb la caiguda de Prats de Molló el projecte del Cor Occità s'havia enfonsat. El Cor Deodat De Severac també havia quedat esmicolat en distintes i més menudes corals. Aleshores, però, Fontbernat va tenir la possibilitat d'endegar un nou projecte il·lusionador. Tenia present el consell que altra hora li havia donat el mestre Millet, «*una obra occitana s'ha de fer a Occitània*», però era realista i sabia que a França, París aclaparava totes les activitats de relleu. Per existir calia ésser a la capital. Així fou com, tot i considerar els auvernesos, «*els més endarrerits de la pàtria occitana*», prengué amb ganes el nou repte. Fou per això que demanà, de nou, la col·laboració de Lluís Millet per tal que endegués una subscripció a Catalunya de suport a la coral alvernesa.⁹¹

88 Josep FONTBERNAT, *Prats de Molló 1926*, p. 45.

89 Ramon BATALLA, *Jaume Miravittles...*, p. 119.

90 Joan GAY, «Fontbernat i la música...», p. 111.

91 CDOC. Carta de Josep Fontbernat a Lluís Millet i Pagès, 25 d'octubre de 1927, París.

Al novembre d'aquell 1927 Fontbernat va poder evitar que Miravittles fos expulsat de França amb el pretext de posar-lo a cantar al cor.⁹² Fins i tot va presentar-li la vídua de Severac, Henriette, i la filla de només setze anys, Magalí, en honor a la «Cançó de Magalí» que apareix al cim de la literatura provençal, *Mireia*, de Frederic Mistral. Jaume Miravittles, que era enamorat de mena i empaitava qualsevol mossa, va començar a festejar amb ella. La mare, però, li posà el fre i l'amenaçà de denunciar-lo per corruptor de menors. La fama de bohemí el precedia.⁹³

La Bourrée serví també d'excusa per reclamar el seu germà Enric, que retornà de Bèlgica i aprofità per aconseguir un diploma de l'École des Arts et Métiers de París. Enric i Pura, aquell 1927, van ser pares d'una nena, Núria. També al cor Josep Fontbernat, el gener de 1928, va conèixer a Simone Hilaire Terrade, nascuda el 28 d'octubre de 1904 a Perigús, a la Dordonya. La família d'ella procedia de Sarlat. Eren notaris i banquers, però com que el 1906 la seva mare s'havia divorciat, la família els va girar l'esquena i es traslladaren a París, on Simone havia seguit un secretariat.⁹⁴

Aquell període encetà una època certament feliç en la vida de Fontbernat. El diumenge 12 de febrer de 1928 la cobla La Principal de la Bisbal va tornar a actuar a la Sala Gaveau junt a un cor amb més de 250 cantaires dirigits per ell. Aquell mateix mes, el setmanari *L'Opinió* va començar a publicar-se a Barcelona. El finançava Joan Casanelles i Fontbernat formà part de la xarxa de col·laboradors habituals que la publicació tenia a París, com també Joan Casanovas i Jaume Miravittles.⁹⁵

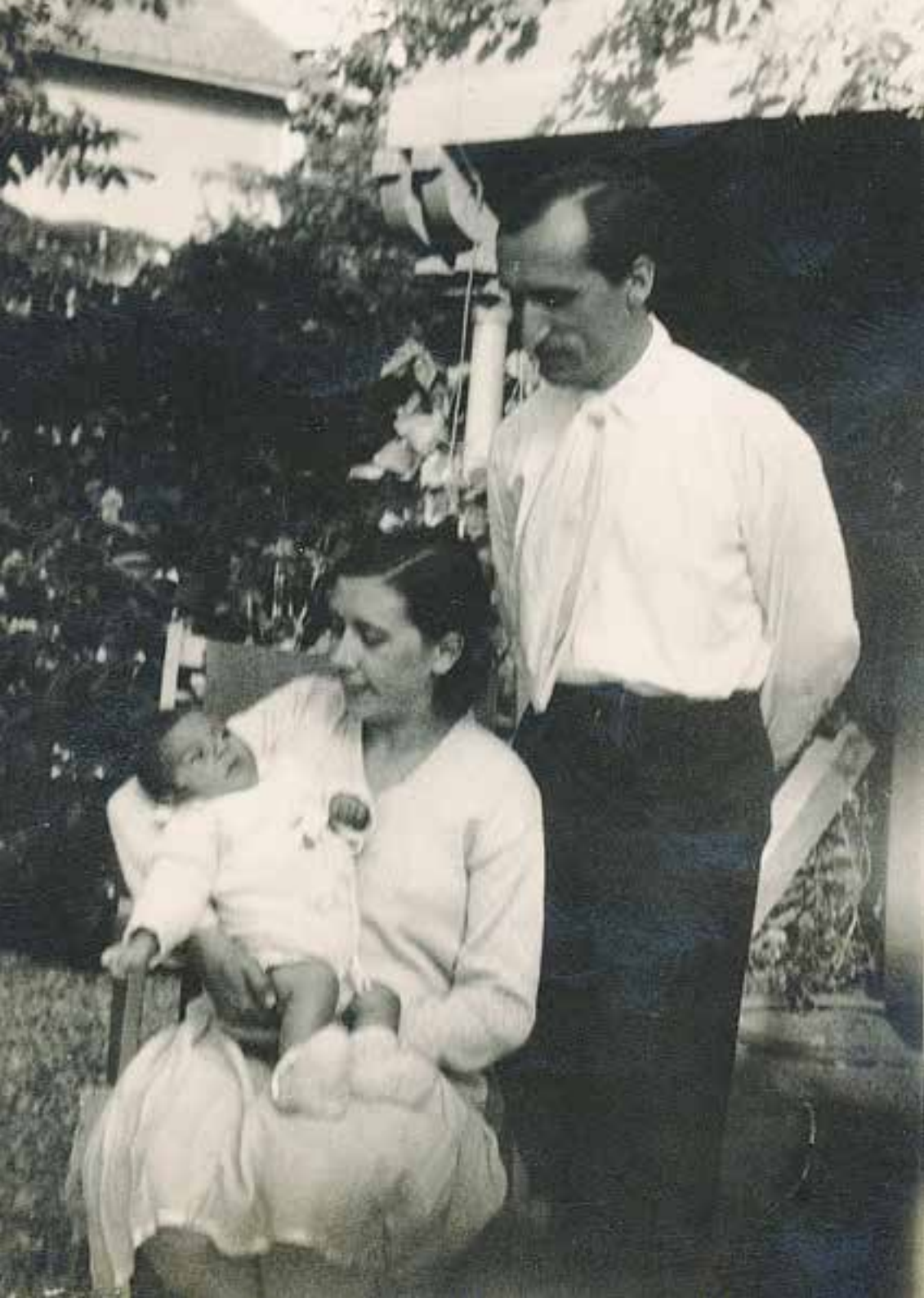
De nou el 10 de febrer de 1929 a la Sala Gaveau se celebrà un concert anomenat Els Grans Festivals d'Occ amb cançons populars occitanes a càrrec d'un cor dirigit per Fontbernat, amb les danses d'Alvèrnia de La Bourrée dirigides per M. Muller i sardanes de la cobla catalana La Principal de la Bisbal. Un mes després, el

92 Ramon BATALLA, *Jaume Miravittles...*, p. 122.

93 *Ibidem*, p. 128.

94 Entrevista a Marylou Fontbernat.

95 Ramon BATALLA, *Jaume Miravittles...*, p. 172.

**Bry-sur-Marne,
octubre de 1929**

Josep Fontbernat,
Simone Hilaire
i la seva filla Josette.
MFH

16 de març de 1929, Josep Fontbernat es casà a París amb Simone Hilaire Terrade.⁹⁶

En començar aquella primavera Miravittles va acabar els tres cursos dels estudis d'enginyer a l'École Speciale de Mécanique et Électricité, una enginyeria tècnica. Junt amb Enric Fontbernat van posar una empresa d'instal·lacions elèctriques. L'empresa va durar escassament fins finals d'any.⁹⁷ En l'entretant, el 19 de juliol, quatre mesos després del casament del matrimoni Fontbernat-Hilaire va néixer la seva primera filla, Josette.

96 «Dades biogràfiques». a: DD.AA. *Josep Fontbernat i Verdguer (1896-1977). Imatges i documents*, p. 132.

97 Ramon BATALLA, *Jaume Miravittles...*, p. 128.

Barcelona, 16 de març de 1930

Josep Fontbernat amb l'Orfeó de Llevant que fundà a la Barceloneta.

GASPAR, SAGARRA I TORRENTS / ANC

A l'ombra de Macià i Companys

2

2.1. Retorn a Catalunya: l'agitador d'Els Cent Homes

A finals de gener de 1930, el general Primo de Rivera, davant la seva creixent impopularitat i la manca de suport d'Alfons XIII i del propi exèrcit, va dimitir. Acabava la Dictadura i començava el que s'anomenà la Dictablanda, un període d'obertura paulatina que va permetre el retorn, encara que lent, dels exiliats. Mentrestant, Josep Fontbernat i Jaume Miravittles van començar a col·laborar a la primavera d'aquell any amb *La Rambla* des de París. Els germans Fontbernat, Josep junt amb la Simone i la Josette, i Enric junt amb la Pura i l'Aleixet i una segona filla, la Núria, nascuda vers el 1927, van tornar a Catalunya aprofitant l'amnistia que s'atorgà en fases successives. El mateix que havien fet abans, els germans Fontbernat van reprendre les seves dèries personals.

Només arribar a Barcelona, Josep va cercar un establiment que pogués substituir el seu enyorat Les Deux Magots i escollí com a despatx oficiós El Cafè de la Rambla.⁹⁸ El seu domicili particular era al carrer Bailèn, 177, 3r 1a (ara és el 181), a tocar de la parròquia de Corpus Christi, a la cruïlla amb el carrer de Còrsega, davant de la fàbrica d'automòbils i aviació Elizalde.⁹⁹ Tot seguit començà a organitzar el que fou el seu projecte de més renom, Els Cent Homes, una coral formada per treballadors manuals en la seva majoria, inclosos estibadors del port.¹⁰⁰

Fontbernat en parlava així: «*Eren un centenar d'homes, que cantaven amb un delit i un entusiasme insospitats. Emili Vendrell n'era el solista. Val a dir que vàrem assolir una popularitat extraordinària. No es feia cap festa, ni hi havia cap manifestació patriòtica, sense que hi prenguessin part els famosos Cent Homes*». I continuava, «*Sempre que em demanaven de quants cantaires es composava la massa coral improvisada, jo responia, impertorbablement: 'Som doscents...!'*». I quan l'altre li preguntava per què es deien Cent Homes el mestre

98 Carles FARSAC, «Fontbernat, viatjant de catalanisme», *El Poble*, 29 d'agost de 1931, p. 7.

99 Entrevista a Marylou Fontbernat.

100 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 39.

Caldes de Montbui, circa 1930

Josep Fontbernat amb la seva dona Simone Hilaire i la seva filla Josette amb un grup d'amics, entre els quals el pintor Francesc Domingo, a casa de l'escultor Manolo Hugué.

GABRIEL CASAS / ANC

responia: «Cent homes que canten... i en Vendrell fan dos-cents». Aquest havia començat a cantar a la secció infantil de l'Orfeó Català.¹⁰¹ Segons Fontbernat «la massa coral era "explosiva", integrada per homes i, sobretot, patriotes catalans. Cada concert era una manifestació i un escàndol que, sovint, finalitzava a la comissaria de Policia».¹⁰²

El 25 de setembre de 1930 dirigí al Teatre Olympia un miler de coristes pertanyents als cors de La Violeta de Clavé, Catalunya Nova, i als orfeons Atlàntida, Llevant, Badaloní, Roser i Barcelonès en el marc del Gran Festival del Pres organitzat per la premsa d'esquerres de Catalunya.¹⁰³ També estrenà a Figueres una sardana composta a l'exili en un moment de melancònia i dedicada a Estanyol, «Ja no et veuré mai més».¹⁰⁴

I també aquell setembre va veure publicada a Barcelona *La batalla de Prats de Molló*. Fontbernat hi explicava com havia anat a parar sota l'abric de Macià i la seva participació en el complot. «*El fet d'armes de Prats de Molló salvà Catalunya, davant el món civilitzat i davant les generacions que vindran, d'una vergonya sense precedents en la història de la nostra terra*», començava. La tesi, expressada en el pròleg, era que hi havia hagut «*més porucs que malvats*» i «*més imbècils arrivistes que homes vertaderament disposats a fer una revolució i enderrocar aquell règim*». I que Macià havia vist com es quedava sol, sense homes polítics que l'acompanyessin en la gesta, excepte la jove nalla que el seguia. «*Aquesta jovenalla encara no votava, i és per això que en les properes eleccions els partits catalanistes es disputen els llocs i les idees*».¹⁰⁵ La seva faceta d'escriptor i periodista la desenvolupà també, a inicis de 1931 a *La Ciutat*, una nova publicació barcelonina que tot just durà uns sis mesos.

De la seva banda, Enric va continuar amb l'ocupació d'electricista i va començar a posar els pilars per la re-

101 Emili CASADEMONT, *L'home dels Cent...*, p. 88-89.

102 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 41.

103 *L'Opinió*, 19 de setembre de 1930, p. 15.

104 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 42.

105 Josep FONTBERNAT, *La batalla de Prats de Molló*, p. 13 i 18.

Vilanova i la Geltrú, setembre de 1930

Menú escrit en clau humorística de l'Homenatge que Estat Català tributà a Ventura Gassol i Josep Fontbernat retornats a Catalunya anys després dels Fets de Prats de Molló.

ANC - FONS VENTURA GASSOL

Barcelona, setembre de 1930

Josep Fontbernat dirigeix un assaig del Cor de Llevant, al teatre Olympia.

GABRIEL CASAS / ANC

fundació de la Joventut Nacionalista La Falç. Després que arran del cop de 1923 les mesures governatives dificultessin l'existència de l'entitat, aquesta com la majoria d'organitzacions catalanistes, va desaparèixer. Va quedar reconvertida en l'Humorístic Club, del què es desconeix l'abast de les seves actuacions clandestines si existiren. Finalment, el gener de 1931, alguns dels exmembres de La Falç d'abans de la Dictadura i de l'Humorístic Club van constituir de nou l'entitat. Van mantenir Macià, encara a l'exili, de president honorari i Lluís Bru, que ja l'havia presidit el 1919 ho tornà a fer. Enric Fontbernat ocupà la vicepresidència primera. La segona fou per un vell amic de joventut, Josep Tarradellas.¹⁰⁶

Un any més gran que el menor dels Fontbernat, Josep Tarradellas estava disposat a entrar en política, en bona mesura per desfogar-se de la situació familiar a casa, amb el naixement tres anys abans de la seva filla Montserrat, amb síndrome de Down. Tarradellas, a diferència dels Fontbernat i la gran majoria de xicots amb qui havia coincidit en la primera Falç i al CADCI, comptava ara amb una posició acomodada, més d'acord amb «els exiliats de quota» que amb els bohemis i activistes. La posició se l'havia guanyat a pols treballant de representant de comerç de firmes estrangeres.¹⁰⁷

La Falç de Fontbernat i Tarradellas va posar-se al servei de Macià així que aquest va retornar a les acaballes de febrer de 1931. Poc després participà en la formació d'Esquerra Republicana de Catalunya el 19 de març i en fou una de les entitats adherides. Tarradellas, des d'aquella data secretari de facto de Macià, dirigí la campanya a les eleccions municipals que es van convocar pel 12 d'abril. Enric, que era més un home d'acció, no es presentà a les llistes. En canvi Josep Fontbernat ho va fer en la candidatura de la coalició d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista de Catalunya, com a músic i publicista, pel districte I.¹⁰⁸

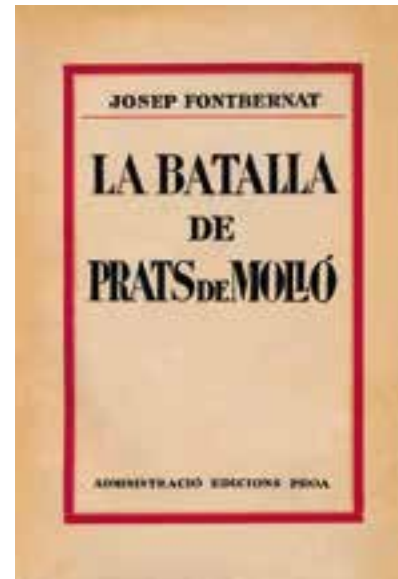
Malgrat que Esquerra va obtenir inesperadament la victòria amb uns resultats magnífics a Barcelona, el partit no va aconseguir cap regidor en aquest districte. Ni Josep, ni tampoc el director aleshores de *L'Opinió*, Armand Otero, van obtenir l'acta, que van guanyar tres regionalistes de la Lliga i dos de la coalició republicano-socialista formada pel PRR i el PSOE.¹⁰⁹ Sens dubte fou una decepció i un resultat inesperat per Fontbernat perquè el districte I incloïa la Barceloneta, on havia fundat l'Orfeó de Llevant i deuria confiar que hi tenia possibilitats. Potser va subestimar que era, sobretot la Barceloneta, un dels punts on més immigració castellanoparlant havia arribat per treballar en la Barcelona de l'Exposició Universal mentre

106 Joan ESCULIES, «La Falç...».

107 Joan ESCULIES, *Josep Tarradellas. Dels orígens a la República (1899-1936)*.

108 *L'Opinió*, 3 d'abril de 1931, p. 15.

109 *La Vanguardia*, 1 d'abril de 1931, p. 6; *Ibidem*, 14 d'abril de 1931, p. 10.

Setembre de 1930

La Batalla de Prats de Molló, el relat biogràfic dels fets escrit per Josep Fontbernat. FJI

L'OPINIÓ

Ciutadans: amb
Macià contra
Alfons XIII

L'abrandament popular

El candidat de la Unió Socialista, amb la candidatura d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista, amb il·lustracions dels candidats entre els quals Josep Fontbernat «músic i publicista».

El candidat de la Unió Socialista, amb la candidatura d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista, amb il·lustracions dels candidats entre els quals Josep Fontbernat «músic i publicista».

El candidat de la Unió Socialista, amb la candidatura d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista, amb il·lustracions dels candidats entre els quals Josep Fontbernat «músic i publicista».

El candidat de la Unió Socialista, amb la candidatura d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista, amb il·lustracions dels candidats entre els quals Josep Fontbernat «músic i publicista».

Comiat a la llibertat dels francesos, comiat a la llibertat dels catalans, per la llibertat d'aristocràcia i per la llibertat, hui mateix, pata per l'equana Republicana d'ella Catalunya.
Josep Fontbernat

El candidat de la Unió Socialista, amb la candidatura d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista, amb il·lustracions dels candidats entre els quals Josep Fontbernat «músic i publicista».

El candidat de la Unió Socialista, amb la candidatura d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista, amb il·lustracions dels candidats entre els quals Josep Fontbernat «músic i publicista».

No és hora de cap bandera

A "La Publicitar" estan de broma

ell era a l'exili.¹¹⁰ Una dècada i escaig després, la ciutat ja no era la que havia deixat en desertar del servei militar: el joc era un altre. Tampoc el seu nom era tan conegut com la notorietat en el cercle d'exiliats parisenc li podia haver fet suposar.

La decepció personal es compensà amb la proclamació de la República per part de Lluís Companys des de l'Ajuntament de Barcelona i la rectificació posterior de Francesc Macià, primer des del consistori i després des del Palau de la Diputació, amb la proclamació de la República Catalana en el marc d'una federació ibèrica. Aquell 14 d'abril, Josep i Enric Fontbernat, Tarradellas i la resta d'acòlits d'Esquerra i de La Falç van acudir al Palau per viure el moment i refermar la posició de qui ja aleshores era l'Avi, el «cavaller de l'ideal».¹¹¹

A partir d'aquest moment Josep Fontbernat es dedicà a la seva tasca com a redactor de *L'Opinió* —la coneixença de Casanelles i Pere Comas, fundadors també d'ERC, a La Rotonde i als Deux Magots, fou clau. El músic també escriuria a *La Humanitat* i va continuar-ho fent a *La Rambla de Catalunya* i en altres publicacions de manera més esporàdica.¹¹²

Aquesta labor la compaginà amb la dedicació a l'agitació cívica i cultural mitjançant la coral d'Els Cent Homes, que el maig de 1931 amb la col·laboració de la cobla de Barcelona i del tenor Emili Vendrell va enregistrar tres discs per la casa Odeon. Incloïen: «Catalunya, pàtria nostra» amb música de Fontbernat i lletra de Ventura Gassol; «Himne a l'arbre fruïter» amb música d'Enric Morera i lletra de Joan Maragall; «El cant del poble» amb música d'Amadeu Vives i lletra de Josep Maria de Sagarra; «L'arbre sagrat» amb música d'Enric Morera i lletra d'Emili Guanyavents; «Els Segadors», harmonitzats per Fontbernat; i «La Marsellesa» amb música d'Enric Morera i lletra adaptada per Ignasi Iglésias.

110 José Luis OYÓN, *La quiebra de la Ciudad popular. Espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entre-guerres, 1914-1936*, p. 115.

111 Llista d'autoritacions d'entrada al Palau de la Diputació en proclamar-se la República Catalana, a Joan ESCULIES, *Josep Tarradellas...*, p. 170-177.

112 *L'Opinió*, 4 de juny de 1931, p. 3.

Segons el mestre, «*els meus cantaires —i dic meus, perquè jo sóc un d'ells en absolut— han cantat per primer cop davant el micròfon. Millor dit, han cantat davant l'eternitat. Pescadors, treballadors del moll, obrers de tota mena, han conegut l'emoció intensa, en trobar-se davant l'orella sensible i metàl·lica que fixarà fidelment a la cera verge els Himnes de Catalunya, que cada cantaire porta dintre del cor com una enamorada*». I afegia que «*Emili Vendrell, davant la senzilla humanitat, ha posat la seva veu amb la nostra, i en un moment d'amistat i d'entusiasme ha fet ressonar l'estudi i ha dit fort, perquè tothom ho sentís: “Jo també vull ésser un home d'en Fontbernat!”*».¹¹³

El diumenge 30 d'agost de 1931 Fontbernat duagué Els Cent Homes a Tolosa de Llenguadoc a fer un concert. L'acompanyaren periodistes i hi anà com a representant oficial de l'Ajuntament i de la Generalitat de Catalunya, l'ens que, junt a un Estatut d'autonomia, Macià havia pactat amb Madrid per oblidar-se de la República Catalana. Després de l'enrenou a ulls internacionals del canvi de règim i la instauració de la República espanyola, el viatge fou també en una campanya publicitària «*perquè la gent d'aquelles contrades —segons Fontbernat— vegi que a Barcelona no hi ha metralladores pels carrers i perquè no confonguin les crisis comercials, corrents arreu del món, amb les crisis de règim*».¹¹⁴

Arran del viatge, el seu col·lega periodista Carles Farsac digué que Fontbernat havia recuperat l'ús d'un barret que antany li donava un perfil característic. De Fontbernat es deia que era un «*viatjant del catalanisme*» i «*el primer bohemí de Catalunya*», i que podia parlar a França perquè tenia micròfons a la seva disposició. El perfil que es dibuixava d'ell era diàfan. Josep Fontbernat era amb la seva coral un propagandista, un publicista del nou règim autònom que s'embastava. I tant podia usar el cant per agitar el personal propi, com per donar a conèixer la situació catalana en el

113 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 41.

114 Emili GRANIER-BARRERA, «Fontbernat a Tolosa», *L'Opinió*, 22 d'agost de 1931, p. 1; Carles FARSAC, «El viatge d'en Fontbernat i els seus cent homes», *L'Opinió*, 2 de setembre de 1931, p. 1 i 5.

Barcelona, 12 d'abril de 1931

Acte de campanya de la candidatura d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista a les eleccions municipals. D'esquerra a dreta: Francesc Muntanyà, Josep Fontbernat, Maria Teresa Gibert, Francesc Macià i Jaume Aiguader.

INFORMACIONES GRÁFICAS «SPORT» / FJI

territori immediat d'influència, Occitània, on residien els seus contactes.

També en aquell moment Josep estrenà una segona sardana, «El bosc de can Pantiquet», amb la cobla Montgrins a l'aplec de Mollet del Vallès.¹¹⁵

En començar l'octubre van tenir lloc les eleccions parcials per cobrir les actes vacants de Francesc Macià i Gabriel Alomar a les Corts. Fontbernat volgué optar-hi, però la direcció d'Esquerra Republicana li feu retirar la candidatura perquè el partit es va comprometre a no presentar-s'hi per tal de donar joc a un candidat d'un altre partit republicà. Fontbernat aleshores va demanar el vot pel candidat del Bloc Obrer Camperol (BOC), Joaquim Maurín, a qui també havia conegut a Les Deux Magots.¹¹⁶ Josep, per tant, tenia la intenció de traslladar la seva creixent popularitat en un càrrec polític.

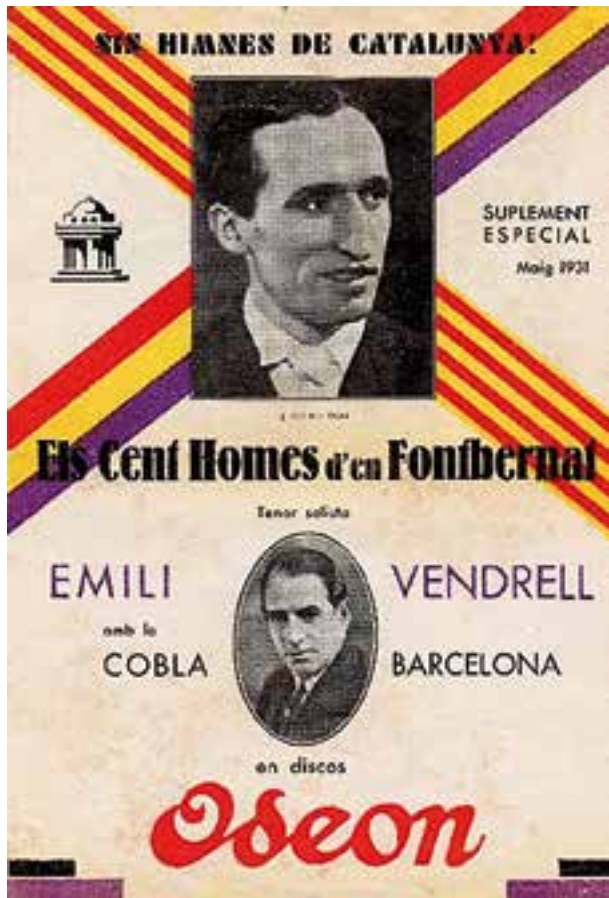
A finals d'aquell mes, el dia 21, fou escollit al CADCI junt amb Miquel Badia, Josep Dencàs, Ramon Duran i Albesa i Carles Duran, com a membre del primer Comitè Executiu de les Joventuts d'Esquerra Republicana - Estat Català (JEREC) i participà en la redacció dels estatuts de la branca juvenil del partit.¹¹⁷ Amb tot, aviat es distancià del tarannà que prengué aquest contrapoder en el si d'ERC capitanejat per Dencàs i Badia, amb el vist-i-plau tàcit de Ventura Gassol i Jaume Aiguader, membres de l'Estat Català de l'Avi que es dissolgué en la formació d'Esquerra. A Josep Fontbernat mai no li agradà el caràcter segons ell «feixistoide» que prenién les JEREC, encara que en alguna ocasió participés —sobretot fins a la mort de Macià— d'algun acte d'afirmació nacionalista protagonitzat per aquestes.¹¹⁸

115 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 43.

116 *L'Opinió*, 3 d'octubre de 1931, p. 1; *Ibidem*, 4 d'octubre de 1931, p.5. La qüestió de les eleccions complementàries explicada amb més detall a Arnau GONZÀLEZ I VILALTA, *Els diputats catalans a les Corts Constituents republicanes (1931-1933)*, p. 88-90.

117 «L'assemblea de les Joventuts d'Esquerra d'Estat Català», *L'Opinió*, 29 d'octubre de 1931, p. 5.

118 *La Humanitat*, 24 d'agost de 1933, p. 5.

Maig de 1931

Propaganda del disc de la coral Els Cent Homes d'en Fontbernat amb la col·laboració del tenor Emili Vendrell i la Cobla Barcelona.

Quart d'Onyar, 1 d'agost de 1932

Visita del president de la Generalitat a una terrisseria.

D'esquerra a dreta: Joan Alavedra, Francesc Macià, x, Josep Fontbernat, Antoni Rubí, x, x
i Enric Pérez Farràs.

ANC - FONS FRANCESC MACIÀ

2.2. La patinada de l'afer Bloch

Els contactes occitans van jugar una mala passada a Fontbernat i la seva reputació es veié lleugerament malmesa. En començar el novembre de 1931, el financer jueu francès Lazare Bloch va visitar Barcelona. Aquest i la seva ex-esposa, Marthe Hanau, s'havien vist involucrats en un frau fiscal a França descobert el 1928, que els va condemnar a un any i mig de presó. Amb aquests antecedents la visita de Bloch tenia per objecte de convèncer els polítics de la Generalitat i de l'Ajuntament de Barcelona d'especular amb la devaluació de la pesseta.

Alguns polítics, com el mateix Macià, es van negar a rebre Bloch. En canvi altres, com Lluís Companys, però sobretot Casimir Giralt, aleshores conseller de Finances procedent del Partido Republicano Radical, hi van mantenir contactes, encara que sense concretar res. En aquest marc, Giralt va fer unes declaracions al diari madrileny *El Liberal* que coincidien amb una nota que havia fet circular Bloch i que va reproduir el diari vinculat a Esquerra Republicana dirigit per Companys, *La Humanitat*.

A mitjans de novembre, el periodista Manuel Brunet va aprofitar la situació per, des de l'òrgan del Partit Catalanista Republicà,¹¹⁹ *La Publicitat*, exposar el que s'anomenà l'afer Bloch. És a dir, els contactes del francès amb Giralt i Companys. Sense que es pugui determinar quin grau de seguiment de l'especulador van fer aquests polítics més enllà de manllevar-li l'argumentari sobre la pesseta, la polèmica s'ha d'emmarcar en la constant pugna política per guanyar espais entre uns partits i altres en el marc de la reordenació del catalanisme republicà d'esquerra.

Després dels inesperats resultats favorables a Esquerra Republicana de Catalunya en les eleccions municipals de 1931 i l'enfonsament del Partit Catalanista Republicà, aquests van veure com personalitats de la pròpia organització cada vegada eren més favorables a col·laborar amb el partit hegemònic a la Generalitat

119 El resultat de la fusió d'Acció Catalana i d'Acció Republicana de Catalunya i grans perdedors de les eleccions municipals de l'abril de 1931. I, per tant, opositors ferotges a ERC.

Novembre de 1932

Cartell de la candidatura d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista per Barcelona-circumscripció a les eleccions al Parlament de Catalunya.

UB-BPR

Barcelona, 14 de desembre de 1932

El Parlament de Catalunya, presidit per Lluís Companys, amb tots els diputats presents, en la sessió d'investidura de Francesc Macià com a president de la Generalitat.

A l'esquerra de la imatge apareix Josep Fontbernat ocupant el segon escó per l'esquerra de la tercera filera.

SAGARRA-TORRENTS / MFH

i a l'Ajuntament. Aquesta fuga de quadres es concretaria durant el 1932 en l'anomenada «Crida de Lleida» de Macià envers els polítics de centre esquerra que acabarien a les files d'ERC, com Carles Pi i Sunyer i Antoni Rovira i Virgili.

La Publicitat i *La Veu de Catalunya*, que com a premsa afí als lligaires també ho van voler aprofitar, presentaven els polítics d'ERC —excepte Macià, contra qui encara s'atrevien poc—, com una colla d'intrigants poc fiables. El blanc de Brunet fou més Giralt que no pas Companys, però aquest darrer tenia una personalitat que es desestabilitzava sovint arran de les crítiques. Davant la burla pública per haver rebut un estafador, el polític presentà la dimissió dels seus càrrecs a Macià, el 17 de novembre: «*L'atac cautelós, canalla i vil de La Publicitat, ha estat com un cop de maça que he rebut al cor en veure l'alcanç que els fets ressenyats se'ls hi dona ben lluny del meu pensament*». I exclamava que «*voldria tapar-me els ulls i no saber res de res*».¹²⁰

En el marc de la gesticulació, Companys va apel·lar a la seva pròpia responsabilitat, però va desviar amb subtileza la responsabilitat real a altres persones. En aquest cas cap a Josep Fontbernat, a través del qual havia conegut Bloch. «*Fins ara, senyor President, —exposava sibil·lí Companys— no volia citar noms de ningú i que caigués tota lleugeresa, si hi havia, contra mi. Però ja han parlat tots i ara parlo jo. Com vostè i tots sabeu jo no sé una paraula de finances ni tinc redactor financier. Un dia a la tarda se'm va presentar a La Humanitat el bon amic, antic company i home en el que jo tinc tota confiança, Mestre Fontbernat i me va presentar al que digué era Alcalde de Toulouse; una senzilla presentació, puig jo tenia feina, en la que me fou feta pel nostre amic l'elogi de l'Alcalde i el seu bon zel per Catalunya i tot lo d'Espanya, i me van entregar una nota periodística, que vaig deixar després sobre la taula, on hi havien presents tres redactors*». I afegia el director de *La Humanitat* que «*vaig entrevistar-me amb en Bloch al qui me va presentar l'Alcalde de Toulouse, no sapiguent jo quin era el to de dita persona*».

La mofa des d'un altre setmanari satíric afí al PCR, *El Be Negre*, per les gestions de Fontbernat també van ser contundents. Així com des del setmanari humorístic proper als lligaires *El Considerat* que recordà l'episodi temps després i l'usà per criticar inclús a Tarradellas. Es deia que el mite del bon servei que podia fer aquest darrer a la governabilitat s'havia desinflat tan depressa que «*podrà fer parella amb el senyor Fontbernat. No hi veiem cap diferència —dit sigui en honor del senyor Fontbernat*».¹²¹

1933

Segell de Josep Fontbernat de l'Àlbum Catalunya, una col·lecció de cromos. MFH

120 ANC - Fons President Macià. Carta de Lluís Companys a Francesc Macià, 17 de novembre de 1931, Barcelona.

121 «El mite Tarradellas. Aquest jove té por de fer de governador», *El Considerat*, 20 de gener de 1933, p. 4; «L'afèr Bloch al teatre», *El Be Negre*, 24 de novembre de 1931, p. 1.

Barcelona, 1 de gener de 1933

Carnet de diputat del Parlament de Catalunya de Josep Fontbernat.

MFH

Fontbernat també es defensà de manera pública.¹²² Durant tot el novembre l'afer Bloch va monopolitzar la premsa catalana. Macià no va acceptar la dimissió de Companys, que va continuar com a cap de la Minoria catalana a Corts per defensar el projecte d'Estatut d'autonomia de Catalunya. La carta, però, i la polèmica, deixaren en evidència les males relacions de Companys amb el PCR. Els quadres del qual es con-

122 «Una campanya de difamació», *Foment* [Reus], 19 de novembre de 1931, p. 1, 4-5; Josep FONTBERNAT. «Bàrbars però catalans. Qui ho havia de dir!», *La Humanitat*, 21 de novembre de 1931, p. 1.

sideraven molt més preparats i formats que els d'Esquerra, i creien que no havia de ser un home com el futur president de la Generalitat, amb una sintaxi precària, qui s'encarregués de dirigir la minoria. El seu intent de descavalcar-lo d'aquesta posició, però, fou infructuosa.¹²³

Malgrat aquest episodi desagradable que, sens dubte, afectà també la relació que tenien Companys i Fontbernat, la vida d'aquest no s'alterà. Continuà amb les seves visites sovintejades a París, sobretot per anar

123 José ARIAS, *La hacienda de la Generalidad 1931-1938*, p. 135-137.

a veure la seva sogra, Cécile, amb la seva esposa Simone, la qual cosa aprofitava per esdevenir durant uns dies «enviat especial» de *La Humanitat*.¹²⁴ Alhora seguí amb la seva activitat a la coral i incrementà, en vistes a la futura convocatòria de les primeres eleccions al Parlament de Catalunya, la seva presència en mítings polítics i actes de barriades com a dirigent d'ERC.¹²⁵ I també representant *La Humanitat* com per exemple, el 9 de març de 1932, quan acudí, junt amb el gerent, diputat i excenetista, Josep Grau i Jassans, a dipositar flors a la tomba del sindicalista Salvador Seguí, en el novè aniversari del seu assassinat.¹²⁶

També, entre molts altres, va participar el 8 de setembre en els actes del 14è aniversari de la fundació de la Joventut Nacionalista La Falç junt amb el president Macià.¹²⁷ Fou, sens cap mena de dubte, un dels polítics del partit que més s'involucrà en assistir en actes públics. Fontbernat no era home a qui li agradés la gestió diària del partit, ni a recloure's en un despatx, necessitava el carrer i estava avesat als aplaudiments de la gent. Per a molts, el propi Companys ho havia deixat clar, ja era el «mestre» Fontbernat, i això li plaïa.

Mentrestant el negoci d'Electricitat i Llumino tècnica del seu germà Enric no acabava de rutllar. Fins el punt que l'industrial Jaume Creus, vinculat a Estat Català i amic íntim de Macià, li deixà diners, que l'electricista li retornava quan podia.

En començar l'octubre de 1932, Josep Tarradellas fou confirmat en el càrrec de conseller de Governació que ostentava des de desembre de 1931. El govern Macià li encarregà de buscar un espai per ubicar el Parlament de Catalunya i d'habilitar-ne l'ús. A mitjans de mes s'acordà que es faria al Palau de la Ciutadella i el dia 24 van començar les obres. Per ajudar al seu amic Enric, que havia deixat la junta de La Falç —Tarradellas era des de l'abril el vicepresident primer de l'entitat—, el conseller de Governació li encarregà la instal·lació elèctrica de la cambra. L'edifici no comptava fins aleshores més que amb un primari sistema de bombetes per tota il·luminació.¹²⁸ Això permeté a Enric retornar alguns diners a Creus, però no pas tots perquè molts clients no pagaven.¹²⁹

Gener de 1934

Ninot de Josep Fontbernat publicada a la secció «El tussó negre» d'*El Be Negre*.

FJI

124 *La Humanitat*, 29 de desembre de 1931, p. 1.

125 Com a exemple, «Actes de propaganda d'Esquerra», *La Humanitat*, 13 d'agost de 1932, p. 5.

126 *La Humanitat*, 10 de març de 1932, p. 1.

127 «A La Falç», *La Humanitat*, 8 de setembre de 1932, p. 4.

128 AMTM - Fons Govern Macià. Josep TARRADELLAS, «L'Habilitació del Parlament de Catalunya».

129 ANC - Fons Jaume Creus. Cartes d'Enric Fontbernat a Jaume Creus, 22 de juliol de 1932 i 24 de desembre de 1932, Barcelona.

Barcelona, 29 de juliol de 1934

Josep Fontbernat, en representació del president de la Generalitat de Catalunya, lliura un diploma a la mestra Anna Nadal, durant un acte d'homenatge pels seus vint-i-cinc anys de docència, organitzat per l'Associació del Magisteri Particular de Catalunya i Balears, conegut com les noces d'argent del magisteri particular, celebrat al Saló de Cent de l'Ajuntament. A l'esquerra hi apareixen els regidors barcelonins, Francesc Rossell i Ricard Altaba.

JOSEP MARIA SEGARRA / ANC

2.3. Un càrrec polític, per fi

En la campanya electoral que menà a la configuració del Parlament de Catalunya durant la Segona República Josep Fontbernat tingué una participació activa. Aconseguí de figurar a les llistes per ERC, com també Tarradellas, i sortí escollit diputat el 20 de novembre de 1932. Malgrat ser escollit diputat, la seva dedicació a penes canvià.

El gener de 1933 formà part, com a membre impulsor de la campanya, del Comitè Pro-Liceu per prestigiar-lo i participar de la programació. El comitè el presidia Gassol com a conseller de Cultura i també n'era membre Pau Casals, entre una desena de membres.¹³⁰ La coneixença del violoncel·lista despertà l'atracció de Fontbernat per la direcció d'orquestra. En paral·lel, l'interès pel cor d'Els Cent Homes decaigué. Als cantaires aficionats els resultava complicat trobar horaris pels assaigs, que havien de fer a les nits després de dures jornades laborals.

Al juny de 1933 Fontbernat, demanà el traspàs a la Generalitat de la delegació del servei de repartiment. També presidí la junta reguladora de contingents que elevà les bases de la proposta al conseller d'Agricultura i Economia, Joan Ventosa i Roig, d'ERC, per regir els permisos d'exportació de fruites i verdures a França.¹³¹ Mort Macià el Nadal de 1933 i ja sota el govern Companys, a l'abril de 1934 Josep continuava a la junta reguladora de contingents de fruites i verdures sota la presidència del nou conseller de la Unió Socialista de Catalunya, Joan Comorera.¹³²

A mitjans de juny del 1934 Fontbernat va acompanyar el seu íntim amic Miravittles i un altre conegut de l'exili Daniel Domingo —casat amb la germana de Joan Alavedra, secretari de Macià i més endavant de Pau Casals— a veure Companys, per tal que d'anunciar-li

130 «La pròxima temporada del Liceu», *La Humanitat*, 2 de gener de 1933, p. 3.

131 «Visites al senyor Macià», *La Humanitat*, 24 de juny de 1933, p. 3; «Reunió de la junta reguladora de contingents», *La Humanitat*, 19 de juliol de 1933, p. 2.

132 «Constitució de la Junta Reguladora de Contingents», *La Humanitat*, 12 d'abril de 1934, p. 3.

1934

Retrat de Josep Fontbernat, obra de David Santsalvador.
BC

Barcelona, 21 de març de 1936

Dirigents del Front d'Esquerres visiten el local del CADCI de la Rambla de Santa Mònica, destruït en els Fets del Sis d'Octubre de 1934, reobert després de la victòria electoral.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: Ricard Altaba, Josep Fontbernat, Joan Comorera, Ventura Gassol, Antoni Ventós, Enric Pérez i Farràs, Pere Aznar...

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

que fundaven el Casal Nacionalista Obrer Espartacus adherit a ERC i que, per tant, deixaven de militar al Bloc Obrer Camperol.¹³³ A la primavera de 1930, Miravittles i Domingo s'havien afiliat al Partit Comunista Català (PCC), com altres militants d'Estat Català que havien fet el camí cap al marxisme, amb més o menys coneixements del què significava.¹³⁴

El PCC no tenia lligams orgànics ni amb el Partit Comunista d'Espanya ni amb la Comintern. Hi destacava Jordi Arquer, que a la tardor d'aquell any va acordar amb els dirigents de la Federació Comunista Catalano-Balear, entre els quals un vell conegut de Fontbernat i Miravittles de l'exili, Joaquim Maurín, d'unir-se al PCC. Així nasqué el Bloc Obrer Camperol (BOC), en el que van entrar a militar el Met i l'excombatent de la Legió estrangera francesa, com a voluntari català, Domingo.¹³⁵

Fontbernat no s'havia sentit atret per aquesta via i en retornar a Catalunya s'havia adherit al projecte de Macià. La tornada del seu amic Met, però, no fou plàcida. Quan ho va fer, al novembre de 1930, fou engarjolat primer a Figueres i després a la Model per complir una pena que se li havia imposat durant la Dictadura i de la que no havia estat amnistiada. Fontbernat dedicà algun article a la premsa sobre el cas.¹³⁶ A més, anava sovint a la Model per demanar quan en sortiria. El dia que ho va fer, el 14 de març de 1931, ambdós es van trobar a la redacció de *La Rambla*.¹³⁷

Des de les files del BOC, el Met fou crític amb ERC i inclús amb l'Avi. El 1932 va publicar l'opuscle *Ha traït Macià?* en el que atacava també amics d'exili com Joan Casanovas.¹³⁸ A Esquerra foren molts els qui no li

133 Ramon BATALLA, *Jaume Miravittles...*, p.325.

134 David MARTÍNEZ FIOL, *Daniel Domingo Montserrat (1900-1968). Entre el marxisme i el nacionalisme radical*, p. 188-189.

135 Ramon BATALLA, *Jaume Miravittles...*, p. 209-210; Joan ESCULIES i David MARTÍNEZ FIOL, *12.000! Els catalans a la Gran Guerra*, p. 152-154.

136 Josep FONTBERNAT, «Jaume Miravittles (a) Met», *La Rambla de Catalunya*, 19 de novembre de 1930, p. 6.

137 Ramon BATALLA, *Jaume Miravittles...*, p.215.

138 Jaume MIRAVITLLES, *Ha traït Macià?*

Vilanova i la Geltrú, 4 de febrer de 1936

Miting del Front d'Esquerres de les eleccions legislatives.

UB-BPR

Barcelona, 9 d'agost de 1936

El president Lluís Companys visita ferits de guerra, acompanyat de Josep Fontbernat en tasques de delegat del Govern de la Generalitat a l'Hospital Clínic.

JOSEP DOMÍNGUEZ / MFH

ho perdonaren, bàsicament per la seva afiliació a l'Estat Català durant els anys vint i la seva participació en el Complot de Prats de Molló. El Bloc criticava la política reformista i parlamentària d'ERC. Tanmateix era un partit minúscul que de cap manera no podia amenaçar l'hegemonia d'Esquerra. Els repetits fracassos electorals van fer que la dissidència interna augmentés i que les diverses opinions sobre la línia política a seguir, la qüestió catalana, les relacions amb la Unió Soviètica i altres acabessin per promoure la deserció d'alguns dels seus membres més destacats.

Fou el cas de Miravittles qui, malgrat ser un brillant propagandista i un personatge conegut a les comarques gironines, feu una espantada sonada. La marxa del BOC amb Domingo es podia interpretar com l'afany de participar en el projecte nacionalista, però també de tints obreristes de Companys —cosa que no representava Macià—. De fet, però, quan Fontbernat acompanyà el figuerenc a veure Companys, més que tornar a casa aquest el que feia era escollir un cavall guanyador: per damunt de tot, s'havia cansat de perdre.¹³⁹ Aquesta cintura per ser a un lloc i dos dies després a un altre, que també tenia Domingo, i que en aquell moment va plaure Fontbernat perquè davant del nou president de la Generalitat s'ho podia apuntar com un trumfo, més endavant l'allunyaria de Miravittles. El músic no tenia ni aquest caràcter, ni aquesta habilitat. La seva posició era la línia recta del pentagrama.

Per l'11 de setembre Fontbernat va dirigir l'Orquestra Simfònica de Ràdio Barcelona al Palau Nacional de Montjuïc, que interpretà 'La Simfonia Heroica' de Beethoven, dedicada als herois catalans del 1714.¹⁴⁰ Un mes escàs després la fortuna va voler que els Fets d'Octubre de 1934 ensopeguessin Fontbernat a París per qüestions familiars.¹⁴¹ Havien anat a veure la mare de Simone. El dia 6 el matrimoni Fontbernat retornava a Catalunya en tren, però va creuar la frontera quan ja era la matinada del dia 7. En arribar a Barcelona Josep

139 Ramon BATALLA, *Jaume Miravittles...*, p. 287, 309.

140 *Ràdio Barcelona*, 15 de setembre de 1934, p. 1.

141 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 45.

es trobà amb la desfeta i empresonament del govern Companys. El detingueren però pogué mostrar el pasaport per provar que ell no havia participat en la revolta i fou alliberat.¹⁴²

D'aquesta manera va poder veure la involució de la Catalunya autònoma desde casa, com també el naixement a Barcelona de la seva segona filla, Marylou, el 26 de febrer de 1935. Josep va tenir una certa decepció perquè desitjava un xicot. La mare de Simone va morir cinc mesos després.¹⁴³ Durant aquest 1935 i inicis de 1936 Fontbernat sense poder exercir de diputat va dedicar-se de ple a la música. Així, per exemple, el 14 d'abril de 1935 en commemoració de la proclamació de la República, dirigí al Palau de Projeccions de Montjuïc, el primer concert de l'Orquestra Filharmònica de Barcelona, que acabava de fundar.¹⁴⁴ El mateix que li passava en la direcció coral, Fontbernat no podia evitar la seva gesticulació extrema i la crítica, que el valorava bé i amb projecció, no s'estava d'advertir una «*excessiva fogositat*» en la direcció.¹⁴⁵

El seu temperament també es deixava veure al carrer. A mitjans de febrer de 1936 va passar la tarda detingut a comissaria per defensar un obrer que volia despenjar un cartell del Front d'Ordre i contra qui alguns transeunts s'abraonaren.¹⁴⁶ Era un exemple de la tensió que es vivien a les jornades prèvies a la celebració de les eleccions a Corts, el dia 16.

Josep, a més, traçava una distinció ben clara entre uns i altres: «*Entre les dretes i les esquerres no hi pot haver cap paral·lisme. En lloc de dretes i esquerres, escauria dir-ne política de dalt i de baix. La dreta, és una política d'individus i de solucions a qüestions d'interès personal. Política de gent enfilada i amagada. L'esquerra, és de dret a opinar i a intervenir des de baix. És l'evolució dels ideals i la maduració dels pro-*

142 Entrevista a Marylou Fontbernat.

143 *Ibidem*.

144 *La Humanitat*, 4 d'abril de 1935, p. 7.

145 Camil OLIVERES, «La música», *La Humanitat*, 30 de juny de 1935, p. 3.

146 «Ahir fou detingut el diputat Josep Fontbernat», *La Humanitat*, 15 de febrer de 1936, p. 7.

**Barcelona,
29 d'agost de 1936**

Homenatge pòstum
a Enric Fontbernat
que se celebrà on va morir,
durant l'atac a la caserna
de les Drassanes,
el 19 de juliol de 1936.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS

/ AFB

jectes de justícia. La política d'esquerra a Catalunya fou la causa per la qual va proclamar-se la República. Fou aquesta política que va servir de bandera i al seu redòs va posar-s'hi tot el poble. La política d'Esquerra, és la veritat del poble».¹⁴⁷

La repressió que va seguir als Fets d'Octubre amb el desmantellament de l'autonomia catalana i la substitució dels governs i alcaldies d'esquerres per coalicions conservadores va fer bullir la sang als Fontbernat. Sobretot al germà més expeditiu, Enric.

El 16 de febrer de 1936, la victòria del Front d'Esquerres a Catalunya —i del Front Popular a la resta de l'Estat espanyol— va permetre la tornada a la normalitat amb l'alliberament del govern Companys i la restitució dels consistoris i de l'autonomia catalana.

Dos mesos després, el 26 d'abril, se celebraren unes altres eleccions, en aquest cas per elegir els compromissaris que havien de formar el col·legi electoral —conjuntament amb els diputats a Corts— que escolliria el nou president de la República espanyola. Enric Fontbernat fou candidat d'Esquerra Republicana dins la llista del Front d'Esquerres per Barcelona-ciutat sortint-ne elegit.¹⁴⁸

Decidit a tornar a la brega política per l'ambient convuls que es vivia, el petit dels Fontbernat, a partir de la primera setmana de maig, entrà a la junta de La Falç com a vicepresident segon. L'entitat la passava a presidir aleshores, Josep Tarradellas. En aquells moments l'organització estava en vies de readherir-se a Esquerra, després que al setembre de 1933 hagués seguit a Tarradellas i l'anomenat grup de *L'Opinió* —Casanelles, Joan Lluhi, Antoni Xirau, Pere Comas— en la creació del Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (PNRE) arran de les discrepàncies amb Macià.¹⁴⁹ Els germans Fontbernat no havien seguit Tarradellas en aquesta aventura fallida i havien romàs en el si d'Esquerra Republicana. Ara, de nou, uns i altres confluen.

2.4. La mort del «millor»

La matinada del 19 de juliol de 1936 s'inicià el sollevament rebel a Barcelona. Començava la Guerra Civil a Catalunya. Després de gairebé un dia de combats pels carrers de la ciutat l'experiència prèvia de la derrota en els enfrontaments del Sis d'Octubre fou clau perquè l'operatiu del govern

147 Josep FONTBERNAT, «Política d'Esquerres», *Fortitud* [L'Hospitalet], 1 de juliol de 1933, p. 4.

148 *La Humanitat*, 1 de maig de 1936, p. 5; Maria Dolors IVERN, *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, vol.2, p. 139.

149 Joan ESCULIES, «La Falç...»; Joan B. CULLA, *El catalanisme d'esquerra (1928-1936)*.

1936

Enric Fontbernat.

JOSEP MARIA SAGARRA I PLANA / ANC

Barcelona, 12 de setembre de 1936

Presentació de l'Orquestra Simfònica de les emissores de la Generalitat de Catalunya, dirigides per Josep Fontbernat, al teatre Olympia.

MERLETTI / MFH

Companys, amb la col·laboració d'organitzacions polítiques i sindicals aturés la rebel·lió.¹⁵⁰ A la tarda, però, els sollevats encara eren forts en alguns indrets de la ciutat.¹⁵¹

Es desconeix on era en aquells moments Josep Fontbernat, que des de començaments d'aquell mes exercia de delegat de la conselleria de Sanitat a la junta administrativa de l'Hospital Clínic.¹⁵² El seu germà Enric, en canvi, com altres elements de La Falç es trobava al davant d'un grup que baixava per les Rambles vers les Drassanes per fer front precisament a un d'aquests punts de resistència. Quan el grup del petit dels Fontbernat va sortir de l'ampara dels plataners de l'avinguda, des de Drassanes van alçar una bandera blanca que va fer que els fidels a la República avancesin confiats. Els sollevats van aprofitat aleshores l'ardid per disparar-los. Enric Fontbernat va rebre un tret al front al Portal de la Pau.¹⁵³

Els enfrontaments entre republicans i sollevats, el juliol de 1936 a Barcelona, provocaren un total de 2.211 víctimes: 532 morts i 1.679 ferits, de les quals la majoria no foren pas militars sinó civils.¹⁵⁴ Dels 161 morts i 312 ferits d'organitzacions civils antifeixistes, 33 morts i 49 ferits ho eren d'Esquerra Republicana, l'organització política amb un nombre més alt de víctimes, només superada per la CNT, una organització sindical, de la qual també en formaven part molts militants d'Esquerra.¹⁵⁵

150 Just CASAS. *Els Fets de Juliol de 1936 a Barcelona. Els protagonistes i les víctimes*.

151 José Luis MARTÍN RAMOS, *La rereguarda en guerra. Catalunya, 1936-1937*, p. 15-19.

152 Josep Lluís AUSIN i Josep Maria CALBET, «Xavier Serrano Coello (1897-1974), metge anarquista, i l'ocupació de l'Hospital Clínic en esclatar la Guerra Civil», *Gimbernat*, 45, 2006, p. 87-104.

153 Manuel CRUELLES, *La revolta de 1936 a Barcelona*; «Caiguts en defensa de la llibertat», *Última Hora*, 22 de juliol de 1936, p. 3; Frederic ESCOFET, *Al servei de Catalunya i de la República. La victòria. 19 de juliol de 1936*, p. 395.

154 Just CASAS. *Op. cit.*, p. 175-176.

155 *Ibidem*, p. 154-155.

A nivell familiar el cop fou duríssim. La mare dels Fontbernat, Lluïsa, va morir un mes després.¹⁵⁶ Josep, molt lligat al seu germà, sempre es referiria en endavant a Enric com «*el millor*». Pura Argüés quedà vídua amb la seva filla Núria —perquè l'Aleixet havia mort amb dotze anys de septicèmia, el novembre de 1935— i embarassada de nou. El fill pòstum que va néixer a París en començar el gener de 1937 fou un nen i Pura el va batejar també amb el nom d'Aleix, fet que li va marcar la vida perquè no va resistir la comparació amb el seu germà homònim.¹⁵⁷

A nivell polític, per si no n'hi havia hagut prou amb les actuacions passades, la mort del vicepresident de La Falç acabà de cop amb qualsevol ombra de dubte que pogués romandre sobre la delació del complot de Garraf. A partir d'aquell moment Enric Fontbernat esdevingué un dels primers màrtirs de la guerra del catalanisme radical. El dissabte 29 d'agost, el mateix dia que enterraven Lluïsa Verdaguer, davant l'estatge de La Falç a la Rambla de les Flors, *La Humanitat* —en deferència al seu redactor Josep— organitzà un homenatge a Enric, que esdevingué multitudinari. L'aleshores conseller d'Economia i Serveis Públics, Tarradellas, a més de com a dirigent de La Falç, fou el càrrec més important de govern que hi assistí. També ho feu Carme Ballester, esposa del president Lluís Companys. Al final de l'homenatge els membres de l'entitat van anar fins el carrer Cardenal Casañas —situat a la Rambla, a l'alçada del Teatre del Liceu— per canviar-ne el nom pel d'Enric Fontbernat. I així continuà durant la guerra.¹⁵⁸

156 «Ahir fou enterrada la senyora Lluïsa Verdaguer de Fontbernat», *La Humanitat*, 29 d'agost de 1936, p. 8.

157 Entrevista a Marylou Fontbernat; CDMH. Carta de Josep Fontbernat a Julián Zugazagoitia, 31 de desembre de 1937, Barcelona.

158 «Homenatge a la memòria d'Enric Fontbernat», *La Humanitat*, 30 d'agost de 1936, p. 1; Joan SAURET, «Ahir a la tarda tingué lloc, a iniciativa de La Humanitat l'acte de col·locar unes flors al lloc on morí Enric Fontbernat», *La Humanitat*, 30 d'agost de 1936, p. 8 i 5; «La vida i la fi exemplars d'Enric Fontbernat», *Última Hora*, 30 d'agost de 1936, p. 8 i 6; «Carrer d'Enric Fontbernat», *La Humanitat*, 1 de setembre de 1936, p. 8;

Barcelona, octubre de 1936

Josep Fontbernat, màxim responsable de la Radiodifusió de la Generalitat de Catalunya, primer com a comissari i després com a director general.

BRANGULÍ / ANC

2.5. Director general de Radiodifusió

En el moment d'assistir a l'homenatge del seu germà, Josep Fontbernat feia escassament quinze dies que exercia, des del 12 d'agost, de comissari de Radiodifusió a Catalunya, que depenia de la conselleria de Cultura, al front de la qual hi havia el seu amic Ventura Gassol. A finals de juliol la Generalitat s'havia apropiat de les dues emissores barcelonines —Ràdio Barcelona EAJ-1 i Ràdio Associació de Catalunya EAJ-15— i la comissaria era l'òrgan de control i direcció de la política radiofònica.¹⁵⁹

Josep es trobava doncs en una posició sensible pel potent instrument de difusió que representava i en el càrrec executiu més rellevant de la seva carrera política. Des del seu nomenament i fins a la fi de la contesa, Fontbernat rebé nombroses peticions per radiar notícies i discursos de tots els partits i organitzacions.¹⁶⁰ La qual cosa l'obligà a mantenir un cert equilibri entre els partits i sindicats que donaven suport al govern. Nomenà com a secretari Joan Gols, músic, dibuixant i pedagog tarragoní, ex-cap d'emissions de Ràdio Associació i amic també de Gassol.¹⁶¹

En esclatar la Guerra Civil, a Catalunya emetien onze estacions locals de ràdio vinculades a una o altra de les dues grans ràdios barcelonines. A mitjans de setembre Fontbernat va presentar al Teatre Olímpia, l'Orquestra Simfònica de les Emissories de la Generalitat, que unia les orquestres respectives de Ràdio Barcelona i RAC.¹⁶² En el marc d'aquest procés reordenador i simplificador durant la Guerra la Generalitat va reorganitzar el parc d'aparells de ràdio que havia anat creixent i moltes localitats ja comptaven amb la seva pròpia emissora i en començar el gener

Gener de 1937

Carnet de director general de Radiodifusió de la Generalitat.

MFH

159 *La Humanitat*, 15 d'agost de 1936, p. 4; Rosa FRANQUET, *Història de la radiodifusió a Catalunya (del naixement al franquisme)*, p. 157-196.

160 Com a exemple: ANC - Fons Generalitat de Catalunya (Segona República). Comissaria de la Radiodifusió. Ofici de les Oficines de Propaganda de la CNT-FAI al director general de Radiodifusió, Josep Fontbernat, que adjunta el discurs adreçat pel sindicat anarquista a la premsa francesa a través de les emissores de la Generalitat (1938); Carta del Casal d'Esquerra Estat Català de Gràcia al director general de Radiodifusió, Josep Fontbernat, perquè emeti les notes que inclou sobre activitats culturals del centre (1937); Carta del Consell Local de Barcelona de la FNEC al director general de Radiodifusió, Josep Fontbernat, perquè emeti per ràdio la nota que adjunta (1937).

161 CDMH. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 6 de gener de 1937, Barcelona; Marçal GOLS et al., *Joan Gols i Soler. Un personatge singular*, p. 28, 34.

162 Josep Maria FIGUERES, *Periodisme en la Guerra Civil*, p. 118.

Sant Quirze de Safaja, gener de 1937

Josep Fontbernat, greument malalt de pleuresia, al sanatori de Puig d'Olena.

MFH

de 1937 se suspengué el pagament de les llicències de ràdio mentre no s'acabés de fer el cens.

A mitjans de desembre de 1936 Josep Fontbernat va patir una pleuresia. L'ingressaren al sanatori antituberculós de Puig d'Olena, a Sant Quirze Safaja, on des de feia un any també es trobava el jove poeta Màrius Torres, fill del dirigent d'ERC, Humbert Torres, i germà de Víctor Torres. El poeta lleidatà hi moriria el desembre de 1942.¹⁶³ Des del Moianès Fontbernat seguí el seu nomenament, el 8 de gener de 1937, com a director general de Radiodifusió, en el que era una decisió de continuïtat perquè assumia les competències anteriors de la comissaria, així com l'impost sobre la tinença d'aparells receptors de ràdio per fer un cens també dels aparells.¹⁶⁴ La direcció general, però, ara deixava d'estar a l'ampara de la conselleria de Cultura —Gassol havia hagut de marxar a França a l'octubre amenaçat per la FAI— i passava a dependre del departament de Presidència, que dirigia Tarradellas.

Malgrat quedar adscrita a Presidència, la direcció de Radiodifusió no quedava jeràrquicament sota el paraigües del Comissariat de Propaganda, creat i dirigit des de l'octubre de 1936 per Jaume Miravittles. El Comissariat s'encarregava de promoure la imatge de Catalunya i la República a l'exterior, fer campanyes per mantenir la moral a l'interior, desacreditar l'enemic i divulgar la vida i l'activitat de Catalunya, entre altres. És a dir, elaborava el missatge i després emprava diversos canals per emetre'l, entre els quals les emissores de la Generalitat sota direcció de Fontbernat. En certa manera, doncs, la part llaminera de l'assumpte era del Met, mentre que la part més destinada a la gestió era la que corresponia al músic.

Fontbernat era íntim amic del figuerenc, però malgrat tot no deuria ser fàcil d'encaixar que en un any i mig el Met hagués ocupat una posició de més relleu en el si del govern Companys que no pas algú d'Esquer-

163 ANC - Fons Generalitat de Catalunya (Segona República). Carta del secretari de Josep Fontbernat a Joan Tauler, 22 de gener de 1937, Barcelona; CDMH. Carta de Joaquim Salvat a Josep Fontbernat, 16 de juliol de 1937, Santa Fe de Montseny.

164 Jaume GUILLAMET, *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya*, p. 163-164.

ra de tota la vida com el mestre. Fontbernat no exercia de diputat com un complement a la seva faceta de músic, per ell era tot el mateix perquè la part que més l'interessava de la música era l'agitació que es podia crear a través de les actuacions i concerts. És evident també que tenia el seu amor propi i que per molta amistat que hi hagués la situació li cremés.

Més quan el Met sí que considerava que ell estava per sobre de Fontbernat. Anys després Miravittles diria que tant aquest com el director general de premsa, Manuel Galés, «estaven jeràrquicament sota el control del Comissariat, però gaudien d'una amplíssima autonomia. En cap ocasió vaig fer-los una observació o un greuge».¹⁶⁵ És ben plausible que l'amistat entre ambdós companys, que acabada la guerra ja estava tocada, es comencés a malmetre en aquest punt, sobretot per les diferents percepcions dels seus organismes.

A partir de març de 1937, un Fontbernat ja restablert va veure com la fàbrica F-15 d'Olot que formava part del complex de la Comissió d'Indústries de Guerra (CIG) començava a fabricar un subfusell d'uns 80 centímetres de longitud, 4,4 kilos de pes carregada, amb un abast de 200 metres i capacitat per a 36 bales. L'arma tenia un aspecte elegant, diferent a la resta de subfusells europeus de l'època i el director de la CIG i conseller primer, Josep Tarradellas, la batejà amb el nom de Labora-Fontbernat M-1938, en honor al seu amic Enric.¹⁶⁶ A les acaballes del primer hivern de guerra també una Escola de noies de «*conducta lleugera*» que necessitaven un règim de vigilància, emplaçada en un ex-convent de Pedralbes, fou batejada amb el nom d'Enric Fontbernat.¹⁶⁷

Mentre la guerra avançava Simone, Josette i Marylou vivien entre París i Anglès per estalviar-los la guerra

165 Jaume MIRAVITLLES, *Gent que he conegut*. p. 108. L'afirmació de Miravittles ha fet que alguns historiadors creguessin que realment existia una dependència jeràrquica quan de iure no hi era. Vegeu Josep Maria SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *Guerra i propaganda*, p. 22.

166 Albert HORTS, *Labora-Fontbernat. Estudi d'una arma creada per les Indústries de Guerra de Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*.

167 *Nova Ibèria*, 2 de febrer de 1937, p. 16.

Barcelona, 11 de maig de 1937

Enterrament del popular locutor de ràdio Josep Torres i Vilalta «Toresky».

La comitiva fúnebre, d'esquerra a dreta: l'escultor Àngel Tarrac; Teodor Garriga, de Ràdio Associació de Catalunya; Jaume Dañobeitia, de Ràdio Barcelona; Josep Fontbernat, director general de Radiodifusió; Antoni Oliva, conseller municipal de Barcelona; Josep Miret, de Ràdio Barcelona; Mestres, secretari de l'ex-Casa de la Vila de Sarrià; i la representació de la Creu Roja.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

i els bombardeigs a Barcelona. Josep Fontbernat no les deixà a França com era habitual entre els governants que s'ho podien permetre, com el propi Tarradellas que tenia tota la família a París desde la tardor de 1936, sinó que feien viatges d'anada i tornada.¹⁶⁸ En alguns ell mateix les acompanyava. La mala fortuna, però, va voler que la tardor de 1937 en una estada a París Josette, de vuit anys, patís paràlisi infantil, poliomièlitis.

La malaltia se li declarà quinze dies després, quan ja eren de nou a Anglès. La filla gran de Fontbernat va quedar paralizada fins el coll. Una ambulància la traslladà ràpidament a Barcelona, però no van ser a temps de guarir-la. La conseqüència fou una paràlisi que li afectà tot el cos en diagonal, la cama dreta i el braç esquerre, de per vida, que l'impedí de posar-se dreta.¹⁶⁹ Només aconseguiren amb sèrums i exoesquelets de provar de parar-li els dolors però no pogueren dotar-la de mobilitat.¹⁷⁰ Fou Tarradellas —molt conscient dels problemes de salut dels infants per la seva pròpia vivència amb la seva filla Montserrat— qui li aconseguí una primera cadira de rodes perquè, com el mateix Fontbernat admetia «*del contrari no haguera pogut sortir al carrer*».¹⁷¹

Malgrat la situació, Fontbernat no va defallir en la seva tasca com a director general de Radiodifusió i va dedicar-se en cos i ànima a organitzar concerts, recitals d'orgue, audicions de quartets de corda i concerts de l'Orquestra Simfònica de Catalunya que es radiaven per les emissores de la Generalitat.¹⁷² L'objectiu fins al

168 Thérèse CAU, *L'album de l'exil*, p. 58-70.

169 «Josep Fontbernat i el cor nacional català», *La Humanitat* [Mèxic], maig 1948, p. 4; Entrevista a Marylou Fontbernat; MFH. Passaport de Josep Fontbernat. Josette va viure fins 1997.

170 CDMH. Carta de Josep Fontbernat a Josep Trueta, 2 de març de 1938, Barcelona.

171 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 26 de novembre de 1955, Andorra la Vella.

172 «A l'entorn dels concerts organitzats per la Direcció General de Radiodifusió de la Generalitat de Catalunya», *Ràdio Barcelona*, 30 d'octubre de 1937, p. 1.

Octubre de 1937

El mestre Josep Fontbernat dirigint, vist per David Santsalvador.

AHCB (RÀDIO BARCELONA)

Barcelona, 3 de juliol de 1937

En plena Guerra Civil se celebrà a la capital catalana el Congrés dels Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura, amb la participació de prestigiosos acadèmics, escriptors, periodistes... de tot el món.

A la imatge, d'esquerra a dreta: el filòsof Julien Benda; André Chamson, director del periòdic parisenc *Vendredi*; Josep Fontbernat i la seva esposa Simone Hilaire; i Jaume Serra i Hünter.

AHCB (LA VANGUARDIA)

darrer moment fou mantenir una certa normalitat cultural i, sobretot, mantenir alts els ànims a la rereguarda per contribuir a la victòria al front.

El mateix Fontbernat ho expressà així: «*Catalunya, Barcelona, en temps normal tenien una pròspera vida musical de la que avui no en queda res. Només una actuació heroica de la Banda Municipal, que les exigències del moment històric imposen que sigui més de cara al poble que no pas adreçada als iniciats*». I era per aquests motius, «*davant el marasme simfònic que vivim, inspirat potser per la meva doble qualitat de músic i de director general radiofònic, vaig creure convenient i saludable anar a una intensa activitat revaloritzadora del concert simfònic com expressió de l'ànima catalana*». ¹⁷³

Malgrat els esforços la guerra, però, no va transcórrer per on els defensors de la República volien. A les acaballes de desembre de 1938, Josep Fontbernat va instal·lar Simone, Josette i Marylou al 17 del carrer Rempart Sant Mateu —actualment Rempart la Real— de Perpinyà davant la imminència de la pèrdua de la guerra.¹⁷⁴ Ell tornà a Barcelona i assistí als tràgics moments finals.¹⁷⁵

173 «Deu minuts amb el mestre Josep Fontbernat», *Ràdio Barcelona*, 6 de novembre de 1937, p. 1.

174 Marylou FONTBERNAT, «Josep Fontbernat vist de prop...», p. 89.

175 INSPA. Secretaria ERC a Josep Fontbernat, 11 de gener de 1939, Barcelona.

Perpinyà, 13 d'abril de 1941

Josep Fontbernat

i les seves filles

Josette i Marylou

amb la mona de Pasqua.

MFH

Sobreviure a França

3

3.1. De nou, l'exili

Després de creuar la frontera, l'1 de febrer de 1939, Fontbernat es va reunir a Perpinyà amb la seva família. En els primers mesos s'hagué de presentar periòdicament a la policia francesa. Casa seva es va convertir en el punt de trobada d'altres polítics, com el també diputat de la Unió Catalanista escollit en les llistes d'ERC-USC, Joan Solé i Pla, i Joan Casanovas, a qui agradava berenar els flams de xocolata que preparava Simone.¹⁷⁶ A Casanovas l'havia conegut a l'exili parisenc i des d'aleshores hi mantenia una relació amical. Potser perquè Fontbernat no era pròpiament un membre de l'aparell orgànic d'Esquerra, l'ex-president del Parlament li tenia confiança i s'hi sentia còmode explicant els punts de vista sobre allò que calia o es podia fer.

Fontbernat, d'altra banda, era un macianista acèrrim —sobretot dels anys que visqué a la seva vora, de Prats de Molló fins a la proclamació de la República—, però mai no fou companyista. Per tant, d'alguna manera era aliè al joc que des del primer mes de la Guerra Civil contraposava la via Companys de pactar amb els anarcosindicalistes i ugetistes i la Casanovas de provar d'imposar-se a aquests.

El músic fins i tot es va declarar favorable al contingut del manifest que Casanovas va fer públic el dia de Sant Jordi que posava Companys i Negrín, darrer president del govern de la República, «*al mateix nivell que Franco*» com a joguines de l'Alemanya nazi i de la Unió Soviètica i que era a la vegada un al·legat a favor de la independència de Catalunya. El manifest només el van recolzar els sectors minoritaris del catalanisme radical. Casanovas l'únic que feia era mantenir la posició que ja havia defensat en començar la Guerra Civil.¹⁷⁷ «*No dubteu* —afirmava Fontbernat sense ser independentista— *que posaré sempre*

176 Joan ESCULIES, *Joan Solé i Pla. Un separatista entre Macià i Companys*, p. 304-314; Entrevista a Marylou Fontbernat.

177 Víctor CASTELLS, *El nacionalisme català a l'exili (1939-1946)*, p. 56; Fermí RUBIRALTA, *Daniel Cardona i Civit*, p. 172; Joan CASANOVAS, *Joan Casanovas Maristany. President del Parlament de Catalunya*, p. 276-279.

Perpinyà, 18 d'octubre de 1939

Carta d'identitat de Josep Fontbernat del Servei de Refugiats Espanyols de l'Estat francès.
MFH

*el meu esforç per a la realització dels ideals que ens són comuns».*¹⁷⁸

Malgrat les seves amistats amb Joan Casanovas o amb l'ala d'ERC que procedia de l'Estat Català originari —però no pas amb l'Estat Català que creà Dencàs a les acaballes de la primavera de 1936— Fontbernat sempre es mantingué fidel al que s'anomenaria legalisme. És a dir, amb la defensa l'Estatut d'Autonomia de 1932, sense renunciar a l'ampliació de les quotes de poder. Aquesta visió era coincident amb la que tenia Tarradellas qui, després d'haver gestionat durant el primer any de guerra una Catalunya quasi confederal en el marc de la República havia vist després dels Fets de Maig de 1937 que si no s'agafaven a l'Estatut legitimat per les Corts espanyoles perdrien bous i esquesques.¹⁷⁹

Fontbernat, a més, considerava que els catalanistes que més profit havien donat, en quant a consecució i execució de poder, eren els que procedien de les organitzacions catalanistes existents ja abans de la dictadura de Primo de Rivera. I, en aquest sentit, és clar, La Falç i Tarradellas n'eren el paradigma. No hi feia res que aquest hagués iniciat junt amb els lluhins l'aventura del PNRE al marge d'ERC i distanciat de Macià. Fet i fet, el músic havia conviscut hores llargues amb el tinent-coronel i sabia de primera mà com manava l'Avi. Tarradellas, «Pep» com ell, era un amic de la família Fontbernat des de la joventut i Josep hi tenia confiança cega. A més, és clar, d'haver estat quasi tota la guerra a l'empara del departament dirigit per Tarradellas.

«Per a mi —expressava Fontbernat— Estat Català des que fou liquidat per Macià [en la fundació d'ERC] ha estat sempre una mena de feixisme català. Dencàs amb l'uniforme, Miravittles amb [el Casal Nacionalista Obrer] Espartacus, el pobre [Miquel] Badia que li donava un color equivoc, amb bona fe però amb poca

178 ANC - Fons Joan Masot. Carta de Josep Fontbernat a Joan Masot, 31 de juliol de 1939, Perpinyà.

179 Per una visió d'aquest pensament polític, vegeu Joan ESCULIES, *Evitar l'error de Companys! Tarradellas i la lliçó dels Fets d'Octubre*.

fortuna». ¹⁸⁰ Eren dos extrems que es tocaven. «*L'Estat Català tal com el veu molta gent és igual d'aprop dels comunistes que dels feixistes. Poden col·laborar amb uns i amb uns altres. Són els eterns agitadors*». Per contra, els homes de les joventuts organitzades com el Centre de Dependents, la Joventut Nacionalista Pàtria Nova, La Falç, entre altres, «*han donat un altre resultat*». ¹⁸¹

Aquesta fou una de les primeres confessions que Fontbernat va fer a Tarradellas durant el llarg exili que començava. A partir d'aleshores en comptes d'escriure un diari personal el músic començà a abocar els seus pensaments polítics i personals en lletres al secretari general d'ERC i amic. En uns períodes ho va fer de manera més espaiada, en altres cada dia. En conjunt, una correspondència que conformà un univers de més de vuit-centes cartes. La confiança que tenia en el seu amic de La Falç, de qui veia que no s'havia apartat d'aquell primer catalanisme que professava, era molt major a la que tenia hores d'ara ja amb qui durant el darrer lustre dels anys 1920 i fins a començar la Guerra Civil havia estat segurament el seu millor amic, Jaume Miravittles. En començar l'exili, Fontbernat creia que el seu amic era un grimpador: «*en quant al Met renuncio a trobar-li un títol perquè penso que els té tots*». ¹⁸²

3.2. Crítica a Companys

Durant la tardor d'aquell 1939 a Perpinyà Fontbernat, descontent amb les publicacions catalanistes de l'exili —la *Revista de Catalunya* per exemple la considerava un «*avort*»—, ideà un projecte de revista, que

180 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de gener de 1940, Perpinyà.

181 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de gener de 1940, Perpinyà. Vegeu també, Joan ESCULIES, «Domènec Latorre i les seves entitats del nacionalisme radical català: L'Avençada, La Barricada i Pàtria Nova (1918-1939)», p. 91-121.

182 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de gener de 1940, Perpinyà.

només volgué compartir amb Tarradellas perquè d'altra banda «*el torpedinarien o en farien caricatura o farien mans i mànigues perquè no es pogués mai realitzar*». I considerava que «*la més petita indiscreció podria comprometre aquesta realització que jo crec Tarradellas fora el contrapès de tantes bestieses que s'han fet, que es fan i que es faran si tu no pegues un cop de puny a la taula*». ¹⁸³

Va elaborar una llista d'una quarantena de noms que li donarien un caire d'antologia. La volia trimestral d'unes dues-centes pàgines, com un llibre «*on l'art i la ciència i la política i la història i la literatura mateixa hi tindrien gairebé la total representació*». Els articles serien tan llargs com calgués. La qüestió era que per editar-la calculava que caldrien uns 25.000 mil francs per cada número, bé que hi podria haver subscripcions per eixugar la despesa. La publicació no s'acabaria fent.

Aquesta fou una de les tòniques que marcà l'exili de Fontbernat: la proliferació d'idees irrealitzables. La ment del mestre era un cau de projectes, però que sempre anaven coixos de la part econòmica i que mai no trobaven l'inversor que volgués dipositar la quantitat necessària per començar. Ell, i aquesta fou una altra tònica, no tenia diners, ni s'havia preocupat, feliç en la bohèmia com havia viscut, de procurar-se un racó. En aquell inici d'exili, segurament pel fet d'haver cultivat més la seva vessant musical que no pas la gestió política, tampoc no estava posicionat perquè el situés en algun lloc de responsabilitat.

Fontbernat va veure, per exemple, que va ser a Miravittles, junt a Rafael Tasis d'Acció Catalana i Antoni Andreu i Abelló d'Estat Català, a qui es va escollir per dirigir *El Poble Català*, editat a París del 1939 al 1940, impulsat per la Generalitat a l'exili. Ell, però, se sentia més vàlid i més fidel als ideals d'ERC per fer-ho. A més, va enfilar-se per les parets quan va assabentar-se que el figuerenc preparava un o diversos números extraordinaris d'aquesta publicació en francès i anglès amb articles que responien a la seva idea de «*Nouvelle Revue de Catalogne*». La crítica contra el seu vell amic

183 *Ibidem*.

(1) M. FONTBERNAT
 Prénoms : Josep
 Profession : Comptable de musique
 Né le 1er juillet 1906
 (2) n. BERCANO Espagne
 domicilié a Le Mans 8ème rue de la République

Pièce d'identité n. 0075
 Nature : Réponse
 délivrée le 26.2.1940
 par Perpignan

Signature
de l'Intéressé
Fontbernat

(1) A coller en juxtaposition d'identité.

NATIONALITÉ : espagnole
 est autorisé à circuler dans le département
à la suite

Motif placement : recherche d'un logement

(2) Autorisé à conduire
 Marque Peugeot N. 10
 Permis de conduire N. 10 du 10
 Carte grise délivrée le 6 JUN 1940 à M. Fontbernat
Le Mans, le 26 JUN 1940
 Le Commissaire de Police Chef de la Section
 de l'Immobilier et de la Sécurité
 de la Préfecture de la Sarthe

(1) Obligatoire, la bicyclette ou le camion.

Le Mans, 26 de febrer de 1940

Carta de circulació temporal de Josep Fontbernat confinat a Le Mans per ordres del govern francès.

MFH

era contundent: «Oh, ja ho sé, una caricatura. Com de costum, fer-ho tot malbé i comprometre les millors idees». Carregava també contra el número d'*El Poble Català* dedicat a Macià, fet per gent que el va combatre, com el propi Met, a qui ja titllava de «cínic».¹⁸⁴

Des de Perpinyà enyorava la vida a París, on es tenia per algú amb amistats. «Em penso que poca gent com jo reunien més condicions per actuar a París on hi tinc relacions i puc dir intactes». I aquesta fou encara una altra tònica del seu exili. Havia fet coneixences a To-

184 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de gener de 1940, Perpinyà.

losa de Llenguadoc, algunes de les quals després van aconseguir una posició a la capital francesa com Vincent Auriol, polític socialista que arribaria a presidir la República Francesa a les acaballes dels anys 1940, o els germans Sarraut. Però en la majoria de casos calia pensar què n'havia quedat deu o quinze anys després i quant de profunda era l'amistat.

Malgrat rebre diners del partit i de la Generalitat, Fontbernat es va mostrar descontent, com molts exiliats, per la gestió dels recursos que a partir d'agost feia la Fundació Ramon Llull, sota la tutela de Companys i dirigida per l'escriptor Josep Pous i Pagès i l'exconseller de Cultura i de Governació i Assistència Social, An-

toni Maria Sbert, de qui Fontbernat deia que «*no sap ni llegir*»¹⁸⁵ —malgrat la seva trajectòria acadèmica. La gestió dels recursos va alçar polseguera. Gairebé ningú, ni tan sols els més beneficiats, no quedaren contents amb el repartiment. Conscient d'això i del desgast de la seva figura de resultes de la derrota en la guerra, Companys va voler crear un consell o òrgan assessor per tal que la gestió no fos exclusiva d'Sbert i la Lluïa.¹⁸⁶

Les crítiques de Fontbernat eren una mostra de l'ambient que es vivia: «*Mentre hi hagin les "institucions" vull dir els tapa-bruts, vull dir els Amics de la República Francesa, El Poble Català, la Ramon Lluïa i la Laietana Office [oficina de la Generalitat a París], serà impossible la constitució d'un grup, jo en diria una delegació (el mot 'front' és horrorós, de mala memòria) que seria una mena de govern provisional, que dirigiria la política, la que ara podem fer vull dir que administraria els cabals que venen del JARE [Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles] i els que vindrien d'Amèrica*». I afegia «*no vull dir que les 'institucions' hagin de desaparèixer! S'han de controlar. S'han de revisar. S'han de portar cada una al seu lloc. Ara tot és bluf, tot és tinglado*». Segons ell oficialment tot reposava en la presidència de la Generalitat i aquesta, a la vegada, era aconsellada «*pels tres homes més desprestigiats del país*». Es referia a Sbert, Miravittles i Eduard Ragasol.¹⁸⁷ Aquest darrer membre d'Acció Catalana.

Davant les demandes de Companys, Tarradellas, com a secretari general d'ERC, volgué prendre el pols al partit per encarar el què preveia que seria una gestió difícil per l'estat d'ànim contra el President. La resposta dels seus membres fou molt dispar, amb gairebé tantes respostes com enquestats. Fontbernat pensava que la gestió deuria quedar en mans d'una Diputació Permanent i Companys dimitir de les seves funci-

ons executives però quedar-se en el càrrec de manera simbòlica.¹⁸⁸

«*Nosaltres —argumentava— també hem de dimitir un senyor. No hi ha més remei. O ell o Catalunya. Sobretot que hi ha fórmules elegants. I la millor fórmula és que no es mogui del seu lloc. De la Presidència de la Generalitat no se n'hauria de parlar més. Això no vol dir que es pot ostentar el càrrec purament per l'honor. Però sense cap funció. El President de la Generalitat no dirigeix la política i fa d'Administrador [a través de la fundació Lluïa]? Això és monstruós. És d'un grotesc mai vist*».¹⁸⁹

En conjunt, doncs, Tarradellas va comprendre que el veritable problema per configurar un consell era el propi home que el volia crear: Companys. D'aquí que es plantegés al president de delegar les funcions executives i preservar la seva representació, que no deixava d'anar en la línia que pensaven Fontbernat i el propi secretari general d'ERC.¹⁹⁰ Tarradellas feu palesa la coincidència de pensaments dient-li que les seves opinions l'havien «*impressionat; això que et dic no són ganes d'escriure un mot inútilment, ja que entre tu i jo no és possible d'amagar el nostre pensament amb una subtilesa*». Afegia que si fins ara no s'havia actuat era perquè malgrat que ell ja coneixia la seva posició «*i moltes vegades hem coincidit*» abans de fer delegar a Companys calia pensar bé com es feia. «*Repeteix unes paraules teves: no volem barrejar llibretes!*», cloqué Tarradellas amb una expressió que faria seva en ocasions, substituint «llibretes» per «carpetes».¹⁹¹

185 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 14 de desembre de 1939, Perpinyà; Josep MASSOT, *Antoni M. Sbert. Agitador polític i promotor cultural*.

186 Mercè MORALES, *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*, p. 81.

187 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de gener de 1940, Perpinyà.

188 No és exacte el que es recull (segurament a partir de les anotacions poc explicatives del propi Tarradellas i no pas d'omissions de l'historiador) a Francesc VILANOVA, *Als dos costats de la frontera. Relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra, 1939-1948*, p. 83.

189 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 14 de desembre de 1939, Perpinyà.

190 Jaume SOBREQÜÉS i Mercè MORALES, *La Generalitat a l'exili*, p. 24; AMTM. Cartes de Carles Pi i Sunyer a Josep Tarradellas, 10 de novembre de 1939 i de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 2 de febrer de 1940.

191 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 18 de gener de 1940, París.

Vichy, 4 d'abril de 1941

Interior de la «Tarjeta de identidad y viaje» emesa per la «Legación de los Estados Unidos Mexicanos en Francia» que autoritzava la família de Josep Fontbernat a emigrar al país americà.

MFH

En efecte, tal i com s'assabentà Casanovas de manera oficiosa, i així ho transmeté al músic, la delegació seria per Irla, president del Parlament. L'amic de Fontbernat no confiava, però, que s'avancés gaire perquè «hi ha una desconfiança que fa feredat. I el President, ja sabeu que sempre dona les coses a mitges». Altres pensaven en Gassol, però Casanovas ni ho contemplava perquè «no és hora de lirisme ni de crèdits més o menys passats per aigua. Els problemes exigeixen al-

tres paraules i actuació. Crec jo que l'hereu [de Macià, per haver-ne estat la mà dreta] ha escampat ja l'herència. Se l'ha malgastada sense fer-ne ús».¹⁹² La delegació, en efecte, fou per Irla, que no se'n sortí i al maig fou el propi Companys qui formà un consell de personalitats amb la delegació executiva en Pous i Pagès.

192 MFH. Carta de Joan Casanovas a Josep Fontbernat, 26 de febrer de 1940, París.

Gairebé en paral·lel a aquesta decisió els alemanys començaren la invasió de França i els polítics republicans que es trobaven a París hagueren de desplaçar-se cap al sud. El govern francès ordenà a una quarantena de diputats que es trobaven als Pirineus Orientals que es concentrassin a Le Mans. L'ordre complia el desig de Franco d'allunyar de la seva frontera els polítics republicans. Amb tot, tan sols disset van acatar l'ordre. Fontbernat fou un d'ells, com també Irla i Dencàs.

Le Mans es trobava a tan sols dos-cents quilòmetres al sud-oest de París i a mitjans de juny, en no rebre noves del govern francès, els diputats desplaçats van decidir retornar al lloc d'origen. Van decidir marxar un dia abans que els alemanys hi arribessin. Uns dies després Fontbernat reaparegué a Perpinyà.¹⁹³

En l'entretant, a l'exili, va arribar la colpidora notícia de l'afusellament del president Lluís Companys. A partir d'aleshores la visió que Fontbernat i la resta d'exiliats en tindrien seria la d'oblidar les diferències per exaltar el mite. El fins aleshores president del Parlament, Josep Irla, assumint la duresa de la situació, succeí el president màrtir en el càrrec.

3.3. Mèxic era molt lluny

Al Migdia l'ambient no estava per organitzar corals. Fontbernat es trobava en el grup de diputats que no formava part de l'elit dirigent de l'exili. Tenia, això sí, certes prerrogatives. Per exemple, la d'aconseguir facilitats per obtenir la documentació necessària i l'ajut econòmic per emigrar a Mèxic amb la seva família. Eren molts els qui ho feien. En començar l'abril de 1941 el músic va disposar de la paperassa de la Legació mexicana de Vichy en regla per iniciar la nova aventura.¹⁹⁴ També Joan Casanellas, de camí a Mèxic amb els seus en el vaixell Quanza l'escriví des de Casablanca per in-

193 Mercè MORALES, *La Generalitat de...*, p. 180-182; MFH. Nota, 30 de ? de 1940; Vegeu la narració del viatge a Ferran SOLDEVILA, *Dieteris de l'exili i el retorn. Vol. 1*, p. 109, 130, 132-133.

194 MFH. Tarjeta de identidad y viaje para Inmigrantes Españoles de la Legación de los Estados Unidos Mexicanos en Francia, de Josep Fontbernat, 4 d'abril de 1941.

formar-lo que la Direction de la Sécurité de Rabat havia donat el vist-i-plau a Fontbernat per a l'obtenció del visat de trànsit del Marroc. «A Mèxic buscarem un altre "Deux Magots"», li digué Casanellas.¹⁹⁵

Quan fou el moment de marxar el músic no s'acabà de decidir. L'excusa fou que li feia por la travessia marítima, però el cas és que d'entrada a Fontbernat el preocupava la gestió de la mobilitat reduïda de la seva filla gran.¹⁹⁶ En aquell moment, a més, creia que la victòria dels aliats en la Segona Guerra Mundial que començava possibilités el retorn dels exiliats a Espanya. Aquesta no seria la darrera ocasió en que Fontbernat valoraria de creuar l'Atlàntic. El cas és que quedar-se no deixava de ser també una opció arriscada perquè sense un racó els exiliats depenien dels subsidis que proporcionaven els diners de la República a través de la gestió de la JARE i d'organitzacions d'auxili als exiliats com el Secours Populaire Français.

Fontbernat va pensar aleshores en la possibilitat d'establir-se a Montpeller, en els allotjaments que havia ajudat a establir el seu conegut Louis Amade. La Residència dels Intel·lectuals Catalans, com se l'anomenà, la sustentava la Lull des de la primavera i ja hi havia Humbert Torres, Antoni Rovira i Virgili i altres amb les respectives famílies.¹⁹⁷ Finalment, però, el músic trobà més oportú de traslladar-se a l'interior, a la Dordonya, en un llogarret, Terrasson e La Vila Dieu, a tocar de Sarlat, on Simone hi tenia familiars que els podrien ajudar. A finals del 1941 Josep, la seva esposa i Marylou s'hi van establir. En canvi, Josette va tornar a Barcelona a viure amb l'avi Aleix i les tietes, Consol i Dolors, perquè amb la cadira de rodes Fontbernat no es va veure en cor de traslladar-la.¹⁹⁸ Aquesta fou

195 INSPA. Carta de Joan Casanelles a Josep Fontbernat, 30 d'octubre de 1941, Casablanca.

196 Marylou FONTBERNAT, «Josep Fontbernat vist de prop...», p. 103.

197 MFH. Carte de circulation temporaire de Josep Fontbernat, 21 de novembre de 1941; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, Perpinya, sd; Miquel GUINART, *Memòries d'un militant catalanista*, p. 102-109.

198 Emili CASADEMONT, *L'home...*, p. 201; Entrevista a Marylou Fontbernat.

Perpinyà, novembre de 1941

Josep Fontbernat acomiadant la seva filla Josette que tornava cap a Barcelona.

INSPAI

la primera vegada que la família de Fontbernat es dividí per un espai important de temps. A partir d'aleshores les separacions foren una altra de les tòniques del seu exili.

El músic va assistir a l'enterrament a Perpinyà el 9 de juliol de 1942 del seu amic Joan Casanovas, on tingué un protagonisme important. Fontbernat va passar tot el que restava de Segona Guerra Mundial anant amunt i avall, des de Terrasson, per visitar els nuclis principals d'exiliats a Perpinyà, Montpeller i la Provença. El mestre considerava també, com el propi Tarradellas, que «no tenim de penedir-nos de gairebé res de la guerra». I així mateix com aquest feia una distinció amb aquells qui havien romàs a Catalunya i els que havien aprofitat un càrrec per escapar de la guerra: «els que varen fugir sense cap motiu valable, no poden ésser de cap manera amb nosaltres».¹⁹⁹

3.4. Sortir de la letargia

Després de l'alliberament de París, Tarradellas no trigà a tornar-hi després d'estar refugiat un parell d'anys a Suïssa per evitar ser detingut per alemanys o italians. Durant la tardor de 1944, el secretari general d'ERC va maldar per refer la seva formació i crear una plataforma de partits a l'exili, la Solidaritat Catalana, que quedà establerta el dia de Reis de 1945 a París. «*! aquesta Solidaritat? —preguntà Fontbernat— És clar, jo a Terrasson no m'entero de res*». Confiava, però, que l'amic Pep, qui considerava que no en sabia de fer discursos, els dirigís. Esperava sentir la seva veu «*que ens dirà "avant" i amb això ja n'hi haurà prou*».²⁰⁰

Amb tota sinceritat, però, Fontbernat creia que havia passat el temps de la Solidaritat, el de l'Aliança Catalana —una plataforma comunista—, el del Consell de Londres —que dirigia Carles Pi i Sunyer des del juliol de 1940 defensant una via autodeterminista contraposada al legalisme d'Irla—, i fins el del consell assessor que Rovira i Virgili volia crear, també la tardor de

1944, entorn del president Irla.²⁰¹ El músic creia que era el moment d'un govern provisional tant per Catalunya com per a la República a l'exili.

«*El president [Irla] s'ha fet impopular —diagnostica-va Fontbernat— a causa del consell assessor [encarregat a Rovira]. Cal rectificar. Això de que el Consell assessor no és el futur govern de Catalunya no s'ho ha cregut ningú. Només hi ha una manera perquè la gent s'ho cregui. I és que el president Irla encomani a un home de l'Esquerra la formació d'un govern provisional*». La pensada del músic era que l'encomanés a Pi i Sunyer per matar d'un tret diversos pardals, entre els quals enfortir ERC, aclarir l'afer Pi i Sunyer, posar al seu lloc Acció Catalana i dissoldre els organismes paral·lels com el mateix Consell de Londres.

En començar el juny de 1945 Fontbernat va assistir al Congrés Nacional que ERC celebrà a Tolosa i on se segellà el retorn de Pi i Sunyer al legalisme. El secretari general del partit s'havia imposat. «*El primer pas cap a la legalitat estatutària ja és donat*», sentencià el músic. El què calia, segons aquest, a partir d'aquell moment era reunir els diputats que restaven a França en un lloc emblemàtic com, per exemple, Sant Martí de Canigó i formar un govern. Irla no procedí a l'aplec simbòlic però sí que encarregà de formar govern a Pi i Sunyer.²⁰²

Després del Congrés de Tolosa, i en el mateix sentit de guanyar dinamisme, el mestre rebé una nova remesa de diners que li permeteren d'assistir el juliol al Congrés Nacional de les JEREC celebrat a Montalban.²⁰³ Fontbernat, de quaranta-nou anys, es veia amb ànims d'endegar projectes. Tenia clar, però, que la seva família no podia passar cap més hivern a Terrasson perquè no tenien ni vestits, ni llenya, ni gaire de res i, a més, ell s'hi sentia lluny de tot. Es va plantejar aleshores, a

201 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 5 de març de 1945, Terrasson.

202 *La Humanitat* [Montpeller], 1 de setembre de 1945, p. 6; ANC - Fons Antoni Rovira i Virgili. Carta de Josep Fontbernat a Antoni Rovira i Virgili, 12 de juny de 1945, Terrasson-Lavilledieu.

203 *La Humanitat* [Montpeller], 10 d'agost de 1945, p. 2; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sl, sd.

199 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sl, sd.

200 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sl, sd.

Perpinyà, 21 de novembre de 1941

Carta de circulació temporal de Josep Fontbernat resident de nou al Rosselló i confinat als departaments del sud de l'Estat francès.

MFH

l'estiu de 1945, d'establir-se a Ceret on es considerava «molt conegut per haver-hi viscut amb el músic Deodat de Severac». La vídua d'aquest estava disposada a llogar-li el seu apartament. El mestre planejà d'anar-hi al setembre i de seguida començar a organitzar una coral. Comptava, però, que des de la Generalitat o el partit l'ajudessin econòmicament.²⁰⁴

Lligat amb el projecte d'establir-se a Ceret s'oferí a Tarradellas per participar en *La Humanitat* des de

204 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 27 d'agost de 1945, Perpinyà.

Perpinyà.²⁰⁵ Crític, com sempre, afirmava que el darrer número de la publicació «no l'ha vist ningú i que si el partit no té el seu portaveu serà una vergonya». Estava segur que ell el «faria rutllar».²⁰⁶ A tomb d'això el secretari general d'ERC respongué que el diari el tenia preocupat. *La Humanitat* a l'exili es publicava des de la tardor de 1944 però calia garantir-li una periodi-

205 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 14 d'agost de 1945, Terrasson.

206 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 27 d'agost de 1945, Perpinyà.

citat i un lloc estable de confecció, doncs en aquells moments tenia l'administració i redacció a Montpeller i la impremta havia anat canviant entre Montpeller, Besiers i Nimes.²⁰⁷

Enmig de la convulsió de la política catalana a l'exili, Diego Martínez Barrio fou escollit a Mèxic president de la República i a l'agost José Giral va substituir Negrín al capdavant del govern. L'executiu es volia presentar com un òrgan representatiu per dialogar amb les potències aliades vencedores de la Segona Guerra Mundial.²⁰⁸ A finals de mes Giral va proposar un executiu que incloïa Tarradellas com a representant d'ERC. En formaven part, entre altres, noms com Fernando de los Ríos, Álvaro de Albornoz, Manuel de Irujo, Trifón Gómez o Lluís Nicolau d'Olwer.²⁰⁹

Fontbernat s'assabentà per la ràdio del que va considerar una «notícia sensacional». Va anar aleshores a Perpinyà per arranjar el seu futur trasllat i va tenir oportunitat de palpar l'ambient polític d'allí. El mestre assegurava que la inclusió del secretari d'ERC al govern Giral havia estat «molt ben acollida en aquest 'mentidero de Perpinyà'»²¹⁰ perquè «és un govern de pes». Aquesta era, segons deia, «l'opinió de tots els reventaires de cafè».²¹¹ En una anàlisi fina de la situació, com els que acostumava a fer, digué a Tarradellas: «tu tens una gran responsabilitat perquè si bé no tens aquest prestigi d'en Pi, els catalans esperen de tu coses que no esperen d'en Pi. D'aquí ve que la posició d'ell és més còmoda que la teva. A ell no li demanen que es baralli amb ningú. A tu, tothom t'ho exigeix».²¹²

207 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 18 d'agost de 1945, París.

208 Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ, *La Segunda República en el exilio*, p. 63-65.

209 FCPS. Carta de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 27 d'agost de 1945, París.

210 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 27 d'agost de 1945, Perpinyà.

211 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 de setembre de 1945, Brive.

212 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sd, Terrasson.

Tanmateix Tarradellas refusà entrar al govern Giral bo i admetent que aquesta opinió no tenia perquè coincidir amb la del seu partit. El molestava que el govern s'hagués donat cuinat des de Mèxic, encara que trobava necessària la seva existència. «Una cosa és — deia— *ser lleials a la República, como ho som nosaltres i l'altra fer el paper de comparses que és el què volen que fem, i això darrer no ho hem de consentir*».²¹³

A Fontbernat li digué que ja pensava que deuria quedar sorprès per la negativa i li'n demanava l'opinió. Tarradellas exposava, a més, que la seva actitud responia a diverses raons. La principal era «que aquest Govern no representa el pensament que jo he tingut sempre del què ha d'ésser la política espanyola durant l'exili. Tu ja el coneixes, per això, si hagués acceptat el càrrec, hauria pogut semblar una claudicació». I afegia Tarradellas que «una altra de les raons és la de que quan una persona ha estat Primer Conseller de Catalunya, no pot entrar en cap Govern sense que se sàpiga què hi va fer i també el què el Govern pensa fer». Això sense desmerèixer els qui en formaven part, que fan «realment, rodar el cap, però res d'això no feu desviar el meu pensament i vaig decidir no acceptar».²¹⁴

La resposta de Fontbernat fou dir-li que «el punt de nacionalista català t'honora» i afegí que era «un home marcat per la sort», encara que això «no desmereix els teus mèrits ni el teu valor però és una realitat i en política la crec molt important». Reiterà que «el teu catalanisme s'ha afermat i la gent que et creia ambicions per l'ambició del càrrec com ho són la majoria dels homes han de reconèixer que et coneixen malament». Aquells amb qui havia parlat acceptaven la negativa de Tarradellas, però davant de noms tan importants que Giral havia posat a l'executiu «és difícil que l'Esquerra hi porti un segon tenor».²¹⁵ Aquest fou Miquel Santaló, exiliat a a Mèxic, i entrà al govern en nom d'ERC.

213 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Andreu i Abelló, 4 de setembre de 1946, París.

214 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 3 de setembre de 1945, París.

215 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sd, Terrasson.

Perpinyà, 9 de juliol de 1942

Enterrament de l'expresident del Parlament Joan Casanovas. Rere la seva vídua, Maria Cuberta, d'esquerra a dreta: Josep Puig Pujades, Pompeu Fabra, Vicenç Borrell, Joan Casanovas i Cuberta, Josep Irla, Eugeni Xammar, Martí Barrera, Ramon Xuriguera i Josep Fontbernat.

MFH

En paral·lel, Pi i Sunyer no va reeixir en la tasca de formar un executiu català i fou el propi Irla qui agafà les regnes de les negociacions. Fontbernat considerà que l'ex-alcald de Barcelona havia badat en no aconseguir fer govern i que al final «*el govern català el faràs tu [Tarradellas] i vull dir amb la teva influència. La jugada és de mestre*».²¹⁶ De tota manera, l'exconseller primer no estava interessat en gestionar cap govern ni en ajudar Irla en aquesta tasca. Fou el president tot sol qui a mitjans de setembre de 1945 constituí el primer i únic govern català de l'exili.

En l'executiu hi figuraven Josep Carner, Pompeu Fabra, Carles Pi i Sunyer, Antoni Rovira i Virgili, Joan Comorera i Josep Xirau. A l'hora d'escollir-se els noms per encarregar-se de la part administrativa Emili Vigo, home de confiança d'Irla, fou nomenat com a secretari personal, Rafael Closas, exconseller, s'encarregà de la subsecretaria, i el periodista Eugeni Xammar exercí de cap de gabinet.²¹⁷

En aquells moments Fontbernat tenia dos-cents francs a la butxaca. Demanà a Tarradellas si li podia enviar diners. No podia mantenir el pis de Terrasson més enllà del 30 de setembre «*si tu no et poses al davant d'aquest Deu Nostre Senyor que no el tinc del meu costat*». A mitjans de mes el músic rebé de Santiago Vila, membre del secretariat d'ERC a Perpinyà, dos mil francs. De nou, s'oferí a Tarradellas: «*si mai necessites un administrador pel pressupost de finances pensa en mi. No crec que en trobis de millor que jo*».

3.5. Retorn a París a sou de la Generalitat

A l'octubre de 1945 Fontbernat passà uns dies a Perpinyà, al Grand Hotel perquè fou l'únic que trobà que li feia crèdit. Vengué un fonògraf i una cinquantesena de discs que encara conservava. «*Enlloc de fer articles i discursos i fer campanyes per Catalunya i la República, tot coses que jo sé fer, —es lamentava— he*

de passar les nits intentant de viatjar sense bitllet i no anar a la presó».²¹⁸

Màrius Calvet, secretari seu durant la Guerra Civil, i ja instal·lat a Mèxic, li suggerí que hi anés. El músic digué a Tarradellas que aquesta vegada estava decidit a fer el viatge, encara que n'havia de parlar amb Simone. Aleshores, però, els ajuts de la JARE s'havien acabat i traslladar-se a Amèrica era més costós que abans perquè el passatge s'havia de pagar de manera íntegra, malgrat el recolzament econòmic que li oferia Calvet.

Sense perspectives de feina a Perpinyà, ni diners per instal·lar-se a Ceret, al novembre Fontbernat s'instal·là amb la seva esposa i Marylou a París, al pis d'una amiga d'infància de la Simone, al 30 de la rue des Martyrs.

La vida a la capital francesa era cara, però va pensar que potser podria guanyar-s'hi la vida.²¹⁹ D'altra banda si l'esperança era que la victòria aliada contribuís a desbancar Franco del poder, allí era a on es jugaria gran part del futur polític de Catalunya i calia ser-hi present. La formació dels governs Giral i Irla, a més del que ja existia del lehendakari Aguirre, obrien una perspectiva esperançadora. «*Estic segur —deia— que estem als últims temps del nostre exili. És per això que hem de ser intensos en tots els ordres*».²²⁰

Fontbernat prengué de partida durant tot l'exili un pressupòsit erroni que, malgrat tot, tenia molt assumit perquè no volia deixar de ser qui era. «*Si l'exili s'allarga cal que cadascú faci el seu ofici*». Ell, com que era músic d'entrada pretenia fer anar a la capital francesa una cobla i un esbart. I a continuació crear el Cor Nacional Català (CNC). Amb aquesta finalitat va escriure a Pau Casals, Pompeu Fabra, Ventura Gassol i Antoni Xirau per ser-ne membres honoraris i vestir-ho amb la creació d'uns «Amics del CNC». Va demanar una subvenció mensual de 10.000 francs al president Irla, que no obtingué. En el projecte hi hagué més entusiasme

218 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sd, Terrasson; Entrevista a Marylou Fontbernat.

219 AMTM. Al març i a l'abril rebé, com a mínim 10.000 francs via Ramon Falguera. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sl, sd.

220 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sl, sd.

216 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 de setembre de 1945, Brive.

217 Mercè MORALES, *La Generalitat de...*, p. 474-475.

**Perpinyà,
9 de juliol de 1942**

Enterrament
de l'expresident
del Parlament
Joan Casanovas.
Josep Fontbernat
agafa el braç
de Joan Casanovas fill,
en presència
de Martí Barrera,
el president Josep Irla
i Joan Alavedra
entre d'altres.
MFH

verbal que no pas res més i a penes rebé 2.000 francs de l'independentista Joan Masot.²²¹

Així que continuà donant voltes a la possibilitat d'anar a Mèxic. «*Comprèn Tarradellas, això és seriós, molt seriós. Jo aquí no hi faig res i dubto que us puc ésser mai de cap utilitat. Després, què vols, la indigència em fa por!*». També li feia por el futur de la Josette que ja tenia setze anys i continuava a Barcelona amb el pare d'ell i les seves germanes, que «*se'n cuiden però es fan velles*». Pensava en anar a Mèxic i fer-la venir després. Fins i tot va valorar que Santaló el podria reclamar «oficialment» per obtenir prioritat al viatge.²²²

Ja instal·lat a París, al novembre publicà un article a *La Humanitat* on confiava que Nacions Unides no acceptarien el xantatge de Franco i que era clar que el govern de la República «*té un sol govern que tothom aprova. Voldríem, una vegada per totes, que les democràcies que nosaltres considerem com a aliats nostres, compreguessin que la República és la garantia de la llibertat i de la pau i que la Monarquia a Espanya és la guerra civil*».²²³ En començar el desembre insistí en la mateixa idea en un nou article.²²⁴

Tornà a ser un assidu de Les Deux Magots i recuperà contacte amb la política republicana exiliada.²²⁵ També aconseguí col·laborar amb la revista *Franc-Tireur*, que havia aparegut durant els anys de l'ocupació alemana de França com a òrgan de resistència.²²⁶

Ser a París situava el músic a prop del centre de decisions d'ERC i la Generalitat —encara que el presi-

dent visqués a la Provença—. Després de passar uns primers mesos de 1946 amb un cert neguit, finalment a l'agost Irla va informar el president de la República Francesa i ministre d'Afers Estrangers que Fontbernat era l'únic autoritzat per a l'obtenció dels visats que demanés la Generalitat.²²⁷ Rere l'encàrrec no hi podia haver ningú altre que Tarradellas. Ja de vell, el músic rememoraria aquesta feina dient que «*tenia les portes dels ministeris obertes gràcies a les seves amistats*».²²⁸

Es tractava d'una feina de gestió, de tramitar la documentació, per exemple d'aquelles persones que volien retornar a Europa per establir-s'hi o visitaven França o Andorra unes setmanes per veure les seves famílies arribades de Catalunya o bé l'obtenció de permisos de treball. La feina li permeté cobrar una mitjana de 10.000 francs mensuals, una base suficient que podia completar amb articles i col·laboracions a la premsa francesa.²²⁹ Aleshores Simone i Marylou van anar a buscar Josette a Anglès i després de passar per Perpinyà a casa de la tieta Pura van instal·lar-se a Terrasson.

El 5 de desembre de 1946 aconseguí dirigir una cobla i un esbart, junt amb la cantant Maria Peus en la gala de *Franc-Tireur* celebrada a la Salle Pleyel de París. Amb dificultats també va crear el Cor Nacional Català. L'encàrrec del govern Irla li va permetre de viure sense haver de cercar una feina que l'ocupés més hores i que no necessàriament estigués relacionada amb la política a l'exili o la música. Podia, a més, gastar hores a Les Deux Magots i estar al corrent del què es comentava a les tertúlies.²³⁰ I també fer escapades a Montpeller, Carcassona o Tolosa quan ERC convocava allí algun dels seus plens.²³¹

221 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, novembre de 1945, París.

222 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, novembre de 1945, París.

223 Josep FONTBERNAT. «La Monarquia és la guerra civil», *La Humanitat* [Montpeller], 7 de novembre de 1945, p. 2.

224 Josep FONTBERNAT, «La República, garantia de llibertat», *La Humanitat* [Montpeller], 1 de desembre de 1945, p. 2.

225 Josep FONTBERNAT, «Després d'un discurs», *L'Emigrant*, 14 de gener de 1946, p. 14; Josep FONTBERNAT, «Els tres Presidents», *La Humanitat* [Montpeller], 15 de març de 1946, p. 1.

226 Marylou FONTBERNAT, «Josep Fontbernat vist de prop...», p. 92.

227 MFH. Josep Irla a President del govern de la República Francesa, 12 d'agost de 1946, París.

228 Entrevista Marylou Fontbernat.

229 AMTM. Finances Generalitat de Catalunya, 1946-1949.

230 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 12 de gener de 1948, París.

231 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 19 de març de 1947, Perpinyà; «Ple de l'Esquerra», *L'Emigrant*, octubre-novembre de 1947, p. 11; «El vuitè ple del partit», *L'Emigrant*, març-abril de 1948, p. 6.

CONSULADO DE ESPAÑA EN PERPIÑAN
CONSULAT D'ESPAGNE A PERPIGNAN

Certificado de Nationalidad n° 13274
Certificat de Nationalité n°

EL CONSUL DE ESPAÑA
 LE CONSUL D'ESPAGNE

CERTIFICO : Que en el Registro de matrimonios españoles
 CERTIFIE : Que dans le Registre matricule d'espagnols,
 que existe en este Consulado hay una partida señalada con
 tenu en ce Consulat, se trouve l'inscription suivante, sous le numéro
 el número _____ que dice :

Don Josep FONTBERNAT VERDAGUER
 Monsieur

nacido en BESCANO provincia de GERONA
 né à _____ province de _____

el 7 de 1896 profesión Musico
 le de de _____ profession _____

estado casado residente en PERPIGNAN P.O.
 etat civil _____ demeurant à _____

Y a fin que el interesado pueda acreditar su nacionalidad,
 Et afin que l'intéressé puisse prouver sa nationalité,
 le expido el presente, a 12 de Mayo de 1943
 le lui délivre le présent, le _____

PERPIÑAN
 Art. 57 del Arancel
 Disposición 4ª id. lo
 Cambio aplicable del Consular:
 1900 X Frances

El Consal de España,
 Le Consul d'Espagne,
 EL CANCELIER

JOSE-MARIA AZNAREZ

Firma del interesado

[Firma manuscrita]

Perpinyà,
12 de maig de 1943

Certificat
 de nacionalitat espanyola
 de Josep Fontbernat emès
 pel Consulat d'Espanya.
 MFH

3.6. Malentesos filocomunistes

Al juny de 1947 el PSUC va publicar el document «Un manifest d'Unitat Nacional contra el terror falangista. Per un Comitè Català de Defensa de les Víctimes del Franquisme». Es denunciava la repressió del règim franquista i es convidava a formar el comitè esmentat. D'ERC, Josep Fontbernat, Josep Quero i Antoni Xirau, el van signar. Aquesta posició no va caure bé a la direcció del partit perquè s'estava en contra de col·laborar amb el PSUC per tal d'evitar donar-li ales i que pogués liderar, com volia, l'antifranquisme.²³²

Quero, a més, ja havia impulsat junt amb Andreu Claret, Joan Aguasca i altres un grup dissident d'ERC a la tardor de 1944. L'anomenada ERC-Renovada s'havia adherit a l'Aliança Catalana, una plataforma anti-franquista amb participació comunista i que s'incloua en una plataforma major, la Unión Nacional Española.²³³ Ni ERC-Renovada, ni l'Aliança, ni l'UNE no havien anat enlloc. Amb tot, els comunistes i els seus afins o seguidors maldaven per regir el moviment opositor al franquisme, cosa que Esquerra no volia permetre.

Malgrat el malestar en el si d'ERC, Fontbernat i Quero van continuar vinculats a la formació del Comitè, una actitud que el perjudicà. El gener de 1948 el govern Irla es va dissoldre. De retruc, Closas va dimitir i es va crear una Secretaria de la Presidència.²³⁴ Comorera, conseller sortint, va proposar que Fontbernat l'ocupés. Es coneixien des que l'abril de 1934 el mestre havia format part de la Junta Reguladora de contingents de fruites i verdures sota la presidència de l'aleshores socialista com a conseller d'Economia i Agricultura. L'aval de Comorera i la seva permanència al Comitè impulsat pel PSUC van malmetre les possibilitats de Fontbernat. Fou vist momentàniament com un filocomunista i els dirigents d'ERC s'hi van oposar.²³⁵

232 Mercè MORALES, *La Generalitat de...*, p. 705-706.

233 Joan B. CULLA, *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-2012. Una història política*, p. 60.

234 Mercè MORALES, *La Generalitat de...*, p. 773.

235 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 13 d'agost de 1952, París.

El càrrec de secretari d'Irla l'ocupà Víctor Torres, fill d'Humbert Torres, a qui avalà Emili Vigo, qui fins aleshores exercia de secretari particular del president.

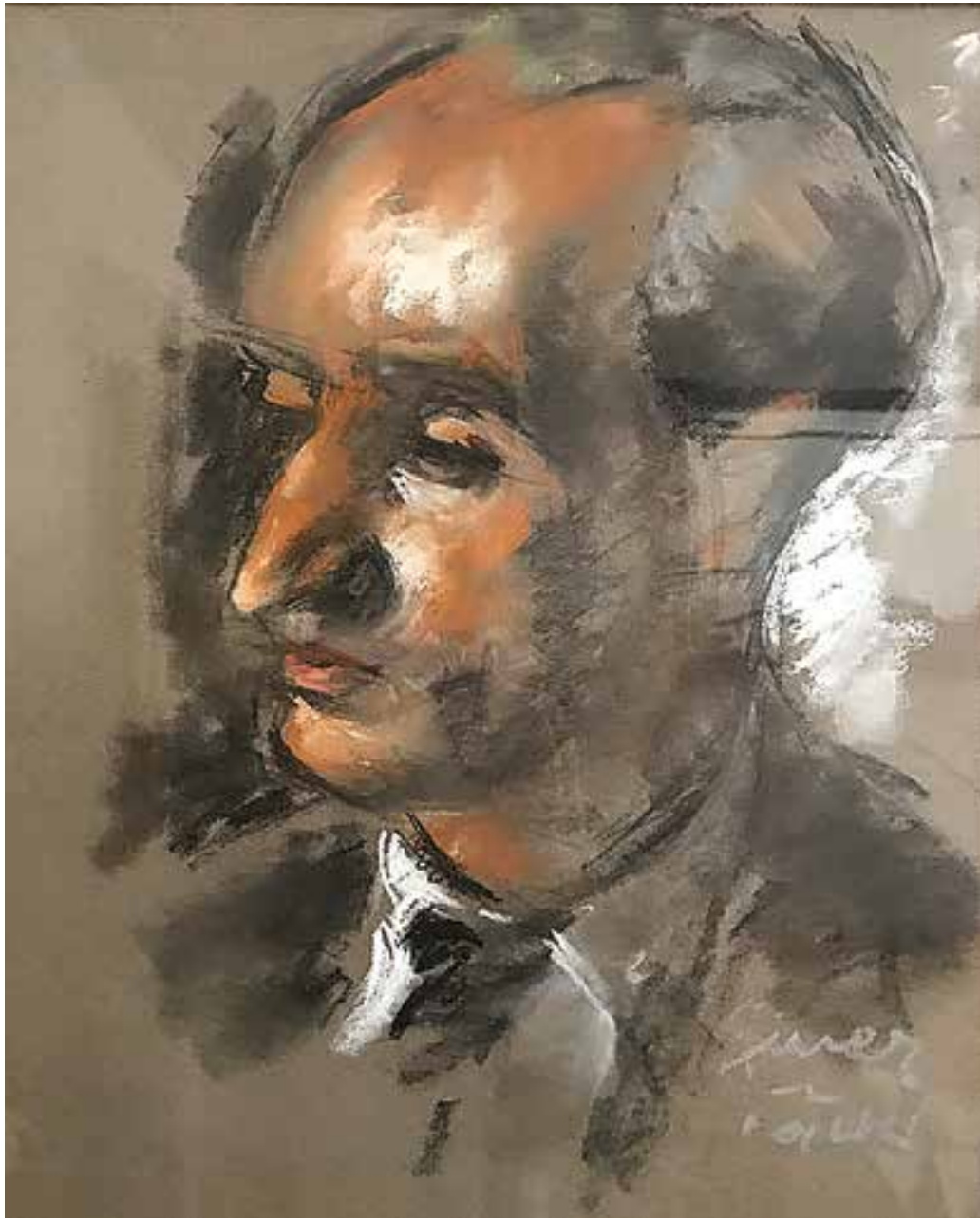
Aquell mateix inici de 1948 en què el mestre perdia una interessant oportunitat laboral, la seva cunyada, Pura, va escriure a Tarradellas des de Perpinyà, on residia, per demanar-li que fos padrí del casament de la seva filla Núria amb un metge francès d'una família acomodada. Josep Fontbernat la duria a l'altar, en substitució del seu pare difunt, però la família necessitava algú que aportés diners i en aquest context — més enllà de l'amistat, que hi era— es feu la petició al secretari general d'ERC. Se li digué que «*tenint-te a tu tindriem a tot Catalunya*». Tarradellas bo i comprenent la situació envià 25.000 francs a la Pura i un any i mig després encara n'hi enviaria prop de 20.000 més.²³⁶

En l'entretant, tota la família anà a viure al número 10 de la rue Jean de Bellay de l'Île de Saint Louis, prop del pont homònim que l'uneix a l'Île de la Cité, a quatre passes de la catedral de Notre-Dame. Era l'apartament que tenia llogat Pura, que amb els seus fills, Núria i Aleix, ja feia mesos que s'havia instal·lat a Perpinyà on ella es guanyava la vida fent de modista.

El 20 de febrer de 1948 al Casal de Catalunya a París, Fontbernat dirigí el Cor Nacional Català amb motiu del 80è aniversari de Pompeu Fabra. El concert l'impulsà l'Associació Cultura Catalana de París i fou radiat per Paris-Inter i Radio-Toulouse. El cor cantà, entre altres, la cançó popular del Llenguadoc «Jana d'aime», una de les preferides de Fontbernat, harmonitzada per ell. Una setmana després, el 28 i 29 de febrer assistí a l'homenatge que es feu a Pompeu Fabra a Prada, on també hi va dirigir el Cor amb interpretacions tradicionals catalanes i Els Segadors.²³⁷ Fou, sens dubte, un dels moments àlgids del seu exili. Per un breu lapse de temps pogué recuperar el flaire dels aplaudiments que havia rebut quan arreu era el mestre Fontbernat.

236 AMTM. Carta de Pura Fontbernat a Josep Tarradellas, gener de 1948, Perpinyà; AMTM. Gir postal de Josep Tarradellas, 26 de gener de 1948 i gir postal de Josep Tarradellas, 27 de maig de 1949.

237 «Homenatge nacional al Mestre Fabra», *L'Emigrant*, gener-febrer de 1948, p. 13.

Perpinyà, 1944

Retrat de
Josep Fontbernat,
obra del pintor
valencià
Balbino Giner.
EF

A la primavera, el músic formà part de la comissió organitzadora dels Jocs Florals que tindrien lloc a París.²³⁸ I el 31 de juliol d'aquell any assistí també a la capital francesa a l'acte d'homenatge de les JEREC del departament del Sena a Joan Tauler, exsecretari general del partit.²³⁹ La creixent activitat de Fontbernat va fer que se sentís més lliure i que actués sense demanar orientació a Tarradellas. Això li reportà un petit problema polític immediat.

A l'estiu del 1948 aparegué a París, presidit per Josep Quero el Patronat Català de Defensa de les Víctimes del Franquisme. Fontbernat va esdevenir-ne el secretari general. Tarradellas va aconseguir que Fontbernat accedís a dimitir poc després.²⁴⁰ Certament, com el poeta Josep Carner digué al músic «*l'emigració política és un clima mòrbid*».²⁴¹ L'episodi alterà la relació Fontbernat-Tarradellas, en tant que el músic fou rectificat de manera pública i quedà en evidència entre els seus. Però el mestre fou víctima de nou del pols soterrat que jugaven els comunistes i ERC per guanyar la preponderància a l'exili.

Els Jocs Florals que se celebraren el 7 de novembre a París es van veure des d'Esquerra com una plataforma que els seus contrincants volien usar per promocionar-se. Això malgrat un comitè d'honor format per, entre altres, Irla, Carles Pi i Sunyer, Gassol i Fabra.²⁴² Fou la baula feble de la comissió organitzadora —Fontbernat— qui va patir més les campanyes entre impulsors dels Jocs. Com a membre del Patronat procomunista el músic fou mirat amb recel i el seu nom fou eliminat de *La Humanitat* en les informacions relacionades amb el certamen, com si fos un dissident.

238 «Els Jocs Florals», *La Humanitat* [París], 26 de maig de 1948, p. 2.

239 «Homenatge a Joan Tauler», *L'Emigrant*, agost-setembre de 1948, p. 7.

240 Josep TARRADELLAS, «El perquè d'una actitud», *L'Emigrant*, desembre de 1948, p. 14-17.

241 INSPA. Carta de Josep Carner a Josep Fontbernat, 4 de desembre de 1948, Brussel·les.

242 Josep FAULÍ, *Els Jocs Florals de la llengua catalana a l'exili, 1941-1977*, p. 57-58.

A aquests dos episodis se sumà un tercer de caràcter personal que va fer esclatar al músic. El 26 de novembre de 1948 va morir a Barcelona el seu pare, Aleix.²⁴³ El mestre quedà molt tocat. A *La Humanitat* de mitjan febrer de 1949 va aparèixer una breu nota necrològica però amb la mala fortuna que en comptes d'anomenar Aleix al difunt l'anomenaren «J.». Això va fer que el mestre s'enrabiés i en responsabilitzès Tarradellas. «*La persona que ha fet la nota no sabia res ni del meu pare ni dels Fontbernat. Això no té cap importància. Només te'n dono la culpa a tu i t'ho dic*».

La carta que el mestre adreçà al seu amic era molt embalada: «*el meu pare no es deia Josep com per a sortir del pas. Es deia Aleix com el fill de l'Enric. És clar tu no te'n recordes, tens altres coses a pensar. Hauries hagut de dir el pare d'Enric Fontbernat. El meu nom ja està acostumat a ésser suprimit de les planes de La Humanitat. No haguera vingut d'un cop més. Tot això és molt trist i encara segurament ho esdevindrà més. Les coses de la mort són sagrades. Els teus redactors han tractat al meu pare com qualsevol altre. Sense afecte, sense amistat*».²⁴⁴

L'enuig durà un parell de mesos. Tarradellas lamentava el silenci de Fontbernat i arribà a pensar que era definitiu. A finals de febrer de 1949 el secretari general d'ERC, després de deixar refredar els ànims, li respongué que «*el to en què està escrita la teva lletra m'impossibilita de contestar-la. Però sí que et vull dir, encara que tal vegada sigui inútil donat el teu estat d'esperit, que tant els meus com jo mateix durant prop de trenta-cinc anys d'amistat amb la família Fontbernat, no hem deixat mai de recordar-los, ni de demostrar-los el nostre incondicional afecte*».

Tarradellas va afegir que «*voldria que aquesta marca, absolutament personal entre nosaltres dos, tingués la virtut de fer-te comprendre com són equivocats els teus judicis d'ara*». I volgué recordar que «*la meva amistat per a tots els Fontbernat neix del temps de la meva joventut i aquesta és feta de dolors i alegri-*

243 Entrevista a Marylou Fontbernat.

244 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sd, París.

es perquè jo la pugui oblidar. Sincerament crec que un dia vindrà que et donaràs compte de com has estat injust en la teva carta».²⁴⁵

La rèplica de Fontbernat no es feu esperar. «És curiós, jo sóc l'ofès i ets tu el que t'enfades». En el fons, però, més enllà de l'error en la necrològica del pare hi havia remor de fons. «Et dones compte del mal que personalment m'ha fet la teva campanya contra els Jocs Florals. Creus que és agradable, que en el diari del meu partit, doncs sóc de l'Esquerra, tant com el que en sigui més, m'esborren d'un cop de ploma el meu nom?».

El músic, ferit, va treure a relluir el seu legalisme: «Per la meua part amb articles i per les meves relacions personals he procurat sempre pel prestigi de les institucions estatutàries. És per això que no estava d'acord amb el Consell de Londres i no he pogut mai encaixar el fantasma inútil de la Solidaritat Catalana». Després de l'esforç esmerçat pel secretari d'ERC, aquesta afirmació li degué doldre. Amb tot, després de punxar, Fontbernat acabava conciliador: «No Tarradellas, el nostre diàleg no s'estrancarà mai. No és qüestió de reconèixer qui té raó i qui no en té. Tothom qui actua amb fe i entusiasme té raó. Almenys té una raó».²⁴⁶

L'error de figurar en una plataforma dominada pels comunistes, que el perjudicà en la seva participació en la comissió organitzadora en els Jocs Florals tingué encara una derivada més. A mitjan febrer de 1949 Fontbernat i Quero foren destituïts com a secretari i president, respectivament de l'assemblea d'Esquerra de París.²⁴⁷ A partir del març el músic fou també dels primers en veure eliminada la seva col·laboració amb la Generalitat per la que rebia uns 10.000 francs mensuals. És probable que l'episodi de la Plataforma comunista influís en la decisió, però sobretot la fi a l'encàrrec arribà perquè el govern de la República pas-

sava per dificultats econòmiques que es traslladaren a la Generalitat. Al juny Fontbernat rebé un préstec de 1.500 francs.²⁴⁸

3.7. El Consell del Patrimoni Nacional de Catalunya

En començar el desembre de 1949 Fontbernat obtingué la «*carte permanente de travail*» francesa, amb el que ja no tenia cap impediment per treballar amb normalitat. Malgrat els malentesos de la tardor passada, Fontbernat continuà sovintejant Les Deux Magots i el cercle d'emigrats republicans.²⁴⁹ Per la salut de Rovira i Virgili, de seixanta-set anys, i d'Irla, de setanta-tres, el músic compartia el neguit creixent que hi havia en l'exili català de cara a una possible vacant de les presidències del Parlament i de la Generalitat. Fou per això que plantejà a Tarradellas la creació del Consell del Patrimoni Nacional de Catalunya (CPNC).

El músic exposava que els presidents Irla i Rovira i Virgili no havien tingut mai cap revalidació dels seus càrrecs. Durant la Segona Guerra Mundial ho trobava lògic, però a partir de la fi d'aquesta, amb la recuperació de la normalitat en el correu, ja no. El què calia era aprovar els noms dels diputats que havien de conformar la Diputació Permanent «*sense masses escrípols parlamentaris*», nomenar el vicepresident primer —els seus candidats eren Ventura Gassol o Antoni Xirau, amic amb qui passava les tardes de dissabtes a Les Deux Magots—,²⁵⁰ mantenir Serra i Moret en la vicepresidència segona, i escollir el secretari del Parlament.

A continuació calia trobar una fórmula per la que els diputats donessin la seva aprovació i la continuïtat als dos presidents fins que en un futur el Parlament es pogués reunir amb normalitat —a Catalunya, presumiblement. A partir d'aquí s'hauria d'anar a la formació

245 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 23 de febrer de 1949.

246 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sd, París.

247 Víctor TORRES, *Dietaris de l'exili. Al camp de Sant Cebrià i a París amb els presidents Irla i Tarradellas*, p. 63, 102. Desconexem quan començà a ocupar el càrrec.

248 AMTM. Finances Generalitat de Catalunya, 1949.

249 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 11 de maig de 1949, París; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 8 d'agost de 1949, París.

250 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Enric Roig, gener de 1950, París.

del CPNC. Aquest resoldria de passada la inactivitat a la qual, segons Fontbernat, estava sotmesa la política catalana a l'exili. «*Els nostres dos Presidents —sentenciava— no fan res i no volen fer res perquè es donen compte que ni l'un ni l'altre no tenen cap organisme que cobreixi la seva responsabilitat*». Continuava pensant, doncs, que el què calia era un govern.

El Consell Nacional que proposava Fontbernat l'hauria de presidir Irla, Rovira i Virgili i Pau Casals i comptar amb tres vicepresidents: Tarradellas, Pi i Sunyer i Antoni Xirau, com a vicepresident del Parlament. El secretari seria ell mateix i Víctor Torres continuaria com a secretari general de la presidència de la Generalitat. La resta de membres del Consell serien els diputats al Parlament de manera automàtica i unes personalitats escollides com August Pi i Sunyer, Ramon Nogués i Biset, Pere Bosch i Gimpera, Josep Carner, Miquel Santaló, Jesús Maria Bellido, Josep Xirau, Pere Domingo, Francesc Gener, Ferran Cuito, Rafael Patxot i no gaires més. Serien aquests membres del Consell els qui nomenarien a la seva presidència, vicepresidències i secretari.

Les delegacions que es creessin com les d'Amèrica haurien de ser delegacions d'aquest Consell i no de la Generalitat i el Consell tindria un programa mínim: 1, donar a conèixer un manifest de debò; 2, publicar la *Revista de Catalunya*; 3, organitzar conferències, molt poques però de molta categoria; i 4, mantenir les institucions i organismes en un estat de «lubrificació» permanent per tal que poguessin rutllar en el moment que convingués.²⁵¹

El plantejament d'aquest Consell semblà prendre tot el sentit quan Antoni Rovira i Virgili va morir poc després, el 5 de desembre. Fontbernat anà a Perpinyà per assistir al funeral. A partir d'aquell moment veié com les seves elucubracions eren ja un fet a resoldre.²⁵² La mort del president del Parlament a l'exili obrí la caixa de pandora. En haver substituït Irla a Com-

251 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 6 de desembre de 1949, París.

252 MFH. Carte permanente de travail, République française, 6 de desembre de 1949; «La mort de Rovira i Virgili», *La Humanitat* [París], 31 de desembre de 1949, p. 2.

Circa 1945

Josep Fontbernat.

MFH

Acs, estiu de 1946

Dinar a casa d'Andreu Claret. D'esquerra a dreta: Josep Fontbernat, Salvador Perarnau, mare d'Àngela Clotet, Àngela Clotet, Maria Serra i Clotet, Vicenç Serra, Emili Vigo, Vicenç Serra i Clotet i Montserrat Pallejà (esposa de Lluís Capdevila).

MFH

panys i Rovira i Virgili, passat de vicepresident primer a president del Parlament, aquest càrrec quedava vacant. La qüestió era que si se seguia el joc de correlacions el vicepresident segon era Manuel Serra i Moret, diputat de l'extinta Unió Socialista de Catalunya.

I si ERC permetia que el vigatà ocupés la presidència del Parlament, si res passava a Irla, aleshores l'automatisme que havia convertit aquest en president de la Generalitat faria que Serra i Moret pogués reclamar el càrrec. La situació hauria dut a una paradoxa absoluta i és que el representant d'un partit que al Parlament de novembre de 1932 —l'únic escollit i prorrogat durant la guerra— havia tret cinc diputats en coalició amb ERC ocuparia el càrrec màxim davant el veritable vencedor de les eleccions, Esquerra que en tenia seixanta-un d'un total de vuitanta-tres.²⁵³

A partir d'aquest moment, a la discòrdia per la gestió dels diners, per la figura de Companys, pels consells i governs fallits, les plataformes de partit, les acusacions creuades sobre l'actuació durant la guerra, entre altres, s'hi sumà el debat sobre la presidència del Parlament que era, de fet i de fons, un debat sobre qui rellevaria Irla. Fontbernat pensà amb deteniment sobre la qüestió. D'entrada congloguà que d'acord amb l'Estatut interior per ser president del Parlament calia ser diputat però per presidir la Generalitat no necessàriament.²⁵⁴ Una opció podria ser, per tant, que Irla cesés en el seu interinatge al capdavant de la Generalitat i retornés al seu càrrec al Parlament i es demanés a una figura com Pau Casals o al prestigiós fisiòleg August Pi i Sunyer de presidir la Generalitat.²⁵⁵ La idea la compartia amb Antoni Xirau.

Fontbernat estava engrescat amb la polèmica. «*La Batalla de Prats de Molló es va planejar als Deux Magots. A veure si la propera batalla també surt de Saint Germaine. Tothom està força esverat pel que ja és el*

cas Serra Moret». El músic pensava que situar a la presidència de la Generalitat a Pau Casals podria ser bo sobretot per la repercussió internacional de la qüestió catalana perquè degut al nom d'aquest es podria explicar la situació, fer-la conèixer i rebre suport financer. Si el violoncel·lista rebia la petició dels diputats i moltes cartes de catalans que li demanaven d'acceptar «*ja veuríem què diria*». Clar que tot plegat era un enrenou i també ignorava «*fins on el President Irla estaria d'acord*» de retornar al Parlament.²⁵⁶

El cas és que Tarradellas no veia la necessitat de fer el doble joc, ni de fer un triple salt mortal i provar de constituir el Consell Nacional que proposava Fontbernat. Era molt conscient —perquè feia les gestions en primera persona i no només les pensava en un cafè— que crear plataformes, consells i governs a l'exili era infinitament més complex que en una situació d'un país amb quelcom a governar. Per tant, s'optà per argumentar que Serra i Moret no era ja vicepresident segon del Parlament pel fet d'haver estat ministre de la República a l'exili. Es considerava així, que havia renunciat al càrrec, per una llei no escrita, i que no tenia dret sobre la presidència del Parlament.

Fontbernat es mostrava en aquelles hores molt crític amb Carles Pi i Sunyer i amb Irla. «*L'home de Londres i el de Cogolin tancats en si mateixos i només procurant per la seva petita persona*». Tan sols veia Esquerra, com a partit, interessada en salvar la Generalitat «*perquè és el nostre heretatge. Sense fer-ne el nostre monopoli, ens pertany*».²⁵⁷ Mentrestant, Tarradellas en una trobada a París li va comentar que havia demanat a Humbert Torres que acceptés el càrrec de vicepresident primer. El músic ho veia bé. «*Si no són gent de mala fe la teva proposició ha de ser acceptada perquè dona solució a la crisi més delicada que la Generalitat ha passat mai*».²⁵⁸

253 Joan ESCULIES, «El procés de generació d'un sistema polític d'obediència catalana», p. 91-95, 100-103.

254 *Diari de sessions del Parlament de Catalunya*, 25 de maig de 1933, p. 1.568-1.574 i Annex.

255 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, desembre de 1949, París.

256 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 18 de desembre de 1949, París.

257 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 22 de maig de 1950, París.

258 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 de maig de 1950, París.

1946

Tot i no haver fumat mai, Josep Fontbernat utilitzava la «Carte de tabac» per a poder bescanviar-lo per productes bàsics.

MFH

3.8. La reforma del Consell del Patrimoni Nacional de Catalunya

El 1950 fou un any convuls en la política republicana. Tarradellas el començà amb una llarga convalescència a causa d'una flebitis que el retingué al llit, a casa dels pares, a Saint-Martin-le-Beau i el mantingué allunyat de París durant gairebé tot el primer mig any. Amb ell al ralenti la política catalana baixà en intensitat: Joan Sauret era un bon segon de Tarradellas, però sense aquest no tenia tremp per manar la política catalana i els dirigents bascs o espanyols no el tenien de referent. A més, al capdavant del govern de la República hi havia el republicà Álvaro de Albornoz que a l'agost de 1947 havia substituït el socialista valencià Rodolf Llopis. L'advocat asturià no havia comptat amb els nacionalistes catalans ni bascs a l'hora de formar govern i, a més, veia com cada dia les finances republicanes minvaven més i com les queixes d'Irla i Tarradellas anaven en augment perquè no satisfesia les necessitats econòmiques de la Generalitat.

Tarradellas valorà que Pau Casals pogués substituir Albornoz en una crisi de govern i resoldre així la qüestió perquè, a més de catalanista i exponent de l'exili republicà i figura de prestigi, mantenia una bona relació amb la família d'Alfons XIII. Un aspecte a tenir en compte perquè en aquells moments el líder del PSOE, Indalecio Prieto, maldava per pactar amb els monàrquics antifranquistes un referèndum que pogués fer fora Franco i on la població decidís quin tipus de règim volia per a Espanya. Casals, a més, aquell juny accediria a tocar de nou després d'uns anys de silenci voluntari per la posició britànica i francesa envers Franco. Ho feu en el marc del Festival Bach de Prada que el violoncel·lista instaurà.

Per Fontbernat l'any va començar també malament. A finals de gener Simone va patir una crisi mental severa.²⁵⁹ La malaltia que es va declarar ja no s'aturà i actuària a brots, breus o més llargs, durant la resta de la seva vida. En quant a la política el músic trobava que es vivia un moment de paràlisi que no acabava de

259 ANC - Fons Pau Casals. Carta de Josep Fontbernat a Pau Casals, 3 de febrer de 1950.

comprendre.²⁶⁰ Estava convençut que calia actuar perquè Franco no podia durar. Però havia entrat en el raonament de Tarradellas i veia complicat escollir un nou president de la Generalitat, i el primer i segon vicepresidents del Parlament. El mestre veia més factible elegir simplement un vicepresident que ocupés la presidència del Parlament i deixar la presidència interina de la Generalitat en Irla.²⁶¹

De fet, la paràlisi no era tal, però els moviments eren lents. Fontbernat, vell amic de Casals, assistí al Festival Bach i li lliurà una carta de Tarradellas on s'excusava de no poder-hi anar degut encara a les seqüeles de la flebitis.²⁶² A finals d'agost, Tarradellas i Prieto van trobar-se amb Casals a Sant Joan Lohitzune i van comprendre que el viol·loncelista no podia ser ni president del govern ni una mena d'ambaixador plenipotenciari de la República, ni ocupar cap altre càrrec de relleu, simplement perquè el seu no era l'àmbit polític.²⁶³

La mort de Rovira i Virgili va afectar la configuració que Fontbernat havia previst pel seu Consell del Patrimoni Nacional de Catalunya.²⁶⁴ Malgrat tot el mestre no n'abandonà la idea i reformulà la proposta. Pensava que el podria presidir Pau Casals, a qui ja comparava amb Macià: «*L'un portava la flama del seu geni als ulls. La seva arma era el silenci. Es mirava la gent i els guanyava el cor. L'altre porta la flama del seu geni a l'ànima. La seva arma també és el silenci. És abans de donar la música que Pau Casals guanya la gent. És quan tanca els ulls i sembla que la seva ànima s'escapa quan comença l'encantament*».²⁶⁵

260 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 de juliol de 1950, París.

261 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 14 de juliol de 1950, París.

262 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, juny de 1950, París.

263 Joan ESCULIES, *Pau Casals. La carta secreta de Tarradellas i Prieto*.

264 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sd, París.

265 Josep FONTBERNAT, «L'home de Prada i l'home de Prats de Molló», *L'Emigrant*, juliol-agost de 1950, p. 6.

El Consell comptaria, a més, amb tres vicepresidències pels tres exconsellers primers republicans —Santaló, Pi i Sunyer i Tarradellas— que formarien part d'un consell executiu on també hi hauria el president del Parlament i algú més. També hi hauria una mena de comitè consultiu polític. Tot plegat, però, ho pensava en un marc ombrívol. Fontbernat veia a Sauret pessimista. «*Tinc por Tarradellas que si no anem de pressa faran bestieses. [...] El President [Irla] i en Pi es proposen tancar la Generalitat. En Víctor [Torres] s'ha transformat en un funcionari*».²⁶⁶

Mentre en la política catalana a l'exili la situació de càrrecs continuava empantanada, a nivell personal Fontbernat maldava per endegar nous projectes. En la primera meitat de l'any havia rebut 3.500 francs de la Generalitat, però després res més.²⁶⁷ Cap a finals de 1950 amb dos companys va crear la «Images et chansons de France. Société d'études cinématographiques» per realitzar curtmetratges documentals, il·lustrats a base de cançons populars. La intenció era fer vint-i-cinc documentals que cobririen totes les regions de França. La música dels documentals la interpretaria un cor que ell crearia, on hi hauria una quarantena dels millors coristes de París i que duria el nom de «Chorale des Chansons de France» i volia que Casals n'ocupés la presidència d'honor.

El ministeri francès de l'Educació nacional, alguns consells generals i universitats, la direcció del turisme li van prometre ajut una vegada tot estigués en marxa. Per endegar el projecte, però, calculava que li calien 500.000 francs per començar els primers rodatges a la primavera següent. Una xifra que per l'univers exiliat no era poca cosa. Fontbernat va escriure a un grapat d'amics residents a França demanant-los diners en qualitat de préstec. També pensà en demanar-ne a Gassol, Casanelles i Dalmau Costa, ex-cap de protocol del Parlament, empresari hosteler d'èxit que des de l'exili mexicà feia de mecenes de multitud d'iniciatives culturals dels catalans d'Amèrica i Europa. Font-

266 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 d'agost de 1950, París.

267 AMTM. Finances Generalitat de Catalunya, 1950.

LA COBLA DE CATALOGNE les ballets catalans et la cantatrice Maria PEUS

*Joueront, danseront, chanteront,
pour la première fois à Paris
sous la direction de*

JOSEP FONTBERNAT

à la
SOIRÉE DE GALA
DE

 Franc-Tireur

le 15 décembre 1946
à 20 h. 30

SALLE PLEYEL

Paris, 15 de desembre de 1946

Anunci de l'actuació
de la Cobla de Catalunya
dirigida per Josep Fontbernat
a la gala organitzada pel periòdic
Franc-Tireur.

INSPAI

LOCATION A PARTIR DU 3 DECEMBRE
SALLE PLEYEL
252, Fg Saint-Honoré

FRANC-TIREUR
100, Rue Réaumur

bernat volgué saber si Tarradellas considerava demanar-los-ho directament o que aquest intercedís.

«*El dia que jo pugui sortir en un lloc de París amb un Chor que tingui nas a la cara —deia el músic engrescat— tornaré a ser el Fontbernat de debò. I això vol dir portes obertes a molts llocs*». Era clar que aquestes portes que ja feia uns anys que s'havien anat tancant, no havien estat tantes com ell havia pretès. Bé que li valguessin, bàsicament, per obtenir bitllets de tren a mig preu, dels que molts en una ocasió o una altra es van beneficiar, Tarradellas inclòs.²⁶⁸ Per tal que aquest l'ajudés, adoptà un to dramàtic. «*Amb aquest projecte em jugo la darrera carta. Si la perdo, tinc de prendre una decisió radical. Tinc d'emigrar a Amèrica o anar-me'n a Catalunya. No voldria fer ni una cosa ni l'altra. La primera perquè no m'ha agradat mai anar a Amèrica. Tinc por de tornar-me burro. I després hi ha la Josette, que és el gran problema. Anar a Catalunya representaria per a mi un cas de consciència terrible a resoldre*».²⁶⁹

A la primavera de 1951 el projecte del primer documental estava en punt mort, malgrat l'esperança que a l'estiu André Robert comencés a dirigir «Catalogne. Le Roussillon en chansons». En aquells moments el seu sustent, a banda d'alguns articles i col·laboracions a la ràdio, era una petita quantitat de Josep Ribes, un amic de Vichy per qui feia algunes gestions a París. Aquest, propietari d'una fàbrica de taps de suro, fins i tot li oferí feina, però el mestre la rebutjà. Els diners que rebia no eren prou i una vegada més li demanà diners a l'amic Pep. «*No cal que t'ho pinti negre, és un color que no m'agrada. Estimat Tarradellas, pots donar-me un cop de mà, per petit que sigui? T'ho agrairé*».²⁷⁰

Després de quinze dies al llit per la gota, que patiria periòdicament la resta de la vida, va reunir-se amb Tarradellas al pis d'aquest. Una i altra vegada el músic li traslladava el pessimisme que traspuava el seu amic

268 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 de novembre de 1950, París; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de maig de 1951, París.

269 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sd, París.

270 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, març de 1951, París.

comú Antoni Xirau, que hores d'ara ja creia que no s'era a temps de redreçar la situació de les institucions i fins i tot estava disposat a canviar el nom d'ERC.²⁷¹ El músic, en canvi, es presentava com un optimista nat. «*Ja saps que sóc com la llet. Al més petit bull salto de la cassolada*».²⁷² I, a la vegada, es dibuixava com un fervent defensor de les institucions. «*L'edifici "Generalitat de Catalunya" s'ha de conservar intacte. És l'única raó que tenim de ser a l'exili. Sense això, fariem millor treball a Barcelona, anant al cafè a conspirar o ballant sardanes al Paral·lel o assistint a funerals patriòtics o senzillament fent vaga de braços caiguts*».²⁷³

El seu consell passava per mantenir un president de la Generalitat, acompanyat per un «*govern o consell cultural, el nom no fa la cosa*», que l'ajudés a prendre decisions, el recolzés i no el fes sentir tan sol. Un consell que podrien formar, insistia, els tres ex-consellers primers, Santaló a Mèxic, Pi i Sunyer a Londres, i Tarradellas a París. També calia mantenir el Parlament, amb la Diputació Permanent. Fontbernat veia també, i en això Tarradellas coincidia plenament, que Esquerra no havia de jugar cap paper en la política internacional, «*tota la nostra actuació ha de ser catalana, interiorment catalana. L'Estatut de la Generalitat hauria de ser la nostra cuirassa. Gràcies a això, nosaltres podríem ser sempre de cul a la paret i tot al davant nostre*».²⁷⁴

Aquella primavera, Tarradellas cabilà una ampliació del consell executiu d'ERC.²⁷⁵ Fontbernat, la veia bé. «*Jo estic enamorat de la fórmula de l'ordre. I el nostre és posar ordre al partit. La teva fórmula d'adjuntar-te "más señores" [en una expressió d'ús comú en Joan Casanovas] et serà aprovada per tota la gent de*

271 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 d'abril de 1951, París.

272 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 de març de 1951, París.

273 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, abril de 1951, París.

274 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, abril de 1951, París.

275 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 29 de maig de 1951, París.

Perpinyà,

5 de gener de 1947

Josep Fontbernat
amb un amic
davant l'escultura
«Mediterrània»
d'Aristides Maillol,
situada al pati porxat
de l'edifici gòtic
de l'Ajuntament.

MFH

*l'Esquerra de bona voluntat i que desitgen que el partit visqui i prosperi».*²⁷⁶

D'altra banda, Fontbernat mantenia la seva visió d'una Catalunya lligada a Espanya, bo i sabent que no era un discurs popular. «*Ja sé que alguns catalans no estaran contents de que posi el record de la República Catalana entre les repúbliques d'Espanya. No obstant, Anselm Clavé, Pi i Margall, Víctor Balaguer, Aribau, Verdaguer, Joan Maragall, Prat de la Riba, Francesc Macià, Lluís Companys, cap d'aquests grans catalans que ha creat i presidit moments històrics i decisius per Catalunya han deixat d'associar els noms d'Espanya i de Catalunya quan ha convingut i quan la raó i el famós seny català ho ha exigint.*

*I continuava el músic, «ens hem acostumat tant a parlar del “problema de Catalunya” que sovint, polítics catalans i espanyols, obliden que la República hi va donar solució amb l'Estatut d'Autonomia, certament després de massa discussions i regateigs, i amb el nom feliç i històric de Generalitat de Catalunya. La República Catalana, dintre la Federació de repúbliques espanyoles, no hauria segurament tingut el contingut de llibertat i d'independència que tenia la Generalitat».*²⁷⁷

3.9. Viure en un atzucac constant

Amb el cas Serra i Moret enquistat, a París no hi hagué sobresalts excessius. Els dissabtes es trobava amb Xirau, encara que sovint el pessimisme d'aquest darrer l'afectés. «*Quan arribo a casa, ja em sento mig “cadavre”, tant i tant hem parlat de guerra i de bombes atòmiques i d'invasions de russos i xinos i altres coreans per l'estil. Sort que l'endemà és diumenge que fa sol i plou i les bruixes es pentinen i l'aigua del Sena continua el seu camí sota dels ponts.*

276 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 4 de juny de 1951, París.

277 Josep FONTBERNAT, «Les repúbliques d'Espanya tenen vint anys», *La Humanitat* [París], 1 d'abril de 1951, p. 1.

278 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 de juny de 1951, París.

A l'estiu tornà a anar al Festival de música de Prada. Obtingué un bitllet gratuït de la SNCF i uns 15.000 francs a canvi de tres articles per l'*Aube* i un pel *Carrefour*. I, és clar, la perspectiva de trobar-se amb Casals va fer que el violoncel·lista es presentés de nou en les seves elucubracions polítiques. «*A vegades, i perdona'm la vanitat, —confessà a Tarradellas— tinc la sensació que jo dec ésser un dels pocs catalans de bona fe. Vull dir dels que creuen que hi ha coses a fer en tots els ordres. Si Casals fa coses, encara que nosaltres hi som completament absents, cosa que lamento, és perquè els seus amics l'ajuden.*» Fontbernat reiterava que «*nosaltres no hem sapigut ni volgut posar Casals al nostre joc. El Consell que jo vaig proposar era l'instrument*» i lamentava que no n'haguessin parlat mai seriosament perquè «*si l'exili té quelcom de bo és precisament aquesta mena d'exaltació que fa bones les coses més impossibles, fent-les esdevenir realitats.*

»²⁷⁹ El músic creia que encara que no fos senzill jugar la carta Casals «perquè al fons és ell que hauria de jugar. Pau Casals no és una carta és tot un joc! Pels espanyols és una carta política i és per això que és difícil de servir-se'n. Però per als catalans és una qüestió nacional, romàntica, sentimental.»

Finalment a l'agost arribà a París la productora dels documentals que feia gairebé un any que els pretenia endegar. En veure que s'apropava el moment de la veritat, Fontbernat tornà a posar-se dramàtic i digué al seu amic Pep que si no es realitzava el projecte no tindria més remei que tornar a Catalunya. «*A què fer-hi, jo que gairebé no hi he viscut mai? Jo tinc una obra magnífica a realitzar a França!*»²⁸⁰ Sense diners, el projecte no va anar endavant i la tardor de 1951 el mestre entrà en un període depressiu, com si Antoni Xirau tingués raó i el pessimisme d'aquest se li hagués imposat.²⁸¹

279 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 de juny de 1951, París.

280 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 29 d'agost de 1951, París.

281 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, novembre de 1951, París.

Prada,

13 de novembre de 1949

El 50è aniversari del primer concert de Pau Casals a París fou el pretext per a un homenatge internacional. La vila de Prada es va associar a l'esdeveniment anomenant el mestre, ciutadà d'honor. Josep Fontbernat i Manuel Serra i Moret, acompanyen Pau Casals des de casa seva a l'Ajuntament on va tenir lloc l'acte.
JEAN RIBIÈRE / EFS

«Estimat Tarradellas, —escrivia desesperat— no em maleeixis els ossos pel fet d'escriure't aquestes cartes. És perquè si Gassol és l'home de la bandera romàntica, t'he considerat a tu, sempre, l'home per a fer cristallitzar quelcom d'immaterial. En aquest creuament de camins de Catalunya i que ningú sap el que té d'emprendre per a arribar a lloc, tu ets el camí del mig».²⁸² I, de nou, afegia que «excepte Pau Casals que actua no hi ha cap altre actuació digna de Catalunya».²⁸³

A nivell personal, Fontbernat va enviar de nou a Marylou i Josette, «que és potser la més alta missió que tinc», amb els parents a Anglès perquè començava a tenir dificultats econòmiques per mantenir la família a París. Preveia també que la Simone hi anés abans de la fi de novembre. «Què vols, fa molt de temps que jo he arribat al cap d'avall. Però a força de privacions continuo. Ara sento que s'ha acabat. Ho he acabat tot. Fins la vestimenta que no se'm nota gaire perquè ja saps que sóc elegant de mena». Acabava amb un lacònic «t'he volgut escriure això perquè no t'estranyi que un dia t'escrigui dient-te "demà me'n vaig"».²⁸⁴

En començar el 1952 el músic continuà ametent a la política. Estava d'acord amb la solució Humbert Torres per a la vicepresidència primera del Parlament²⁸⁵ i insistia amb deixar de banda les vel·leïtats internacionals i federalistes.²⁸⁶ «La missió històrica de l'Esquerra és no deixar apagar la flama —insistia—, és de conservar les seves Institucions que, en definitiva, seran un dia la seva salvació».²⁸⁷ Amb tot la situació econòmica amb la que més o menys havia surat a finals de la dè-

cada dels 1940 era tota una altra. La fi de l'ajut que rebia de la Generalitat per fer les gestions dels visats feia que tingués més dificultats també per assistir a reunions al Migdia francès.²⁸⁸

Qui feu possible la seva assistència el 2 i 3 de febrer de 1952 a Montpeller al Ple d'ERC —perquè era el seu amic, però també perquè sabia que recolzaria les seves propostes— fou Tarradellas, que es feu càrrec de pagar-li l'hotel. Fontbernat s'aconseguí un bitllet de tren a mig preu, però va haver de demanar diners a un amic. Malgrat l'ajut amb l'allotjament, Fontbernat demanà més diners a l'amic Pep. «Podries arreglar-me quelcom, si no tot, una part? Ja em sap greu dir-t'ho però és terrible. No sé pas com me'n sortiré».²⁸⁹

Al Ple, Fontbernat intervingué «per recordar als assistents com Franco està intentant anorrear la nostra parla amb una tàctica perillosíssima per a fer una espècie de catalanisme "en castellà"». Demanà també que el Consell Executiu utilitzés tots els mitjans possibles per tal que la presència de Catalunya «sigui cada dia més intensa en els aspectes culturals i de publicacions» i es pronuncià en el sentit que totes les publicacions estiguessin orientades «d'una manera simbòlica si es vol, però efectiva».²⁹⁰ Durant els dies del ple Fontbernat va parlar amb Miquel Guinart que va posar damunt la taula la possibilitat d'elegir com a president de la Generalitat Pau Casals. El músic ho veia bé, i continuava pensant que Irla podria tornar a ser-ne del Parlament.²⁹¹

Fontbernat veïé aleshores que Antoni Xirau, malgrat el seu pessimisme latent, volia que es reunís la Diputació Permanent del Parlament i que se l'escollís vicepresident del Parlament, però que això no es barregés amb la política d'ERC. «Ell no creu en l'Esquerra. Té

282 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 11 de setembre de 1951, París.

283 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 de setembre de 1951, París.

284 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 16 de novembre de 1951, París.

285 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, febrer de 1952, París.

286 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 de gener de 1952, París.

287 Josep FONTBERNAT, «Una missió històrica», *L'Emigrant*, març-abril de 1952, p. 6-7.

288 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 17 de gener de 1952, París.

289 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 de febrer de 1952, París.

290 «Fidelitat als nostres ideals», *La Humanitat* [Mèxic], gener-febrer-març de 1952, p. 2.

291 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 de febrer de 1952, París.

Prada,

13 de novembre de 1949

Pau Casals, nomenat ciutadà d'honor de la vila de Prada. Josep Fontbernat conversant amb el mestre a la porta de l'Ajuntament en presència de Pau Padró i Francesc de Paula Jené entre altres.

JEAN RIBIÈRE / EFS

fins i tot un cert menyspreu per la gent de l'Esquerra perquè no els coneix ni sap qui són». Des del seu punt de vista Xirau vivia obsessionat amb una nova guerra mundial i pensava que el grup de L'Opinió encara existia. «Això sempre em fa riure quan penso que quan jo escrivia a L'Opinió quan ell encara era als llimbs de la política. El seu guia és en Casanelles. Pobre Casanelles, d'altre feina té a ésser milionari. El nostre amic Casanelles és tan simpàtic que jo no el veig mai transformat en un teoritzador de la política catalana».²⁹²

La visió del músic era que ERC havia ser de la crosca de les institucions. «*La Generalitat, amb la Presidència, amb el Parlament, amb la seva Diputació permanent, no podrà fer res si no té l'escalf del partit*». La seva proposta, per carta o en reunions en cafès com el Flore, veí de Les Deux Magots, continuava sent el CPNC amb la finalitat de publicar la *Revista de Catalunya*, i mantenir un Institut d'Estudis Catalans, Jocs Florals i, escombrant cap a casa, «*encara que fos indirectament a totes aquelles coses de Catalunya que no volen morir com són els Teatres, Orfeons i les Cobles i els Esbarts i, sobretot, les edicions dels llibres en català*».²⁹³

Al juny de 1952 Tarradellas va fer el seu primer viatge a Amèrica, que va suposar el retrobament de les comunitats de banda i banda de l'Atlàntic. I que havia de permetre reorientar i unificar la política del partit.²⁹⁴ El secretari general d'Esquerra Republicana el preparava, com a mínim, des del novembre anterior. Fontbernat l'aprovava, però creia que per damunt de tot «*la missió més important que té l'Esquerra, és la de conservar, de dirigir i de fer viure la Generalitat a l'exili*».²⁹⁵ Tarradellas li envià una postal des de Nova York. Fontbernat li contestà que l'havien informat des

292 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de juny de 1952, París.

293 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 11 de maig de 1952, París.

294 Vegeu el recorregut a Carles SANTACANA, *Josep Tarradellas. L'exili 1 (1939-1954)*, p. 505.

295 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 16 de novembre de 1951, París.

de Mèxic que l'havien rebut «*com si haguessis estat en Pi i Margall*».²⁹⁶

Malgrat l'espai d'evasió que significava la política, la situació econòmica era cada vegada pitjor. El projecte d'endegar un Cor Occità a París que se li havia acudit no anava endavant, l'afer dels documentals tampoc. Fins i tot li va semblar que Joan Casanelles havia passat per París però que l'havia evitat per tal que no li demanés diners.²⁹⁷

De nou, enmig del desànim creixent, Fontbernat tingué una nova idea. En aquesta ocasió relacionada amb l'occitanisme. El 21 de maig de 1854 Frederic Mistral i altres sis escriptors provençals s'havien reunit a Font Segunha, prop d'Avinyó amb el propòsit de treure la seva llengua de l'oblit. De l'aplec en sorgí la fundació del Felibritge, el moviment cultural occità. Per tant, el 1954 hi hauria el centenari. El músic proposà a dos escriptors provençals joves, el matrimoni Descamp i a un arquitecte de construir un amfiteatre a Font Segunha, on es poguessin fer actes i festivals i que «*esdevindria un lloc de pelegrinatge*». El nebot de Mistral hi estigué d'acord, és clar. Fontbernat preveia un Comitè d'honor presidit per Vincent Auriol i on podria figurar també Casals. «*I com que la idea és meva, naturalment, si jo la puc desenvolupar seré jo que la dirigiré*».²⁹⁸

«*És evident —continuava el músic— que si ho arrenco tot és possible. Subscripcions, subvencions oficials, aportacions del turisme i de grans marques de productes meridionals com aperitius, vins, sedes, aigües minerals, etc*». Creia tenir amics importants a qui demanar diners pel Centenari del Felibritge quan se n'hagués parlat, però no pas d'entrada «*perquè semblaria una trampa o caritat*». Per tant, calien com sempre, diners per endegar el projecte per tal de fer les maquetes i presentar i fotografiar i enviar cartes perquè el 1954 se celebrés l'any Mistral.

296 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de juny de 1952, París.

297 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 14 d'abril de 1952, París; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 28 d'abril de 1952, París.

298 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 30 de juny de 1952, París.

Perpinyà, 7 de desembre de 1949

Seguici fúnebre de l'enterrament d'Antoni Rovira i Virgili.

D'esquerra a dreta: Josep Fontbernat, Manuel Serra i Moret, x, Hilari Salvadó, Humbert Torres, Martí Barrera, Felip Calvet, Ramon Nogués i Biset, Pau Padró, Josep Irla, Josep Tarradellas i Antoni Rovira i Comas.

FJI

Si hi havia catalans generosos amb l'organització dels Jocs Florals, es demanava, per què no en podria trobar per aquesta idea. D'entrada, els escultors i l'arquitecte demanaren 100.000 francs pels primers treballs. De nou, Fontbernat posà en marxa la mateixa mecànica de sempre: ell podria fer grans coses, però l'havien d'ajudar econòmicament. «Però com vols que faci res —digué a l'amic Pep— si potser d'aquí un mes seré al carrer del meu pis?».²⁹⁹ I és que mentre cabdellava en el seu projecte occitanista la situació esdevingué dramàtica. A finals de juny se li notificà que l'1 d'agost havia de deixar el pis de l'Île-Saint-Louis. Aleshores les filles eren a Anglès. «A la Josette no pretenc pas curar-la. Caldria que fos milionari. Només la vull fer viure. Ho mereix perquè és simpàtica i valenta. Sempre està de bon humor. És una lliçó terrible per la gent que sempre es lamenta».³⁰⁰ La Simone, que no s'havia curat del seu «*accident mental*» de feia dos anys, encara no havia marxat.

L'agost arribà i a partir d'aleshores cada matí esperava que el desallotgessin. Irla li lliurà 5.000 francs per passar unes setmanes.³⁰¹ La Simone volia que tornessin a Barcelona, però el músic s'hi negà perquè «*per dos motius, tots dos capitals: un per qüestió de dignitat personal i política de deure. L'altra per una qüestió econòmica i de vida material. No sabia què fer a Barcelona*», el què causà una crisi en el matrimoni i «*hi varen haver moments penibles*».³⁰²

Fontbernat demanà a Tarradellas si podia ser-li útil per quelcom que el pogués sostenir un parell o tres de mesos perquè «*no dispo de cabals ni per arribar a la setmana que ve*». Assegurà que ni venent els discs, algun dibuix i llibres no en faria prou per arribar a Barcelona. «*No dic mobles i robes de llit i matalassos perquè*

hauries de veure com vivim». Estava enutjat perquè els companys exiliats no eren solidaris amb ell, que tenia a més al càrrec la Josette. «*Quan la Generalitat va reduir despeses jo vaig ésser el primer de suportar la reducció*» es queixava. I li deia a Tarradellas que cerqués «*un nom que hagi figurat en més llocs que el meu durant l'exili. Estimats amics nostres, es podien haver mort l'any 1939, que els militants de l'Esquerra no els haurien pas oblidat millor*».³⁰³

3.10. La creació d'un Consell Nacional Permanent

A mitjans d'aquell agost de 1952, la desesperació vital de Fontbernat no li feu perdre l'olfacte polític. En aquell moment anticipà un conflicte que esclataria un parell d'anys més tard: la lluita pel control d'ERC. Callia, digué a Tarradellas, «*reorganitzar l'Esquerra de manera que no sigui un cent-peus i no esdevingui la propietat privada del nostre amic [el militant] Josep Sans, cosa que seria a no tardar gaire. Ja sé que faràs un somriure, però mantinc aquesta afirmació. D'aquí molt poc temps hi haurà un "clan Sans" que et donarà més disgustos que mai ningú te n'ha donat*».³⁰⁴

En paral·lel declarava que Humbert Torres s'havia de definir sobre si acceptava ser el vicepresident primer del Parlament i si Serra i Moret no volia continuar sent el segon, aleshores posar-hi a Xirau. «*Sigui com sigui, Tarradellas, tot això té de caure a les teves mans perquè ets l'únic que guardes la fe i l'entusiasme en les nostres coses. Qui més se'n cuida? Qui més hi esmerça temps i es preocupa de tirar el carro endavant? És terrible haver-ho de constatar, però si tu no fessis de "matador" i jo de "banderillero", no hi hauria corrida i els toros anirien desencadenats pels carrers i a cops de banya ho desfarien tot*».³⁰⁵

299 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 30 de juny de 1952, París.

300 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sd, París.

301 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sd, París.

302 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 4 de juliol de 1956, Andorra la Vella.

303 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 13 d'agost de 1952, París.

304 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 13 d'agost de 1952, París.

305 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 16 d'agost de 1952, París.

Tanmateix per Fontbernat calia estar amatent a la reacció que des de Mèxic es podia tenir de l'elecció dels vice-presidents del Parlament. La solució que aleshores plantejava era crear un Consell Nacional Permanent —una evolució més restrictiva del seu Consell del Patrimoni Nacional de Catalunya— format pels tres ex-consellers primers i que Irla presidiria simbòlicament. El músic es reservava la secretaria d'aquest Consell, «*un veritable secretari de relacions*», que cobraria despeses de representació, però sense sou. Era, de manera evident, la fórmula que li solucionaria mantenir-se a París. El Consell, a més, podria incloure una persona de Catalunya, «*potser Puig i Cadafalch?*», també el comandant dels Mossos, Frederic Escofet i, és clar, Pau Casals, a més de tres diputats nomenats pel president de la Generalitat que representessin al Parlament.³⁰⁶

«*Aquest nou organisme ha de donar solució a l'afer del Parlament i de la Diputació permanent*». Per dur-ho a la pràctica calia «*evitar tot el que pugui portar polèmica i perdre temps. Fets i decrets al canto!*». Conminà a Tarradellas que anés a veure Irla i li proposés. «*Si tu i jo no ho fem, no ho farà ningú*». Però, és clar, per ajudar el secretari general d'ERC precisava un setembre tranquil i poder enviar la Simone a Barcelona. Tornà a demanar diners per pagar-li el viatge.³⁰⁷ «*Ara tinc una seva amiga que li fa companyia perquè ahir vaig arribar just a temps abans que fes una bestiesa*». ³⁰⁸ L'amic Tarradellas a través del seu col·laborador Enric Roig li donà 1.000 francs amb el què el músic finalment va poder fer anar a la seva esposa a Catalunya. Poc després li lliurà més diners a Fontbernat, per tal que els pogués enviar a Anglès. Mentrestant aquest, continuaria «*posant aigua a un cafè que tinc que fa quinze dies que dura, com la bota de Sant Fariol*». ³⁰⁹

306 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 16 i 23 d'agost de 1952, París.

307 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 d'agost de 1952, París.

308 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 29 d'agost de 1952, París; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 5 de setembre de 1952, París.

309 Ibidem.

El 15 de setembre de 1952 Irla deixà Cogolin i es reuní a París amb el secretari general d'ERC, Sauret, Xirau i Fontbernat per parlar del futur de la Generalitat. En la preparació de la reunió, el músic tenia clar que al President se li havia de donar tot fet. «*Ja saps com és el president, no caldria que hi comencés a trobar "peros" perquè llavors no podríem fer res*». ³¹⁰ En la reunió Irla donà carta blanca a Tarradellas perquè tirés endavant un «*Consell de Catalunya*». La visió de Fontbernat era que aquest havia de ser automàtic i polític i presidit per Irla amb els tres ex-primers consellers de vicepresidents, com a consellers o vocals, els vicepresidents i el secretari del Parlament. A més d'afegir-hi dos o tres diputats, dos diputats de les Corts de la República (un d'ells Nogués i Biset, l'altre, Pere Ferrer, de la permanent), un representant català del Tribunal de Garanties, el procurador general del Tribunal de Cassació, el cap de les esquadres de Catalunya.

Com que trobava que «*la majoria de les personalitats són uns morros de cony*» suggeria que Irla nomenés uns consellers honoraris: Pau Casals, Lluís Nicolau d'Olwer i August Pi i Sunyer, que «*no molestarien perquè no farien res*». L'important era que el Consell no tingués traves «*i les personalitats en posen sempre*». Però alhora ajuden a obtenir concursos financers perquè «*la gent és molt estranya, els agraden les vedettes*». El consell executiu d'aquest Consell de Catalunya quedaria automàticament constituït amb les persones que vivien a França o a París: Tarradellas, Serra i Moret, Antoni Xirau, Nogués i Biset i el propi Fontbernat. Irla hauria de delegar les funcions en Tarradellas. ³¹¹ La proposta era una variant del seu Consell Nacional Permanent. Tarradellas, però, la trobava una proposta irrealitzable perquè quanta més gent s'encabia més veus discordants hi havia i més difícil de controlar era.

La vida continuava passant al cafè. «*Jo al cafè hi vaig per treballar no per a beure. És al cafè que hi ru-mio aquestes pensades que a vegades donen bon resultat. És el meu despatx, el meu laboratori, el meu ta-*

310 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 8 de setembre de 1952, París.

311 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 de setembre de 1952, París.

ller, el meu saló de recepció. És allà on hi rebo els cops de telèfon però jo no n'hi donc mai cap. Els cops de telèfon que rebo són gratuïts els que jo hi donaria haurien de ser pagat a doble preu. El cafè dels Deux Magots com tot cafè que es respecta tot i és car i dolent és el cafè de la intel·ligentsia i l'intel·ligentsia viu d'amor i d'aigua fresca».³¹²

A partir de finals de setembre de 1952, com que Irla va donar «carta blanca» a Tarradellas, «no a nosaltres, sinó a tu personalment», confiava que la constitució del Consell li solucionés l'economia.³¹³ Fontbernat frissava per si aquest aniria endavant i saber què havia de fer amb la seva vida.³¹⁴ Sabia també que mentrestant Serra i Moret feia actes en els que es presentava com a president del Parlament. Confiava que «quan en Serra, en tant que vicepresident, serà dins un organisme com el Consell de Catalunya tot canviarà».³¹⁵

Tarradellas, en les seves múltiples converses amb Fontbernat li digué que ell podria fer de pont entre el partit i la institució que presidia Irla. «La nostra missió és senzilla i clara. Conservar l'Esquerra i la Generalitat. Això vol dir l'actuació del President i del secretari general. Vol dir la creació d'un personatge que lligui aquestes institucions i aquestes personalitats. És aquest secretariat pel qual tu has pensat en mi». El mestre, embalat, proposava parlar amb Víctor Torres perquè és «de bona fe i de ganes de servir-te», però considerava que la secretaria general de la presidència no servia de res i faria nosa si n'hi havia una que servia. Era evident que Fontbernat es veia molt més preparat per exercir de secretari de l'ens que fos que no pas el fill d'Humbert Torres.³¹⁶

312 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 24 de setembre de 1952, París.

313 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 24 de setembre de 1952, París.

314 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 5 d'octubre de 1952, París.

315 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 d'octubre de 1952, París.

316 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de novembre de 1952, París.

«Tu et penses que jo sóc un fantasista? —deia Fontbernat a Tarradellas— T'equivoques. Als músics ens han ensenyat a no desafinar». Segons el mestre el secretari general d'ERC li havia dit que estava disposat a fer «tàndem» amb ell. «Ja vares veure que el desig de fer "tàndem" amb tu depassa les meves ambicions. M'accontentaré de col·laborar amb tu. En el partit tu ets el secretari general i jo un militant. A la Generalitat tu ets l'ex-primer conseller i jo un ex-director general. Sóc respectuós de les jerarquies». Però Tarradellas duia ja de cap aleshores, al novembre de 1952, de «començar-ho tot de zero».³¹⁷ En aquesta línia Fontbernat va suggerir que una vegada constituït el Consell caldria publicar un Butlletí Oficial de la Generalitat o del Consell.

El mestre va anar més enllà i va plantejar un Consell de Catalunya amb dues seccions: una «Per la defensa de les Institucions Estatutàries» presidida per Tarradellas i com a consellers els representants del Parlament de Catalunya, els diputats a Corts, els dos exprimers, el representant del Tribunal de Garanties, el del Tribunal de Cassació i Escofet; i una altra «Per la defensa de la Cultura catalana» presidida per Casals i com a consellers, August Pi Sunyer, Nicolau d'Olwer, Bosch i Gimpera, Gassol, Carner, Josep Xirau, Trueta, Patxot.³¹⁸

A nivell personal havia vist com l'aventura del Cor Nacional Català no havia acabat de quallar. Fins i tot universitaris catalans filofranquistes de París havien endegat una campanya contra ell, acusant-lo d'usar el mot «nacional». De fons hi havia el fet que els concerts es cloïen amb Els Segadors. En aquell moment, doncs, va pensar de tirar endavant Le Choeur Noir de París format per les veus dels estudiants africans. A banda de la seva vàlua hi veia un costat humà i demostrar que eren com tothom perquè trobava que «als negres només els utilitzen per coses pintoresques». Pretenia que Pau Casals en fos president d'honor junt amb Sarraut, Madame Roosevelt i algunes altres personalitats. Va arribar a parlar-ne amb el poeta amic

317 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de novembre de 1952, París.

318 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 24 de novembre de 1952, París.

París,

25 de novembre de 1950

Carles Fontserè

i Terry Broch,

el dia del seu casament

amb Josep Fontbernat

que en fou

un dels testimonis.

STUDIO GEIGER / ACPE

seu Leopold Senghor, que anys després, el 1960, seria el primer president del Senegal. Li demanà a Casals si podia presentar al projecte a Sarraut, donat que ell a qui coneixia de Tolosa era al seu germà periodista. El violoncel·lista l'ajudà.³¹⁹

Fontbernat es queixava que no li enviessin diners de Mèxic i volia escriure tres o quatre amics d'allà per demanar «una gràcia de caritat» per les seves filles. Feia dos anys que no les havia vist. Tenia clar que «mantenir-se a l'exili sense fer-hi res aviat esdevindrà una actitud eixorca», però es resistia a tornar a Catalunya.³²⁰ Tarradellas li donà 10.000 francs més perquè els enviés a la Simone.³²¹ Fontbernat, de moment, abandonà definitivament el pis, «els drapaires s'enduen tot l'acumulat» i s'instal·là en un hotel. Les pertinences de la seva família i les de Pura, en deixar el pis de l'Île Saint Louis les va enviar a una torre que uns oncles de Simone tenien a Bry-sur-Marne, una petita població als afores de París. Des d'Anglès l'escrivien perquè hi anés a viure, però ell volia encara «jugar la darrera carta».³²²

3.11. Pendent avall

La configuració del Consell de Catalunya i l'elecció de qui n'havia de formar part es retardava. A Fontbernat, que considerava que era «dels que sempre han lligat la vida política a la vida "tout court"»,³²³ aquesta dilació l'afectà profundament l'estat d'ànim: un possible secretariat al Consell era també el seu flotador econòmic. A més ja pensava que si moria Irla ningú no

tindria autoritat per convocar a l'elecció d'un nou president.³²⁴ El ressentiment per la seva situació el dirigí, una vegada més, contra l'amic Pep. «Un dia em vares parlar de "tâdem". No te n'has recordat mai més».³²⁵

Fontbernat aconsellà en començar el febrer de 1953 a Tarradellas una maniobra que un any i mig després aquest aplicaria en la preparació del relleu d'Irla. «La teva posició de secretari general del partit —li digué— la tens de consolidar amb la presidència delegada que el president de la Generalitat t'ha de fer al Consell de Catalunya. Ja veus si és senzill».³²⁶ I anà més enllà insistint amb el què feia ja uns anys que postulava amb un nom distint: el Consell de Catalunya l'havia de formar la presidència de la Generalitat, la del Parlament, el membre del Tribunal de Garanties, el del Tribunal de Cassació, i la representació catalana a Corts. I Irla, que en seria el president, havia de delegar les funcions executives en un exconseller primer del govern que n'esdevindria així president de facto.

Arribats a aquest punt, què caldria fer si Irla moria en el càrrec? L'Estatut parlava del relleu del president de la Generalitat pel president del Parlament, però no parlava que el poguessin rellevar els vicepresidents. Quan Irla moria ho feia també el president del Consell de Catalunya, era clar, però aleshores calia nomenar-ne un altre que fes automàticament les funcions representatives del president de la Generalitat i delegués en un exconseller primer. Per trobar aquesta presidència es podria demanar consell als diputats «perquè és una cosa facultativa i no s'escull un president de la Generalitat —càrrec que quedaria vacant— sinó un president del Consell». Aquest òrgan s'hauria de dissoldre quan les institucions retrobessin la seva normal actuació a Catalunya.³²⁷

319 ANC - Fons Pau Casals. Carta de Josep Fontbernat a Pau Casals, 8 d'octubre de 1952.

320 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 de gener de 1953, París.

321 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de novembre de 1952, París; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 de gener de 1953, París.

322 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 30 de novembre de 1952, París.

323 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 d'abril de 1950, París.

324 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 25 de gener de 1953, París.

325 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 de febrer de 1953, París.

326 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 de febrer de 1953, París.

327 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 4 de febrer de 1953, París.

París, 25 de novembre de 1950

Carles Fontserè i Terry Broch en el seu casament
a l'ajuntament del districte de Saint-Germain-des-Prés,
entre els seus testimonis, Josep Fontbernat i Boris Salnikov.
STUDIO GEIGER / ACPE

Sense ser exacta, la proposta de Fontbernat ja prefigurava aquelles acaballes d'hivern de 1953 el que acabaria passant l'any següent. També aleshores el músic pronosticava —havia començat a fer-ho ja al novembre anterior— la pugna que es donaria pel control d'ERC. «*Si tu —aconsellà a Tarradellas— no poses a l'Esquerra a una alçada que els idiotes no hi puguin arribar, veuràs un dia com tots aquests organismes més o menys legals que es reuneixen provaran de desautoritzar-te. Ja hi han pensat i em consta. I si entre tots no posem la Generalitat en una alçada encara més amunt passarà tres quarts del mateix*». ³²⁸

Els adversaris del secretari general d'ERC serien el tàndem Joan Sauret i Josep Sans. A aquest darrer el definia com «*un "violet" de Pi i Sunyer*». Per anticipar-se a la crisi el consell del mestre era reorganitzar el partit, dissoldre les organitzacions creades a l'exili, retenir el Consell Executiu i el Directori d'ERC i crear un Consell Consultiu pels presidents de les departamentals. ³²⁹ «*Un dia et trobaràs, i molt aviat, que en Sauret serà del Consell Executiu més que tu. Tu diràs que ha presentat la dimissió, però en Pi i Sunyer i en Santaló diran que no en saben res. Et penses que t'ho ha perdonat en Pi i Sunyer l'afer del consell de Londres? Ja saps tu que no. T'espera a la cantonada en un moment que tu vagis desarmat*». ³³⁰ En efecte, Sauret el 1951 va presentar la dimissió de la direcció del partit perquè tenia la intenció de tornar a Catalunya, però tres anys després diria que d'allò no en sabia res i els contraris a Tarradellas avalarien aquesta tesi. ³³¹

L'anàlisi de Fontbernat de com havien d'anar les coses era d'una clarividència esfereïdora. «*Aquest moment te'l preparen de mica en mica. És per això que*

et volen aïllar. És per això que han corromput els teus millors amics, perquè saben que un dels teus "febles" és l'amistat, aquest sentimentalisme catalanista que ve de La Falç i del nostre passat que en podríem dir el passat heroic de Catalunya». Per anticipar-se a aquest desenllaç el músic demanava a Tarradellas de manera «*urgent que posem en marxa el nostre pla. Què vols esperar? Que el president es mori? Que en Xirau se'n vagi a Mèxic? Que jo me'n vagi a Catalunya?*». ³³²

Feia ja set mesos que Irla li havia donat un vot de confiança personal, però el secretari general d'ERC no havia mogut fitxa. «*Jo també em podria "vendre" com ho han fet els Sans i els Sauret i els Falguera i d'altres però els Fontbernat tenim mal caràcter. Ens estimem més ensorrar la barraca, ens agrada més naufragar*». ³³³ La situació desesperava el músic.

A l'abril de 1953, Simone tornava a ser a París per sometre's a una operació intestinal en el que fou l'inici d'un desenvolupament cancerós. Fontbernat, escurat, pogué pagar la intervenció però li calien diners pels medicaments i escriví demanant-ne a Francesc Ferreras i Duran, diputat manresà d'ERC del sector proper al catalanisme radical, exiliat a Mèxic. ³³⁴

Com que Ferreras i Duran no respongué el mestre acabà per demanar els diners a Tarradellas. ³³⁵ Per via de l'esposa d'aquest, Antònia, Fontbernat rebé 30.000 francs amb els que pogué pagar l'hotel on vivia, «*matar la gana*», a més d'una cintura postoperatòria. «*Creus que el Consell de Catalunya serà una realitat i que jo en podré ésser el secretari i que per tant puc tenir una base on recolzar-me?* —reiterà el músic— *Vàrem tots estar d'acord que pel juny o pel juliol ja seria tard*». ³³⁶ Una vegada fora de la Clínica, Simone se'n anà a viure amb els parents a Bry-sur-Marne.

328 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 30 de novembre de 1952, París.

329 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 24 de febrer de 1953, París.

330 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 de març de 1953, París.

331 AMTM. Tota la polèmica a la carta de Josep Tarradellas a Ventura Gassol, Carles Pi i Sunyer, Miquel Santaló, 10 de juny de 1957, Saint-Martin-le-Beau.

332 Ibidem.

333 Ibidem.

334 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de febrer de 1953, París.

335 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 6 de març de 1953, París.

336 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, abril de 1953, París.

París,

25 de novembre de 1950

Terry Broch

i Carles Fontserè

entre Boris Salnikov,

i Josep Fontbernat

prenent una ampolla

de xampany a la terrassa

del cafè Les Deux Magots

davant l'antiga esglèsia

de Saint-Germain-des-Prés

per celebrar

el seu casament.

STUDIO GEIGER / ACPE

La situació de precarietat deixà Fontbernat sense màquina d'escriure. Això, però, no acabà les seves cartes —«llaunes». «Dic les meves llaunes perquè tinc la sensació que ja no són altra cosa. Fins ara, em pensava que era la qüestió material que privava la nostra acció». De nou, amb acritud, carregà contra Tarradellas. «Ara ja sé que aquest problema tu el vares solucionar amb el teu viatge a Mèxic. Per què La Humanitat surt de tant en tant com un singlot, després d'una mala digestió? Per què el Consell de Catalunya després d'haver-lo projectat amb un acord perfecte entre tu, Xirau, [Víctor] Torres i jo no pren consistència i no se n'organitza la seva creació i funcionament? Estimat Tarradellas solament tu pots respondre a aquestes dues qüestions».³³⁷

Fontbernat continuà el seu lament, de nou, visionari. «En quant a la Generalitat em daria basarda de portar la responsabilitat que tu portes. Tots tenim la culpa. Però com que el món és injust els catalans te'n donaran la culpa a tu. Els havies acostumat a la teva energia i a la teva gran capacitat d'acció i el gust de la lluita i del deure i de la iniciativa. Com en un castell de cartes tot s'ha enfonsat. Per què? Tampoc arribo a contestar-me. Estic segur que mai has tingut un equip més eficaç com el que en Xirau, en Torres i jo faríem. Tu a la direcció, jo a l'execució i en la permanència i en Xirau i en Torres en la col·laboració i en el Consell». El mestre reclamava el seu lloc, un lloc: «Ningú en aquest món és indispensable. Però si jo me'n vaig estic segur que és igual com si et caigués un botó de l'americana, que per traus que hi hagi sense botons són inútils».³³⁸

Fontbernat mantenia correspondència també amb un dels germans d'Irla, Francesc. A través d'ell pogué constatar que el President es trobava vell i cansat. Això reforçava la necessitat de «la creació d'un Consell sota el caràcter d'un símbol representatiu [perquè] seria eficaç i ajudaria a crear una atmosfera més viva i atractiva en els quatre punts cardinals on existeixen catalans». Si Irla moria «i ens trobés desprevingut el fet

consumat de Serra i Moret president seria fatal. Fora llavors que defensar una altra posició seria difícil».³³⁹

Al maig de 1953 Tarradellas anà a la Provença per reunir-se, de nou, amb Irla. Volia explorar la possibilitat que el President creés la figura d'un conseller primer i que a continuació li delegués els poders presidencials. L'operació s'havia de fer primer i després tindria lloc l'encàrrec de formar el Consell de Catalunya. Però en tot cas no es faria tot a la vegada, amb el què el conseller primer tindria més marge de maniobra per escollir qui havia de formar part d'aquest nou ens. Fontbernat va veure bé el pla i proposà que Antoni Xirau reemplacés Tarradellas com a secretari general del partit i que ell quedés al capdavant de *La Humanitat*, «de moment», perquè no abandonava la idea de ser secretari del Consell.³⁴⁰ Això, però, no succeí.

337 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, març de 1953, París.

338 Ibidem.

339 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, maig de 1953, París.

340 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 de juliol de 1953, París.

**Andorra la Vella,
hivern de 1954**

Josep Fontbernat
a la Casa Pollet
on s'instal·là
en arribar a Andorra.
INSPAI

La mirada andorrana

4

4.1. Andorra. La salvació?

Quan la situació vital de Fontbernat semblava haver tocat fons, vivint en un hotel de sis-cents francs diaris i sense perspectives d'ingressos econòmics via Generalitat, al maig de 1953 fou convocat pel Ministeri de la Informació. El president de la Société Financière de Radiodiffusion de l'Etat francès (Sofirad), Armand Ziwés, havia estat prefecte de Versalles i era amic de Louis Amade.³⁴¹ A través d'aquest darrer, amic també de Fontbernat, es va pensar en el músic per anar com a enviat especial de la radiodifusió francesa el juny a Prada per cobrir el Festival Casals. Rebé així mateix l'encàrrec d'escriure una sèrie d'articles a la revista oficiosa de la ràdio francesa, *Radio 53*.³⁴²

Però sobretot la missió que la Sofirad li encarregà a Fontbernat que anés a fer a Andorra era, en nom seu, explorar la possibilitat d'instal·lar-hi una ràdio de titularitat francesa per trencar el monopoli de Ràdio Andorra.³⁴³ Al juny de 1953, doncs, el mestre s'instal·là a l'Hotel Mirador d'Andorra la Vella.³⁴⁴ La Simone continuava a Bry-sur-Marne i les seves filles a Anglès. Ja feia prop de dos anys que no les veia.³⁴⁵ Després d'una breu estada, Fontbernat tornà a París, però a l'agost anà de nou a Andorra. En aquesta ocasió esperava que les seves filles s'hi poguessin apropar.³⁴⁶ L'assumpte de la ràdio a Andorra es preveia complicat.

341 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 d'octubre de 1960, Andorra la Vella.

342 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, maig de 1953, París.

343 Ladislau BARÓ, «Apunts sobre Fontbernat», Papers de Recerca Històrica, Societat Andorrana de Ciències, 2, juny 2014, p. 37-42; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, juny de 1953, París.

344 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, juny de 1953, París.

345 ANC. Carta de Josep Fontbernat a Pau Casals, 11 de juliol de 1953, París.

346 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 de juliol de 1953, París.

CONSELLER DE TARRADELLAS
136
JOSEP FONTBERNAT

VALE POR UN AÑO
del 1º de Enero al 31 de Diciembre

CONSULADO GENERAL DE ESPAÑA EN PARIS
Consulat Général d'Espagne à Paris
Certificado de Nacionalidad n° 1369
Certificat de Nationalité N°

EL CONSUL GENERAL DE ESPAÑA EN FRANCIA
LE CONSUL GÉNÉRAL D'ESPAGNE EN FRANCE

CERTIFICO : Que en el Registro de matrícula de españoles que existe en este Consulado
Certifie que dans le Registre matricule des Espagnols tenu dans ce Consulat
hay una partida señalada con el número 44323 que dice :
se trouve l'inscription suivante sous le numéro

Don *Josep Fontbernat Verdaguers*
Messieurs
nacido en *Casimpral* provincia de *Cervera*
né à *Casimpral* province de *Cervera*
el *1* de *Mayo* de *1877* profesión *Compartista*
le *1* de *Mayo* de *1877* profession *Compartista*
estado *casado* residente en *103 Bd. Voltaire*
état civil *casado* demeurant à *103 Bd. Voltaire*

Y a fin de que el interesado pueda acreditar su nacionalidad
Et afin que l'intéressé puisse prouver sa nationalité.
expido el presente en París a *29* de *FEB* 1954 de 19
Je lui délivre le présent certificat à Paris.

El Cónsul General de España.
Le Consul Général d'Espagne.

Clase *40*
Art. *33* del Atancel
Derechos *3.00*

Firma del Interesado,
Signature de l'Intéressé

París, 29 de gener de 1954
Certificat
de nacionalitat espanyola
de Josep Fontbernat emès
pel Consulat d'Espanya.
MFH

A l'agost de 1935 el Consell General de les Valls d'Andorra havia fet una concessió de trenta anys per instal·lar una emissora de ràdio a Bonaventura Vila, ciutadà andorrà resident a Barcelona i que tenia de gendre Estanislau Puiggròs, propietari de Ràdio Badalona. D'aquesta manera havia començat Ràdio Andorra, que no va iniciar les emissions fins quatre anys després, l'agost de 1939, passada la Guerra Civil, i en castellà per tal de no esverar massa el règim franquista.

A la mort de Vila van entrar com a socis, junt amb les hereves d'ell dirigides per Puiggròs, dos socis francesos, un dels quals Jacques Trémoulet, ja ben introduït en el negoci de les ones al Migdia francès i veritable promotor de l'aventura andorrana. Acabada la Segona Guerra Mundial el govern francès, a través de la Sofirad, volia incorporar Ràdio Andorra a les seves emissions perifèriques com Radio Luxemburg o Radio Montecarlo. Però això causà l'oposició del bisbe de la Seu d'Urgell i copríncep d'Andorra, Ramon Iglésias Navarri.

S'hi calia sumar també l'enemistat creixent entre els socis de la concessió, Trémoulet i Puiggròs (per via de l'esposa). El 1951 el veguer francès va demanar que es tanqués la ràdio amb la intenció d'instal·lar una emissora a Encamp d'acord amb la família Puiggròs. Això va enutjar les autoritats andorranes que no ho van permetre. A mitjans de febrer de 1952 Vincent Auriol, president de la República Francesa i copríncep d'Andorra, va ratificar la concessió del 1935 però amb la condició que l'explotés la nova emissora de la societat Sofirad-Puiggròs.

Durant la Segona Guerra Mundial, Trémoulet per salvar les seves ràdios, havia pactat amb el govern francès de Vichy, motiu pel qual en acabar la guerra fou acusat de col·laboracionista i havia fugit a Espanya, on s'havia fet bon amic del cunyat de Franco, Ramón Serrano Suñer. Trémoulet era de facto el director del projecte radiofònic de Ràdio Andorra. Així les coses pel govern francès o bé aconseguia el control de l'emissora o bé en creava una de nova amb Puiggròs. Pel Consell andorrà es tractava de mantenir la concessió i de defensar-se de la ingerència estrangera en el seu territori. La tensió va traslladar-se a la relació d'amb-

dós països i amb dificultats a la frontera per persones i mercaderies.³⁴⁷

En el marc del seu viatge al sud, Fontbernat pogué captar la situació en què es trobava Esquerra Republicana al Migdia francès. Això li va permetre d'advertir a Tarradellas que els moviments de Sans contra d'ell ja havien començat i que es dedicava a rebre a militants del partit que anaven a París, com per exemple el membre del secretariat de Perpinyà, Joan Garcia-Castellet per intoxicar-los: «*En Tarradellas s'ha quedat completament sol —hauria dit Sans—. En Xirau se'n va a Mèxic fastiguejat i en Fontbernat a Barcelona desesperat. Els altres, tots sense excepció, l'han abandonat*».³⁴⁸

L'anàlisi que el músic feia de l'ambient del Migdia era pèssim, «*tothom espera en Sans com “el messi-es” i inclús diuen que en Tarradellas se n'anirà a Mèxic i que les seves coses són acabades*».³⁴⁹ Tant a Tolosa com a Perpinyà l'opinió més estesa era que Tarradellas ho havia abandonat tot.³⁵⁰ És per això que li digué que tant bon punt fos nomenat conseller primer i tingués la delegació d'Irla havia de deixar la tasca al capdavant d'ERC, «*en la [persona] que sigui, que et permeti de controlar estretament la persona que tindrà la teva delegació al partit*».³⁵¹

Els diners dels articles i de la tasca encomanada per la Sofirad van permetre a Fontbernat de viure per uns mesos com ho feia en les acaballes dels anys 1940. Anà a Prada a veure Pau Casals a explicar-li el projecte de la ràdio, a Tolosa de Llenguadoc i a Perpinyà, on

347 Gualbert OSORIO, *Ràdio Andorra. La història d'un mite que va fer història*, p. 38, 41, 54, 64-65, 68, 71. El relat, més breu, i amb lleugeres variacions a Martí GARCIA-RIPOLL i Cinto NIQUI, *La ràdio en català a l'estranger*, p. 99-101.

348 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 de juny de 1953, París.

349 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, agost de 1953, París.

350 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, agost de 1953, París.

351 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 28 de juliol de 1953, París.

● Le premier nombre qui figure dans les télégrammes après le nom du
 lieu d'origine est un numéro d'ordre, le second indique le nombre de
 mots taxés, les autres désignent le délé et l'heure de départ.
 ● Dans le service intérieur et dans les pays étrangers, l'heure de
 départ est de 6 à 24 heures, l'heure de réception est de 6 à 24 heures.
 Les télégrammes peuvent être envoyés à n'importe quelle heure.

INDICATIONS DE SERVICE

L'État n'est soumis à aucune responsabilité en ce qui concerne les télégrammes
 envoyés par la voie télégraphique.

ORIGINE	NUMÉRO	NOMBRE DE MOTS	DATE	HEURE	MENTIONS DE SERVICE
MEXICO 26 16 27 0936 - VOIE TELEFRANCE -					
UNANIMIDAD DIPUTADOS PARLAMENTO CATALAN REPUBLICA					
DESIGNAN TARRADELLAS PRESIDENCIA GENERALIDAD ABRAZOS					
FARRERAS DURAN =					

N° 701
 (A. A. 821794)

Pour tout renseignement concernant ce télégramme, s'adresser au bureau distributeur.

28 de juliol de 1954

Telegrama amb el qual el president del Parlament de Catalunya a l'exili, Francesc Ferreras i Duran, comunica des de Mèxic, al diputat Josep Fontbernat, l'elecció de Josep Tarradellas com a nou president de la Generalitat de Catalunya.

INSPA1

trobà, encara al setembre de 1953 la gent «desorientada, amb un descontent general».³⁵² També va anar a veure Francesc Irla, germà del president, que vivia a Ceret.³⁵³

352 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, agost de 1953, Tolosa.

353 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, setembre de 1953, París.

En l'entretant, Simone tornà a Anglès amb les seves filles Josette i Marylou. Gràcies a que Dalmau Costa li va enviar dòlars americans des de Mèxic i així el músic va poder enviar diners a la família. Valorà també de demanar-li un préstec a Joan Casanelles. El cas és que la Sofirad l'envià més temps a Andorra perquè la qüestió de la ràdio es complicava. Fontbernat, a qui li preguntava per la seva presència allí, posava d'excu- sa els articles de *Radio 53* perquè «les coses de la ra-

*dio van molt lentes i cal actuar amb tacte per no ferir gelosies».*³⁵⁴

Fontbernat, molt en contra de la seva voluntat, no tingué més remei que deixar París i instal·lar-se a Andorra degut a la seva deplorable situació econòmica. En començar el setembre, Simone i les filles van anar a viure amb ell a l'Hotel Mirador. A finals de mes llogaren un pis al número 22 de l'Avinguda Meritxell d'Andorra la Vella. Amb tot, continuava necessitant diners, un préstec per dos o tres mesos, «*però sempre temo que els nostres amics de Mèxic em prenguin per "pedigüeño". No ho he estat mai i no voldria tenir-ne la reputació. El meu avenir no és molt segur, però no és fosc*».³⁵⁵

Malgrat llogar-hi un pis, però, d'entrada no preveia una estada llarga, simplement era una manera de sortir del pas momentània. Aviat, però, s'adonà que viure a nou-cents quilòmetres de la capital francesa, l'aïllava políticament. A Les Deux Magots caçava informacions al vol, elucubrava amb l'amic Xirau, visitava el pis de Tarradellas, es trobava amb Sauret o Torres i coincidia amb altres exiliats bascs i espanyols. Si hagués viscut a Perpinyà, Tolosa, Montpeller o alguna petita població de la Provença hauria tingut una mínima estructura de partit que l'hauria mantingut connectat. Amb el retorn el 1952 de Francesc Viadiu a Catalunya, a Andorra l'única estructura d'ERC que hi havia passava pràcticament per Fontbernat i Andreu Claret, que s'hi havia instal·lat el 1949.

Al llarg dels gairebé quaranta anys en què van mantenir correspondència Tarradellas escriví al voltant d'un deu per cent de les cartes que rebé del músic. Les raons eren múltiples. Una de simple era que mentre per Fontbernat l'amic Pep era gairebé corresposal únic, per al secretari general d'ERC el mestre era un entre centenars de corresposals, bé que un de qui interessava la visió política. Fou per això que Fontbernat li confessà que mentre vivia a París no l'importava que no li respongués les cartes, però que des d'Andor-

354 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 24 de setembre de 1953 i 28 de setembre de 1953, París.

355 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 de desembre de 1953, Andorra la Vella.

ra, amb el pas a França tancat a l'hivern per la neu, se sentia desconectat com quan havia viscut a Terrasson. «*No sé res de ningú*», admetia.³⁵⁶

«*Aquí tinc més temps que a París per escriure't, però no tinc els Deux Magots, lloc meravellós per l'art de la correspondència*».³⁵⁷ Però malgrat encetar un període amb cartes gairebé a diari a Tarradellas, de l'altra banda no n'arribava cap. Fontbernat es queixava que rebia informació de tothom excepte d'ERC i de la Generalitat.³⁵⁸ I carregava contra el seu amic. «*Naturalment que sóc un home d'una excessiva bona fe, pel fet de pensar-me que un dia o altre m'escriuràs*».³⁵⁹

La desesperació pel silenci fou tal que Fontbernat una nit va tenir un somni en què veié a Antònia Macià «*que anava amb un bot de vi a coll. Jo li he dit: — Per què no em diu res Antonieta, per què porta un bot de vi? I l'Antonieta m'ha contestat: No és pas per això, que procurava no veure'l. En Josep li deu tantes cartes que me'n donc vergonya*».³⁶⁰ Per acabar-ho d'adobar els serveis franquistes de seguida s'assabentaren de la seva presència a Andorra.³⁶¹

Després de gairebé un any al país Fontbernat tenia una idea clara i crítica d'on es trobava. D'entrada trobava que a Andorra tot era «*franco-espanyol, res no és andorrà*». Les escoles eren franceses o castellanques, el mateix que els correus, els telèfons, la ràdio, la premsa. Els funcionaris de la vegueria francesa no parlaven català. «*N'hi ha que fins i tot cometen el greu error de pensar-se que es troben a Espanya i diuen quatre mots desgraciats en castellà, com "mantilla", "sombre-*

356 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 17 de gener de 1954, Andorra la Vella.

357 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de febrer de 1954, Andorra la Vella.

358 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de març de 1954, Andorra la Vella.

359 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 22 de març de 1954, Andorra la Vella.

360 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, abril de 1954, Andorra la Vella.

361 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 17 de gener de 1954, Andorra la Vella.

Andorra la Vella, 14 de juliol de 1955
El mestre Josep Fontbernat
dirigint el cor de les Escoles Franceses,
davant la Vegueria francesa,
en el Dia Nacional de França.
MFH

ro" i "manzanilla"». Respecte al bisbe de la Seu, Ramon Iglésias i Navarri, originari de l'Alta Ribagorça, capellà castrense a l'exèrcit franquista, «és representat al país per guàrdies civils que van vestits de paisà i que fan veure que són inofensius empleats de la seva veueria». Però que de fet eren agents d'informació.

L'única cosa catalana que veia Fontbernat era el Consell de les Valls, però els seus consellers no eren neutrals i es trobaven lligats per una veueria o altra. Eren francòfils o franquistes. Aquest era pel músic junt a l'aspecte material el gran problema d'Andorra. «Aquí tot ha progressat. La gent s'ha enriquit. Han bastit cases enormes i de mal gust. Hi ha més automòbils que a Nova York, en proporció. Però la qüestió moral, espiritual, intel·lectual, aquesta ha retrocedit».

Respecte a Ràdio Andorra el diagnòstic era clar. «Embruteix la gent cada dia més. S'ha transformat en una ràdio castellana, madrilenya, andalusa, però del pitjor castellà, del més absurd dels madrilenyismes i de la pobresa més autèntica andalusa. França ha abandonat aquesta qüestió, que la gent només llegeixen els diaris espanyols, els pocs llibres enverinats que Espanya envia aquí i l'invasió murciana ha començat. Si Andorra no es retroba, es retrobarà n'estic convençut, corre el perill d'ésser castellanitzada com el corre igualment la nostra Catalunya». Fontbernat hi veia una responsabilitat catalana en el sentit que sense poder-se posar en els afers andorrans, perquè no n'eren, els catalans l'havien de veure com a catalana, «un tros de la nostra pàtria».³⁶²

4.2. Tarradellas, president per sorpresa

El desembre de 1953 Tarradellas va optar per deixar que Irla encarregués a Pi i Sunyer la constitució del Consell de Catalunya. L'excalde declinà i, com de costum, no oferí una solució. Un tret essencial que el pensament d'aquest no triomfés a l'exili eren els seus dubtes constants. En començar el 1954 Irla comunicà de manera clara a Tarradellas la seva intenció de dimitir

362 ANC - Fons Pau Casals. Carta de Josep Fontbernat a Pau Casals, 26 de març de 1954.

de la presidència de la Generalitat.³⁶³ Li demanà també que es fés càrrec de manera interina de la Generalitat, cosa que Tarradellas no acceptà. S'estimà més de veure com s'esllanguien les opcions de Pi i Sunyer. Fontbernat, és clar, carregà les tintes contra aquest i rebé l'anàlisi, encertat, de Xirau, qui assegurava que Tarradellas el què feia era deixar passar el temps.³⁶⁴

A la fi, quan quedà clar que Pi i Sunyer no resol·dria l'afer, Irla va fer públics dos decrets el 21 d'abril de 1954, acordats amb Tarradellas. En un s'instituïa el càrrec de conseller primer per exercir per delegació les funcions executives de la Generalitat i es nomenava Tarradellas pel càrrec. En l'altre es deia que si la presidència de la Generalitat quedava vacant, un Consell de Catalunya, presidit pel conseller primer i integrat pels diputats al Parlament, els diputats catalans a Corts, el jutge català que representava Catalunya al Tribunal de Garanties Constitucional i el procurador general del Tribunal de Cassació de Catalunya elegirien un nou president en un termini de tres mesos a partir de la vacant. Així mateix s'hi deia que el president elegit ho seria de manera interina fins que Catalunya recuperés la seva sobirania nacional.³⁶⁵ La configuració del Consell anava en la línia del què Fontbernat havia suggerit a finals de 1952.

Les coses doncs es desenvolupaven com Tarradellas volia i havia previst. Lluís Gausachs, secretari del comitè departamental d'ERC del Sena des del 1947, posà a Fontbernat al corrent del procediment que se seguiria amb la dimissió d'Irla.³⁶⁶ I, així mateix li digué que Sauret seria el secretari general interí d'ERC quan Tarradellas fos escollit per presidir el Consell de Catalunya i tingués la delegació de funcions com a conse-

363 MFH. Carta de Josep Tarradellas a Carles Pi i Sunyer, 10 de maig de 1954, Neuilly sur Seine.

364 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 d'abril de 1954, Andorra la Vella; INSPA. Carta d'Antoni Xirau a Josep Fontbernat, 16 d'abril de 1954, París.

365 Jaume SOBREQUÉS i Mercè MORALES, *La Generalitat a l'exili*, p. 135-138.

366 Jaume RENYER, *Lluís Gausachs i Ramon. Patriota republicà i secretari del president Tarradellas (1954-1977)*, p. 40.

Andorra la Vella, 14 de juliol de 1955

El mestre Josep Fontbernat dirigint el cor de les Escoles Franceses, davant la Vegueria francesa, en el seu Dia Nacional.

E. COMPTE / MFH

ller primer. El nom del balaguerí, número dos *in pectore* des de feia anys del partit, no caigué bé al músic. El perill que hi veia era «*el seu gust dels vetos i de les al·liances*». ³⁶⁷

Fontbernat trobava que els catalans havien de fer la seva al marge de la resta: «*ja coneixes el meu, al qual sovint has fet elogi: "no barrejar llibretes!"*». ³⁶⁸ Tanmateix donà un cert crèdit a la decisió i acceptà que si el fet d'haver encomanat a Sauret la secretaria general era un acte de conciliació ho celebraria tothom. Era evident, doncs, que entre Tarradellas i Sauret la remor de fons ja hi era i no sorgí a partir de l'estiu de 1954. ³⁶⁹

El 7 de maig de 1954 Irla comunicà al conseller primer de manera oficial la seva renúncia al càrrec per motius de salut. S'engegava la maquinària de la successió. Finalment, després de deu mesos llargs sense contacte, a mitjans de mes Tarradellas es decidí a escriure a Fontbernat. L'informà que havia demanat el visat per anar a Mèxic, on pensava passar un parell de setmanes per tal de deixar enllestit el relleu d'Irla. I remarcà que «*les teves cartes d'aquests darrers temps no han estat inútils i [espero] que el meu silenci serà comprès per tothom*». ³⁷⁰

Quatre dies després, Tarradellas el tornà a escriure per expressar-li que sort n'havia tingut d'en Gausachs que l'havia ajudat a comunicar a tothom les decisions preses arran de la dimissió d'Irla. També li trameté que Sauret estava molt content amb el càrrec de secretari general d'ERC. «*Suposo —expressà Tarradellas— que no estaràs massa d'acord amb la forma d'elecció del nou President, però si aquesta hagués quedat limitada a nosaltres diputats del Parlament de Catalunya haguera resultat una cosa massa esquifida. Per com sia que totes les resolucions que es puguin prendre, després de 22 anys de l'elecció del President, son ataca-*

bles, hem cregut tant Xirau, Sauret, Torres i jo mateix que era millor tenir quelcom de positiu que no res. Crítiques, discussions, és natural, però ara el que hem de fer és actuar». Li digué també que abans d'anar a Mèxic volia anar a Perpinyà per a parlar amb en Serra i Moret «*a qui suposo que el nen [Josep] Pallach deu inflar les orelles*». ³⁷¹

Fontbernat feu arribar a Tarradellas una carta que Antoni Xirau li envià a ell en la que es mostrava molt crític amb l'aleshores ja conseller primer. «*Ningú d'ERC fa res, fora d'en Sans que publica encara aquell Butlletí del Partit a París pel qual m'he assabentat un xic del què s'ha fet a Mèxic [el Consell Nacional]*. ³⁷² *A part d'aquesta informació ningú no m'ha dit res, ni comunicat res, ni menys encara consultat res*», s'hi queixava l'antic membre del grup de *L'Opinió*. Xirau digué amb acritud que Tarradellas havia deixat de contestar «*dotzenes les lletres polítiques i els requeriments telefònics dels dirigents polítics d'altres partits*». ³⁷³

Tarradellas escriví a Andorra d'immediat per mostrar-se sorprès per la reacció de Xirau. «*Sàpigues que els decrets [de la dimissió d'Irla i del seu nomenament com a conseller primer] els vaig discutir amb ell tota una nit, que va fer esmenes que vareig acceptar i que tot ho trobava molt bé*». També li digué que el rumor que es feia córrer que Irla aniria a Barcelona una vegada ja no fos president era «*fals, absolutament fals!*». ³⁷⁴ Era més que probable que davant la situació tibant que ja començaven a tenir Sauret i Tarradellas, Antoni Xirau hagués desitjat ser ell el nou secretari general in-

371 INSPA I - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 16 de maig de 1954, Neuilly-sur-Seine.

372 El Consell Nacional Català era el resultat de la Conferència Nacional Catalana celebrada a Mèxic de l'11 al 13 de setembre de 1953 i que defensava una sola política d'oposició al franquisme de cara a fundar una República Catalana per federar-se després amb el País Valencià i les Illes Balears. En el seu programa de Tarradellas no se'n parlava perquè hi havia partidaris i detractors.

373 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 16 i 18 de maig de 1954, Andorra la Vella.

374 INSPA I - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 17 de maig de 1954, Neuilly-sur-Seine.

367 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 2 de maig de 1954, Andorra la Vella.

368 Ibidem.

369 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 16 de maig de 1954, Andorra la Vella.

370 INSPA I - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 12 de maig de 1954, Neuilly-sur-Seine.

**Sant Julià de Lòria,
20 de maig de 1956**

Josep Fontbernat
dirigint el Cor del Centre
de Cultura «Lauredia».

JOAN MORÉ / MFH

terí d'ERC, tal i com en alguna ocasió havia parlat amb en Fontbernat. En no ser l'elegit, feu el paper a Tarradellas, però internament es revoltà.

Nou dies després, Tarradellas tornà a escriure a Fontbernat i li digué que «a l'acceptar les responsabilitats que ara tinc, vareig decidir per endavant no deixar-me portar per cap influència filla de la gelosia o mal humors de l'exili. T'agraeixo molt els teus consells que trobo molt encertats». Afegí també que «el cas Serra i Moret és un mosquer que tingues la seguretat que a mi no m'hi trobaran! Si la gent és tant mal informada o tant ximple, per creure que és President interí del Parlament i per tant hauria de succeir l'altre President interí en el càrrec no cal esmerçar-s'hi gens perquè es perde el temps».³⁷⁵

Després d'un silenci llarguíssim, doncs, en mig mes Fontbernat rebé quatre cartes de Tarradellas. Resulta evident que aquest darrer volia comptar amb la seva complicitat i també que en aquell moment ja tenia clar com calia actuar. Mentrestant el músic compartí amb Pau Casals informacions sobre la successió d'Irla. El violoncel·lista, des de Prada, li ho agraií, li digué que li plauria de conversar amb ell i que li sabia «molt de greu tot el que ha passat arran de la dimissió del President Irla, i que aquesta qüestió hagi quedat emmetzinada. No ens convé de cap manera que les coses quedin així. Suposo que vindreu i tindrem ocasió de parlar-ne».³⁷⁶

Fontbernat, fidel com sempre, feu saber fil per randa a Tarradellas el contingut de la carta de Casals.³⁷⁷ Digué també que calia «actuar brutalment, sense cap respecte ni cap consideració» contra Serra i Moret si aquest no entrava en raó.³⁷⁸ Per fi, la política catalana a l'exili es movia de manera visible. Fontbernat ho ce-

lebrava i també la situació en la que finalment es trobava l'amic Pep.

Li volgué recordar «el temps de l'exili quan [el Claudi] Ametlla i en [Ferran] Cuito menaven campanya contra l'Esquerra, era a tu que t'atacaven. Quan el PSUC va voler llençar una campanya contra l'Esquerra encara vares ésser tu el que varen atacar». I afegí que «ara aquests del Moviment [Socialista de Catalunya], els del Consell de Mèxic, al veure que l'Esquerra pot retrobar la seva unió, es desencadenen amb la il·lusió que ara et poden de debò tocar. És evident, mai t'has posat en un lloc més estratègic que el d'ara».³⁷⁹

A Fontbernat li hagués agradat en aquell moment ser útil a Tarradellas i anar a Prada a explicar a Casals el seu punt de vista sobre el cas Serra i Moret, però no ho va poder fer per manca de diners. Ni tan sols tenia previst d'anar al Festival per primera vegada des que se celebrava, cosa que el violoncel·lista lamentà.³⁸⁰ Fontbernat pensava aleshores en obrir una llibreria catalana a Andorra, encara que «el més calent és a l'aigüera»³⁸¹ i que quan havia pagat el pis amb els francs que rebia pels articles a *Radio 54*³⁸² li quedava ben poc. «Vaig mal vestit perquè aquí tinc la sort de poder anar amb espartenyas i a cos de mànigues».³⁸³

Fontbernat també hauria volgut anar a París si el tema econòmic li ho hagués permès per veure a Tarradellas abans de marxar a Mèxic.³⁸⁴ Però tampoc hi pogué anar. «Jo sóc sempre una mica presoner en aquestes Valls. M'he preocupat de fer viure els meus, és

379 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de juny de 1954, Andorra la Vella.

380 INSPAI. Carta de Pau CASALS a Josep FONTBERNAT, 25 de juny de 1954, Prada de Conflent.

381 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 5 de juny de 1954, Andorra la Vella.

382 La revista canviava la numeració de la seva capçalera d'acord amb l'any que corria: *Radio 53* el 1953, *Radio 54* el 1954, i així successivament.

383 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 17 de juny de 1954, Andorra la Vella.

384 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 de juny de 1954, Andorra la Vella.

375 INSPAI - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 26 de maig de 1954, Neuilly-sur-Seine.

376 INSPAI. Carta de Pau Casals a Josep Fontbernat, 23 de maig de 1954, Prada de Conflent.

377 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 26 de maig de 1954, Andorra la Vella.

378 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 28 de maig de 1954, Andorra la Vella.

Sant Julià de Lòria, 20 de maig de 1956

Josep Fontbernat dirigint el Cor del Centre de Cultura «Lauredia».

JOAN MORÉ / MFH

*natural i no m'he preocupat, no he pogut, de vestir-me i d'arreglar-me una mica. Això és una de les causes que no em decideixi de venir a París i de no mourem d'aquí. Ja saps que no m'agrada anar pel món amb una sabata i una espadenya, ets mal considerat i jo no he donat mai aquesta sensació. Esperaré a tenir un vestit nou i unes sabates noves per a pujar a la capital i explicar sopars de duro».*³⁸⁵

S'escolà el juny i en començar el juliol Fontbernat rebé carta de Sauret. Una missiva interessantíssima —absolutament inèdita fins avui— i que ajuda a comprendre millor com es gestà el relleu d'Irla. Tarradellas se n'anava en avió el dissabte 10 a Mèxic per tornar a finals de mes. Pel balaguerí era «*la millor notícia d'aquests temps car la resta ha estat "bla-bla-bla" com diuen a la teva antiga pàtria dels "Magots". Tot aquest enrenou "institucional" haurà tingut, si més no, la virtut de recordar als amics i als enemics que existeix tanmateix un Parlament Català i Lleis Catalanes*».

Sauret, així mateix explicà que el Centre Català de Santiago de Xile i el de l'Havana proposaven la candidatura de Pau Casals a president de la Generalitat. Manuel Galés, que exercia de president d'ERC a Mèxic, veia que «*aquest nom prestigiós ens podria valer un reguany de prestigi*». Pensava, de fet, el mateix que Fontbernat, que d'una banda els catalans podrien homenatjar Casals «*així revaloritzar el catalanisme i els estrangers ens comprendrien millor a través d'aquella figura*». Sauret ho compartia, «*els nostres amics de Mèxic creuen que es podria promoure un gran moviment adhesionista que arreu desvetllaria el patriotisme català. Ben vist*».

El de Balaguer estava enutjat, en canvi, amb Tarradellas perquè segons ell aquest havia cuinat els decrets de dimissió d'Irla amb el President i ell els havia llegit «*el dia que estaven ja signats*». A més, Tarradellas li havia dit que aniria a Prada per a parlar amb Pau Casals, però no ho havia fet. «*Com sempre, es va deixar passar el temps i després, amb els concerts i la claca Serra en ple canibalisme, ja es feia difícil anar a proposar l'acceptació de la seva candidatura sense que*

hagués semblat que es feia per a obstaculitzar a Serra. Ja saps tu que Pau Casals sempre ha parlat d'ésser quelcom per damunt de tots i representar-nos a TOTS. La incautació de la Generalitat per Serra no permetia, doncs, de moment, aquells TOTS i es va pensar que fóra millor que la iniciativa vingués de Mèxic».

És a dir, Tarradellas i Sauret van planejar posar-se al capdavant de la campanya pro-Casals, encara que amb diferent intenció. «*Les coses, ara, estan millor, molt millor que abans perquè Pau Casals no ignora que Serra ha afluixat i renuncia a més coses [que no] hagués somniat*». Sauret va escriure a Galés que calia fer tots els impossibles perquè constés «*ben clarament que l'Esquerra no desitja altra cosa que una Presidència Casals*». Així que el 7 de juliol a París Sauret i Tarradellas ja van convenir que quan aquest arribés a Mèxic es faria un cable a Casals en nom dels diputats d'allà i dels de França per demanar-li-ho. Sauret, amb un punt naïf, confessava que si Casals refusava es podria insistir després oferint-li la Presidència d'Honor i així estaria «*al marge de tota política i de tota preocupació inherent al càrrec. A més, quins arguments podria oposar a aquesta mena d'homenatge de tots els catalans? Això és el que he recomanat a Galés per si la Presidència efectiva fos refusada per Casals*».

El dubte que se li plantejava a Sauret era què passaria si Casals no acceptava ser President. «*Ai Fontbernat, ací som a Sants com diuen els del meu poble, car és més que segur que estem apunt de caure en el ridícul puix que entre tants i tants càrrecs (diputats, ministres, consellers, sots i etc..) no en trobarem potser ni un que vulgui acceptar de fer de President d'una força simbòlica*». El secretari general interí d'ERC³⁸⁶ es lamentava que «*els catalans no estem "per brocs", que no sabem somniar com els espanyols i que si veiem que la cosa no dóna o no compta amb possibilitats polítiques no interessa*».

I afegia que «*hi ha tota una generació, la nostra, la dels que érem govern el 1931, que està fallant llastimosament. Entre els que per ésser "mexicans" de nova sang i els que tenen negocis o pensen en els que te-*

385 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 28 de juny de 1954, Andorra la Vella.

386 Resta per aclarir el moment exacte en què es va produir el relleu en la secretaria general d'ERC entre Tarradellas i Sauret.

**Sant Julià de Lòria,
20 de maig de 1956**

Josep Fontbernat
conversant amb mossèn
Jaume Argelagós, rector
de Sant Julià de Lòria.
MFH

nen a l'interior no queda gairebé ningú amb qui comptar per a revigoritzar la nostra política. Es veu que som uns comerciants que ens "ficarem" un temps per a fer de polítics, però així que les coses varen anar mal dades tornem a obrir la botiga i a engegar les festetes de la llar (panellets, tortells, primeres comunions)».

Al parer de Sauret la situació era complexa perquè «ens trobem davant del trist espectacle de personalitats que no es volen comprometre, però que per "si dencàs" [amb ironia] més val que l'altre no sigui res així el futur —encara que no li facin crèdit— quedarà lliure. I els qui no volen ésser res tenen, en canvi, un criteri molt ben pensat i mesurat sobre els que NO HAN D'ÉSSER PRESIDENTS. Suposo que entens la cosa. Si això no troba un remei ja et veig a tu i a mi repartir-nos tots els càrrecs per manca de candidats».

I llançava un lànguid, «es trobarà, en tot cas, la persona que accepti i que no doni la sensació que se'l posa en un lloc de responsabilitat perquè no se'n trobaven d'altres? Déu ho faci perquè el que és nosaltres no sé si en som capaços». Assegurava, però que a Mèxic confiaven molt en Casals i creien que només calia oferir-li la presidència per a que l'acceptés. «Millor que no s'equivoquin». Segon Sauret, Tarradellas havia deixat clar als diputats de Mèxic que pensessin en totes les solucions possibles perquè ell plegava de conseller primer el 7 d'agost i passada aquella data sense presidents de la Generalitat i del Parlament es podrien trobar amb Serra i Moret president de tot.

«Ja pots suposar —confessava a Fontbernat— que aquest resultat voldria dir la liquidació de tot i el que és pitjor és que hauríem caigut en el ridícul». Segons deia Sauret, a més, Tarradellas «no pensa continuar en cap càrrec de la Generalitat i, per tant, reprendrà la Secretaria General». Després de contar-li la visió que tenia pel devenir del partit en quant a l'estructuració de la militància i la necessitat de tenir posicions clares respecte als republicans espanyols, cloïa Sauret dient que «em sembla que no et queixaràs de la carta. No sé si t'agradarà, però almenys et posarà en condicions de pensar lluny de Saint Germain-des-Pres».³⁸⁷

387 MFH. Carta de Joan Sauret a Josep Fontbernat, 8 de juliol de 1954, París.

El 10 de juliol, el del seu viatge, Tarradellas encara tingué temps d'escriure a Fontbernat. «Agraït dels teus consells i de la confiança que m'han fet prova aquests darrers temps».³⁸⁸ Dos dies després el músic escrivia a Tarradellas per donar-li a conèixer que Josep Maria Corredor, secretari i home de confiança de Pau Casals, li havia comentat que «en Serra i Moret ha escrit a en Casals dient-li que ell i altres diputats el volien proposar per a la Presidència de la Generalitat i el Mestre els ha contestat que no ho acceptaria». Corredor assegurava que «ho trobo naturalíssim. En Casals ha de quedar al marge d'aquest afer. Ell és un gran artista que protesta per raons morals, però no és un polític i menys un polític refugiat. Trobarà més encertat que els diputats exiliats li dirigissin un missatge de simpatia».

És a dir, que com Tarradellas ja sabia i com ara constatava també Fontbernat, Corredor «i tot l'entourage del Mestre li deuen repetir mil vegades "no t'emboliquis en la política". Repeteixo, la cridòria Serra i Moret ha acabat de fer el pes. Doncs pel cantó Pau Casals em sembla que ho pots donar com a liquidat». Tarradellas sabia molt bé —encara que no ho havia dit a Sauret— que Casals no acceptaria. Abans d'enviar els telegrams des de Mèxic, ja era clar que la resposta seria negativa.³⁸⁹

Fontbernat es preguntava però, si Casals no acceptava de cap manera la presidència de la Generalitat, «llavors qui? August Pi i Sunyer? Nicolau d'Olwer? Bosch i Gimpera? Els dos primers no acceptaran tampoc. El darrer potser sí, però creus que és convenient un home tan lleuger... encara que pesi més de cent quilos». Aleshores es posava a pensar en un nom del partit majoritari de la Catalunya republicana, també a l'exili, Esquerra Republicana. I es preguntava qui tenia prou prestigi. Només veia dos noms: Carles Pi i Sunyer i Josep Tarradellas. Però es decantava perquè hi hagués una presidència d'honor per a Pau Casals, i tal com havia insinuat Joan Sauret, que es deixés vacant

388 INSPA I - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 10 de juliol de 1954, Neuilly-sur-Seine.

389 Per aquesta tesi vegeu Joan ESCULIES, *Pau Casals. La carta secreta de Tarradellas i Prieto*.

Perpinyà, 13 de juny de 1957

Josep Fontbernat dirigint els Chors Andorrans —integrats pel Chor Andorrà del Centre de Cultura «Lauredia» de Sant Julià de Lòria i el Chor Andorrà del Centre Cultural de les Escaldes-Engordany— i la Cobla Perpinyà, en una actuació al Nou Teatre.

PUIG / INSPA I

la presidència de la Generalitat i que Tarradellas fos escollit president del Parlament.³⁹⁰

Via Gausachs, Fontbernat rebé indicacions de Tarradellas des de Mèxic per tal que no oblidés res de tot el què li havia dit en els darrers temps i que li estava molt agraït. I que Tarradellas li havia dit a Gausachs que només ho comentés a en Fontbernat, que *«tothom està d'acord que en cas que el Mestre Casals no accepti, llavors oferir-ho a en Nicolau, si aquest no pogués, llavors al doctor August Pi i Sunyer. Ja veurem què passarà»*. No es tenia en compte per a res l'opció Serra i Moret.³⁹¹

Passats vint dies, Tarradellas aterrà a París el 29 de juliol amb la presidència de la Generalitat a la butxaca. Aquell vespre anà a veure Sauret per explicar-li com havien anat els esdeveniments a Mèxic, encara que aquest ja sabia per telegrams i cartes el final i els traços més importants dels fets. L'endemà al matí, a primera hora, contestà una carta de Fontbernat en la que aquest proposava solucions i alternatives que li bullien al cap en la sol·litud andorrana. Sauret era un home totalment desconcertat en aquells moments.

«Vaig rebre la teva —començava en una missiva també completament inèdita— que no contesto fins avui en què sé quelcom de “positiu”, com diuen els pagesos de Balaguer. No calia que t'esbravessis cercant fórmules —i que jo les enviés a Mèxic— perquè ja fa temps que ni faig circular les meves car tot el que no entra als motllos de la rutina cau a terra immediatament i les teves com les meves pensades només són això: pensades que tenen la durada dels llavis a terra». I apuntant ja a Tarradellas expressava que *«està clar que no per això es deixa de posar en circulació altres rumiaments que són pitjors que els nostres, però aquests no provenen de ‘baix’, sinó de ‘dalt’*. De manera que vaig quedar-me per a mi els teus plans que a més d'ésser tardans —puix que a Mèxic ja estava tot engegat— haurien suposat activitats, visites, etc., que estem ben lluny des d'ací i de les Amèriques de realitzar».

390 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 de juliol de 1954, Andorra la Vella.

391 INSPA I - Fons Josep Fontbernat. Carta de Lluís Gausachs a Josep Fontbernat, 19 de juliol de 1954.

Sauret tenia una visió molt crítica del què succeïa a Mèxic. *«Allà no estan per brocs i tot el que signifi- qui sortir dels records els fa venir migranya. A més que l'experiència adquirida ja molt abans de la mort d'en Rovira dóna lloc a suposar que si ara no haguessin decidit el que fos hauríem podrit tant i tant que ni l'Esco- rial hauria estat capaç d'allotjar tants de problemes cadàvers»*. Li anuncià que en breu rebria, com a diputat que era, uns protocols des de Mèxic que el posarien al corrent i li dirien a qui s'havia de votar. *«Per la meua part ací et trasllado el que no hi dirà»*.

A continuació Sauret explicà que el 29 a primera hora del matí havia rebut un cable del diputat a Corts d'ERC, Pere Ferrer, dient-li que havien estat designats Tarradellas *«com a President de tot»* i en Gassol com a president del Parlament. A partir de les informacions que tenia del propi Tarradellas i d'en Galés, Sauret explicà a Fontbernat el què havia succeït a Mèxic. *«Embalats amb en Pau Casals el varen ametrallar de cables inútilment; Nicolau i August Pi no pogueren acceptar perquè un és mexicà i l'altre veneçolà. En Carles Pi tampoc acceptà d'ésser President del Parlament “perquè està resolt a no acceptar cap càrrec”*». Això disgustà a Sauret. *«Com pots veure ara agafa el mateix procediment de Tarradellas, quan aquest n'accepta, l'altre no. I jo que els volia posar tots, col·locar-los d'una vegada a ells i a tot bitxo vivent. Però...»*.

Els diputats mexicans van decidir per unanimitat demanar a Antoni Xirau que acceptés ser el president del Parlament, però aquest contestà que necessitava saber l'opinió de Casals, Carles Pi i Sunyer i Serra i Moret sobre la qüestió i en cas d'unanimitat acceptaria. *«Els “mexicans” varen quedar fets de pedra i aleshores passaren els honors a Venèçuela [on ja vivia Carles Pi i Sunyer] amb el poc èxit de que ja t'he parlat»*. D'aquí que finalment s'escollís a Gassol, però sense demanar-li-ho. I aquest ja havia insistit perquè no el fessin res. Sauret estava molest perquè si el poeta no acceptava aleshores en seria Farreras i Duran a qui havien decidit nomenar vicepresident primer. El manresà, que havia passat per París, mesos enrere, *«es va fotre de les nostres “il·lusions” d'aguantar quelcom ací i que quan li vàrem demanar diners va dir que “no volia que se n'aprofités no sap qui i que ell ja faria la caritat pel seu*

Escaldes, 26 de juliol de 1957

Concert del Cor d'Escaldes dirigit per Josep Fontbernat a l'envelat, per la Festa Major de Santa Anna.

E. COMPTE / MFH

compte”». La conclusió del balaguerí era que no sabia si es veuria en cor de votar-lo.

D'altra banda, la Diputació Permanent del Parlament havia quedat configurada amb Fontbernat, Enric Canturri, Manuel Galés, Carles Gerhard, Miquel Guinart, Carles Pi Sunyer, Joan Sauret, Manuel Serra i Moret i Antoni Xirau.³⁹² Mentrestant Nicolau d'Olwer, Bosch i Gimpera i elements de la Conferència Nacional Catalana de Mèxic haurien convençut Tarradellas que, fet i fet, no hi havia millor fórmula que la que ho fos ell mateix. «*Tot fa creure que allà es digué que no se'ls calentés més el cap amb problemes que els estorbaven un xic els week-ends a la muntanya rovellonista i que s'ho quedés, repeteixo, en Tarradellas. I així fou decidit i acceptat*».

Aquest viatge de Tarradellas havia estat molt diferent del del juny de 1952 quan fou rebut gairebé com un cèsar. A les reunions d'ERC «*va sortit tot el malhumor de tant de temps d'inactivitat i de no dir ni piu a totes les cartes que d'allà anava rebent Tarradellas després del primer retorn. Es veu que l'eufòria de la primera vegada brillà per su ausència*». Es constituí una comissió per a recaptar diners amb Manuel Alcàntara com a enllaç amb els de la Conferència.

Sauret es confessava «*emboirat*» perquè «*un ja no sap on és i no es pot assegurar res ni sobre acceptacions ni sobre refusos car tot surt al revés del que t'havies imaginat*». I assegurà a Fontbernat que «*la millor solució era una barreja de la teva i de la meva: no designar President de la Generalitat i crear quelcom col·lectiu on totes les “figures” hi entressin per a donar la sensació d'unitat*». És a dir, anar cap a la configuració del Consell que propugnava de feia temps el músic. Però, segons Sauret, «*a més que no som capaços de fórmules que requereixin massa preparatius hauríem acabat en una més gran confusió car hauríem tingut President del Parlament i res més*».

El secretari general interí d'ERC tancà la seva carta de manera reveladora. «*Ja sé que em diràs: President*

392 «Dades biogràfiques». a: AA.DD. *Josep Fontbernat i Verdaguer (1896-1977). Imatges i documents*, p. 132; INSPAI - Fons Josep Fontbernat. Nota amb la resolució, 20 de juliol de 1954, Mèxic DF.

Tarradellas i endavant. Ja veurem, però, en què anirà a parar l'endavant; ja en parlarem d'ací un temps». Quedava molt clar que en les converses a París Tarradellas no havia postulat el seu interès en erigir-se com a president i els del seu voltant ni tan sols s'ho havien plantejat. Sauret començà el juliol pensant que Pau Casals seria president i l'acabà trobant-se a un Tarradellas al capdavant de la Generalitat. «*Suposo que et faràs càrrec que aquesta carta va a raig i que no s'està ni de punts ni de comes. Te l'escric de bon matí perquè més de dia només t'hauria fet mots diplomàtics*».³⁹³

El nomenament de Tarradellas per a la presidència agafà, no només Sauret, sinó també al propi Fontbernat per sorpresa. «*Tinc de confessar-te que no hi havia pensat jo en la teva candidatura. Després de tanta cridòria i de tanta bestiesa, pensava que no voldries mai tanta responsabilitat*». En tot cas potser a més llarg termini, per això «*em vaig atrevir a fer [a Sauret] la proposta de “rechange” deixant vacant la Presidència de la Generalitat per a veure si et decidiries a acceptar la Presidència del Parlament i així reeixir una operació política en dos temps [per ser al capdavant de la Generalitat] quan aquest càrrec quedés de nou vacant*».³⁹⁴ De passada, Fontbernat lamentava que ni Xirau ni Gassol no volguessin presidir el Parlament a l'exili perquè li semblava que «*refèiem un sentiment que venia de Macià*».³⁹⁵

Tarradellas fou elegit el 5 d'agost de 1954 a Mèxic. Ell, però, no assistí a la cerimònia perquè ja era retornat a París. Fontbernat el votà encara que el seu vot arribà tard pel recompte.³⁹⁶ El músic a partir d'aquest moment encapçalà les cartes amb la fórmula «*Estimat President - Estimat Tarradellas*»— va escriure'l a mit-

393 MFH. Carta de Joan Sauret a Josep Fontbernat, 30 de juliol de 1954, París (1, rue Léopold Robert, 14ème).

394 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 2 d'agost de 1954, Andorra la Vella.

395 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 d'agost de 1954, Andorra la Vella.

396 ANC - Fons Francesc Ferreras Duran. Anotacions de Francesc Ferreras i Duran en la documentació sobre el procés d'elecció de Tarradellas.

Escaldes, 26 de juliol de 1957

Josep Fontbernat es felicita pel síndic d'Andorra, Francesc Cairat.

MFH

jans de mes per dir-li que «la teva Presidència no pot ésser immobiliista». Trobava que estar en contra de formar un govern seria un problema i que calia coordinació entre les institucions i que es fés present a tot arreu. Calia posar Esquerra «*en veilleuse* [en espera]» amb discreció i el president de la Generalitat havia de parlar amb decrets. «*Pocs i bons*».

Fontbernat també trobà bé que Gausachs exercís de secretari particular seu, però afegí que s'hauria de mantenir una secretaria general de la presidència. Un lloc que amb Irla ocupava Víctor Torres, però en el que aquest no volia continuar perquè planejava de tornar a Catalunya i deixar l'exili.³⁹⁷ Una vegada més, el músic es postulà pel càrrec —pel que sempre s'havia sentit més vàlid que Torres—. «*És una mica delicat per mi, perquè és com si em fes un vestit a la meua mida. No s'ha d'assemblar en res a una Oficina d'Informació i Propaganda i tampoc ha de tenir la importància d'una Conselleria que suposaria la presència d'un Conseller i l'equívoc de voler constituir un govern seria creat*».

Per a aquesta Oficina, el mestre proposava una estructura, amb una Delegació de la Generalitat de Catalunya per la Coordinació i les Relacions per relacionar-se amb els catalans d'arreu i que servís més endavant per demanar-los «*un impost voluntari*». «*Si jo fos a París, les meves proposicions foren més clares, més precises. El fet d'ésser a Andorra, em sento com frenat en les meves idees. No pas que d'aquí estant no es puguin portar a cap. Fins i tot una actuació a Andorra tindria la virtut d'un fet psicològic. Andorra és terra de Catalunya i per aquestes actuacions no és pas necessari tenir una oficina als Champs Elysées*».³⁹⁸

Fontbernat veié com s'havia esvaït la possibilitat de ser secretari del Consell de Catalunya, amb la configuració que fos, però continuava somniant amb tornar a París i ocupar un càrrec a la Generalitat. Tarradellas el respongué d'immediat per agrair-li «*el servei que m'has fet i em fas, fent-me conèixer el teu pensament*» i per dir-li que estava «*completament d'acord*

397 VÍCTOR TORRES, *Memòries polítiques i familiars*, p. 231.

398 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 19 d'agost de 1954, Andorra la Vella.

amb tot el que em dius i no saps com t'ho agraeixo». També creia que la presidència no podia ser immobiliista, sinó que havia de ser lenta però segura. Tarradellas deia que aquest era el seu pensament des del primer dia i per tant així pensava fer-ho.

Afegia que «*confidencialment de dir-te que en aquests moments la única cosa que em preocupa és justament l'Esquerra. Et dic això perquè comprendràs que després de disset anys [1938] d'haver-ne estat el seu secretari general, em temo que en Sauret està molt molt influït*». I deia que tenia «*quasi la convicció que Sauret es pensa que té l'autoritat necessària per fer i donar una certa orientació al partit*».³⁹⁹ Tal i com havia previst Fontbernat feia un parell d'anys, la batalla entre Tarradellas i el tàndem Sauret-Sans per la direcció efectiva del partit estava plantejada. Més quan el de Balaguer havia quedat completament descollocat amb el nou president de la Generalitat.

«*Una vegada més —reblava Tarradellas— molt agraït de la confiança que en mi has tingut durant aquests temps i de la teua lleial amistat que ja saps que corresponc ben cordialment. No dubto que puc comptar amb tu i sàpigues que també sóc el de sempre*».⁴⁰⁰ Del càrrec de la secretaria general de la presidència no en digué res.⁴⁰¹

4.3. Un etern compàs d'espera

Fontbernat havia enviat la seva família a passar l'estiu a Anglès. En començar el setembre feia un parell de mesos que no tenia notícies de la Sofirad i el preocupava que amb la tornada de la Simone i les filles en les següents setmanes —però que acabaria retardant «*perquè la dona i les nenes s'han acostumat a dinar i sopar i jo a fer-ho quan s'escau*»— la situació econò-

399 INSPAI - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 7 d'agost de 1954.

400 INSPAI - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 19 d'agost de 1954.

401 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 31 d'agost de 1954, Andorra la Vella.

Festival Andorrà de Música i de Danses Populars

que tindrà lloc
el Dissabte dia 24 d'Agost del 1957,
al CAMP DELS SPORTS d'Andorra la Vella,
a dos quarts d'onze de la nit

Sota l'Alt Patronatge del
Molt Il·lustre Consell General de les Valls

En Honor dels Membres de
“l'Associació Internacional per l'Estudi del Quaternari”

Organitzat pel
Sindicat d'Iniciativa de les Valls d'Andorra

Amb la participació de:
ELS CHORS ANDORRANS

sota la direcció del
Mestre Josep FONTBERNAT

i de
l'ESBART ANDORRÀ de Sant Julià de Lòria
l'ESBART SANTA ANNA de Les Escaldes-Engordany
l'ESBART D'ANDORRA LA VELLA

Acompanyats al piano pel
Mestre Isidre MARVÀ

Entrada gratuïta

Tothom i es convidat!

**Andorra la Vella,
24 d'agost de 1957**

Anunci del Festival
Andorrà de Música
i Danses Populars,
amb la participació
d'Els Chors Andorrans,
dirigits pel mestre
Josep Fontbernat.
INSPAI

mica s'agregés.⁴⁰² El muntatge de la ràdio francesa a Andorra anava tan lent que la Sofirad li proposà de tornar a París, continuar amb la col·laboració a *Radio 54* i inclús estaven disposats a ajudar-lo a muntar el Choeur Noir que ell feia temps que projectava.

«*Els meus amics de París que m'aprecien molt i em consideren me n'han donat proves, els fa angúnia que jo visqui a Andorra amb mitjans reduïdíssims per a no dir miserables i no volen tenir la responsabilitat d'haver-me embarcat amb un afer que per ara no té aires de resoldre's de premsa*». El músic, però, no es decidí a acceptar perquè la vida a la capital francesa era més cara que a Andorra i no tenia clar que pogués mantenir-hi la seva família. Hauria hagut de treballar d'algun altra cosa i això l'aterria.

Més aviat es veia a ell vivint a l'hotel i l'esposa i les filles de nou a Anglès. Per això reiterà a Tarradellas «*quina és la teva intenció respecte a la part de col·laboració que jo he de portat a la teva tasca presidència?*» i si la tasca a fer estaria supeditada a viure a París. Creia, a més, que si es quedava a Andorra a la llarga tindria un càrrec directiu a la nova emissora i podria accelerar-ne el seu funcionament. No comptava pas amb ser-ne el director d'emissions o dur-ne la direcció artística, però sí dirigir el serveis locals i «*la cosa catalana i occitana*».

Tenia pensat, a més, de parlar amb els responsables de la casa Hachette de París per tal que obrissin la llibreria que ell projectava a Andorra i que Josette en fos la gerent, «*així a ella també se li solucionarien els problemes quan falti*». També pensava en aconseguir la representació de les discogràfiques La Voix de son Maître o Pathé-Marconi. De moment, la Sofirad li havia avançat 20.000 francs dels articles que cada setmana publicava a *Radio 54*. La meitat dels diners, però, se n'anaven amb les despeses del viatge per dur la seva família. Devia, a més, tres mesos de lloguer del pis. Tenia pensat també d'organitzar una Cantoria de la Verge de Meritxell, amb nens i nenes, escolans, recolzada pels capellans i un Cor Nacional d'Andorra, en el que volia que participessin tots els pobles andor-

402 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 de setembre de 1954, Andorra la Vella.

rans, en una mena de federació. No ho volia començar, però, sense tenir segura la seva situació. «*Cal que pugui aguantar. Els teus amics de Mèxic no m'ajudarien en una mica?*».⁴⁰³

Després d'un any de viure a Andorra i pel contacte més sovintejat amb catalans que vivien a Catalunya, la visió de Fontbernat de l'exili començà a canviar. «*Les baralles de partits, les veig una mica ridícules i força inútils. Als catalans de l'interior, als uns els fa riure, als altres els fa fàstic, encara n'hi ha uns altres que ho ignoren tot i que no comprenen res*». Sugerí a Tarradellas que deslligués la seva actuació nacional de la dels partits, perquè aquests estaven desfets i considerava que la gent el seguiria a ell. Havia de deixar que Sauret i Sans s'enfonsessin sols perquè als catalans de l'interior els partits els quedaven massa lluny.⁴⁰⁴

«*No barrejar cap llibreta amb ningú —insistí—. No lligar la sort de Catalunya amb la de la República espanyola, ja que aquesta té recanvi i Catalunya, si ens la fan malbé no en té. No hi ha equivalència en les nostres actuacions. La República és una forma del règim, una institució, mentre que Catalunya és el tot. No voldria fer l'apologia del cèlebre mot d'en Cambó ["Monarquia?, República?, Catalunya!"], però em guardaria de fer-ne la crítica i de rebutjar-ho. Si la Monarquia en els moments actuals ens reconeixés l'Estatut d'Autonomia, tan solament ens reconeixés el dret de posar el problema, els catalans no tindriem raó de rebutjar-ho*».

Una vegada més el judici de Fontbernat s'avançà en el temps. Aleshores Tarradellas es trobava lluny encara d'acceptar una solució monàrquica per Espanya perquè creia que el país era en el fons republicà. «*Ja sé que això que et dic —afegí el músic— no es podria dir així com així perquè semblaria una traïció. Però és al meu entendre la gran veritat*». És per això que criticava la Conferència Nacional de Mèxic quan feia de separatista perquè al seu entendre «*no és necessari trencar amb ningú ni renyir amb ningú: cadascú ha de fer el seu camí. La política de la República és arribar a im-*

403 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 d'octubre de 1954, Andorra la Vella.

404 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 de setembre de 1954, Andorra la Vella.

Andorra la Vella, 1958

Josep Fontbernat dirigint el Cor d'Andorra la Vella a la plaça Príncep Benlloch.

MFH

*plantar-la novament. La política de Catalunya és salvar el seu esperit. Quan ataquen la República, ataquen una forma, una cosa immaterial. Quan ataquen Catalunya, ataquen una cosa que viu, que ells es pensen fins i tot que agonitza».*⁴⁰⁵

A finals de setembre pogué visitar Pau Casals a Prada. Hi comprovà que el seu entorn continuava essent contrari a que es barregés en política. I, encara que tard, pogué explicar-li el seu punt de vista sobre el cas Serra i Moret. Segons Fontbernat, el violoncel·lista digué que ningú no els hi havia explicat de manera clara i que trobava lògic que s'hagués nomenat Tarradellas «i és patriòtic que tots els catalans portin el seu ajut i la seva adhesió al president».⁴⁰⁶ A mitjans d'octubre el músic escriví a Carme Ballester, vídua de Companys per rememorar la data de l'afusellament del president màrtir. Aquesta li digué que no dubtava de la seva amistat i que «la data del 15 d'octubre és per a mi l'únic reconfort amb la meua trista existència».⁴⁰⁷ També en aquelles dates Tarradellas li digué que seria a Perpinyà el dia 17 i que aniria a veure Casals i volia veure'l a ell.⁴⁰⁸

4.4. Fontbernat, ministre de la República a l'exili?

Fontbernat feu l'impossible per anar a trobar Tarradellas a Perpinyà el 17 d'octubre de 1954.⁴⁰⁹ En la reunió el President posà damunt la taula que el president del govern republicà a l'exili des de 1951, Félix Gordón

405 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 de setembre de 1954, Andorra la Vella.

406 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 28 de setembre de 1954, Andorra la Vella.

407 INSPAI - Fons Josep Fontbernat. Carta de Carme Ballester a Josep Fontbernat, 20 d'octubre de 1954.

408 INSPAI - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 7 d'octubre de 1954.

409 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 d'octubre de 1954, Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 18 d'octubre de 1954, Andorra la Vella.

Ordás, els havia demanat a ell i al lehendakari Aguirre que li donessin un nom cadascú per tal d'incorporar-los al seu executiu com a ministres. En el cas català se substituïria l'escriptor Joan Puig i Ferrer, que ocupava la cartera de Justícia, i que estava malalt.⁴¹⁰

Tarradellas digué a Fontbernat que si es donava l'oportunitat suggeriria el seu nom. Evidentment allò era molt més del què el músic podia esperar. El càrrec significava una remuneració i la possibilitat de tornar a París. Però no pas tothom estava d'acord amb què Tarradellas fos qui dictés el nom del ministre català. Al capdavant sempre s'havia fet a través dels partits. El membre d'ERC i president de les Corts a l'exili, Ramon Nogués i Biset, per exemple, no ho trobava bé.

En canvi Fontbernat s'il·lusionà. De seguida veié en la seva possible designació «una renovació de la tradició Macià. L'única missió que té un ministre català al govern de la República és la de servir d'enllaç i de lligam entre la República i la Presidència. Aquest afer polític que tu tens de decidir, però que jo en sóc el personatge més interessat». L'horitzó que se li plantejava era esperançador. «És curiós, però estic entusiasmat de l'axe que podríem crear. Al fons a la Falç ja hi era una mica l'axe Tarradellas-Fontbernat. És veritat que l'Enric era millor que jo. No hi fa res! Tinc sempre la preocupació de fer-li honor. Ho mereix. Es pot dir que en la teua vida sentimental hi va haver un axe Tarradellas-Fontbernat. Doncs res més normal que ara es refà en mi».⁴¹¹

Fontbernat volgué comprovar quines possibilitats tenia d'esdevenir ministre i va sondejar amics de París d'ERC del departament del Sena. Li traslladaren que no els estranyava que Gordon Ordás, al capdavant d'un executiu amb continus connats de crisi, hagués parlat amb Tarradellas de col·locar un home d'ERC i un del PNV al govern republicà per guanyar suports.⁴¹²

410 Josep SÁNCHEZ I CERVELLÓ, *La Segunda República en el exilio*, p. 168.

411 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 26 de desembre de 1954, París.

412 INSPAI - Fons Josep Fontbernat. Carta de ? Ferrer a Josep Fontbernat, 31 d'octubre de 1954, Saint Maur.

**Andorra la Vella,
14 de juliol de 1959**

El mestre
Josep Fontbernat,
calçant espadenyes,
dirigint el cor de les
Escoles Franceses,
davant la Vegueria
francesa,
en el seu Dia Nacional,
davant les autoritats
andorranes i franceses.
MFH

Amb aquesta gran esperança damunt la taula, el 28 d'octubre Simone celebrà els cinquanta anys, però sense diners, les nenes no li van poder regalar ni una capsa de bombons. Fontbernat devia «*quatre mesos de pis, uns trenta mil francs, i nosaltres anem materialment despullats i descalços*». Ell havia d'anar a París a reunir-se amb la Sofirad però no tenia vestit per anar-hi i «*sóc presumit*». Volia aprofitar també per tractar de col·laborar amb les emissions a la France d'Outremer, la casa Hachette i la discogràfica Pathé-Marconi, amb els quals ja havia tingut contactes a París.⁴¹³

Fontbernat comptava amb què després de la reunió a Perpinyà Tarradellas li enviaria diners, però les setmanes van passar i aquests no arribaven. «*Mai aquestes muntanyes m'havien aparegut com ara com una presó, com un immens camp de concentració del qual no puc sortir ni moure'm*». No sortia de casa per no trobar-se el propietari del pis perquè en tornar de Perpinyà li havia dit que en deu dies el pagaria. «*Perdona estimat Tarradellas tot aquest trasbals, però si no tinc confiança amb tu a dir-te la veritat de la meva situació a qui en tindré?*».⁴¹⁴

El músic visqué veritables moments desesperats i envià notes repetitives i lamentables a l'aleshores president de la Generalitat, «*visc en la indigència més absoluta*».⁴¹⁵ Fins i tot trucà a Saint-Martin-le-Beau, on residien els pares de Tarradellas i va parlar amb el seu pare, Salvador. «*Ahir i abans d'ahir et vaig escriure, però cada dia he estripat les cartes. Eren massa pessimistes, massa negres. No m'agrada ésser pessimista, ni negre*».⁴¹⁶ Tornà a trucar i parlà amb Antonia Macià per telèfon. Aquesta li digué que «*quelcom s'havia encallat*».

413 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 27 d'octubre de 1954, Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 31 d'octubre de 1954, Andorra la Vella.

414 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 5 de novembre de 1954, Andorra la Vella.

415 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 8 de novembre de 1954, Andorra la Vella.

416 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 de novembre de 1954, Andorra la Vella.

1959

«A través les vallées d'Andorre», un disc amb vuit cançons d'Els Chors Andorrans dirigits per Josep Fontbernat.

París, 1959

Diploma de la col·laboració de Josep Fontbernat als Jocs Florals del Centenari.

MFH

Es va decidir a fer-se un vestit per poder anar a París, encara que no sabia com el pagaria.⁴¹⁷ Un mes després de la seva reunió encara no havia tingut cap notícia de Tarradellas.⁴¹⁸ Escriví a Casals, que lamentà la seva situació, però li digué que ell també passava «unes grans angúnies», bé que no pas econòmiques. Francesca Capdevila, la seva companya, estava molt malalta, «el meu àngel es troba en un estat greu de tota gravetat».⁴¹⁹ A la fi, en començar el desembre, Fontbernat anuncià la seva arribada a París. Feia un any i mig que no hi posava els peus.⁴²⁰ Això coincidirí amb l'arribada d'un xec per 25 dòlars americans de Francesc Farreras i Duran, que li permeteren sortir del pas i enviar a Simone 1.000 pessetes, que «la pobra que ja les devia».⁴²¹

Fontbernat passà Nadal i Sant Esteve a París, però abans d'acabar el 1954 ja tornava a ser a Andorra. No volia il·lusionar-se en excés amb la possibilitat de ser ministre —bàsicament pel què de sustent econòmic suposava—, però era inevitable. «La demora en resoldre l'afer de la nostra intervenció al govern de la república, treballa contra nosaltres. Els bascos no tenen cap ganes de col·laborar perquè van lligats amb els socialistes i amb aquestes coses d'Europa».⁴²²

I insistí a Tarradellas que ja sabia «que pel fet de demanar-te com van les coses del govern de la República, no interpretaràs que tinc impaciència de resoldre una cosa on l'interès personal hi juga un paper important. Abans que em fessis la confiança dels teus desitjos, en el que es refereix a la designació de la perso-

na de la teva confiança, ja saps quines eren les meves inquietuds per a donar a la nostra política tota l'eficàcia i tota l'empenta que hauria de tenir. Doncs no estranyis que insisteixi en els meus punts de vista. Ho faig, com si "la bomba que fa tres mesos em vares anunciar" no hagués d'explotar mai».⁴²³

Si Gordón Ordás ho veia factible, aleshores «hi haurà un pont entre les Institucions republicanes i autònomes, que tu hauràs forjat. Pel primer cop a l'exili el President de la Generalitat, per persona per ell designada, podrà intervenir en la política general de la República». I afegia que «per altra part, fins ara també, no ha pas donat senyals de voler recavar una independència que voldria dir un trencament de tots els compromisos amb els quals l'Estatut ens lliga. Aquest trencament, (els separatistes no hi han pensat mai) posarien en una posició falsa la Presidència de la Generalitat, el Parlament i tot el que d'això depèn».

Com havia fet altres vegades Fontbernat tragué a rel·luir que era «estatutari perquè el meu raonament no em permet d'ésser altra cosa. Això no em priva de constatar que els problemes de la República no són els mateixos que nosaltres catalans tenim». El seu era un problema de règim, el de Catalunya —d'acord amb la més pura concepció catalanista— era un altre. «El nostre país ric, serà empobrit. El nostre país català serà descatalanitzat, com si diguéssim capat. Hi haurà una generació, això anant bé que serà com la lepra, que s'encomanarà a les demés generacions. És per això que la nostra missió és més nacional, cultural, espiritual, que política». Per tant la missió del govern de la República era essencialment política i per això era necessari que «el president de la Generalitat de Catalunya ha de tenir vot i veu i dret a les iniciatives i a les crítiques dintre de la República».⁴²⁴

Tal com temia Pau Casals, el gener de 1955 va morir Francesca Capdevila. Tarradellas viatjà a Prada per donar el condol personal al violoncel·lista. Aquest li va comunicar la decisió de tornar a Catalunya per com-

417 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 17 de novembre de 1954, Andorra la Vella.

418 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 22 de novembre de 1954, Andorra la Vella.

419 INSPAI. Carta de Pau Casals a Josep Fontbernat, 23 de novembre de 1954, Prada de Conflent.

420 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, Telegrama, 26 de novembre de 1954, Andorra la Vella.

421 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 24 de desembre de 1954, Andorra la Vella.

422 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 de gener de 1955, Andorra la Vella.

423 Ibídem.

424 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de gener de 1955, Andorra la Vella.

Encamp, circa 1960

Josep Fontbernat al port d'Envalira amb Andreu Claret, Maria Serra i uns amics amb una Ratrack, oruga de transport sobre neu.

MFH

plir el desig de ser enterrada al Vendrell de qui s'havia cuidat d'ell en els darrers vint anys.⁴²⁵ El president va provar de convèncer-lo que no hi anés per la publicitat que suposaria pel règim franquista. Gausachs explicà a Fontbernat l'episodi. «*Naturalment —digué el secretari de Tarradellas— abans del retorn a Catalunya, el Mestre estava completament aclaparat i en tot moment donà al President la categoria i importància que representa fent-lo presidir la cerimònia, i presentant-lo en tot i a tots com el President de la Generalitat. Estigueren reunits els dos sols llargs moments i fou molt emocionant i al mateix temps dolorós per ambdós.*»⁴²⁶

Tarradellas no aconseguí convèncer Casals de no viatjar a Catalunya, però «*el Mestre prometé que no veuria a ningú allà baix, que seguia essent el mateix i que al seu retorn esperava tenir una llarga entrevista amb el President. Sabem que allà baix ha causat una gran decepció, en el nostre ambient aquest retorn.*» No era un fet banal. Que el violoncel·lista tornés, encara que per un breu període, produí una «*onada de pessimisme a Perpinyà, Toulouse i tota aquella regió.*»⁴²⁷

A tomb d'aquestes informacions, Fontbernat reitereà que «*Pau Casals és una carta en el nostre joc. I una carta d'una certa importància. Els espanyols republicans l'hagueren volgut jugar. I aquesta carta només la podem jugar nosaltres.*»⁴²⁸ Però també carregà contra l'entorn de Casals que jutjava lamentable «*començant pels seus germans i nebodes i acabant pels músics jueus americans que l'han completament acaparat, passant pels [diputat d'ERC, Francesc] Arnaus i Cortina, [l'escriptor, Julià] Guals, [el secretari i escriptor Josep Maria] Corredors i tota la colla dels nostres "amics" perpinyanesos que han descobert Pau Casals en la tardor de la seva vida.*»⁴²⁹

425 H.L. KIRK, *Pablo Casals*, p. 475.

426 INSPAÍ - Fons Josep Fontbernat. Carta de Lluís Gausachs a Josep Fontbernat, 29 de gener de 1955.

427 Ibidem.

428 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 de febrer de 1955, Andorra la Vella.

429 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 24 de gener de 1955, Andorra la Vella.

4.5. Reconèixer-se a un mateix

A mesura que passaven els anys, i ja en feia setze que era al segon exili, Fontbernat continuava amb el que de fet fou el leitmotiv de la seva vida des que havia sortit de Catalunya el febrer de 1939: no esdevenir un rus blanc.⁴³⁰ No era, és clar, l'únic que temia aquesta perspectiva. Molts altres exiliats hi pensaven, però el perfil biogràfic del músic exemplificava molt bé aquesta lluita.⁴³¹ «*Això de l'exili és com la virginitat, amb res es perd i és impossible refer-la. M'ho has sentit dir moltes vegades. No tothom sap estar-se dignament a l'exili. Estar-se a l'exili sense lluita és el fet dels pobres russos blancs que de prínceps i de generals han esdevingut xofers de taxi i porters de restaurants de luxe. És una llàstima perquè els vertaders xofers de taxi i els veritables porters de restaurants de luxe hi han perdut. Sempre que un home accepta una funció més baixa de la que li és encomanada, no fa altra cosa que deshonrar la funció que tenia abans i l'ha acceptada.*»⁴³²

La situació laboral, però, no millorava. «*Veig amb pànic els petits deutes que s'acumulen. Els petits deutes que són per a mi fantasmagòrics. No estic acostumat als deutes i no m'hi acostumaré mai.*»⁴³³ Rebé cartes del director de *Radio 55* i secretari general de la Sofirad que estava en contacte amb l'emissora France d'Outre Mer i del seu director de serveis que l'esperaven a París per tirar endavant les emissions de les quals havien parlat per Nadal. Necessitava, però, diners per anar-hi.⁴³⁴ Per aconseguir-los parlà amb un responsable del Banc d'Andorra per tal que li fés un préstec.

430 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 de febrer de 1956, Andorra la Vella.

431 Pedro Luis ANGOSTO, *Sueño y pesadilla del republicanismo español: Carlos Esplá, una biografía política*, p. 371.

432 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 24 de gener de 1955, Andorra la Vella.

433 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 26 de gener de 1955, Andorra la Vella.

434 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 28 de gener de 1955, Andorra la Vella.

Canillo, circa 1960

Josep Fontbernat al santuari de la Mare de Déu de Meritxell.

amb els músics de la Cobla La Principal de la Bisbal, en una de les seves múltiples visites a Andorra.

FÈLIX PEIG / MFH

En aquell moment Fontbernat encara no tenia clar si el seu futur passava per quedar-se a Andorra, tanmateix començà a valorar-ho en vistes que a París no quallava res. «Aquí també jo hi podria fer coses de profit per Catalunya. En un altre aspecte. En l'aspecte més romàntic si vols, més especialment catalanista». La seva visió de la societat andorrana de començaments de la dècada del 1950 era crua. «Els andorrans s'ocupen exclusivament de fer "afers" com sigui, nets o bruts. És per això que el costat espiritual del país és nul. Els ex-refugiats són pitjors que la gent del país en aquest aspecte. Molts d'ells són agents benèvolos de la policia [franquista], per tal que els deixin fer contrabando».

La qüestió era que Fontbernat se sentia músic i, en un sentit ampli, publicista. Mai no volgué renunciar a aquesta concepció íntima que tenia de si mateix i d'allò que li agradava fer i que volia fer. En aquest sentit, preferí que la seva família malvisqués que no pas cercar una feina, per exemple, d'oficinista. Una feina que també sabia fer, però on ja no seria ni el diputat ni el mestre Fontbernat. En el mateix sentit que en la llarga travessia del desert que començà aleshores per Tarradellas, que contra els elements i contra l'oblit s'havia de llevar cada matí, mirar-se al mirall i dir-se que es trobava davant del president de la Generalitat, Fontbernat mai no volgué renunciar a mirar el mirall i veure-hi el mestre, el músic, el director de corals, l'agitador. Fer-ho, hauria suposat viure millor, però psicològicament hauria estat per a ell una catàstrofe.

Fou per això que a Andorra, als cinquanta-vuit anys, encara es veia en cor de fer d'ell mateix. «La veus la meva inquietud Tarradellas? Potser ho fa l'edat, però cada dia que passa em sembla un dia perdut. Em dic: per ara i tant, em veig en cor de fer un esforç físic, un esforç de treball com el que representaria per a mi de llençar-me a una acció en un país verge com és aquest. Una acció d'envergadura. I aquest esforç, fins quan el podré fer? Perquè, en el meu ofici, el de crear i de dirigir masses corals, en sortia tot. El contacte, la propaganda, l'exaltació de les nostres coses».⁴³⁵

435 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 6 de febrer de 1955, Andorra la Vella.

I una vegada més tornà a l'essència, a allò que l'havia fet qui era. «Els cors han estat sempre el pinyol on el préssec s'ha anat posant de mica en mica tot al voltant. És la cosa que ofereix menys crítica i potser la més eficaç a causa de que les cançons són fetes de música, de paraules, d'història, de tradicions...etc. Si les coses [el ministeri] de París no haguessin d'anar bé o no convinguessin, això ets tu que ho dirigeixes, jo estaria disposat a llençar-me a una obra important. Per a reeixir-la? Poder-la fer amb una certa independència econòmica. Un cop feta, viuria per ella sola».⁴³⁶

Mentrestant comentà, potser descobrí, a Tarradellas un nom que a la tardor de 1959 resultaria molt important per al president de la Generalitat.⁴³⁷ «Acabo de llegir —digué el músic— un llibre molt interessant d'un tal Jaume Vicens i Vives. Sembla que és un professor. Se'n diu Notícia de Catalunya [publicat al novembre de 1954]. És un llibre molt seriós d'història i d'assaig. Editat per una edició de Destino, però escrit en un català perfecte i potser una mica pedant. Al fons, aquests llibres que els Xiraus podrien escriure, els Pi Sunyers potser també i els podrien escriure sense les traves que Jaume Vicens Vives ha tingut de sofrir. Però què hi farem, els Xiraus i els Pi Sunyers s'estimen més escriure versos. Els versos són menys comprometedors».

Havia passat ja mig any des que Tarradellas havia posat damunt la taula la possibilitat que Fontbernat entrés en un govern de Gordón Ordás. No hi havia dubte que la fidelitat del músic era inqüestionable. «Si el teu pla de designar-me al govern de la República es porta a cap, em dones un prestigi i per primer cop, el català que entrarà al govern de la República no haurà de renunciar a la seva qualitat de polític català, ja que en aquell organisme superior no hi serà altra cosa que un designat pel primer magistrat de Catalunya».⁴³⁸

En començar el febrer de 1955 Tarradellas li envià diners per tal que pogués anar a París. Fontbernat li

436 Ibidem.

437 Cristina GATELL i Glòria SOLER, *Amb el corrent de proa. Les vides polítiques de Jaume Vicens Vives*, p. 531-552.

438 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 de febrer de 1955, Andorra la Vella.

Andorra la Vella, circa 1960

Josep Fontbernat dirigint el Cor d'Andorra la Vella.

A la dreta de la imatge, en cadira de rodes, la seva filla Josette.

FÈLIX PEIG / MFH

retornà una signatura en blanc per tal que els pogués justificar com li calgués. El president anava amb molt de compte per tal no es pogués dir més endavant que els diners havien servit per segons què.

Davant la manca de resposta a les seves súpliques de diners als exiliats americans: Casanelles, Farreras i Duran i Dalmau Costa, s'expressava envers ells amb causticitat. «*El catalanisme que es fa en terres d'Amèrica no és seriós. Si la joventut de Catalunya se n'entérés —que malauradament tanmateix no se n'entera— es faria un tip de riure. Aquest catalanisme “americà” a Barcelona també el practiquen i la joventut no en fa cas. Els nostres amics ex-refugiats, també fan sopars i dinars i reunions literàries més o menys clandestines per a donar-hi sabor. També fan concursos i ballades de sardanes, però tot queda passat de moda*».⁴³⁹

«*Només n'hi ha un de catalanisme —insistia— i és el catalanisme polític. El que podria fer tornar la Generalitat, la Mancomunitat, el que sigui, però no el folclore que aquest fins ha servit potser ben involuntàriament a Franco i a la Falange per integrar-lo a la “madre pàtria”*». És per això que trobava les activitats de Saurets i Sans «*perilloses*», perquè les seves activitats eren polítiques i no folklòriques. «*Són més perilloses que les dels [Miquel] Ferrer de Mèxic perquè no sé perquè les coses de Mèxic les he trobat sempre inofensives. Com tu m'ho deies un dia, els nostres amics de Mèxic tenen massa feina a veure qui es comprarà l'automòbil més gros i més lluent*».⁴⁴⁰

De Tarradellas, però, des que l'havia acompanyat a l'estació de París el dia del seu retorn a Andorra que no n'havia sabut res més, a banda de rebre els diners. A mitjans de febrer el mestre va patir un atac de gota que li va durar una desena de dies.⁴⁴¹

Mentrestant, el seu cap donava voltes a la negativa, encara que no diàfana, de Gassol a la presidència

439 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 13 de febrer de 1955, Andorra la Vella.

440 Ibidem.

441 AMTM. Cartes de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 27 de febrer de 1955, 1 de març de 1955 Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Lluís Gausachs, 1 de març de 1955, Andorra la Vella.

Circa 1960

«En los valles de Andorra», disc d'Els Chors Andorrans dirigits per Josep Fontbernat.

Pàmies, 3 de setembre de 1961

Josep Fontbernat —tercer per l'esquerra— amb l'Orfeó Lleidatà i el seu director Lluís Virgili —cinquè per l'esquerra— durant un viatge a terres occitanes per actuar a Tolosa de Llenguadoc i Pàmies, davant el monument, inaugurat el 1927, en homenatge al músic occità Gabriel Fauré, obra de l'escultor André Méric.

MFH

del Parlament, de qui pensava que jugava «a la puta i la ramoneta». Considerava que cap dels presidents que havia tingut la cambra catalana havia estat a l'alçada. «Cap diputat català que hagi ocupat la presidència, he dit cap, no faig excepció, no n'ha compromès la grandesa. Companys l'abandonava per ésser Ministre [de Marina]. Casanovas, massa sovint per coses d'ordre personal, el va posar al límit del ridícul. Pi i Sunyer hi renunciava per anar a Moscou a fer d'ambaixador [a les acaballes de la Guerra Civil]».⁴⁴²

I continuava assenyalant la molt criticada gestió d'Irla en l'evacuació de Barcelona. «A Irla li va costar molt de comprendre que tenia d'exercir el càrrec. Em refereixo al moment que nosaltres vàrem entrar a França al febrer del 1939. No parlem de Rovira i Virgili que el va paràlitzar. I encara menys de Serra i Moret que va descobrir que era president del Parlament en un moment equívoc i per a crear dificultats. Em demano si Ventura Gassol, que hauria d'ésser el més patriota dels Presidents, no serà el més inútil el que haurà fet més mal a la nostra primera Institució».⁴⁴³

Al març Fontbernat retornà a París. S'allotjà a casa d'un amic per estalviar-se l'hotel. «Qui m'hauria dit al mes d'agost de 1953 quan vareig venir a Andorra que al 1955 el més calent seria a l'aigüera?».⁴⁴⁴ Poc després d'arribar-hi, però, rebé una notícia que representava un cop de maça a la seva esperança de ser ministre. Coincidí amb Julio Álvarez del Vayo, exministre d'Estat primer socialista i després filocomunista, que li digué que Gordón Ordás havia sortit o estava a punt de fer-ho cap a Amèrica del Sud. El músic es preguntava si això suposava la renúncia a remodelar el seu govern i si la col·laboració catalana quedava ajornada sine die.

Aleshores Fontbernat veié que encara hi havia alguna possibilitat d'aconseguir un càrrec. I d'això també n'havia parlat amb Tarradellas a l'octubre de 1954. Aquesta passava perquè a Fontbernat se'l nomenés

442 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 de març de 1955, Andorra la Vella.

443 Ibidem.

444 Ibidem; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, telegrama, 15 de març de 1955, Tolosa.

1962

«Recuerdo de Andorra», disc de Els Chors Andorrans dirigits per Josep Fontbernat.

FJ1

Andorra la Vella, circa 1965

Josep Fontbernat conversant amb un periodista a la porta de la Casa de la Vall.

En primer terme el conseller per Sant Julià de Lòria, Antoni Pintat.

MFH

com un delegat de la Generalitat per les relacions amb el govern de la República. Això, però, amb el tarannà personalista i l'afany de Tarradellas de rebre les informacions de primera mà era altament improbable.⁴⁴⁵

El mestre lamentà que l'opció de participar en el govern de la República no quallés perquè a París, France d'Outre Mer li havia reiterat l'oferta de col·laboració. Mentrestant Josette i Marylou eren a Anglès i Simone a Andorra per si calia defensar el pis en la seva absència. En començar l'abril de 1955 devien mig any de lloguer. Farreras i Duran, que es trobava a París de visita, li va donar 10.000 francs amb el què va poder pagar alguns deutes.⁴⁴⁶

A nivell polític Fontbernat s'assabentà de la posició cada vegada més contrària d'Antoni Xirau envers el seu vell amic Tarradellas, de qui deia que no estava qualificat per designar a ningú. També que Xirau i Sauret, a qui va veure, consideraven nul·la l'elecció de Gasol. «*Són gent plens de complexos, podrits de gelosia i negats de rancúnies. No valen ni un rot de gitano*».⁴⁴⁷

Sauret i Sans, a més, eren partidaris si calia de «*sacrificar l'Esquerra per construir una Unió Democràtica, "une nouvelle gauche!"*».⁴⁴⁸ Encara que aquests li van vendre, perquè el sabien fidel a Tarradellas, que volien apropar-se al president i la seva política.⁴⁴⁹ El músic també constatà que l'afer del govern de la República s'havia podrit perquè els interessats, Gordón Ordás i Tarradellas, foren vençuts per la negativa del PNV —malgrat que Aguirre ho veia bé— i de l'ERC de Sauret.⁴⁵⁰

445 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 de març de 1955, Andorra la Vella.

446 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 d'abril de 1955, París.

447 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 d'abril de 1955, París.

448 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 d'abril de 1955, París.

449 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, maig de 1955, París.

450 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 4 d'abril de 1955, París.

L'anada a París, encara que coincidí poc amb Tarradellas, serví a Fontbernat per fer-se «*idea però del precari estat econòmic de la Generalitat*». Per això va veure bé que el President fes una gira per Amèrica, la primera com a tal, per intentar rebre fons.⁴⁵¹ «*La Generalitat —expressà— ha de cuidar el seu prestigi a Amèrica per obtenir els cabals necessaris i a Catalunya perquè allí són totes les esperances*».⁴⁵²

També parlà amb Rodolf Llopis, secretari general del PSOE, qui tenia una opinió encara més crua que la de Tarradellas sobre els bascs i trobava lamentable que aquests se servissin dels socialistes com a excusa per a no col·laborar al govern de la República. «*Llopis pensa el mateix que tu respecte els bascs, potser amb més severitat i amb més rigor*».⁴⁵³ I és que, de fet, segons Fontbernat sabé més tard per Fernando Valera, que anava a Andorra periòdicament, i aleshores era ministre d'Estat en el govern de Gordón Ordás, la Generalitat no havia donat un nom perquè Tarradellas no ho volia si els bascos no ho feien també, però en tot cas a Gordón Ordás li era igual la posició d'aquests darrers.⁴⁵⁴

Fontbernat passà un mes i mig a París i no retornà a Andorra fins a la tercera setmana de maig. Enmig demanà diners a Tarradellas. Els 25.000 francs que havia cobrat de les col·laboracions de la ràdio l'abril es van esfumar. La visita a la capital francesa serví per constatar que no tenia una oferta prou bona per traslladar-s'hi amb la família i a Andorra podia viure amb menys. L'assumpte de la ràdio, però, continuava encallat.⁴⁵⁵

451 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 d'abril de 1955, París.

452 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, maig de 1955, París.

453 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 16 d'abril de 1955, París.

454 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 26 de juliol i 29 de juliol de 1955, Andorra la Vella.

455 AMTM. Cartes de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, maig de 1955, París i 17 de maig de 1955, Tolosa.

**Andorra la Vella,
4 de maig de 1965**

Josep Fontbernat
amb les seves filles
Josette i Marylou.

MFH

4.6. Alçar la bandera de Macià

De retorn a les valls d'Andorra i després de les converses a París, com feia molt de temps que no havia pogut tenir, Fontbernat extragué la conclusió que «els setze anys d'exili han dissolt moltes coses i molts dels nostres homes han desaparegut. Morts físiques i branques mortes. La generació del 55, els que ara tenen vint anys, comprenen poc o res de les nostres baralles i inquietuds». La seva visió, però, era que calia pensar en aquesta generació. El músic resolgué que «els catalans de vint anys saben que a Catalunya hi ha hagut un gran home, Macià, però ja no saben res més. La propaganda que s'ha fet contra nosaltres ha estat monstruosa».⁴⁵⁶

Era necessari doncs trobar alguna cosa que poguessin comprendre. El consell al president de la Generalitat fou que «la política de l'exili, de tots els exilis, la porta un home. Aquest és el mal que Prieto ha fet [en l'àmbit espanyol], fent creure a la gent que ell era aquest home. Amb nosaltres aquesta responsabilitat l'ha portat en Pi. La teva elecció és el fet nou que ha de cristal·litzar. No és ni fàcil, ni impossible».⁴⁵⁷

En arribar a Andorra el músic es trobà una carta certificada pel deute del lloguer posant-lo al corrent que si no pagava el 5 de juny li embargarien els mobles i el farien fora del pis. Precisament ja havia pensat de vendre'ls per pagar el lloguer.⁴⁵⁸ Quan es complí el termini el citaren a casa del jutge «És el primer cop que sento vergonya de la misèria. Sort que el jutge és un feixista amic de Franco i li podré dir les coses pel seu nom. És un dels que es pensaven que jo era subvencionat per l'or de Moscou. Ara potser comprendrà que es tracta d'un "pauvre bougre" [pobre home]».⁴⁵⁹

456 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, maig de 1955, París; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 de maig de 1955, Andorra la Vella.

457 Ibidem.

458 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 31 de maig de 1955, Andorra la Vella.

459 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 5 de juny de 1955, Andorra la Vella.

En l'entretant s'assabentà que Farreras i Duran s'havia trobat a Perpinyà amb el milionari manresà doctor Antoni Esteve, propietari d'uns importants laboratoris farmacèutics, republicà però retornat a Catalunya a l'any i escaig d'exiliar-se.⁴⁶⁰ I també que s'havia vist amb Pau Casals i li havia dit que si volia ser president de la Generalitat, Tarradellas dimitiria. La conversa de Farreras i Duran amb el violoncel·lista era absurda perquè ni aquest volia acceptar, ni el president dimitir. Es tractava simplement, segons va saber Fontbernat, de «fer la gestió per posar-la al seu dossier». El manresà actuava ja com a president del Parlament in pectore.

Farreras i Duran patí un síndrome que més endavant patirien altres diputats que venien de visita a Europa com Antoni Dot faria en començar els anys 1970, poc abans de morir. Al seu retorn, per donar-se importància, volien presentar que havien fet gestions clau i contribuït a solucionar el què els exiliats a França no resolien. En aquest sentit, la política dels mexicans fou en gran mesura una política d'aparador.⁴⁶¹

Immers en una realitat molt distinta Fontbernat va veure com anaven a casa seva a prendre nota dels mobles per l'embargament però com que eren de poc valor els hi van deixar. La Simone va patir un fort disgust.⁴⁶² També els afers de *Radio 55*, France Outre Mer i Sofirad s'havien estrocat. Per sortir-se'n, Andreu Claret, membre d'ERC establert a Andorra el 1949 i amic personal de Pau Casals, l'ajudà econòmicament. Malgrat la situació, i constatant un futur immediat lligat al Pirineu, Fontbernat repregué la idea de crear un Cor Nacional Andorrà. Somiava despert que «després del primer èxit d'aquest Cor, tindrè totes les aportacions financeres que voldré de gent d'aquí, perquè aquí hi ha gent de molts diners».⁴⁶³ El veguer francès li

460 Pere GASOL i Joaquim ALOY, *Joves i republicans. La república a Manresa, 1931-1936*, p. 140.

461 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 de juny de 1955, Andorra la Vella.

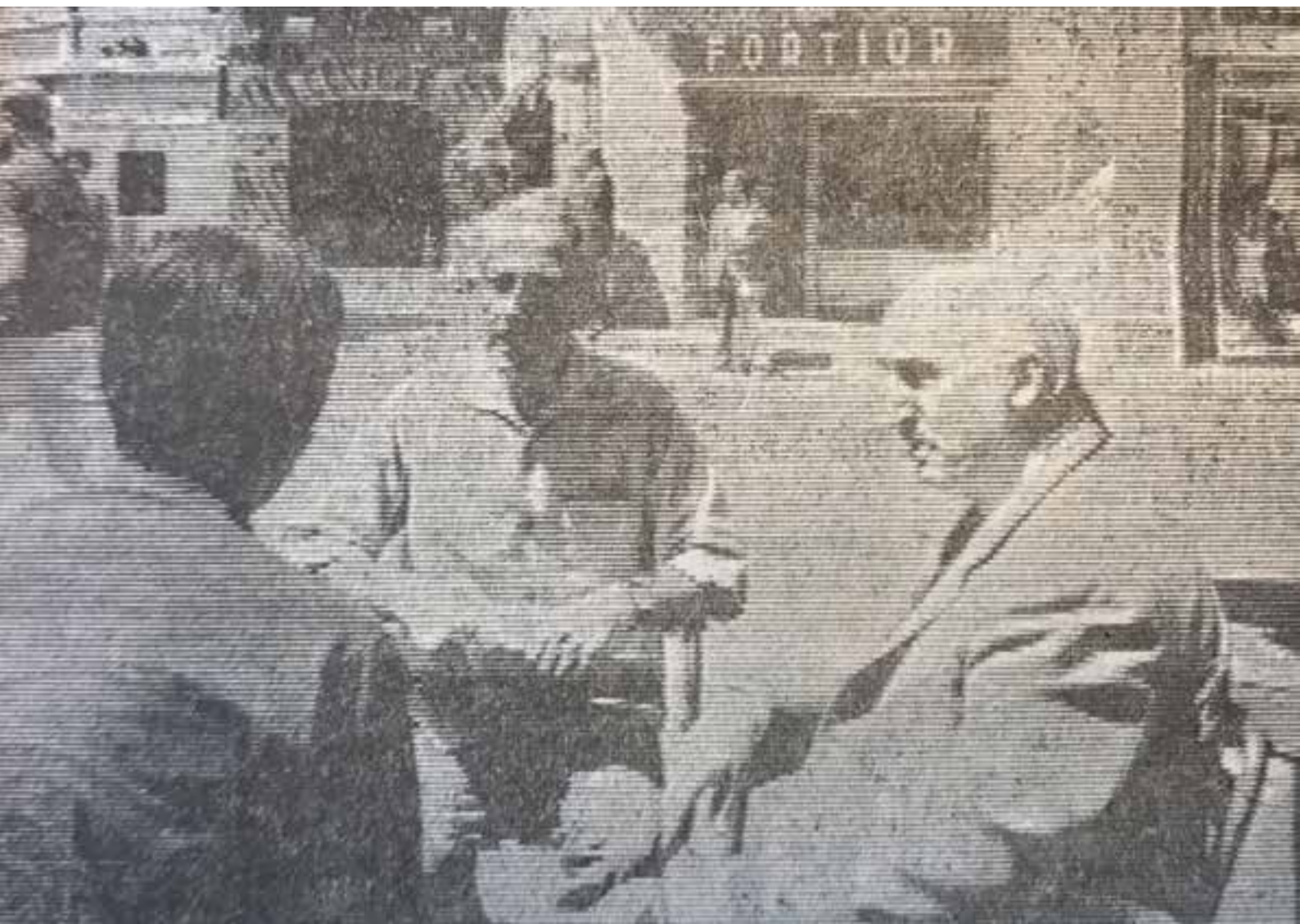
462 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 de juliol de 1955, Andorra la Vella.

463 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 de juny de 1955, Andorra la Vella.

Andorra la Vella, agost de 1965

Andreu Claret i Josep Fontbernat conversant amb el periodista Carlos Carrero de Tele/eXpres en una imatge publicada al diari barceloní en un reportatge sobre els «espanyols» residents a Andorra.

JOSEP POSTIUS / AHCB (TELE/EXPRES)

demanà que fés cantar els infants de les escoles d'Andorra, uns tres-cents cinquanta, en motiu del 14 de juliol.

El mestre continuà amb la seva correspondència, no corresposta, a Tarradellas. «*El fet que no rebí mai notícies teves, em fa creure que si bé tots aquells projectes dormen, en el teu esperit no són morts*». I continuà amb l'anàlisi del país d'acollida. «*L'esperit català a Andorra és nul. És més: Espanya, de la manera que pot procura infiltrar a les Valls, l'esperit hispànic. Davant la poca influència que té aquí l'esperit francès i la invasió que metòdicament Espanya fa de murcians i de gallecs i de castellans de totes les classes, la feina és fàcil i no fora res d'estrany que si les coses continuessin així, d'aquí poc temps el català d'Andorra seria més bastard que el català del Rosselló*».

Fontbernat, que continuava amb el seu deler de crear corals, estava decidit a demanar al veguer de França que creés un curs de música a les escoles franceses d'Andorra i de cant coral i que el nomenés a ell professor. Tot plegat per després crear una escolania de la Verge de Meritxell i el Cor Nacional Andorrà.⁴⁶⁴

En començar la tardor Tarradellas l'escriví afectat, després de la mort del seu pare, Salvador, a finals d'agost.⁴⁶⁵ El pessimisme del moment afectà també Lluís Gausachs, que va passar el setembre de 1955 a Valrans. «*No ignoreu, tampoc —digué a Fontbernat—, que després del treball necessari per a poder continuar aguantant aquest exili cada vegada més llarg i desmoralitzador, factors aliens a nosaltres i altres que no són tant, els vespres i les nits són molt sovint ocupades. [...] Estic ara travessant una crisi de descoratjament i això unint-se a la meva inexperiència de les coses polítiques em fan veure les coses molt negres*».⁴⁶⁶

Mentrestant Fontbernat continuà escrivint per *Ràdio 55* i també pel *Courrier de l'Ouest*. El músic da-

vant un possible nou viatge del President a Amèrica li traslladà que comptava amb un bon equip de gestió amb Enric Roig, Lluís Gausachs i Andreu Cortines, però en canvi no tenia ningú de caire polític i s'oferia per a quan marxés a ser ell, «*un amic teu polític que et representi*», en la seva absència.⁴⁶⁷ Clar que Tarradellas ni volia cedir aquesta representació, ni volia aleshores tampoc a ningú de perfil polític al seu costat.

Lligada amb la concepció de la Presidència de la Generalitat com l'única representació vàlida, Fontbernat insistia amb la seva idea de relacionar-la amb la figura de Macià per dotar-la de prestigi. «*La Generalitat no és ni un organisme, ni un punt de vista polític. És una matriu, una direcció, un punt de mira, una fita, ho és tot, si es posa al damunt i al marge de tothom. Caldria una mica de treball de prestidigitador. De la Generalitat, cent per cent política, constitucional, estatutària, fer-ne quelcom de més sentimental, de més romàntic, de més nacional. Fer comprendre als catalans de per tot arreu, que la Generalitat és el lloc on tots els suggeriments, tots els punts de vista ja siguin polítics, socials i religiosos hi tenen cabuda. El President de la Generalitat, ha d'ésser el President de tots i de tothom*».⁴⁶⁸

El mestre li volia fer veure que Tarradellas tenia credencials sobrades per reclamar la seva vinculació amb Macià i que per fer-ho calia apel·lar als anys de La Falç. «*Et gosaria a dir, que caldria recomençar el "miracle Macià". Per què, no? Qui més que nosaltres hi té dret, sense por de pecar d'ambició desmesurada? Tu a 15 anys ja eres l'home de La Falç. On eren molts dels que ara et critiquen o et voldrien ignorar? No sé el què penses del teu viatge a Amèrica. Recorda't que fou allà que Macià va venir reforçat. I la teva posició, és més bona, més favorable, que no fou la d'ell*».⁴⁶⁹

«*Continuo creient —insistia— i això t'ho dic sovint que el nostre "trumfo" el millor és encara Macià. I amb*

464 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 5 d'agost i 11 de setembre de 1955, Andorra la Vella.

465 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 4 d'octubre de 1955, Andorra la Vella.

466 INSPAI - Fons Josep Fontbernat. Carta de Lluís Gausachs a Josep Fontbernat, 26 d'octubre de 1955.

467 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 d'octubre de 1955, Andorra la Vella.

468 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 16 de novembre de 1955, Andorra la Vella.

469 *Ibidem*.

Canillo,

8 de setembre de 1965

Josep Fontbernat

davant la talla romànica de
la Mare de Déu de Meritxell,
patrona d'Andorra.

En segon terme

l'editor Narcís Casal.

JOAN / MFH

Macià la Generalitat que ha depassat en la imaginació dels catalans el fet gairebé diria administratiu de l'Estatut. La Generalitat és Macià, és el Parlament, és el Govern. L'Estatut són els que el varen fer i que ara ja no se'n recorden més i que el poble ha oblidat». ⁴⁷⁰ A això s'hi afegia la informació que havia rebut d'una de les seves germanes: «El dia de Tots Sants la tomba de Macià va quedar plena de flors que les hi varen tirar una per una. El catalanisme de Macià, que és el nostre, és viu. Aquest hauria de ser el tema de la nostra renaixença. És per això que considero l'actuació de Gassol tan idiota, per no dir una altra cosa». ⁴⁷¹

A les acaballes de novembre de 1955 Tarradellas va decidir traslladar-se amb la família al Clos Mosny, a Saint-Martin-le-Beau per no deixar sola la seva mare, Casilda. Començava a estar cansat també d'anar amunt i avall, de Tours a París i a l'inrevés. ⁴⁷²

4.7. Cors andorrans

El gener de 1956, just el dia abans que l'embarguessin «un banc que diuen que és el Banc de l'Opus Dei», el Crèdit Andorrà, concedí a Fontbernat un crèdit per pagar els lloguers que devia i els següents. ⁴⁷³ L'entitat inclús li comprà els mobles per deixar-los-hi junt amb el crèdit. Tanmateix la seva situació no millorava. El projecte de la ràdio el donava per liquidat, per treballar a Radio France Outre Mer hauria de ser a París, i tans sols comptava que el veguer francès el nomenés professor de música de les Escoles Franceses. També volia demanar-li un ajut per a la Josette per si ell faltava. ⁴⁷⁴

Fontbernat tenia molt de temps per escriure a Tarradellas i lamentava que aquest no el respongués amb assiduitat. Tanmateix va optar per continuar escrivint «i enviant-te les meves opinions sobre les coses actuals. Si un dia et sembla de contestar-me ho fas. El teu silenci serà sempre interpretat per a mi favorablement. Mai no em pensaré que el teu silenci és la pro-

470 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 de novembre de 1955, Andorra la Vella.

471 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 26 de novembre de 1955, Andorra la Vella.

472 INSPA I - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 29 de novembre de 1955.

473 Robert HUTCHINSON, *Their Kingdom Come: Inside the Secret World of Opus Dei*, p. 135.

474 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 26 de novembre de 1955, Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 de gener de 1956, Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 28 de desembre de 1955, Andorra la Vella.

1966

Glossari andorrà, un recull de les intervencions radiofòniques de Josep Fontbernat a la ràdio andorrana. BC

Canillo, 8 de setembre de 1966

Casimir Arajol, Josep Fontbernat i Emili Casademont a l'Aplec de Meritxell, Festa Nacional d'Andorra.

INSPAI

va d'un desacord entre nosaltres». Via Gausachs, però, rebia missatges tranquil·litzadors fent-li saber que anaven molt enfeinats i que Tarradellas li volia trame-tre que no donés «al seu silenci cap interpretació». ⁴⁷⁵

El músic una i altra vegada es mostrava amarg, des del seu idealisme, amb la posició de Gassol de no acceptar de manera clara la presidència del Parlament a l'exili. «He rebut una carta de Gassol d'aquelles tan extraordinàries d'amistat i de simpatia. Naturalment ni un mot de les nostres coses. Com si no existissin. Al fons, per ell segurament ja no existeixen». ⁴⁷⁶

Per Fontbernat hores d'ara el què calia era centrar-ho tot en la Generalitat com a símbol perquè «hi ha una joventut a Catalunya que vol saber que s'interessa. És el fet nou. Són aquestes tres edats de les quals altres vegades t'he parlat. Els homes de 60 anys, els nostres amics, estan desenganyats, cansats i decebuts. Han sofert el terror i la persecució. Encara sovint tenen por». Continuava l'anàlisi amb els homes de 40 anys que «estan podrits pels negocis bruts, per l'afany de guanyar diners sigui com sigui, no volen saber res de res, perquè no saben res de res. Els estranya que encara hi hagi gent a l'exili que pensi en les coses de la política que a ells els hi han ensenyat a menysprear i a avorrir». ⁴⁷⁷

I continuava amb la generació dels homes de 20 anys que «han descobert que hi havia quelcom que se'ls hi amagava. Però aquests el cap els volta. Veuen uns catalanistes que actuen com poden a Catalunya. Els hi arriba aquest catalanisme radical d'Amèrica, més especialment de Mèxic. I els hi arriba aquesta propaganda dels "federalistes europeus" amb tot el confusio-nisme que els dona la presència d'homes de diferents partits, com si realment aquest moviment europeu fos ja una unió». ⁴⁷⁸

475 MFH. Lluís Gausachs a Josep Fontbernat, 15 de febrer de 1956, Andorra la Vella.

476 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de febrer de 1956, Andorra la Vella.

477 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 2 de setembre de 1955, Andorra la Vella.

478 Ibidem.

Veia que la gent de Catalunya si «un dia les coses canviessin i hi haguessin possibilitats de fer quelcom, aquest quelcom hauria de ser una cosa nova». Quan es parlava del Parlament somreien, però amb la Generalitat la cosa canviava perquè «viu en el seu sentiment i la Generalitat per ells és un "tot"». ⁴⁷⁹ Era per això que segons Fontbernat «els caps de les institucions per les quals heu estat elegits teniu de prendre tota la responsabilitat de les operacions i de les iniciatives». Afegia que «us heu de convertir en una mena de guardians de les institucions. [...] Crec sincerament que l'hora dels partits, dels Parlaments, dels governs, ha passat. Les noves generacions no coneixen res de les nostres pas-sades inquietuds». ⁴⁸⁰

A Catalunya, segons l'anàlisi del músic, «els joves estan tips de futbol, de cinema dolent i de putes. La desorientació que tenen ells allà baix és complerta. És per aquest motiu que nosaltres tenim un paper a jugar, que és el d'orientar-los». «Els refugiats, la massa dels refugiats amb els seus complexos de "rus blanc", moltes vegades ja són un destorb. Tant la Generalitat en tant que Institució cabdal, com els Partits com a instruments de la política, ja només tenen necessitat d'Estats Majors. I el drama nostre és que precisament són els Estats Majors els que han fallat». ⁴⁸¹

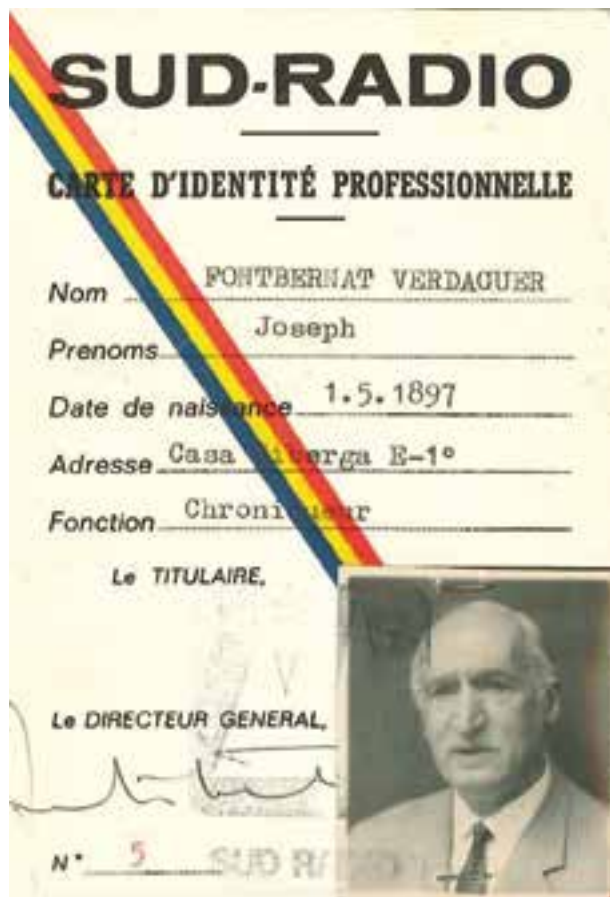
Aquestes eren les impressions de Fontbernat a partir de les converses amb catalans que passaven per Andorra. El músic no defensava unes institucions solitàries. D'una banda hauria desitjat la formació del què anomenava un Alt consell de presidents format pels qui encapçalaven i havien encapçalat les dife-rents institucions republicanes. ⁴⁸² D'altra banda continuava amb la idea que Tarradellas necessitava formar govern. «La teva Presidència, amb tu tot sol, és massa

479 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 2 de setembre de 1955, Andorra la Vella.

480 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 d'octubre de 1955, Andorra la Vella.

481 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 de febrer de 1956, Andorra la Vella.

482 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 6 de novembre de 1955 i 19 de febrer de 1956, Andorra la Vella.

Andorra la Vella, circa 1968

Carnet d'identitat professional de Sud Radio
a nom de Josep Fontbernàt.

MFH

*fràgil, ofereix massa "blanc" per al nostre tarannà afici-
onat a la crítica i a la rebentada gratuïta. Tu vas a Mèxic
a demanar quelcom. És normal que els ofereixis quel-
com en contrapartida».⁴⁸³*

I en aquest joc, com sempre havia dit, Esquerra Re-
publicana havia de recolzar la Generalitat, malgrat que
la situació aleshores fos complexa. «M'has sentit a dir
mil vegades que l'Esquerra i la Generalitat són com el
trau i el botó. Desgraciadament, en el moment que tu
has pres la direcció de la Generalitat, l'Esquerra ha cai-
gut a les mans dels Sauret i dels Sans, que si potser
no hi fan cap mal, l'impedeixen d'anar endavant i en
tot cas de portar aquesta obra de conjunt que jo sem-
pre he cregut que l'Esquerra i la Generalitat havien de
fer».⁴⁸⁴

La situació dels catalans era ben diferent a la dels
bascs. A aquests «els diners han permès al president
Aguirre de muntar un tinglado al damunt del que ell
pot presumir. I al fons, políticament, no hi ha res, menys
que res. Vasconia i Catalunya no es poden ni comparar.
Els catalans seríem doncs allò que va dir el Dante? Es-
tariem condemnats per una avarícia que es presentaria
davant nostre amb proporcions gegantines, tant, que
sota la nostra història li estaria supeditada?».⁴⁸⁵ La res-
posta a tantes elucubracions que rebé de Tarradellas
fou el silenci. Fontbernàt es desesperà.⁴⁸⁶

Mentrestant a Andorra aparegué un Centre Cultura-
l a Escaldes que li demanà d'endegar-hi un cor mixte,
cosa que acceptà, com també de fer el mateix a
Sant Julià de Loria. «De "pestiferé", de suspecte, passo
a ésser persona grata a les autoritats andorranes».⁴⁸⁷
Això li donà aire de nou: «per fi sóc ja un dels promo-
tors d'un desvetllament català a Andorra. Ja saps que

483 AMTM. Carta de Josep Fontbernàt a Josep Tarradellas, 23 de febrer de 1956, Andorra la Vella.

484 AMTM. Carta de Josep Fontbernàt a Josep Tarradellas, 3 de març de 1956, Andorra la Vella.

485 Ibídem.

486 AMTM. Carta de Josep Fontbernàt a Josep Tarradellas, 17 de febrer de 1956, Andorra la Vella.

487 AMTM. Carta de Josep Fontbernàt a Josep Tarradellas, 26 d'abril de 1956, Andorra la Vella.

per aquestes coses les cançons són l'instrument més eficaç». ⁴⁸⁸

Malgrat això la situació econòmica no millorà. A mitjans d'abril de 1956 Tarradellas finalment tornà a Mèxic. Fontbernat, malgrat que ho havia demanat a Farreras i Duran i no havia obtingut resposta, no gosà reiterar la petició d'auxili *«perquè no vull que hi hagi un equívoc amb el teu viatge»*. ⁴⁸⁹ El president de la Generalitat, però, l'escribí des de la capital asteca i li envià un xec. ⁴⁹⁰

En el que restà d'any i inici de 1957 la situació de Fontbernat no canvià. A mitjans de març demanà per la Josette el benefici de la Loi Cordonnier, que atorgava un subsidi als invàlids. ⁴⁹¹ Com que calia viure a França per rebre'l, el músic envià les filles i Simone a passar uns dies amb la tieta Pura i el seu fill Aleix a Perpinyà i aconseguí que la prefectura de Perpinyà fes la vista grossa amb la residència simbòlica. Per mantenir-les demanà de nou diners a Tarradellas. ⁴⁹²

Al juliol, amb Tarradellas ja retornat d'una nova aventura mexicana, esclatà una nova crisi en el matrimoni Fontbernat. Simone, que tres anys enrere arran de l'expulsió del pis de l'Îlle St. Louis havia demanat al seu marit de tornar a Barcelona s'havia afartat d'Andorra i se n'havia anat sola a París. Volia, però, que Josep l'acompanyés. Però ell era ben conscient que viure-hi era car, que no podria mantenir un apartament *«i que guanyar-se la vida amb un sou important si no es vol viure miserablement també és difícil»*. ⁴⁹³

Simone anà a trobar Tarradellas i aquest li traslladà

488 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 11 de març de 1956, Andorra la Vella.

489 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 14 d'abril de 1956, Andorra la Vella.

490 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 30 d'abril de 1956, Andorra la Vella.

491 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de març de 1956, Andorra la Vella.

492 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 24 de març de 1957, Andorra la Vella.

493 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 4 de juliol de 1956, Andorra la Vella.

que si Fontbernat anava a París ell l'ajudaria, però el músic s'hi negà. *«Ja sé Tarradellas que sempre he pogut comptar amb tu i que no has fallat mai a la nostra vella amistat. Però entenc que aquest cop no és pas d'això que es tracta. Jo vindria a París si hi tingués quelcom útil a fer»*. ⁴⁹⁴

A Andorra considerava que vivia amb decència malgrat deure setze mesos de lloguer, 12.800 pessetes, al propietari. L'alimentava, però, i aquest era aleshores un dels motius per no marxar, la feina amb els cors de més d'un centenar de cantaires cadascun d'Escaldes i Sant Julià de Lòria. *«Tothom parla el miracle que he fet. No es tracta de miracle. És solament el meu ofici. Jo sé fer cantar la gent i això és tot»*. Pensà aleshores d'endegar-ne a Andorra la Vella, a Canillo, a Ordino, a La Massana, a Encamp i li retornà la idea d'organitzar una federació de cors andorrans i el Cor Nacional Andorrà.

La direcció dels cors va fer que Fontbernat se sentís ell mateix altra vegada. *«Amb una mica d'ajut, en potència ja ho sóc, un personatge que intervé a les coses espirituals i culturals del país»*. Era això el què l'omplia. *«És emocionant de veure certs joves que em diuen: "vos sou el dels Cent Homes?" I de seguit em demanen de tots vosaltres. Em demanen on sou, què feu? Saben molt poques coses de nosaltres. Això em recorda sovint les discussions que teníem amb en Xirau als Deux Magots, quan em deia que a Catalunya tothom ens havia oblidat. A ell potser sí que l'han oblidat, perquè mai havia estat popular. Però a molts de nosaltres, et puc afirmar que la gent no ens ha oblidat»*.

Resultava evident que el mestre es reivindicava algú d'una certa anomenada. I al capdavant ell acceptava la visió de la seva esposa perquè *«el punt de vista de la Simona i aquest punt de vista és la realitat brutal és que de la manera que vivim no pot durar»*. Però ell en la seva cursa endavant per no entrar en la roda de l'exili, exercir una professió del què fos i deixar de banda el Fontbernat que una vegada havia estat tenia un antídoto: *«És clar, això una dona no ho suporta. Jo ho suporto millor, perquè la política, els meus cors etc..»*

494 Ibídem.

Andorra la Vella, 1 d'abril de 1968

Carnet d'afiliació a la Caixa Andorrana de Seguretat Social de Josep Fontbernat.

MFH

*són elements d'evasió que no tothom els té en el grau que els posseeixo jo».*⁴⁹⁵

Simone buscà un «pied a terre», un apartament on poder viure a temporades, com a mínim, per fugir d'Andorra.⁴⁹⁶ La solució a la crisi matrimonial finalment, però, la donà Tarradellas que lliurà a l'esposa de Fontbernat 5.000 francs perquè tornés amb el seu marit.⁴⁹⁷ Malgrat l'ajut, i una vegada Simone en començar l'agost ja tornava a ser als Pirineus el músic li digué a aquesta que si Tarradellas volia que anés al 10è ple d'ERC a Tolosa a defensar la seva posició «*hi haurà de posar més entusiasme*».⁴⁹⁸ Tanmateix hi assistí.

Poc després tingué temps per enfadar-se amb Sauret perquè en la crònica que publicà *Tribuna* s'hi deia que Fontbernat havia dit en el ple que Esquerra havia de fer la mateixa política que la Generalitat i que això havia posat el dit a la nafra. Fontbernat, però, no es referia a això —que era el què Sauret hauria volgut—, sinó que el partit i la institució s'havien de complementar però cadascú fer la seva política.⁴⁹⁹ Aquell calorós agost de 1956 les crítiques i la conxorxa contra Tarradellas no cessava. A Sans i Sauret «*la personalitat del President els fa nosa*». Sans en una escapada a Andorra inclús gosà dir al músic que «*tot anirà bé si Tarradellas fa bondat*».⁵⁰⁰

Però a més Sans es dedicava a explicar que Tarradellas havia estat elegit President de la Generalitat, sense consultar-ho a Pau Casals, a Carles Pi Sunyer, ni a Nicolau d'Olwer. «*En un mot: que vares apoderar-te per força d'aquesta presidència* —deia Fontbernat—. *Tot*

495 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 4 de juliol de 1956, Andorra la Vella.

496 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 18 de juliol de 1956, Andorra la Vella.

497 AMTM. Carta de Simone (de) Fontbernat a Josep Tarradellas, 29 de juliol de 1956, París.

498 MFH. Carta de Josep Fontbernat a Simone (de) Fontbernat, 2 d'agost de 1956, Andorra la Vella.

499 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 24 d'octubre de 1956, Andorra la Vella.

500 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 d'agost de 1956, Andorra la Vella.

això no tindria importància si no fos explicat per persones que la gent creuen assabentades pel fet que són de l'Esquerra». I afegia «el fet que t'hagis sempre presentat com el defensor i el continuador de l'Esquerra, ningú t'ha regatejat la crítica i la calúmnia». ⁵⁰¹

A mitjan de la dècada del 1950 Andorra va viure un intens trànsit d'exiliats que hi passaven per rebre informacions de Catalunya o per trobar-se amb familiars. Alguns d'ells, com el separatista Josep Maria Batista i Roca, canviaven de vorera quan veien a Fontbernat. En canvi altres hi discutien punts de vista. Era el cas d'un altre catalanista radical, Joan Masot, molt crític amb Tarradellas i que l'acusava «d'haver proposat la dissolució de tots els partits i organismes catalans i de voler fer una política personalista. És amb aquest "sant benito" que et presenten als incautes que se'l volen escoltar. Malauradament hi ha aquests incautes que per odi a l'Esquerra se l'escolten». I quan parlaven de Tarradellas, els crítics s'hi referien com «aquell a qui tu li dius President». ⁵⁰²

A l'abril de 1957 Fontbernat assistí a l'homenatge que el Casal de Catalunya de París va fer a l'advocat de Macià, Henri Torrès, en aquells moments senador, en motiu del 30è aniversari del procés de Prats de Molló. Hi assistiren uns cent-cinquanta comensals entre catalans, bascs, resta d'espanyols, francesos i belgues convidats. ⁵⁰³ La breu estada a París serví per airejar-se de l'ambient matrimonial, d'habitual convuls. De nou tingué trifulgues i l'estat de Simone «no és sempre satisfactori i gairebé sempre inquietant». La relació entre Josep i Simone fou gairebé sempre conflictiva. Van discutir i barallar-se tota la vida però no es van acabar mai de separar. Hi havia setmanes fint i tot que les passaven comunicant-se només a través de notes en papers. ⁵⁰⁴

501 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 28 d'agost de 1956, Andorra la Vella.

502 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 14 de setembre de 1956, Andorra la Vella.

503 «Els 30 aniversari del procés de Prats de Molló», *Tribuna*, abril de 1957, 14, p. 11.

504 Entrevista a Marylou Fontbernat.

Per fortuna el 13 de juny el músic dirigí a Perpinyà en el marc del certamen Jocs Florals «Ginesta d'Or», un concert d'uns dos-cents cantaires ja batejats amb el nom de Cors Andorrans. ⁵⁰⁵ Ho considerà un èxit i fou a la Prefectura i a l'Ajuntament. A més algunes cançons s'enregistraren per ser retransmeses per ràdios del sud de França i aparegueren un parell d'articles a *L'Indépendant*. ⁵⁰⁶ Tanmateix li desplagué «l'absència dels meus amics de l'Esquerra, [que] una vegada més varen demostrar que són uns idiotes. Solament hi vaig veure en Julià Gual i en Santiago Vila. Els altres es varen abstenir. Quina gent!! —li digué a Gassol—. Ja veieu que l'aventura andorrana continua, malgrat el silenci absolut que han fet totes les publicacions catalanes a l'exil. Tenen altre feina a barallar-se. Val a dir, estimat Gassol, que no els necessito per a res. La propaganda que em poden fer, ja els hi regalo». ⁵⁰⁷

La indignació de Fontbernat la contrarestà la felicitació que rebé de Tarradellas, qui a més li digué que al Butlletí de la Generalitat de Catalunya havien fet una ressenya del concert. «És una obra de gegant el que has fet a Andorra» i insistí que «he vist que els teus èxits els has renovat a Perpinyà i et dic ben sincerament que m'han produït una gran alegria». Tanmateix li digué que no s'estranyés com li deia, també a ell, en la seva darrera carta que en els concerts de Perpinyà no hi hagués ningú d'Esquerra Republicana. Ell ho trobava normal perquè «l'Esquerra no existeix almenys ara per ara». ⁵⁰⁸

Tarradellas li anuncià que pels volts de Sant Jaume, 25 de juliol, serien uns dies amb l'Antònia i els fills al Rosselló per trobar-se amb el pare de la seva esposa, que ja tenia vuitanta anys, i els nebots. Digué a Fontbernat que li agradaria veure'l. «Com ja pots suposar

505 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 17 de maig de 1957, Andorra la Vella.

506 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 19 de juny de 1957, Andorra la Vella.

507 ANC - Fons Ventura Gassol. Carta de Josep Fontbernat a Ventura Gassol, 19 de juny de 1957.

508 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 2 de juliol de 1957.

Banhèras de Luishon, circa 1970

Josep Fontbernat participant com a Jurat en un concurs musical.

ALIX / INSPA

aquest darrer any ha estat el més amarg de la meva ja llarga vida política», digué el President en un recurs que usava constantment: molt sovint era l'any o l'episodi pitjor que havia viscut. «Em sembla que tothom comença a donar-se compte que els srs. Dardalló, Guinart, Xirau i Sauret han causat un immens dany a la nostra causa i que no serà fàcil de reparar».⁵⁰⁹

En el diagnòstic que feia dels membres del consell directiu d'Esquerra, Fontbernat coincidia del tot. «No sóc partidari, ni de la xerinxola mexicana, ni del maximalisme de circ de l'Estat Català, ni molt menys de l'arribisme i servilisme del tàndem dels Xirau, Guinart, Dardalló, Sans, Sauret». Al músic li sabia greu en especial l'actitud del seu amic de Els Deux Magots. «Xirau, el més culpable, ha esperat a "actuar" en el moment que s'ha pogut posar enfront teu. Ell el teu gran amic!».⁵¹⁰

A tot això el mestre trobava que la situació era confusa. La Generalitat havia estat disposada a donar un ministre al govern de la República a començament de la dècada, cosa que no havia quallat. En aquells moments Esquerra, amb Sauret al capdavant, feia una aliança amb partits i sindicats. També s'havia produït un allunyament de la Generalitat i el Govern basc. Per tant, el músic assegurava que «*quedem* —Fontbernat es comptava com a Generalitat—, en certa manera aïllats, amb una lluita interior que no arribem a resoldre».⁵¹¹ Tot plegat, pensava que Sans, Sauret, Guinart, Xirau i Dardalló ja estaven bé a França o a Mèxic perquè «els hi he sentit dir mil vegades: "A Catalunya ningú ens coneix, tothom ens ha oblidat"». I reblava que «és veritat pel que a ells es refereix. Ells no ho saben, que ja eren poc coneguts abans i que si un moment ho varen ésser, era el càrrec polític que ostentaven que era conegut, no la seva personalitat».

«Xirau crida molt, d'amagat, però quan va tenir l'avinentesa de presidir el Parlament es va "rajar". Guinart va córrer un dia a fer cor amb Carles Pi i Sunyer per-

què proposava coses impossibles. En quant a Sauret ja saps el què jo penso: un banderillero que ha volgut ascendir a matador sense que ningú li doni l'alternativa. En la política hi juga el paper del "espontàneo" que es llença a la plaça. En una plaça que enlloc d'haver-hi bous hi ha vaques».

L'anàlisi de Fontbernat, una vegada més era colpidor i diàfan. «*Sacrificar l'Esquerra que és la nostra raó d'ésser per tal de crear el clima polític de convivència catalana? D'acord! Sacrificar l'Esquerra per a fer contents, com tu dius, a Madariaga i Llopis i altres Maldonados, més que una traïció, seria un error imperdonable*».⁵¹²

A finals de juliol, Fontbernat plantejà a Tarradellas que parlés sovint i de manera metòdica i regular als catalans a través de la ràdio, d'acord amb «*la prova és l'èxit que té la radio comunista de Praga, radio Pirenai-ca*». Li proposà d'enregistrar amb cinta magnetofònica a París o a Saint-Martin-le-Beau, la conversa setmanal i enviar-la, senzillament, pel correu a Andorra on seria retransmesa per la ràdio. De moment, però, el problema era trobar la ràdio que volgués emetre un contingut d'aquestes característiques polítiques.⁵¹³

Passà Sant Jaume i els plans que tenia Tarradellas d'anar al Rosselló es varen ajornar. «*La política de l'exili* —digué el President— *tendeix a ésser un destorb per a la realització d'una tasca eficient*». I afegí que «*tot tendeix a demostrar que res ni ningú pot representar Catalunya al marge de les nostres Institucions*».⁵¹⁴

El 24 d'agost de 1957 Fontbernat dirigí de nou els Cors Andorrans al Festival de música i de danses populars d'Andorra la Vella amb cançons populars catalanes harmonitzades per ell com «La Mare de Déu», «El Rossinyol», «El Príncep Mariner», «El Cant dels Ocells», «La Pastoreta», «Muntanyes Regalades» i cançons occitanes com «Lo Boier», «Jana d'Aime», que cantava Josette de solista, i «Bai, bai, bai», entre altres.

512 Ibidem.

513 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 de juliol de 1957, Andorra la Vella.

514 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 20 d'agost de 1957, Andorra la Vella.

509 Ibidem.

510 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 5 de juliol de 1957, Andorra la Vella.

511 Ibidem.

Andorra la Vella, 29 de gener de 1970

Sopar tradicional de la premsa andorrana. D'esquerra a dreta: Daniel Roland, periodista de Sud Radio; Pierre Fournier de la Martinie, editor; Josep Fontbernat; Casimir Arajol, president del Sindicat d'Iniciativa; Maurice Vincent, cap informatius Sud Radio; Francesc Escudé, síndic d'Andorra; Rossend Marsol «Sicoris», articulista de premsa; x; Joan Sansa, veguer episcopal; Marc Vila, advocat; Daniel Armengol, cap de Policia; Josep Vidal, conseller general; Mercader, articulista; x; Anton Pantebre, empresari; Michel Brard; Luis de Santiago; i un periodista de Sud Radio.

INSPAI

4.8. Fontbernat i Andorra cobren importància

A partir de finals d'estiu de 1957 una figura de qui Fontbernat feia gairebé vint anys que no en sabia res aparegué per Andorra. Josep Andreu i Abelló, diputat, membre del Consell Executiu d'ERC i expresident de l'Audiència de Barcelona i del Tribunal de Cassació durant la Guerra Civil, exiliat a Mèxic i després a Tànger, obrí una sucursal del seu Banque Immobilière Mercantile du Maroc (BIMM) al país.⁵¹⁵ El reusenc en una de les seves visites a París també s'entrevistà amb Tarradellas. «Feia molts anys que no l'havia vist —confessà aquest— i és clar les vicissituds passades i les experiències que la vida li han donat com a tots nosaltres una visió dels nostres problemes que no es pot deixar de tenir en compte. Per altra part i això m'ha plagut m'he donat compte que no ha deixat d'ésser fidel als seus ideals de sempre».⁵¹⁶

Tarradellas i Andreu i Abelló van parlar d'encarregar-li a Fontbernat, encara que no de manera oficial «per no barrejar carpetes», la propaganda que es faria d'Andorra i del Banc relacionada amb el turisme, el folklore, les facilitats bancàries pels que hi anaven, entre altres, i que seria radiada des de diferents estacions, Andorra, Montecarlo, Tànger i Luxemburg i també des d'algun diari. La propaganda aniria encaminada indirectament a posar en valor el país. És a dir, «a facilitar a la llarga a fer d'Andorra un país de Turisme de tipus europeu i per tant a que sigui un èxit aquells nous organismes de caràcter financer que es puguin crear». El President li digué que no ho comentés a ningú.⁵¹⁷

Es tractava d'un favor que Tarradellas demanà a Andreu i Abelló perquè li sabia greu no haver pogut realitzar els projectes que tenia pensats per ell «car certa gent m'ha fet fracassar-los i quan penso que aquests diuen que representen al nostre Partit me'n sento

avergonyit». En la petició de feina per a Fontbernat, Tarradellas suggerí al reusenc que «tingues en compte que quan els nostres amics de Mèxic em van demanar que acceptés la seva proposta d'expulsar del Partit a l'amic Andreu [per un assumpte de diners mal resolt amb Roc Boronat] m'hi vareig negar».⁵¹⁸

Malgrat que el músic no veié a Andreu i Abelló al seu pas per Andorra, ni assistí a la inauguració del Banc, sí que hi anà el seu amic Andreu Claret. El reusenc li donà a través d'aquest 5.000 pessetes. Amb aquests diners pogué, entre altres, fer anar Simone i les filles a Barcelona un parell de mesos.⁵¹⁹ D'altra banda, el tema de la ràdio que l'havia dut a Andorra continuava sense resoldre.⁵²⁰

L'any acabà sense novetats. Al febrer de 1958 Fontbernat afegí les corals de l'Orfeo del Centre Moral i Recreatiu d'Andorra la Vella a les que ja dirigia del Centre Cultural d'Escaldes-Engordany i del Centre de Cultura «Lauredia» de Sant Julià de Lòria. Aquest progrés va fer que tingués la idea de federar els centres culturals dels que penjaven els cors, de crear un Institut d'Estudis Andorrans per impulsar els esdeveniments culturals a Andorra, editar una revista, ensenyar català, crear un premi a la millor producció catalana que parlés d'Andorra, entre altres.⁵²¹ En la revifalla paulatina que experimentà la vida de Fontbernat hi afegí el donar un parell de conferències, en castellà pels exiliats espanyols i en català pels catalans, per la commemoració del 14 d'abril al Centre Català d'Angulema, com havia fet una dècada enrere.⁵²²

Del Banc d'Andreu i Abelló no en tenia novetat. A l'abril va coincidir amb aquest a Andorra però malgrat assegurar-li que dinarien o soparien plegats va marxar

518 Ibídem.

519 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 6 de novembre de 1957, Andorra la Vella.

520 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 19 de novembre de 1957, Andorra la Vella.

521 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 6 de febrer de 1958, Andorra la Vella.

522 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 d'abril de 1958, Andorra la Vella.

515 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 20, 26 i 27 d'agost de 1957, Andorra la Vella; Joan ESCULIES, *Josep Andreu Abelló. Els clarobscur del catalanisme*.

516 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 31 d'octubre de 1957.

517 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 8 de novembre de 1957.

Ministerio de la Gobernación Seo de Urgel, 26 de abril de 1971.

DIRECCION GENERAL DE SEGURIDAD

Asunto: _____

COMISARIA DEL CUERPO GENERAL DE POLICIA

N/ Ref.º: 764

S/ Ref.º: _____

En el día de hoy, entra en España por este Puente fronterizo, procedente del Principado de Andorra, donde tiene su domicilio, el exiliado político Don JOSE FONTBERNAT VERDAGUER, hijo de Alejo y María Luisa, nacido el día 1 de julio de 1896 en Besanón (Girona), casado, con domicilio en calle La Wynieta, núm. 2, piso B. 1º, acogiéndose a los beneficios del Decreto Ley 10/1969, fecha 31 de marzo de 1.969, por el que se declaran nulos los delitos cometidos con anterioridad al 1º de abril de 1.939.

EL COMISARIO JEFE,

120 de la D. O. de S. - 12.003-171

**La Seu d'Urgell,
26 d'abril de 1971**

Document d'entrada de Josep Fontbernat a l'Estat espanyol, trenta-dos anys després, per primer cop des de la fi de la Guerra Civil, aollint-se a la Llei 10/1969 per la qual els exiliats polítics tenien prescrits els delictes pels quals el franquisme els perseguia.
MFH

sense acomiadar-se.⁵²³ Era clar que el reusenc, malgrat que havia parlat amb Tarradellas, tenia la seva pròpia agenda. El President va estar gairebé un mes enllitat per la flebitis que periòdicament patia, però el dissabte 12 de juliol de 1958 va poder anar a Tolosa per reunir-se amb un seguit de persones a qui volia demanar consell.⁵²⁴ Fontbernat també hi fou convidat per conèixer el seu pensament i consell que «*pel seu patriotisme em mereixen confiança*»⁵²⁵ i hi assistí.

La visió que el músic —que es continuava definint com a «*jo sempre he estat "estatutari" i "legalista". No veig que hi hagi cap raó per a deixar d'ésser-ho*»—⁵²⁶ transmeté al President fou «*fidelitat a la República i a l'Estatut perquè no tenim altra raó política a defensar i és la base de la nostra informació als joves. Ho vaig dir i ho repeteixo, l'Estatut és la continuació de la Solidaritat, de la Mancomunitat, del fet Macià*».⁵²⁷

Tarradellas el felicità novament per les activitats i li digué que no s'amoinés pels entrebancs, «*si passa a casa nostra en temps normal com no vols que passi aquí a l'exili? Em diràs que Andorra és diferent jo crec que no car la gelosia dels incapaços i al sectarisme dels altres dona per resultat fets com el que tu dius. La meva opinió i consell és que no cal que te'n disgustis. La teva obra és massa important*».⁵²⁸ El 24 de juliol dirigí l'Orfeo del Centre Cultural d'Escaldes-Engordany i la cobla orquestra La Triunfal a la festa major d'Escaldes.

Finalment, a l'octubre de 1958 era Tarradellas qui trobava a faltar les seves cartes, acostumat com estava a rebre'n una allau. Tenia un nou projecte, el de la reaparició del *Butlletí de la Generalitat* però dient-se només

523 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 d'abril de 1958, Andorra la Vella.

524 En desconeixem els noms.

525 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 8 de juliol de 1958.

526 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 21 de març de 1958, Andorra la Vella.

527 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 4 d'agost de 1958, Andorra la Vella.

528 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 d'agost de 1958, Andorra la Vella.

«*Butlletí d'Informació*», editat pels serveis d'informació i propaganda de la Generalitat. «*D'aquesta manera perd el to oficial d'abans i com és natural serà més eclèctic*». Pensava fer-ne una edició especial de 5.000 exemplars entre els que aniran a Catalunya i a fora. Compartaria també amb una secció «*De les terres de llengua catalana*», on si Fontbernat ho trobava prudent podrien parlar de la ràdio d'Andorra i de les seves activitats.

Després de sospesar els pros i contres del què s'havia parlat a Tolosa, Tarradellas havia decidit fer el contrari del que semblava que s'hi havia acordat i havia decidit sortir del seu silenci perquè alguns «*s'han cregut que volia dir una conformitat a una política de traïció o de claudicació. Això de cap de les maneres. La posició és clara i no donarà lloc a dubtes a ningú*».⁵²⁹ Era una mostra més que Tarradellas es deixava aconsellar però les decisions les prenia ell. Això molestava sobremanera alguns perfils polítics que l'haurien volgut influir o tutelar.

Fontbernat, en el què fou per ell un moment del tot surrealista, va veure com Andorràdio «*ha començat a funcionar sense que jo en sàpigues absolutament res*». Encara que funcionava a títol de proves, després de tant de temps d'espera aleshores pensà que «*jo en seré absent*». Sobretot perquè el president de la Sofirad, Armand Ziwés, havia estat a Andorra un mes i ell gairebé no l'havia vist, com si el defugís. El secretari general de la Sofirad, el seu amic Jean Paul Colas també feia molt de temps que no l'escrivia.

Al setembre el govern francès va obtenir de la Mitra que pogués mantenir les instal·lacions que havia fet però no emetre, cosa que tampoc no agradà al Consell de les Valls. Mentre la Mitra i el Consell es discutien per la qüestió va començar a emetre Andorràdio el 16 de setembre de 1958, que s'acabaria dient «*Sud Radio - Radio des Vallées*».

El músic estava desconcertat i imaginava que els dos coprínceps s'haguessin posat d'acord i que el de la Seu, franquista, hagués vetat el seu nom. Encara que ho dubtava perquè «*no em crec un personatge tan important*». Una altra possibilitat era que els amics de

529 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 21 d'octubre de 1958.

Bellpuig, 23 d'abril de 1972

Josep Fontbernat i l'arquebisbe de Tarragona doctor Josep Pont i Gol, fill de la població urgellenca, en els actes de proclamació de la vila com a Ciutat Pubilla de la Sardana.

JOSEP POSTIUS / (EL CORREO CATALÁN)

París prescindissin d'ell per no ferir susceptibilitats. «*O potser quan es posarà l'emissora en marxa d'una manera comercial i total, potser llavors em demanaran d'ocupar el lloc pel qual em van demanar de venir aquí*». En aquells moments, però, alguns membres del Consell General de les Valls el consideraven com «*un senyor que ha perdut la batalla*». La raó era una barreja de tots els pensaments de Fontbernat.

En paral·lel a aquestes notícies s'afegí que sense un motiu aparent els cors havien quedat paralitzats. «*Els cors andorrans han desaparegut com per art d'encantament després d'haver obtingut els èxits més esclatants aquest darrer estiu*». ⁵³⁰

4.9. Ciutadans de Catalunya!, Macià i Prat de la Riba

En començar el 1959 la situació no havia millorat. Fontbernat va patir un nou atac de gota i continuava sense saber el perquè de la paralització dels cors. «*És quan un èxit és massa prematur, que llavors les gelosies es desencadenen. Aquí, tinc por, que han vist en la meua obra un catalanisme que es transformaria en un "andorranisme" que encara no ha nascut*». Però creia també que tot plegat podria deure's a espanyols instal·lats a Andorra, mentre que volia creure que els andorrans de sempre estaven amb ell. ⁵³¹

Miquel Ferrer, exsecretari general de la UGT i un dels fundadors del Moviment Socialista d'Emancipació Catalana, li demanà des de Mèxic un text per una miscel·lània que dedicaven a Macià. Fontbernat demanà a Tarradellas si ho havia de fer —Ferrer era un furibund antitarradellista— ⁵³² i li digué que calia invocar l'Avi. «*D'aquí a pocs dies serà el 25è aniversari de la mort de Macià. L'any que ve serà el centenari del seu naixement [1859]. L'ocasió no pot ésser més favora-*

ble». Insistí que calia aprofitar-ho per fer un acte senzill però d'esclat.

«*Podries fer un gran manifest, una declaració solemne on hi sigui dit que tu, president de la Generalitat, successor de Macià, acceptes la proclamació de la República Catalana feta el 14 d'abril de 1931 de la mateixa manera que acceptes l'Estatut de Núria aprovat i plebiscitat pel poble de Catalunya i que respectes l'Estatut sortit de les Corts Republicanes*».

Reblà que «*el que sí pots afirmar que tu, President de la Generalitat, no trairàs cap dels pensaments de Macià ni dels seus actes. Macià renunciant a la República Catalana, renunciant a l'Estatut de Núria i acceptant el vot de les Corts Republicanes ho va fer per ésser fidel a la República i perquè va comprendre que la majoria del poble català es donava per satisfet amb un Estatut que li assegurava llibertats que mai no havia tingut*». ⁵³³ Tarradellas subratllà amb bolígraf el paràgraf. En el moment del seu retorn aquest fou el relat que va fer d'aquest episodi. ⁵³⁴

Fontbernat continuava «*un manifest o una declaració de tipus maximalista farà contenta a tota aquesta colla de "separatistes" de saló que hi ha a Mèxic i a Londres, alguns, molt pocs, a París. Però en pots estar segur, farà por al ciutadà de Catalunya. Dic el 'ciutadà' perquè també hi poso el foraster castellà o andalús o murcià, que no tindria cap inconvenient d'ésser "autonomista", mentre pogués continuar de viure a la terra que ell ha escollit per viure, ja sigui perquè es moria de gana al seu país, ja sigui perquè les circumstàncies li han portat. Un canvi de política no ha de representar mai un èxode que sempre és desastrós*». ⁵³⁵

En aquest fragment donava contingut, divuit anys abans, a la frase que Tarradellas faria cèlebre en el seu retorn, «*Ciutadans de Catalunya, ja sóc aquí*». Encara que l'expressió «ciutadans» en el President no era

530 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 de desembre de 1958, Andorra la Vella.

531 Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 20 de gener de 1959, St. Martin-le-Beau; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 de febrer de 1959, Andorra la Vella.

532 Miquel FERRER, *La Generalitat de Catalunya a l'exili*, p. 165 i següents.

533 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de febrer de 1959, Andorra la Vella.

534 Joan ESCULIES, *Josep Tarradellas. Dels orígens a la Guerra Civil (1899-1936)*.

535 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de febrer de 1959, Andorra la Vella.

Escaldes, 7 de novembre de 1973

Josep Fontbernat agraeix emocionat
l'Homenatge tributat
al Teatre Cristall Cinema.

FÈLIX PEIG / ANA

nova i ja l'havia usat en els seus discursos com a conseller primer durant la Guerra Civil. En tot cas, resulta evident, i més pel tarannà de Tarradellas, que aquest no l'improvissà.

«*El que no podries dir és que no hi ha Generalitat en el punt de vista simbòlic —deia Fontbernat—. El record de Macià, el record de Companys, això sol és la Generalitat. La Generalitat és un record que la gent es recorda. [...] Alçar la bandera de Macià vol dir aixecar la bandera de la Generalitat perquè va junt. Jo crec que tu tens de fer comprendre als joves i els hi tens de dir potser clarament que si un dia les circumstàncies et donen l'oportunitat de proclamar la República Catalana com ho va fer Macià ho faràs. Però com Macià no trairàs mai la República si les circumstàncies t'imposen el deure i la necessitat d'haver de negociar amb altres forces que hagin estat al front del franquisme i l'hagin ajudat a caure*».⁵³⁶

«*Catalunya, vull dir la Catalunya moderna, la que nosaltres hem viscut, ha tingut un teòric, Prat de la Riba, que tanmateix va crear la Mancomunitat. I un idealista, Macià, que va proclamar la República Catalana i va fer possible que la nostra política cristal·litzés amb la Generalitat de Catalunya. Això són exemples i el demés són trons. Prat de la Riba no es va dir mai separatista i Macià se'n va dir sempre. On hi havia més contingut de "nacionalisme" pregunto jo, en l'acció de Prat de la Riba, home de dreta, o bé en la de Macià, home d'esquerra? Al meu entendre és aquesta una qüestió que hauria d'ésser posada als catalans que han perdut la memòria o la costum de reflexionar*».⁵³⁷

Tarradellas respongué que estava completament d'acord amb el pensament que li exposava.⁵³⁸ I aprofità els primers dies de març per rellegir *La batalla de Prats de Molló*, a tomb de la insistència de Fontbernat en la figura de Macià, «*i no saps l'alegria íntima que em va donar i realment el teu pròleg és ben d'actuali-*

tat quan dius "Hi han hagut més porucs que malvats, hi han hagut més imbècils arribistes que homes disposats a fer una revolució". Dius també "a Catalunya s'acostumava a sofrir callant"».⁵³⁹

En aquella prolífica de consells, Tarradellas tornà a subratllar un paràgraf d'una nova carta de Fontbernat: «*l és de la necessitat que hi ha per part de la Generalitat de recular a Prat de la Riba seria pels homes de l'Esquerra un deshonor? És que hi posaríem una qüestió d'amor propi? Em recordo un dia Pierre Laval [polític alvernès cap del govern de Vichy col·laboracionista amb l'Alemanya nazi] parlant de les coses de Catalunya em va dir: "Vous les Catalans vous êtes pourris d'amour proper" [Vosaltres els catalans teniu massa amor propi]. Trobo aquesta frase políticament sensacional i justa. L'amor propi ha estat sempre una caricatura de la dignitat. I a vegades, més que una caricatura, l'amor propi ha desfigurat i encobert la vertadera dignitat [...] Catalunya vol retrobar el seny [...] Cal recular a Prat de la Riba. Recular per a saltar més lluny*».⁵⁴⁰ Al final el text per a Ferrer no el va fer.

A la primavera de 1959 la paràlisi dels cors va passar i Fontbernat tornava a tenir llum verda, encara que no li reportaven pràcticament diners. «*L'andorrà és indiferent i no ha encara trobat en el seu interior aquesta mística que el faria andorrà nacional. Per ara i tant, és encara traficant, un contrabandista i un home materialitzat com no en tens idea*». Rebé, això sí, la liquidació del disc dels Cors andorrans que es gravà al juliol anterior, on ell comptava amb un 5%. També de Sofirad li digueren que tingués paciència que quan comencés l'explotació de la ràdio hi tindria el seu lloc.⁵⁴¹ Mentrestant, Tarradellas va aprofitar per visitar Andreu a Tànger. Fontbernat no havia sabut res més del reusenc.⁵⁴²

539 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 3 de març de 1959, St. Martin-le-Beau.

540 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 de març de 1959, Andorra la Vella.

541 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 2 d'abril de 1959, Andorra la Vella.

542 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 26 d'abril de 1959, Andorra la Vella.

536 Ibidem.

537 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 de maig de 1959, Andorra la Vella.

538 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 19 de febrer de 1959, Andorra la Vella.

Andorra la Vella, 29 de novembre de 1973

Josep Fontbernat amb el Síndic d'Andorra, Julià Reig.

FELIX PEIG / MFH

Després d'uns dies a Tànger, en què aconseguí la col·laboració econòmica d'Andreu i Abelló, Tarradellas visità Suïssa, el Migdia francès i París. El 24 de maig de 1959 va sortir cap a Mèxic per estar-hi uns quinze dies i després visitar l'Amèrica del Centre i Sud. Abans d'empendre el viatge escriví una carta molt llarga a Fontbernat. «Com t'he dit altres vegades estic molt i molt agraït de les teves cartes no saps pas el bé que em fan, tot el que et digués fora ben poca cosa al costat de la realitat i espero que un dia em serà possible demostrar-te no solament el meu profund agraïment sinó també la confiança que em mereixes no tan sols per la teva fidel amistat sinó també per la teva intel·ligent visió de les nostres inquietuds i de com i de quina manera podríem sortir-ne d'aquesta situació tan difícil». El President afegia que «les teves cartes i les nostres constants coincidències són per a mi un estímul que al dia que em faltés em sembla que em mancaria la força necessària per a continuar la feixuga i sovint dramàtica tasca que comporta la meva representació».⁵⁴³

4.10. El Glossari andorrà i una nova campanya pro-Pau Casals contra Tarradellas

El 16 de juliol de 1959, amb Charles de Gaulle de president de la República Francesa i copríncep, Andorra-dio va començar a emetre dotze hores al dia.⁵⁴⁴ Quatre dies més tard, Fontbernat finalment aconseguí el seu lloc i va començar, cada dia a partir de les 13:50 hores, l'emissió de cinc minuts en català del programa diari «Glossari andorrà». Es tractava d'una crònica andorrana que, de fet, emboscava una mena de memòries disperses de l'autor i relats de fets catalans.

543 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 20 de maig de 1959.

544 Gualbert OSORIO, *Ràdio Andorra. La història d'un mite que va fer història*, p. 38, 41, 54, 64-65, 68, 71. El relat, més breu, i amb lleugeres variacions a Martí GARCIA-RIPOLL i Cinto NIQUI, *La ràdio en català a l'estranger*, p. 99-101. Finalment el govern de Franco a través de Trémoulet també va obtenir una concessió per explotar durant vint anys una emissora, amb el què a partir de 1960 a Andorra hi hagué la francesa on treballava Fontbernat i la franquista.

«El drama —es queixava— és que m'ho paguen malament. Més que malament, miserablement. Dignament ho hauria de refusar, però és massa important parlar cada dia a la ràdio d'un tema que jo escullixo com vull». Després de sis anys a Andorra esperant aquest moment trobava que «els meus amics de la ràdio no s'han portat bé amb mi». Cobrava 1.500 pessetes al mes, per aquesta feina i per fer emissions musicals franceses, «amb aquests diners no pago el paper, el paper carbó, la cinta de la màquina... en fi la qüestió és aguantar».⁵⁴⁵

Fontbernat dedicà la primera de les seves gloses a la figura, en ell omnipresent, de Pau Casals. Preci-sament en apropar-se el 5 d'agost de 1959 els crítics amb Tarradellas recordaven que l'Estatut interior de Catalunya disposava que els mandats presidencials ho eren de cinc anys. No acceptaven el dictàmen que s'havia fet el 1954 i que disposava que Tarradellas era president fins al retorn a Catalunya. D'acord amb això calia anar a una nova elecció. Fontbernat s'assabentà que s'havia tornar a posar damunt la taula el nom de Pau Casals per presidir la Generalitat.⁵⁴⁶

Des de Barcelona s'havien fet gestions, a través de l'exsecretari de Casals, Josep Maria Corredor, per tal que el músic, des de feia tres anys instal·lat a Puerto Rico, acceptés. D'entrada, per les informacions que tenia Fontbernat les gestions les havia endegat un grup d'ERC on hi havia Heribert Barrera i els fills de Carles Pi i Sunyer i de Joan Casanovas.⁵⁴⁷ A través de Joan Garcia-Castellet, Fontbernat s'assabentà també que Claudi Ametlla havia redactat una carta que s'havia enviat a Joan Sauret, Josep Maria Batista i Roca i Josep Pallach recolzant la figura de Casals. La carta arribà també a Farreras i Duran, que respongué amb un silenci.⁵⁴⁸

545 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 30 d'agost de 1959, Andorra la Vella.

546 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 6 de juliol de 1959, Andorra la Vella.

547 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 d'agost de 1959, Andorra la Vella.

548 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 30 d'agost de 1959, Andorra la Vella.

**Andorra la Vella,
1 de maig de 1974**

Josep Fontbernat
celebrant el seu aniversari
amb el seu net Enric,
al seu pis
de l'edifici «La Vinyeta»
a la plaça Rebés.
MFH

En compartir la informació amb l'interessat, Tarradellas respongué que per les seves fonts sabia que la campanya des de Catalunya havia sorgit de Ferran Cuito, encarregada per Sauret i Pallach, «*uns diuen que obligat pel seu fill que és membre de MSC [Moviment Socialista de Catalunya] i altres que perquè sempre ha estat d'acord amb Claudi Ametlla*». També sabia que ni el fill de Casanovas, ni el de Pi i Sunyer havien participat en la trama. En canvi, «*tots els informes coincideixen en que l'amic Heribert Barrera ha estat el més entusiasta defensor de l'actitud presa contra la Generalitat i la meva persona. Pots comprendre la meva estupefacció. Per què això? Són tantes les informacions que tinc que francament ni goso dir-les*».

Tarradellas, que sempre mantingué una actitud d'amistat i respecte envers Martí Barrera, no sortia de l'estupefacció. Tenia constància que aquests creien que havia tingut «*una posició contrària a allò que ells feien o pensaven. És a dir tant l'Heribert com el seu Pare. Si jo sempre he guardat bones absències a aquests dos amics, com tothom sap, com és possible que creguin de mi una cosa semblant! I quins són aquests amics seus de França que els donen tant de crèdit? Pots ben creure que vareig tenir un disgust. Primer per la cosa personal, que és falsa, i després que l'haguessin barrejat amb la cosa política*».⁵⁴⁹

L'afer cuejà encara durant la tardor d'aquell 1959. «*Res no m'estranya del què fa referència a aquests pobres senyors de Barcelona —deia Fontbernat—. En vida d'en Casanovas, tenien la sensació que era ell l'home a abatre i fins que es va morir el varen atacar. Després va començar l'atac contra tu. Em recordo que algunes vegades a casa de l'Ametlla [a Perpinyà], les reunions esdevenien insuportables. Una vegada fou més fort que les altres i vàrem haver de cridar a l'ordre a aquesta mala persona que per a mi ha estat sempre en [Ferran] Cuito. En Xammar m'hi va ajudar. Val a dir que aquell dia, el gendre de l'[Amadeu] Hurtado va passar de la mesura*».⁵⁵⁰

549 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 23 de setembre de 1959.

550 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 d'octubre de 1959, Andorra la Vella.

Malgrat l'operació, aquesta no prosperà perquè des de Mèxic no es convocà la Diputació Permanent del Parlament per endegar el procés d'elecció d'un nou president.⁵⁵¹ Tampoc la candidatura de Casals, després d'haver patit un atac de cor dos anys abans durant un assaig, tenia la força de 1954. En tot cas Fontbernat considerà que el propi violoncel·lista tenia una certa responsabilitat en no tallar de rel les operacions contra Tarradellas que traficaven amb el seu nom. «*Aquest afer Pau Casals que sembla un xantatge a la presidència s'hauria d'acabar. Com? No ho sé. Potser amb unes declaracions d'en Pau Casals posant-hi fi. És massa fàcil pels Cuitos, Ametlles i companyia servir-se del nom de Pau Casals i dirigir-lo contra tu*».⁵⁵²

Fins digué a Tarradellas que si Casals no l'escrivia que ho fes ell, que segur que ho comprendria. «*Cal acabar amb aquest xantatge indecent. Què volen? Que els diputats votem a Pau Casals i un cop feta l'elecció aquest renunci-hi i digui que no? Com en Gassol, per exemple? I llavors què? Per a fer aquesta elecció cal que els Diputats acceptin que el teu mandat ha cessat. I llavors ja no hi ha President. Ja no n'hi ha del Parlament i anem a caure... a Serra i Moret*».⁵⁵³

Pel músic el joc era clar. «*La maniobra no és pas elegir a Pau Casals. És eliminar-te a tu i potser liquidar el què queda de la Generalitat de Catalunya. Pels Cuitos, Hurtados, Ametlles i companyia la Generalitat és el record del seu gran fracàs*».⁵⁵⁴ Fontbernat es referia a quan a l'abril de 1931 contra pronòstic Acció Catalana no havia guanyat les eleccions municipals i ho havia fet ERC.

El comunicat o la carta del violoncel·lista no arribà mai. Tanmateix Tarradellas es trobava en un moment d'optimisme. Percebia un creixent interès des de Catalunya en la seva figura que es traduïa en visites a Pa-

551 Albert PLANAS, *Antoni Dot i Arxer. 1908-1972*, p. 137-142.

552 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 2 de novembre de 1959, Andorra la Vella.

553 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 de novembre de 1959, Andorra la Vella la Vella.

554 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 de gener de 1960, Andorra la Vella.

**Andorra la Vella,
circa 1975**

Josep Fontbernat
a casa seva.

J.F. GARBÍ / MFH

rís i Saint-Martin-le-Beau. També aleshores iniciava el seu contacte amb l'historiador Jaume Vicens i Vives, amb qui trobà nombroses coincidències.⁵⁵⁵ De la mà d'aquests contactes, dels que també fou particip l'escriptor Josep Pla, Tarradellas visqué un pic d'eufòria. Li semblà que hi havia gent a Catalunya que podien fer plausible el retorn de la Generalitat.⁵⁵⁶

La nota negativa del moment fou la mort, el 3 d'octubre a Barcelona, de l'escriptor, dibuixant i traductor Melcior Font, molt amic de Fontbernat, de Tarradellas —a qui gestionà la compra de la finca del Clos Mosny— i de Gassol, de qui fou secretari a la Conselleria de Cultura, del 1931 al 1936, i a qui acompanyà a França en començar la guerra. Tarradellas expressà respecte a Font que «no he oblidat ni oblidaré que en les hores de persecució i per tant difícils de l'ocupació fou ell qui vingué a Grenoble, corrent tota mena de perills a advertir-me de les possibilitats que fos enviat a un camp de concentració a Alemanya» i també que quan ell es trobava ja a Suïssa, «uns mesos després acompanyà també a la frontera la meva esposa i fills».⁵⁵⁷

Fontbernat dedicà un glossari a Font. El programa del músic agafava cos i aviat va ser escoltat a Catalunya. «A la ràdio reben cartes de per tot arreu, fins demanant el meu retrat».⁵⁵⁸ Després de quatre mesos de Glossari, Fontbernat se'n sentia cofoi. «Explico coses senzilles i faig el possible de no molestar a ningú per tal que la meva emissió no tingui enemics». I afegia que «es reben centenars de cartes emocionades, no més de sentir parlar en català a la ràdio. Què vol dir això? Vol dir, no en dubtis, que Catalunya el què vol és ressuscitar. I per ressuscitar no calen crits, ni discussions, ni marrameus».⁵⁵⁹

555 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 12 de novembre de 1959, St. Martin-le-Beau.

556 Cristina GATELL i Glòria SOLER, *Amb el corrent...*

557 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 17 d'octubre de 1960, St. Martin-le-Beau.

558 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 d'octubre de 1959, Andorra la Vella.

559 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 de novembre de 1959, Andorra la Vella la Vella.

Malgrat tot, la marxa del Glossari no fou planera. A la ràdio revisaven els textos del músic per tal que no els posés en un compromís amb les autoritats. «Són uns idiotes. Es pensen que ja els hi he portat el públic —es queixava ell— A vegades em tallen coses insignificants. Només per anomenar "Catalunya". És clar que ells no saben que els que m'escolten, ja li posen en la seva imaginació».⁵⁶⁰

De la seva banda, al novembre Tarradellas continuava optimista després de conèixer personalment Vicens i Vives. «L'any que anem a començar aviat ens permetrà tenir a l'interior una influència com mai. Ara resulta que ningú és responsable de les campanyes que s'han fet mentre jo estava a Amèrica».⁵⁶¹ Fins i tot el President li digué que miraria si era possible de publicar una selecció dels Glossaris per tal que es pogués vendre a Catalunya. I l'insistí que encara que a la ràdio no li donessin moltes facilitats continués endavant perquè era «imprescindible» i que «ja sé estimat Fontbernat que això és fàcil de dir però en la vida hi ha d'altres necessitats a més de les espirituals però ja veuràs com això també ho arreglaré».⁵⁶²

Enmig d'aquesta eufòria i aquesta impressió que alguna cosa es podia moure a Catalunya, Tarradellas va incrementar l'interès per Andorra, per Fontbernat i pels contactes que aquest hi podia lligar.⁵⁶³ Això va fer que en començar el gener de 1960 fos Tarradellas qui trobés a faltar l'allau habitual de cartes de Fontbernat, que tornava a estar enfeinat. Amb tot —perquè d'alguna manera aquella correspondència s'havia convertit en una teràpia, en l'escriptura d'un dietari personal—

560 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 19 de novembre de 1959, Andorra la Vella la Vella.

561 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 de desembre de 1959, Andorra la Vella la Vella.

562 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 12 de novembre de 1959, St. Martin-le-Beau.

563 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 26 de setembre de 1959; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 16 d'octubre de 1959, Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 20 d'octubre de 1959; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 2 de novembre de 1959, Andorra la Vella.

Andorra la Vella, circa 1975

Primer pla de Josep Fontbernat.

J.F. GARBÍ / MFH

el mestre va admetre que *«cada dia que passa i deixo d'escriure't em posa de mal humor»*.⁵⁶⁴

La Simone continuava amb alts i baixos en la salut i havien enviat de nou a Catalunya les filles a casa de les tietes.⁵⁶⁵ Com cada hivern Fontbernat va patir una nova crisi de gota. Al final d'hivern envià a Barcelona un volum que recollia els cent primers glossaris. Creia que Andreu i Abelló l'ajudaria a finançar-lo, encara que de l'afer del Banc no n'havia tornat a saber res.⁵⁶⁶

El 22 de març va morir a París el lehendakari José Antonio Aguirre amb qui Tarradellas havia mantingut durant anys importants estira-i-arronsa, en aparença per diferències polítiques, però sempre amb la qüestió de la manca de finançament de la Generalitat de fons. *«Suposo que tindràs moltes crítiques per la manera que has parlat de la mort del President Aguirre. Cal tenir el coratge de dir les coses pel seu nom —apuntava Fontbernat—. Sempre que algú vol criticar la Generalitat de Catalunya i les seves institucions, posen com a model els bascs. Cada vegada que algú vol fer-nos retret de la manca d'unió dels catalans, ens parlen dels bascs. Jo sempre he cregut que no tenim ni comparació»*.

«Jo no vull pas desmerèixer —insistia el músic— l'actitud dels bascs. Només sé que d'una manera normal i corrent parlen en castellà i que la seva organització política s'assembla més a un afer de banca que a una cosa d'esperit polític i patriòtic. Potser ho fa que mai he pogut comprendre on comença i on acaba el país d'Euskadi. Si els seus homes són monàrquics o republicans. Per a mi és un nacionalisme sense contingut humà i social, és un nacionalisme inútil».⁵⁶⁷ Tarradellas trobava l'observació del tot encertada. *«Absolutament d'acord amb tot el què dius dels bascs, doncs aquests*

564 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 7 de gener de 1960, St. Martin-le-Beau; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 de gener de 1960, Andorra la Vella.

565 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 de gener de 1960, Andorra la Vella.

566 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 de març de 1960, Andorra la Vella.

567 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 d'abril de 1960, Andorra la Vella.

no tenen la unitat que diuen i no representen allò que alguns catalans es creuen. Ja fa any que dic que un dia haurem d'explicar el perquè d'aquesta gran ficció que molts la consideren una realitat».⁵⁶⁸

4.11. Cop al Glossari i delegat de la Generalitat a Andorra

Els bons augurs que havien començat a la tardor de 1959 es van torçar per ambdós polítics en començar l'estiu. Tarradellas va veure com un càncer s'enduia Vicens i Vives a finals de juny i va quedar sumit en una profunda depressió. I Fontbernat va veure com davant l'èxit creixent del seu programa, el 15 de juliol de 1960 el bisbe de la Seu d'Urgell va demanar al veguer de França de suspendre temporalment el Glossari.⁵⁶⁹ L'ex-cusa fou haver radiat «La Santa Espina» de Morera.⁵⁷⁰

Fou un cop, no del tot inesperat, però sí dur per a Fontbernat, un any després d'haver iniciat la seva col·laboració. *«Per primera vegada després de 21 anys d'exili en certs moments m'he sentit profundament decepcionat i fins i tot desmoralitzat»*.⁵⁷¹ Durant el setembre les reunions a París del consell d'administració d'Andorradio i a la Seu entre els representants dels coprínceps no van resoldre res. *«Aquest afer de la ràdio ha passat a ser un problema entre els governs espanyol i francès»*.⁵⁷²

A finals d'octubre de 1960, pel decret del 12 de maig de 1956 de nomenament de delegats generals i especials a Catalunya i en territoris de l'emigració, Tarradellas nomenà Fontbernat delegat de la Generalitat

568 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 25 d'abril de 1960, St. Martin-le-Beau.

569 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 de juliol de 1960, Andorra la Vella.

570 Gualbert OSORIO, *Ràdio Andorra. La història d'un mite que va fer història*, p. 64-65, 68, 71.

571 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 28 de setembre de 1960, St. Martin-le-Beau.

572 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 8 de setembre de 1960, Andorra la Vella.

Andorra la Vella, 25 de setembre de 1975

Josep Fontbernat amb l'escultor Josep Viladomat, en una exposició del darrer.

JOAN CLARÀ / MFH

a Andorra.⁵⁷³ De resultes aquella tardor va rebre 600 francs per despeses de representació i a finals d'octubre Fontbernat va anar a Tolosa, on va trobar-se amb el matrimoni Tarradellas-Macià.⁵⁷⁴

A l'hivern pogué renovar, després de deu anys, la cadira de rodes de Josette.⁵⁷⁵ En començar el 1961 necessità dur-la al metge a Perpinyà. Tarradellas li envià diners, al gener i al febrer, per fer front als pagaments, 5.000 francs al mes.⁵⁷⁶ Per fi a la primavera reprengué el Glossari sense entrebancs.⁵⁷⁷ D'alguna manera ja havia estat avisat del perill que comportava provar de radiar res que pogués perjudicar el règim espanyol.

Fontbernat continuà informant Tarradellas de la situació que es vivia a Andorra.⁵⁷⁸ A l'abril es van tornar a veure a Tolosa. Precisament el darrer diumenge d'aquell mes el músic va veure Joan Carles, el pretendent a la corona d'Espanya, a Andorra. «Ningú no en va fer cap cas. Va acompanyat d'una colla de fòssils que només de veure'ls ja es pot endevinar que això de la Monarquia, si n'hi ha una, serà molt precària. Aquest Juan Carlos, el vaig veure d'aprop, és un "niño bonito", potser una mica idiota i tot. En tot cas, té l'aire d'un còmic dolent».⁵⁷⁹ Una i altra vegada Tarradellas li agrai les informacions que li donava que li permetien estar

573 AMTM - Fons Delegació ERC Andorra. Ordre de nomenament, 24 d'octubre de 1960.

574 AMTM. Rebutts de Josep Fontbernat, 25 d'octubre i 30 de novembre de 1960, Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 27 d'octubre de 1960, Andorra la Vella.

575 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 de novembre de 1960, Andorra la Vella.

576 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, sd, sl; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 de gener de 1961, Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 3 de febrer de 1961, Andorra la Vella.

577 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 d'abril de 1961, Andorra la Vella.

578 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 de desembre de 1960, Andorra la Vella.

579 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 5 de maig de 1961, Andorra la Vella.

al cas, i lligar amb les seves fonts, allò que passava a Catalunya. Li demanà també adreces de gent que si guin «susceptibles d'una emoció i d'un sentiment envers Catalunya».⁵⁸⁰

Al novembre Fontbernat va començar a escriure informes de la delegació andorrana a Tarradellas.⁵⁸¹ Va fer-ho amb l'acte de memòria a Melcior Font a la paròquia d'Encamp. Entre els assistents hi havia Josep Andreu i Abelló. Tarradellas no hi havia anat perquè el músic l'havia informat que la policia andorrana estava molt nerviosa per les pressions de l'espanyola.⁵⁸²

En l'informe destacava que «la població andorrana no se'n dona compte [del fet que tot estigui en català amb normalitat] ja que està absorbida per un afany comercial desmesurat. En el punt de vista cultural i artístic tot és a fer. Un renaixement cultural i artístic a les valls, hi portaria segurament una millor consciència del que és la seva vella història, tant fermament lligada a la nostra».⁵⁸³ A aquest, seguí un altre informe sobre el pas de l'Orfeó del Cor Montserratí per Andorra i sobre les festes per celebrar el pas de Jacint Verdaguer per les Valls, el 1883.⁵⁸⁴

El 31 de desembre de 1960 el Consell General de les Valls va escollir Julià Reig com a síndic procurador general per succeir Francesc Cairat que n'havia estat

580 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 26 de maig de 1961, St. Martin-le-Beau.

581 AMTM. La majoria parlaven de la problemàtica de la concessió de les emissores de ràdio, vegeu Informe n.4 de la Delegació de les Valls d'Andorra de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 7 de gener 1961; Informe n.5 de la Delegació de les Valls d'Andorra de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 19 de gener 1961; Informe n.6 de la Delegació de les Valls d'Andorra de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 16 de març 1961; Informe n.9 de la Delegació de les Valls d'Andorra de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 de maig de 1961.

582 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 d'octubre de 1960, Andorra la Vella.

583 AMTM. Informe n.1 de la Delegació de les Valls d'Andorra de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 4 de novembre de 1960.

584 AMTM. Informe n.2 i 3 de la Delegació de les Valls d'Andorra de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 22 de novembre de 1960 i 15 de desembre de 1960.

**Andorra la Vella,
novembre de 1975**

Josep Fontbernat
amb la seva estimada
església de Sant Esteve
darrere.

INSPAI

vint-i-dos anys. Cairat era «el síndic de la Mitra», recolzat pel govern franquista. S'havia portat bé amb Fontbernat, però malgrat tot, aquest esperava que Reig fos un síndic més independent i andorrà. Reig, era amic de Melcior Font i conegut de Fontbernat i Tarradellas, qui hi havia coincidit molts anys enrere a casa de Font.⁵⁸⁵

Pel juny de 1961 Fontbernat començà a preparar una nova emissió a les nou del vespre, «Toc d'oració». Una glossari de vespre amb un caire d'antologia catalana, amb versos o proses.⁵⁸⁶ Tarradellas el felicità i l'aconsellà de no fer res que el comprometés perquè l'important era arrelar-se bé a la ràdio i fer difícil als responsables que el fessin fora. «*Els teus Glossaris no oblidis mai que és una arma poderosa a les nostres mans*». ⁵⁸⁷ Més endavant encara va emetre nous programes com «Bona nit» o «Diumenge al balcó».

A finals d'estiu anà a Andorra l'Orfeo Lleidatà i el Consell de les Valls li demanà que els presentés. «*És una deferència que vaig agrair després de certes humiliacions que val més oblidar*». L'Orfeo també li demanà que els presentés a Tolosa, però Fontbernat només accedí a acompanyar-los. Estava escarmentat. «*Tolosa és "tabú" a Espanya i no voldria de cap de les maneres ocasionar dificultats a tan simpàtics i admirables cantaires*», ni a ell o a les seves emissions.⁵⁸⁸

4.12. Contra els Jocs Florals a Andorra

A les acaballes de l'estiu de 1961 col·laboradors de Josep Maria Batista i Roca, segons Fontbernat, haurien anat a veure el síndic Reig per proposar-li que els Jocs Florals de 1962 se celebressin a Andorra. «*Tu saps el difícil que és el país on visc. Cal ésser diplomàtic i te-*

nir molt de tacte per a no ferir aquest neutralisme andorrà que consisteix a estar bé amb la Mitra, amb el govern espanyol i amb França». Les informacions de Fontbernat el feien pensar que «*els maximalistes de Londres*» s'acontaven amb «*uns jocs frelatés [adultrats]*», amb persones d'Andorra i de Catalunya, sense Els Segadors, sense senyeres per no molestar el govern espanyol, sense premi Companys... Una maniobra que de retruc fes que Tarradellas no hi participés.⁵⁸⁹

Tarradellas coincidí que calia fer el possible perquè els Jocs no es fessin a Andorra.⁵⁹⁰ Finalment per les dificultats que hi posava la Mitra i sense deixar incloure en el cartell els premis Companys, Macià i president de la Generalitat els organitzadors optaren per descartar-ho.⁵⁹¹ Ni Fontbernat ni Tarradellas no volien que succeís com en els Jocs Florals de l'Alguer de 1961 que per les pressions franquistes s'havien hagut de descafeïnar les reivindicacions catalanistes.⁵⁹² A la fi s'optà per celebrar els Jocs Florals a Xile.⁵⁹³ Quan es conegué que no es farien a Andorra segons el mestre «*pels cafès diuen "en Fontbernat no ho ha volgut". El què vol dir que em donen una influència exagerada*». ⁵⁹⁴

El novembre, Simone va marxar a Barcelona sola, farta de viure a Andorra.⁵⁹⁵ Amb seixanta-sis anys les

589 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 d'agost de 1961, Andorra la Vella.

590 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 28 d'agost de 1961.

591 Josep FAULÍ, *Els Jocs Florals...*, p. 26.

592 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 22 de setembre de 1961, Andorra la Vella; Per la polèmica de l'Alguer vegeu Marcel A. FARINELLI, «Benvinguts amics catalans. Catalunya i l'Alguer entre el "Viatge del Retornament" i els Jocs Florals de 1961», *Recerques*, 69, 2014, p. 217-244.

593 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 27 de setembre de 1961, St. Martin-le-Beau.

594 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 d'octubre de 1961, Andorra la Vella.

595 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 28 d'agost de 1961, Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de novembre de 1961, Andorra la Vella.

585 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 4 de març de 1961, Andorra la Vella.

586 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 6 de juny de 1961, Andorra la Vella.

587 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 12 de juny de 1961, St. Martin-le-Beau.

588 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 10 d'agost de 1961, Andorra la Vella.

Andorra la Vella, 28 de febrer de 1976

Josep Fontbernat amb el veguer francès, Claude-François Rostain,
en una fotografia dedicada pel mateix en «testimoni de calorosa amistat».

MFH

crisis de gota sovintejaven.⁵⁹⁶ L'estiu de 1962 Fontbernat va dirigir solistes de l'Orquestra Filharmònica de Barcelona a les festes del 14 de juliol a Andorra. Sauret anà a estiuejar al centre termal d'Acs, i l'anà a veure.⁵⁹⁷ A finals d'any el Consell de les Valls encarregà a Fontbernat un projecte d'idees en l'àmbit cultural. Repescà la idea de crear un premi de novel·la en llengua catalana, la creació d'una Acadèmia andorrana dels Jocs locals de la grandalla d'or, la flor nacional andorrana.⁵⁹⁸

En començar el 1963 Joan Sansa li va dir que junt amb Andreu i Abelló, Tasis, Fornas i altres feia un parell d'anys que maldaven per tirar endavant una editorial, Pòrtic, que al setembre publicaria el primer títol (*Les Memòries polítiques* de Claudi Ametlla).⁵⁹⁹ Cercaven projectes i li demanaren un llibre sobre els Fets de Prats de Molló. Fontbernat ja havia publicat el 1930 *La Batalla de Prats de Molló*, però s'engrescà. El titulà *Prats de Molló 1926*. Va fer-ne la sinopsi, que acabava amb la proclamació de la República perquè «en certa manera el "fet Macià" va culminar aleshores. Després ja fou la política que gairebé en podríem dir de decadència».

Plantejà l'esquema del llibre com a resposta a un article de Batista i Roca dient que calia tornar a Macià, reclamant una República Catalana. Per Fontbernat no calia retornar-hi perquè mai se n'havien mogut. «Potser la Generalitat de Catalunya no era una República Catalana però n'era la filla. És de la República Catalana de Macià que en va sortir tanmateix un organisme que donava llibertats a Catalunya. Si la Generalitat hagués pogut viure més temps no hi ha cap dubte que molts dels serveis s'hagueren millorat amb el temps i l'experiència».⁶⁰⁰

596 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 de març de 1962, Andorra la Vella.

597 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 26 d'agost de 1962, Andorra la Vella.

598 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 11 de desembre de 1962, Andorra la Vella.

599 Mireia SOPENA, *Editar la memòria. L'etapa resistent de Pòrtic (1963-1976)*, p. 14.

600 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 13 de març de 1963, Andorra la Vella.

De fet, com va recordar molts anys després Ricard Salvat —d'encara no trenta anys, fundador de l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual i aviat un referent del teatre català— i que va conèixer el músic en aquells moments, Fontbernat s'havia quedat aturat «...anava a dir el 36, però no seria encertat, aturat a Prats de Molló, on se sentia orgullós d'haver estat». I afegia, en una fina observació, «és una mena de patum que acaba resultant molt entranyable. La gent jove el tracta filialment, però sembla que ja en tenen prou».⁶⁰¹

Simone havia retornat a Andorra a finals de 1962, però poc després acabà ingressada al reconegut Hospital psiquiàtric de Limós, al sud de Carcassona. Durant quinze anys ella havia rebutjat d'anar a un lloc similar, però ara no hi hagué alternativa.⁶⁰² S'hi estigué quatre mesos. Fontbernat l'anava a visitar mentre veia com després de l'encontre amb Joan Sansa aquest no li havia fet arribar el contracte pel llibre.⁶⁰³ De fet, no se'n parlà més. Amb tot, el músic l'escriví, copiant molts dels passatges de l'original, i restà inèdit.

Fontbernat seguí posant-se en valor. «*Quan llegeixo els noms dels Cuito, dels Ametlla, dels Hurtado i d'altres Xiraus i Saurets, em fa com una mena d'angúnia. Tinc la sensació d'haver-los conegut de sempre. Mai els he tingut per figures importants en el nostre joc d'escacs. M'han semblat sempre "peons" que es poden posar a qualsevol lloc i fins i tot prescindir-ne*». Ell no se'n considerava. La seva desafecció envers alguns amics d'abans com Miravittles continuava. «*Tot-hom acaba de la manera que ha començat. La naturalesa humana és sempre fidel als principis*».⁶⁰⁴

La feina a la ràdio va donar a Fontbernat un confort econòmic que pràcticament des que havia començat l'exili no havia tingut. Això li permeté traslladar-se a un

601 Ricard SALVAT, *Diaris (1962-1968)*, p. 186.

602 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 15 de maig de 1963, Andorra la Vella.

603 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 30 de juliol de 1963, Andorra la Vella.

604 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 1 de setembre de 1963, St. Martin-le-Beau.

Sant Julià de Lòria, 19 d'abril de 1976

Concert de Pasqua de la Coral Rocafort dirigida per Daniel Areny.

Al final del concert el director i els cantaries volgueren fotografiar-se amb Josep Fontbernat com a mostra de reconeixement al seu mestratge.

DAR

pis nou amb ascensor.⁶⁰⁵ Mig any després, a l'estiu de 1964, Francesc Farreras i Duran va passar per Andorra camí d'unes vacances a Itàlia. També ho va fer Miravittles, que ja li anuncià la seva intenció de retornar a Catalunya, cosa que desplaugé sobremanera a Fontbernat.⁶⁰⁶ Segons la seva filla Marylou, a més, el seu pare no tolerà que el Met deixés de banda alguns dels seus ideals catalanistes per guanyar-se la vida.⁶⁰⁷

La presència de la seva veu a una ràdio que podia escoltar-se a Catalunya i al Migdia francès li havia retornat una notorietat perduda durant molt anys. «*Aquest Glossari ha esdevingut la petita història de les Valls d'Andorra. Cada cop que hi ha una ofensiva per a suprimir-lo, hi ha un vertader clam de protesta*».⁶⁰⁸ Li constava que Ràdio les Valls se sentia «*a les carreteres de París*», o sigui molt més enllà d'Andorra. S'enfadà amb els representants d'Òmnium Cultural de París perquè deien que eren els únics que emetien cada quinze dies en català i no el tenien en compte a ell. Amb sornegueria però, comentà a Tarradellas que emetien per Ràdio Tolosa, que a Catalunya gairebé ningú no escoltava.⁶⁰⁹

«*Els pobres infeliços...! Fan una emissió cadavèrica cada quinze dies i protegida pels espanyols-socialistes de París, el que tenim de més suat i de més rebregat de l'exili*». Fontbernat es vangloriaba de dur ja més de dos mil glossaris radiats. «*Aquests de l'Òmnium Cultural em recorden una mica els d'Acció Catalana en aquells anys 30 i 31, que negaven tot el que ignoraven i per a parodiar a Unamuno, direm que ignoraven moltes coses. En fi, això no té cap importància*».

De nou se sentia algú important i així li ho tramecia a Gassol, amb un punt d'ironia. «*Rebo una correspondència de Catalunya que ni la Brigitte Bardot i la*

605 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 20 de desembre de 1963, Andorra la Vella.

606 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 de juny de 1964, Andorra la Vella.

607 Entrevista a Marylou Fontbernat.

608 *Ibidem*.

609 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 de desembre de 1964, Andorra la Vella.

Sophie Loren en reben més dels seus admiradors. És molt curios: cartes de noies, escrites amb moltes faltes d'ortografia, com jo mateix, que em demanen el retrat i cartes de capellans joves que em demanen qui sóc...! Em vull decidir a fer-me uns quants centenars de fotografies "retocades" que em facin semblar un xicot de vint anys, i les enviaré. Això de la ràdio és una nova bogeria. La televisió no l'ha pas encara desbancat».⁶¹⁰

4.13. El principi de la fi

Si a finals de la dècada del 1950 coincidint amb el pas d'Andreu i Abelló per Andorra, de la possibilitat de fer quelcom amb Vicens i Vives i de l'inici del Glossari el contacte de Tarradellas amb Fontbernat i l'interès per Andorra havia augmentat, a partir de mitjans de la dècada del 1960 començà a anar de baixa. El president cada vegada estava més enfeinat amb les visites que rebia de Catalunya i a través de les quals es posava al corrent de nous actors polítics que desconeixia.

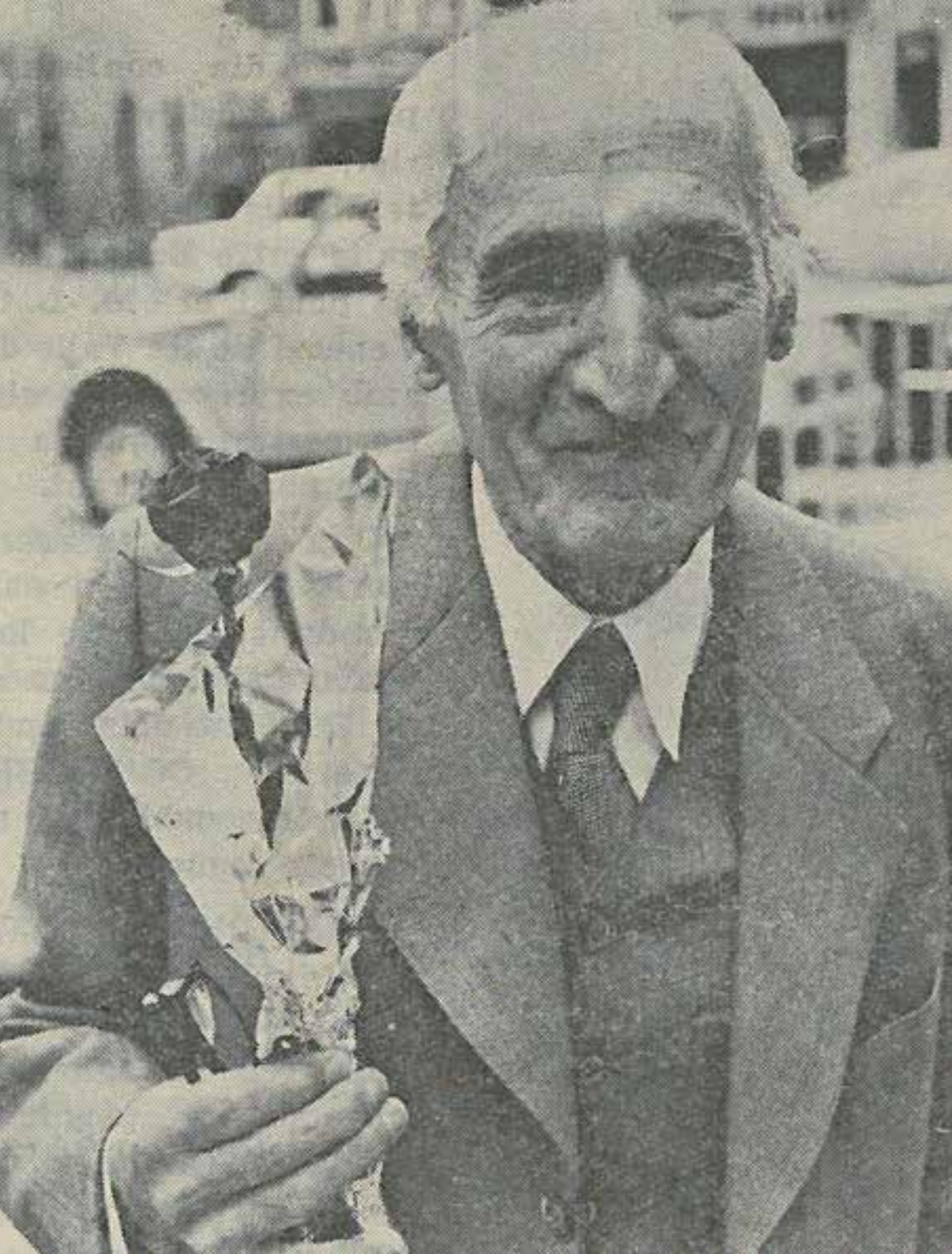
També cada vegada que semblava que hi havia una possibilitat, per lleugera que fos, d'acabar amb Franco es feia més plausible quedar desbancat de la taula on es dirimiria el restabliment de la democràcia o d'un nou règim. Això el mantenia en alerta constant i d'aquí les polèmiques amb Òmnium Cultural i el Monestir de Montserrat per la seva intervenció en política. Aquesta situació va fer que fos Gausachs qui tornés a posar al corrent al músic de les actuacions de Tarradellas com ja havia fet a mitjans dels anys 1950.⁶¹¹

També el propi músic va fer-se conscient que cada vegada se li escapava més la política del moment. «*Tinc la sensació que en el joc que ara es juga, jo no hi tinc carta. He perdut el contacte amb la realitat de les coses. Tot és contradictori*».⁶¹² A mitjans de maig de

610 ANC - Fons Ventura Gassol. Carta de Josep FONTBERNAT a Ventura GASSOL, 9 de març de 1965, Andorra la Vella.

611 AMTM. Carta de Lluís GAUSACHS a Josep FONTBERNAT, 29 de juliol de 1965, Andorra la Vella.

612 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 8 de febrer de 1966, Andorra la Vella.

**Andorra la Vella,
23 d'abril de 1976**

Josep Fontbernat
amb la rosa de Sant Jordi.

JOSEP MARSÀ /
BM (POBLE ANDORRÀ)

1966 les seves filles eren de nou a Barcelona, on tenien amics. «*No volen viure més a Andorra*». En la sol·litud andorrana Fontbernat es consolava amb l'aparició a Barcelona del volum que aplegava els cent primers glossaris. El músic ho descrivia com una petita història d'Andorra perquè en les diverses miniatures hi tractava tot de temes relacionats amb el país.⁶¹³

Mentrestant, Fontbernat es definia. «*Personalment m'aferro al nacionalisme, encara que hi hagi gent i gent molt important que ho trobi demodé. Això no vol pas dir ésser separatista a la manera d'aquests "pobres bougres" de Londres*». ⁶¹⁴ Es declarava gaullista, a qui Tarradellas també admirava. A tomb d'aquest pensament el mestre aplaudia el to dels missatges del president de la Generalitat. «*Et felicito per la manera clara i sense equívocs que són redactats. Conec la teva manera de fer i només tu, que no tens complexos literaris ni fórmules rebuscades t'ho pots permetre. Sense fer comparacions, que no serien el cas, actualment hi ha un altre home d'Estat que diu sempre el seu pensament, sense embuts. Algunes vegades li dona molts mals de cap i fins i tot crítiques injurioses. Es tracta d'aquest general de Gaulle que ha inspirat a un dels nostres amics una fórmula que m'agrada*». ⁶¹⁵

A l'octubre van operar a Simone d'un fibroma i va haver de passar un mes a la clínica i dos de convalescència. El 17 de gener de 1969 va néixer a Barcelona el fill de Marylou que el va batejar amb el nom d'Enric en honor al tiet màrtir. Dos mesos després les dues germanes i la criatura van aparèixer a Andorra. Segons Fontbernat, en arribar-hi, la seva filla petita li digué «*Papa jo no sóc capaç de suportar un marit, però sí de tenir un fill*». El músic ho rebé amb felicitat, sobretot perquè cada vegada que els seus nebots tenien un fill

i no li posaven Enric de nom la Marylou els hi escrivia omplint-los de fàstics. «*Ha tingut sempre un culte especial per l'Enric que no va conèixer*». ⁶¹⁶

Ell ho considerava, i així ho digué a Tarradellas, «*una mena de resurrecció. Com que tu has estat el seu més gran amic i estic segur que fores el que vares sentir més fortament la seva heroica mort, estic segur també que el naixement d'un Enric Fontbernat d'una manera com si diguéssim exclusiva n'estaràs content*». ⁶¹⁷ Tarradellas se n'alegrà molt i va escriure'l demanant que si no l'havien batejat encara que li digués a la seva filla que se sentiria molt honorat de ser el padrí del nen. I encara que ho hagués fet digué que el podia «*considerar el padrí igualment amb tot el què representa a Catalunya*». ⁶¹⁸ Tanmateix la petició no obtingué resposta. Marylou havia decidit que els padrins serien les dues primeres persones que veiessin el seu fill, un metge i un amic. Marylou, d'altra banda, no hauria volgut que el president de la Generalitat fos padrí del seu fill perquè era un home que no li despertava confiança. ⁶¹⁹

Fontbernat no en parlà més en cap carta i Tarradellas no insistí. Sense haver-lo conegut el recel de Marylou envers el president es basava en la imatge que el seu pare n'havia projectat a casa. D'entrada de la qüestió econòmica no se'n parlava i les filles desconeixien d'on havien sortit les misses —més de 68.000 francs francesos durant la dècada del 1950— que els havien permès superar molts tràngols familiars. D'altra banda Fontbernat tenia tendència a explicar a casa la seva relació amb Tarradellas des d'una òptica peculiar.

Donava a entendre que quan el secretari general d'ERC o President tenia dubtes li demanava què havia de fer i ell ho resolvia amb llargues cartes. I això, encara que els consells hi eren i que Tarradellas els valorava i desitjava saber el seu punt de vista —com també el del molts altres—, no succeïa exactament així.

613 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 12 de maig de 1966, Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 9 de juny de 1966, Andorra la Vella; AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 2 de setembre de 1966; Josep FONTBERNAT, *Glossari andorrà*.

614 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 25 de juliol de 1967, Andorra la Vella.

615 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 14 de desembre de 1968, Andorra la Vella.

616 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 31 de març de 1969, Andorra la Vella.

617 Ibídem.

618 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 30 de juliol de 1969, Perpinyà.

619 Entrevista a Marylou Fontbernat.

POBLE ANDORRÀ

DIARI INDEPENDENT

ANDORRA, divendres, 25 de març de 1977

ANY IV Número 715 · Preu 13 ptes 1 ff

Oficim un breu testimoni gràfic del sentit homenatge de comiat al que ha emergit i agraïat per molta gent de les Valls, andorranes i veïnes.

Oficim un breu testimoni del darrer adéu que el poble d'Andorra en feu honorària al mestre Fontbernat. Aquestes tres instantànies deixen veure tres moments de l'enterrament del mestre, al qual enterrament assistiren gran quantitat d'amics, companys i deixebles del final. D'una banda, es pot veure el moment en què es forma la comitiva, que l'acompanyaria fins al cementiri, a la sortida de la cerimònia que dirigí l'ex a Fundació Patronal d'Andorra la Vella.

Una altra instantània ens mostra el moment en què monsenyor Jaume de Sant Julià expressa el desig que les comunitats, a l'el·lit poble, la nacionalitat andorranes a en Josep Fontbernat.

La tercera ens fa veure la trèfala que surgença a tots els acompanyants, sota la plaça. Hem pot veure les filigranes en els rostres de tothom. — (J. M. Miquel).

L'últim adéu al mestre FONTBERNAT

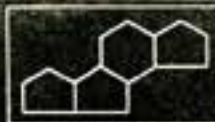
inversions **l'espai**

VENDA DIRECTA

D'APARTAMENTS VILANEU

· XALETS

· TERRENYS

ANDORRA LA VELLA (PRAT, ANDORRA)

AVDA. MERITXELL, N.º 47 04 400

TELEFON 22 518 · 21 980

Andorra la Vella,
25 de març 1977

Poble Andorrà

recollí en portada
el multitudinari adéu
dels andorrans
a Josep Fontbernat.
BNA

Fontbernat escriví al llarg de la seva vida prop de vuit-centes cartes a Tarradellas per donar a conèixer la seva visió política, com a forma de teràpia personal en comptes d'escriure un dietari, perquè li plaïa, perquè considerava que les seves idees podien ser útils, per provar que se'l tingués en compte per ocupar un càrrec i per demanar ajut econòmic.

Marylou es discutí sovint amb el seu pare per aquesta qüestió perquè les temporades sense resposta de Tarradellas l'afectaven anímicament. Per Fontbernat l'amic Pep era únic, per Tarradellas el músic era un entre molts, encara que el considerés amic seu. I aquest factor feria a la filla, encara que Fontbernat se la tregués de sobre etzibant que tot plegat eren coses de política de les que ella no en sabia res.⁶²⁰

Malgrat tot, al desembre del 1968 Tarradellas encara escrivia a Fontbernat per palesar que *«realment és extraordinari que després de tant de temps de no haver-nos vist, ni parlat, la teva carta vingui a confirmar les coincidències de tota la nostra vida»*. I afegia que el coneixia prou *«per saber com és sempre de brutal la meva sinceritat i quan et dic que m'has emocionat i que t'escriu profundament agrait és que en veritat és així»*. Compartia amb el mestre que la impressió que *«gairebé tot el que es fa a casa nostra és per a fer bonic i veure si el dia de demà pot triomfar el neofranquisme»*. I el President assegurava que estava en tot d'acord amb el què li deia en les darreres cartes i que temia que el seu silenci fos desaprovació, però ja veia que no.⁶²¹

4.14. Morir a les portes del retorn

El dia de la Puríssima de 1969 va morir a Barcelona Lluís Fontbernat, el germà gran del mestre, als vuitanta anys.⁶²² A mitjans d'agost següent Josep Fontber-

620 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 14 de desembre de 1968, Andorra la Vella; Entrevista a Marylou Fontbernat.

621 INSPA I - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 27 de gener de 1970.

622 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 17 de desembre de 1969, Andorra la Vella.

nat va començar a tenir problemes de salut per l'elevada pressió arterial. A més, va caure i es va trencar el braç dret. Després de passar un mes a la clínica va haver de fer repòs al llit i no reaparegué en antena fins a mitjans d'octubre.⁶²³ També a l'estiu Tarradellas s'indisposà, segons els metges per càrrega de feina, i va haver de fer dos mesos de repòs. El ritme de tot s'alentí. A l'octubre va escriure a Fontbernat, però la comunicació entre ambdós continuà esllanguint-se.⁶²⁴

Amb setanta-tres anys complerts, Fontbernat, però, no s'havia jubilat del seu compromís amb la cultura i el país i amb l'esclat de la premsa andorrana amb l'inici de la dècada de 1970 serà col·laborador de diverses capçaleres: *Andorra Magazine*, el 1970; *Claror*, el 1973-1974; i *Poble Andorrà*, el 1974-1975.

Amb la nova dècada tornà a Catalunya per primer cop, després de més de trenta anys d'exili. Fou el maig de 1971 quan exercí de presentador del 3r Festival de Música Brudieu, a la Seu d'Urgell. A l'abril de 1972 assistí als actes de celebració de Bellpuig com a Ciutat Pubilla de la Sardana. El 1973 va anar a Peralada en un homenatge record a la cobla La Principal de Peralada.⁶²⁵ I el novembre de 1973 fou ell qui va rebre un homenatge al Teatre Cristall Cinema d'Escaldes, amb la participació de destacades personalitats culturals andorranes i catalanes, com el tenor Gaietà Renom o l'humorista Joan Capri. El 1974 Josette, Marylou i el fill d'aquesta, Enric, van traslladar-se a Perpinyà, equidistants d'Andorra i Barcelona. Marylou, fins aleshores, havia treballat a Andorràdio però a partir d'ara les germanes Fontbernat i el nen van viure de l'assistència que rebien per la situació de Josette, a qui des dels seus tretze anys Marylou es va dedicar a cuidar.⁶²⁶

623 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 61; AMTM. Carta de Josette Fontbernat a Josep Tarradellas, 23 de setembre de 1970, Andorra la Vella.

624 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 28 d'octubre de 1970, St. Martin-le-Beau.

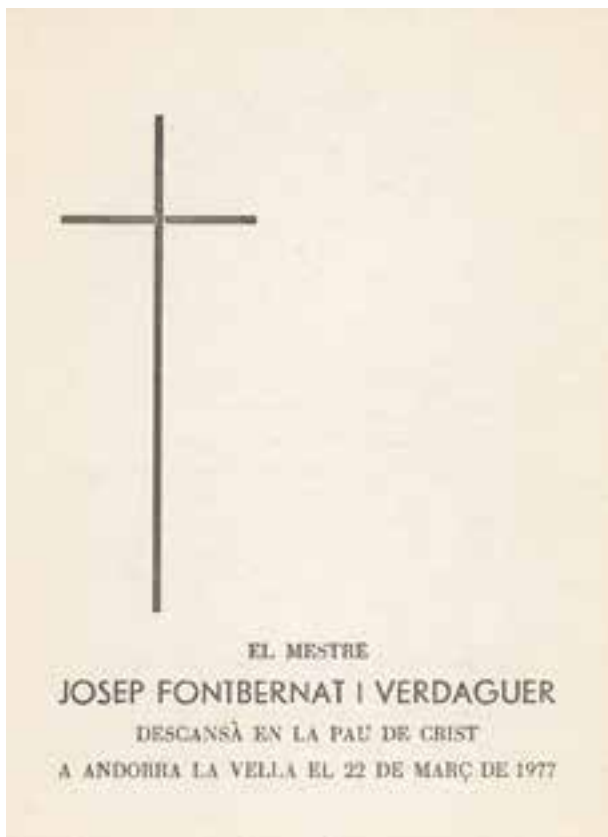
625 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 64-65.

626 AMTM. Carta de Josep Fontbernat a Josep Tarradellas, 14 de desembre de 1968, Andorra la Vella; Entrevista a Marylou Fontbernat.

Andorra la Vella, 1978

A iniciativa dels seus veïns, l'any següent a la seva mort, l'espai lateral de l'església de Sant Esteve fou batejat com a «Racó del mestre Josep Fontbernat» en homenatge al lloc on se'l podia trobar ben sovint per parlar.

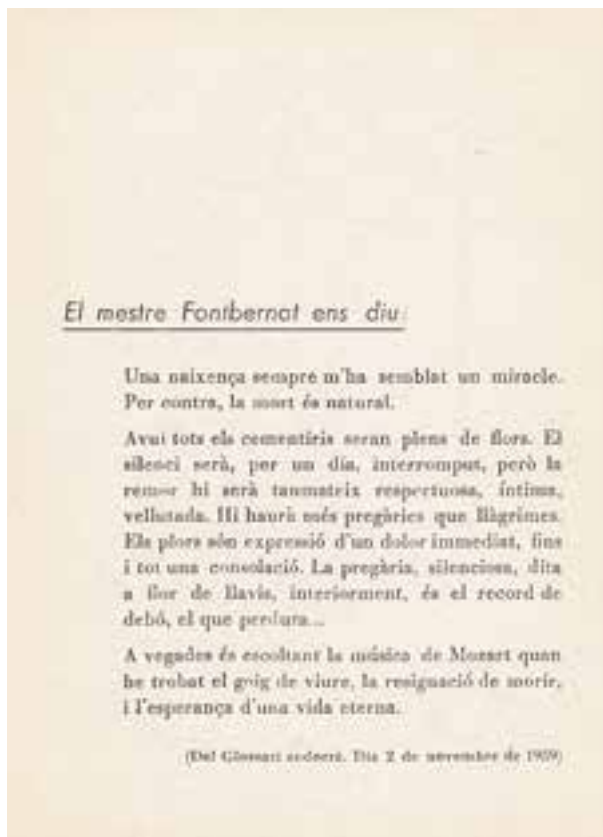
Andorra la Vella, 22 de març de 1977

Recordatori del funeral de Josep Fontbernat.

MFH

En començar la dècada de 1970 Fontbernat i Tarradellas espaiaren molt el contacte. Les llargues cartes amb consells finiren i només restaren ratlles per desitjar la millora mútua. Els problemes amb la pressió arterial deixaren tocada la salut del músic que enfilava la vuitantena. El President no deixà de rebre mai, felicitacions de Nadal i cartes breus de recordatori de Pura, l'esposa d'Enric Fontbernat, establerta a Perpinyà.⁶²⁷

627 AMTM. Cartes de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 11 de febrer de 1971, 15 de març de 1971, 28 de maig de 1971, St. Martin-le-Beau; AMTM. Carta de Pura Fontbernat a Josep Tarradellas, gener de 1975.

Mentrestant, Tarradellas havia de treure forces d'on fos per no defallir quan, per fi, després de trenta-cinc anys d'exili començava la transició a la democràcia. «Ja ho veus estimat amic Fontbernat, ha estat més que difícil, però les nostres Institucions ja estan presents i tothom les desitja perquè és l'única solució positiva que té el nostre poble». I afegia el president: «Tu ets un dels pocs que tampoc mai n'has dubtat».⁶²⁸

No pas tots els amics de joventut van poder veure acomplerta la fi de l'exili. Antoni Xirau, el vell amic de

628 INSPA - Fons Josep Fontbernat. Carta de Josep Tarradellas a Josep Fontbernat, 17 de març de 1976.

Anglès, 11 de setembre de 1982

Enterrament al cementiri vell de les despulles de Josep Fontbernat inhumades d'Andorra, en presència de les seves filles Josette i Marylou, les germanes Consol i Dolors i el net Enric. Els senadors Francesc Ferrer i Gironès —a la imatge— i Josep Rahola intervingueren en l'acte elogiant la figura del músic i diputat.

MFH

Fontbernat, per exemple, l'escriví a finals d'agost de 1976 per saber com li anava tot al «director de cors i conversador divertit i amè» i per recordar «aquelles sentades dels "Deux Magots"». L'exmembre de *L'Opinió*, distanciat ja de Tarradellas, no abandonava el seu pessimisme. Deia que «s'esfumen a l'horitzó moltes de les il·lusions, sino totes, que hem hagut d'anar deixant pel camí les que teníem encara llavors per possibles». ⁶²⁹ Quatre mesos després Fontbernat va assabentar-se de la seva mort.

Fontbernat continuà en antena fins el final. Ingressat a l'hospital les darreres setmanes de la seva vida, el Glossari es continuà emetent en gravacions fins el mateix dia de la seva mort. ⁶³⁰ No aconseguí l'objectiu de bastir una ràdio en català però arribà a radiar al voltant de 6.000 glosses. ⁶³¹

El catedràtic de Periodisme de la UPF, Josep Maria Casasús, ha valorat així la feina de Fontbernat: «Les seves glosses diàries de l'any 1959 són encara un model de llenguatge i d'estil periodístics catalans, adaptats al mitjà radiofònic. Són també una mostra d'article de costums desplegat amb unes solucions amables, amenes, moderadament imaginatives, eclèctiques. Sabia dosificar mestriolament la nota poètica amb l'apunt d'actualitat, les dades històriques i erudites amb el toc d'unes observacions agudes sobre una Andorra que anava canviant. Va escriure i va llegir les seves glosses quan es deixondia en aquell petit país el boom econòmic dels seixanta i setanta. En l'obra periodística de Fontbernat es conjumina la percepció dels avenços, les novetats i els nous costums socials amb el testimoniatge d'unes tradicions encara vives. Des d'aquesta perspectiva, aquestes glosses radiofòniques del 59, que va escriure Fontbernat, són un document providencial d'aquell instant de la transició andorrana devers la modernitat». ⁶³²

Mentrestant Tarradellas veia més a prop que mai la possibilitat del seu retorn, encara però ple de boires. El mestre havia dit d'ell que era un home amb estrella: la mala salut de ferro l'acompanyaria encara una dècada.

Fontbernat, en canvi, no tingué la fortuna de cara. Després de patir nombroses embòlies, «l'home que havia creat més orfeons del món» ⁶³³ va finir

629 INSPAI - Fons Josep Fontbernat. Carta d'Antoni Xirau a Josep Fontbernat, 29 d'agost de 1976, París.

630 Es pot constatar consultant la programació de la Ràdio de les Valls a *Andorra Magazine*, 22 de març de 1977, p. 2.

631 Albert MANENT, «Perennitat de les 'glosses' de Josep Fontbernat», *Papers de Recerca Històrica, Societat Andorrana de Ciències*, 2, juny 2004, p. 43-50; Jordi BONET «Crònica de Andorra. Josep Fontbernat y la radio catalana», *La Hoja del Lunes* [Barcelona], 28 de març de 1977, p. 7.

632 Josep Maria CASASÚS. «La visió amable, costumista i erudita d'Andorra, en les glosses radiofòniques de Josep Fontbernat», *Cultura*, octubre de 1993, p. 62-64.

633 «El mestre Fontbernat, l'home que ha creat més orfeons del món», *Imatges*, octubre de 1930, p. 6-7.

1996

L'home d'«Els Cent Homes». Aproximació a la vida i obra de Josep Fontbernat, d'Emili Casademont.

FJI

Anglès, 17 de març de 2000

Carles Fontserè, Terry Broch, Marylou Fontbernat i Emília Pla
a la inauguració de la Sala Fontbernat a Can Cendra.

MFH

el 22 de març de 1977 a Andorra la Vella —la seva esposa Simone, moriria un any després, l'1 d'agost de 1978, d'un càncer generalitzat—. Tot just mancaven tres mesos per l'Operació retorn i mig any per la tornada efectiva de Tarradellas de l'exili. El mestre no ho pogué veure. L'home per qui la música era «afer d'Estat»⁶³⁴ fou enterrat l'endemà de finir, en un dia plujós. El doctor Miquel Cunillera, també diputat d'ERC establert a Escaldes, dugué la representació al funeral del President, que també hi envià una corona de flors.⁶³⁵

El dia abans d'aterrar a Barcelona, el 22 d'octubre de 1977, Josette Fontbernat escriví a Tarradellas per dir-li que la família no podria ser a Barcelona malgrat lamentar-ho, sobretot pel seu pare.⁶³⁶ Una vegada a Catalunya, Tarradellas va posar en pràctica per construir el relat de la seva legitimitat molts dels consells —com els de Prat i Macià— de Fontbernat.

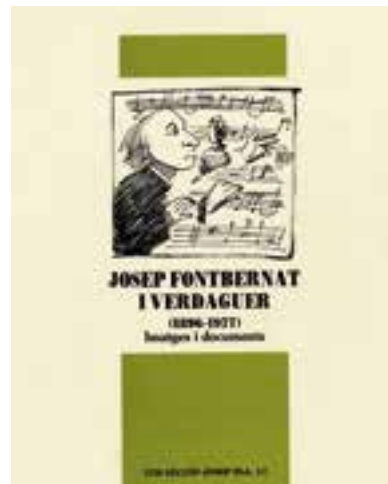
4.15. El mestre en el record

Per fortuna no es pot dir que Josep Fontbernat hagi estat oblidat, com sí ho han estat dotzenes d'importants republicans catalans (consellers, diputats, alcaldes...). La seva figura no és una autèntica desconeguda gràcies als homenatges que se l'hi han fet des de la seva mort, als llibres que s'han escrit sobre ell o als espais públics i equipaments que se li han dedicat, tots en l'àmbit geogràfic més directament vinculat a la seva biografia: Estanyol, Bescanó, Anglès i Andorra.

Així, ja el 1978, a iniciativa del veïns del barri vell, s'inaugurava el Racó del mestre Josep Fontbernat, rere l'Església de Sant Esteve a Andorra la Vella. El 10 de juny de 1979, Fontbernat i Cunillera —mort a l'abril de 1978— reberen un homenatge conjunt a Andorra de la seva gent més propera.

El 27 de juny de 1982 s'inaugurava a Bescanó la Biblioteca Josep Fontbernat i Verdaguer, amb la participació del conseller de Cultura Max Cahner, que servia per retre-li un homenatge a la seva terra natal en presència de les germanes, filles i net.

Feia poc que el director del *Punt Diari* gironí, Pius Pujades, havia endegat una campanya per recollir fons i dotar el nínxol del mestre a Andorra amb una làpida digna i això de retruc mobilitzà l'Ajuntament d'Anglès que aconseguí que finalment, l'11 de setembre de 1982, les despulles de Josep

2006

Josep Fontbernat i Verdaguer (1896-1977).

Imatges i documents,
d'Emili Casademont.

FJI

634 Josep FONTBERNAT. «La música, afer d'estat», *Per Catalunya* [Niça], agost de 1945, p. 27.

635 Emili CASADEMONT, «Josep Fontbernat...», p. 67-68; «Últim adéu al mestre Fontbernat», *Poble andorrà*, 25 de març de 1977, p. 1.

636 AMTM. Carta de Marylou Fontbernat a Josep Tarradellas, 22 d'octubre de 1977, Perpinyà.

Anglès, octubre de 2008

L'actual sepultura de Josep Fontbernat i Simone Hilaire després d'haver estat traslladada al Cementiri Nou.

FJI

Fontbernat i de la seva esposa Simone Hilaire fossin traslladades al cementiri local, en un acte públic que comptà amb la presència de destacats polítics com Francesc Ferrer i Gironès i Josep Rahola.⁶³⁷

També el 1982, el 28 de novembre, se l'homenatjà al seu Estanyol natal, posant el nom de Josep Fontbernat i Verdaguer a la plaça del poble.

El 1996, Emili Casademont va escriure *L'home d'"Els Cent Homes"*. Aproximació a la vida i obra de Josep Fontbernat, un llibre editat amb la col·laboració dels ajuntaments de Bescanó i Anglès. I el mateix autor deu anys després, el 2006, amb diversos col·laboradors, va veure publicat *Josep Fontbernat i Verdaguer (1896-1977) Imatges i documents*, una segona aproximació a la seva figura, aquest cop en col·laboració amb la Diputació de Girona, que d'aquesta manera donava a conèixer bona part dels fons documentals i gràfics sobre Josep Fontbernat dels quals disposa des de la donació que en feu la família a finals de 1999.

En relació a aquesta donació el 17 de març del 2000 s'inaugurà a Anglès una exposició itinerant sobre l'Arxiu Fontbernat per tal de donar a conèixer aquest patrimoni documental, alhora que es donava el nom de Sala Fontbernat a un espai de Can Cendra, l'edifici noucentista que acull l'Ajuntament del poble. Aquesta mateixa exposició s'inauguraria uns mesos després, el 3 de juny del 2000 a Bescanó.

I el març de 2011, un conjunt d'institucions i entitats culturals andorranes que editen periòdicament la revista *Àgora Cultural*, en varen dedicar un número monogràfic al mestre Fontbernat i a la seva petjada cívica al país dels Pirineus.

Com expressà Domènec de Bellmunt «*bellugadís, inquiet, aventurer, Josep Fontbernat és una de les figures més interessants del nostre segle. La seva bohèmia singular, la seva indumentària especial i la seva expressió de cara juevament mediterrània donen al seu tipus el segell característic d'almogàver de barri llatí. Les armes amb què lluita aquest almogàver són armes que inspiren confiança: la batuta i el folk-lore. En Fontbernat ha vingut al món per organitzar orfeons com un altre hi ha vingut per escriure versos o fer escultures. A més a més, aquest home que gaudeix d'una imaginació que li funciona a dos-cents per hora, té el do excepcional de l'adaptació instantània*».⁶³⁸

Així era l'home que aconsellava Tarradellas, l'home que va revoltar-se contra l'exili per no deixar de ser «el mestre Fontbernat».

2011

«Josep Fontbernat i Verdaguer»
número monogràfic d'*Àgora Cultural*.
BNA

637 CASADEMONT, Emili. «Josep Fontbernat...», p.72; CASADEMONT, Emili. «Josep Fontbernat i Verdaguer, anglesenc il·lustre, andorrà d'adopció» a: AA.DD. El glossari andorrà..., p. 18.

638 Domènec de BELLMUNT. «Un entreviu amb Josep Fontbernat», *La Publicitat*, 12 de febrer de 1927, p. 1.

Fons documentals i gràfics consultats

- ACPE Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany
- AFB Arxiu fotogràfic de Barcelona
- AHCB Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
- ANA Arxiu Nacional d'Andorra
- ANC Arxiu Nacional de Catalunya
 - Fons Antoni Rovira i Virgili
 - Fons Francesc Ferreras i Duran
 - Fons Francesc Macià (personal)
 - Fons Generalitat de Catalunya (Segona República)
 - Fons Jaume Creus
 - Fons Joan Masot
 - Fons Pau Casals
 - Fons Ventura Gassol
- AMTM Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià
 - Correspondència Josep Tarradellas
 - Fons Delegació ERC-Andorra
 - Fons Finances Generalitat de Catalunya
 - Fons Govern Macià
- BC Biblioteca de Catalunya
- BM Biblioteca de Montserrat
- BNA Biblioteca Nacional d'Andorra
- CDMH Centro Documental de la Memoria Històrica, Salamanca
- CDOC Centre de Documentació de l'Orfeó Català
- DAR Daniel Areny i Rossell, Sant Julià de Lòria
- EF Enric Fontbernat, Santa Coloma (Andorra)
- EFS Eric Forcada i Salvador, Perpinyà
- FJI Fundació Josep Irla
- INSPAI Centre de la Imatge de la Diputació de Girona
 - Fons Josep Fontbernat
- MFH Marylou Fontbernat Hilaire, Perpinyà
- UB-BPR Universitat de Barcelona - Biblioteca del Pavelló de la República

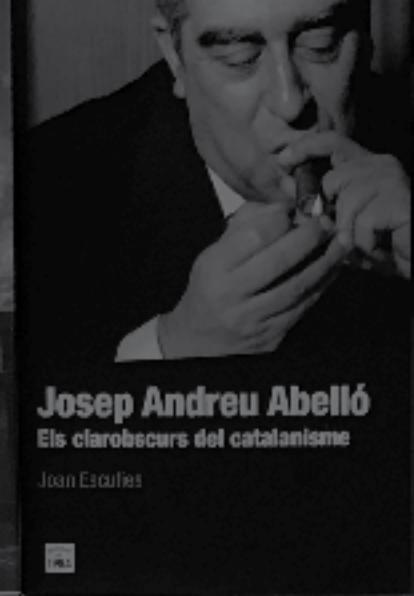

MARCEL·LÍ PERELLÓ

UNA VIDA PERSEVERANT PER LA INDEPENDÈNCIA

Trànsit Oriol i Jordi Vilà

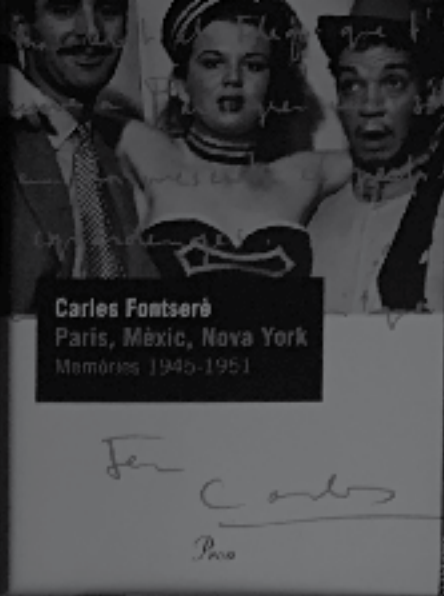
Universitat de València

Josep Andreu Abelló
Els clareoscurs del catalanisme

Juan Escalías

1983

Carles Fontserè
París, Mèxic, Nova York
Memòries 1946-1951

Carles Fontserè
Pau

EL COMLOT DE GARRAF

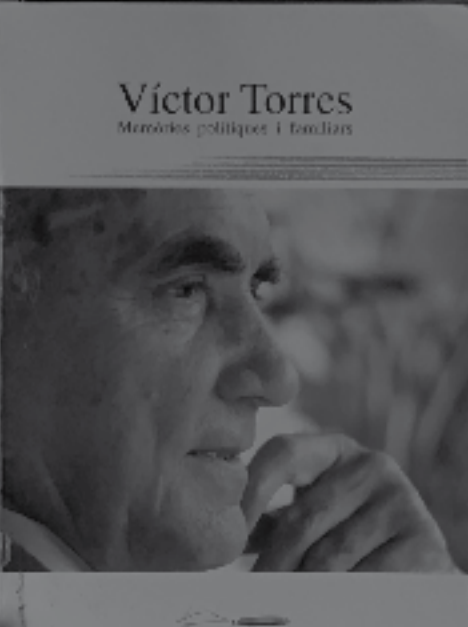

DANIEL CARDONA I CIVIT

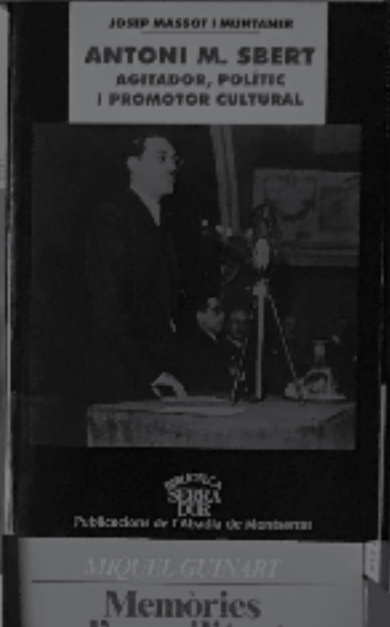
ermí Rubiralta i Casas

Universitat de València

Víctor Torres
Memòries polítiques i familiars

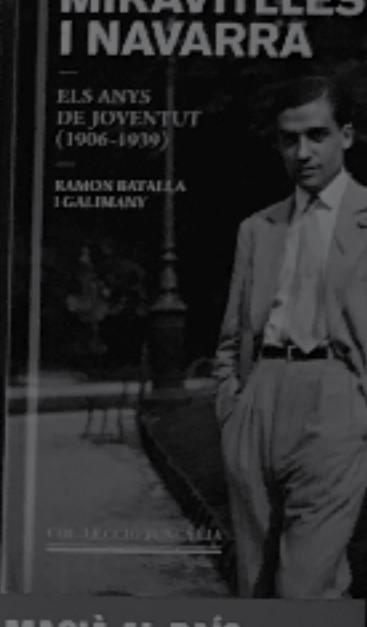
Pàgels editors

JOSEP MASSOT I MUNTANIR
ANTONI M. SBERT
AGITADOR, POLITIC I PROMOTOR CULTURAL

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

MIQUEL GUINART
Memòries d'un militant catalanista

JAUME MIRAVITLLES I NAVARRA

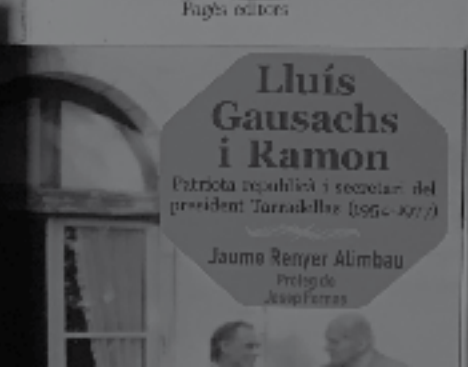
ELS ANYS DE JOVENTUT (1906-1939)

RAMON BATALLA I GALLIMANY

FOR-LECCIO JORDI LLIBRE

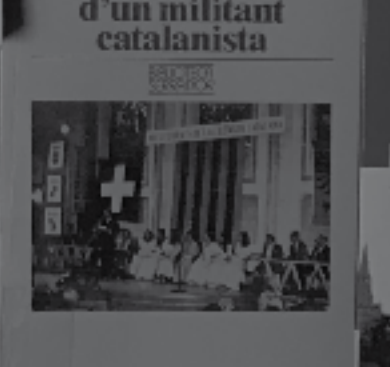
Joan Casanovas i Cuberta
JOAN CASANOVAS I MARISTANY,
President del Parlament de Catalunya

Lluís Gausachs i Ramon

Patriota republicà i secretari del president Tarradellas (1950-1977)

Jaume Ruyter Alimbau
Prelo de Josep Ferras

MACIÀ AL PAÍS DELS SOVIETS

Enric Ustáiz-De Cal i Joan Escalías

Trànsit Oriol i Jordi Vilà
Universitat de València

Bibliografia

A. Obra pròpia de Josep Fontbernat

1. Llibres

- *La batalla de Prats de Molló*. Barcelona: Edicions Proa, 1930.
- *Prats de Molló 1926. Com neix una República*. Relat inèdit escrit cap el 1963 a Andorra la Vella [original en poder de Marylou Fontbernat].
- *Glossari andorrà*. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 1966.
- *Escrit amb llum: fotografies de Josep i Valentí Claverol. Andorra 1902-1967*. (textos de Josep Fontbernat et al.). Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 1996.
- *El glossari andorrà d'en Fontbernat*. Anglès: Ajuntament d'Anglès - Editorial Andorra, 2010.

2. Articles en premsa

- «Mes de juny», *L'Opinió*, 23 de juny de 1928, p. 4.
- «Mes d'agost», *L'Opinió*, 1 de setembre de 1928, p. 8.
- «Albada», *L'Opinió*, 22 de setembre de 1928, p. 6.
- «Mes de novembre», *L'Opinió*, 1 de desembre de 1928, p. 7.
- «El Sena», *L'Opinió*, 28 de setembre de 1929, p. 4-5.
- «Els peixos», *L'Opinió*, 19 d'octubre de 1929, p. 6.
- «Catalunya a París», *La Rambla de Catalunya*, 28 d'abril de 1930, p. 7.
- «Catalunya a París», *La Rambla de Catalunya*, 19 de maig de 1930, p. 6.
- «Bandera catalana», *L'Opinió*, 18 de juliol de 1930, p. 13.
- «Plaça de la Concòrdia», *L'Opinió*, 1 d'agost de 1930, p. 5.
- «Les classes dirigides», *L'Opinió*, 15 d'agost de 1930, p. 11.
- «Roda el món i torna al Born», *La Rambla de Catalunya*, 18 d'agost de 1930, p. 10.
- «Jaume Miravittles (a) Met», *La Rambla de Catalunya*, 19 de novembre de 1930, p. 6.

- «Barbars, però catalans. Qui ho havia de dir!», *La Humanitat*, 21 de novembre de 1931, p. 1.
- «Impressions de viatge», *La Humanitat*, 5 de gener de 1932, p. 1.
- «Unes hores a Tolosa que ens fan recordar temps passats», *La Humanitat*, 6 de gener de 1932, p. 1.
- «París i la vida exterior», *La Humanitat*, 8 de gener de 1932, p. 1.
- «Martí Vilanova», *La Humanitat*, 8 de febrer de 1932, p. 1.
- «El Gran Teatre del Liceu», *La Humanitat*, 9 de febrer de 1932, p. 1.
- «Discos», *La Humanitat*, 25 de febrer de 1932, p. 2.
- «El Gran Teatre del Liceu», *La Humanitat*, 9 de març de 1932, p. 6.
- «Posicions», *La Humanitat*, 16 de març de 1932, p. 1.
- «Discos», *La Humanitat*, 7 d'abril de 1932, p. 3.
- «Els grans concerts de primavera. Orquestra Pau Casals i Associació de Música de Camera», *La Humanitat*, 8 d'abril de 1932, p. 3.
- «Els grans concerts de primavera. La companyia d'Opera Russa de París, a Olympia», *La Humanitat*, 16 d'abril de 1932, p. 2.
- «Els grans concerts de primavera. Boris Godounow, a l'Olympia», *La Humanitat*, 18 d'abril de 1932, p. 2.
- «Encara el Teatre del Liceu. L'empresari, senyor Rodés ha dit...», *La Humanitat*, 19 d'abril de 1932, p. 2.
- «La companyia d'òpera russa a París, s'acomiada avui de l'Olympia», *La Humanitat*, 27 d'abril de 1932, p. 2.
- «Discos», *La Humanitat*, 5 de maig de 1932, p. 5.
- «Discos», *La Humanitat*, 19 de maig de 1932, p. 4.
- «Discos», *La Humanitat*, 2 de juny de 1932, p. 5.
- «La Festa Major de la Fruita a Sant Boi de Llobregat», *La Humanitat*, 11 de juliol de 1932, p. 3.
- «El Teatro Lírico Nacional», *La Humanitat*, 12 de juliol de 1932, p. 5.
- «La ràdio, els discos i els músics», *L'Opinió*, 22 de juliol de 1932, p. 3.
- «L'artilleria grossa d'Acció Catalana, a Granollers», *La Humanitat*, 21 de juny de 1933, p. 6.
- «Política d'esquerres», *Fortitud*, 1 de juliol de 1933, p. 4.
- «La música, afer d'estat», *Per Catalunya* [Niça], agost de 1945, p. 27.
- «La Monarquia és la guerra civil», *La Humanitat* [França], 7 de novembre de 1945, p. 2.
- «La República, garantia de llibertat», *La Humanitat* [França], 1 de desembre de 1945, p. 2.
- «Després d'un discurs», *L'Emigrant*, 14 de gener de 1946, p. 14.
- «Els tres presidents», *La Humanitat* [França], 15 de març de 1946, p. 1.
- «L'home de Prada i l'home de Prats de Mollò», *L'Emigrant*, juliol-agost, 1950, p. 6.
- «Les tres repúbliques d'Espanya tenen vint anys», *La Humanitat* [França], 1 d'abril de 1951, p. 1.
- «Una missió històrica», *La Humanitat* [França], febrer de 1952, p. 1-2 i *L'Emigrant*, març-abril, 1952, p. 6-7.
- «Deodat de Severac», *La Humanitat* [França], març de 1953, p. 4.
- «Comentari musical», *Andorra Magazine*, 15 de maig de 1970, p. 36.
- «Comentari musical. Perquè nosaltres, no pensarem a una "tardor andorrana"», *Andorra Magazine*, 1 de juny de 1970, p. 39.
- «Comentari musical. Perquè "El Pessebre" de Pau Casals i de Joan Alavedra, no s'ha donat a les Valls d'Andorra?», *Andorra Magazine*, 15 de juny de 1970, p. 39.
- «Comentari musical. Deodat de Severac, un dia, un dia que s'apropa, serà el músic d'Occitània», *Andorra Magazine*, 1 de juliol de 1970, p. 14.
- «Comentari musical. Publicació de la biografia d'Enric Morera, el músic de Catlaunya», *Andorra Magazine*, 15 de juliol de 1970, p. 14.
- «Comentari musical. Mestre Lluís Millet, creador i apostol de l'art coral, pare de l'Orfeó Català», *Andorra Magazine*, 1 d'agost de 1970, p. 14.
- «Comentari musical. Gabriel Fauré fou l'home de la música secreta, confidencial...», *Andorra Magazine*, 15 d'agost de 1970, p. 15.
- «Comentari musical. El cant dels ocells o la història d'una cançó», *Andorra Magazine*, 15 de desembre de 1970, p. 28.
- «La Música. Història d'una cançó. A Pau Casals», *Claror*, 1 de desembre de 1973, p. 36.
- «La Música. Qui era Deodat de Severac...?», *Claror*, 1

- d'abril de 1974, p. 43.
- «La Música. Tomas Breton, l'Opera "Garin" i les "catalanesques" de Lluís Millet», *Claror*, 1 de juliol de 1974, p. 41.
 - «Glossari Andorrà. Sant Andreu d'Andorra», *Poble Andorrà*, 1 de desembre de 1974, p. 7.
 - «Glossari Andorrà. Diumenge al balcó», *Poble Andorrà*, 3 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. Juli Garreta, el músic de l'Empordà», *Poble Andorrà*, 4 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. Santa Bàrbara i la caixa dels trons», *Poble Andorrà*, 5 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. El temps d'un sospir», *Poble Andorrà*, 6 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. Antoni Portell, cavaller de l'amabilitat», *Poble Andorrà*, 7 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. La llegenda de Sant Nicolau», *Poble Andorrà*, 8 de desembre de 1974, p. 7.
 - «Glossari Andorrà. El meu mestre Millet», *Poble Andorrà*, 10 de desembre de 1974, p. 7.
 - «Glossari Andorrà. L'àvia dels catalans», *Poble Andorrà*, 11 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. La bandera de Santa Eulàlia», *Poble Andorrà*, 12 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. Les setmanes de Daniel», *Poble Andorrà*, 13 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. La pau dels homes, la pau del món i la pau de Déu», *Poble Andorrà*, 14 de desembre de 1974, p. 8.
 - «Glossari Andorrà. Sergi Mas, l'artista de Xuvall», *Poble Andorrà*, 17 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. "Del mar, al mar d'Isabel Sandy"», *Poble Andorrà*, 18 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. Nostra Dama de l'Esperança i els seus missatges», *Poble Andorrà*, 19 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. Lluminàries nadalenques, aparadors guarnits, pessebres i cançons», *Poble Andorrà*, 20 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. Glòria a Joan Maragall», *Poble Andorrà*, 21 de desembre de 1974, p. 6.
 - «Glossari Andorrà. Sant Tomas ens ha portat l'hivern, el sol i un dol popular», *Poble Andorrà*, 22 de desembre de 1974, p. 6.

- «Glossari Andorrà. Homenatge a mossèn Lluís Pujol», *Poble Andorrà*, 24 de desembre de 1974, p. 6.
- «Glossari Andorrà. La nit inspirada», *Poble Andorrà*, 25 de desembre de 1974, p. 6.
- «Glossari Andorrà. Sant Esteve, patró de la capital de les Valls d'Andorra, l'endemà de Nadal», *Poble Andorrà*, 27 de desembre de 1974, p. 6.
- «Glossari Andorrà. El Cant dels Ocells o la història d'una cançó», *Poble Andorrà*, 28 de desembre de 1974, p. 6.
- «Glossari Andorrà. Diumenge al balcó», *Poble Andorrà*, 29 de desembre de 1974, p. 7.
- «Glossari Andorrà. Els reis al balcó...!», *Poble Andorrà*, 7 de gener de 1975, p. 6.
- «Glossari Andorrà. La Festa Major de St. Julià de Lòria i la treva dels confiters», *Poble Andorrà*, 8 de gener de 1975, p. 6.
- «Glossari Andorrà. Recordant Josep Sebastià Pons, el poeta del Rosselló», *Poble Andorrà*, 11 de gener de 1975, p. 6.
- «Glossari Andorrà. Sant Pere Ursèol i l'espígol de Sant Miquel de Cuixà», *Poble Andorrà*, 12 de gener de 1975, p. 6.
- «Glossari Andorrà. L'Hortènsia, nom de dona i de rosa i nom de flor», *Poble Andorrà*, 23 de gener de 1975, p. 7.
- «Glossari Andorrà. La Mare de Déu de la Pau», *Poble Andorrà*, 25 de gener de 1975, p. 7.
- «Glossari Andorrà. La conversió de Sant Pau, l'apòstol dels gentils», *Poble Andorrà*, 26 de gener de 1975, p. 7.
- «Glossari Andorrà. El xiprer més alt davant del mar», *Poble Andorrà*, 28 de gener de 1975, p. 7.
- «Glossari Andorrà. Un Sant i un Rei», *Poble Andorrà*, 30 de gener de 1975, p. 7.
- «Glossari Andorrà. La pujada de l'any», *Poble Andorrà*, 4 de febrer de 1975, p. 7.
- «Glossari Andorrà. L'aniversari de Pep Ventura», *Poble Andorrà*, 6 de febrer de 1975, p. 7.
- «Glossari Andorrà. Santa Dorotea, les fruites i les flors, patrona dels jardiniers», *Poble Andorrà*, 7 de febrer de 1975, p. 4.
- «Glossari Andorrà. En l'aniversari de Francesc Pujols, el filòsof de la torre de les hores de Martorell»,

Poble Andorrà, 8 de febrer de 1975, p. 4.

- «Glossari Andorrà. El ball de l'Ossa a Encamp», *Poble Andorrà*, 9 de febrer de 1975, p. 15.
- «En l'aniversari del naixement de Pompeu Fabra, seny ordenador de la llengua catalana», *Poble Andorrà*, 21 de febrer de 1975, p. 4.
- «Glossari Andorrà. La llum misteriosa de Manresa», *Poble Andorrà*, 22 de febrer de 1975, p. 15.
- «Glossari Andorrà. El merlot cantaire», *Poble Andorrà*, 23 de febrer de 1975, p. 6.

B. Monografies i articles sobre Josep Fontbernat

BARÓ I SOLÀ, Ladislau. «Apunt sobre Fontbernat», *Papers de Recerca Històrica. Societat Andorrana de Ciències*, juny de 2004, p. 37-42.

BELLMUNT, Domènec de. «Un entreviu amb Josep Fontbernat», *La Publicitat*, 12 de febrer de 1927, p. 1.

– «Josep Fontbernat i els Cent Homes», a *Cinquanta anys de periodisme català. 1923-1975*. Andorra la Vella: Mirador del Pirineu, 1975, p. 72-76.

– «Ens ve de Tolosa. Fontbernat i la bohèmia de París», *Claror*, 1 d'abril de 1974, p. 26.

BONET I ROVIRA, Jordi. «Crònica de Andorra. Josep Fontbernat y la radio catalana», a *Hoja del Lunes* [Barcelona], 28 de març de 1977, p. 7.

BURGUÉS MARTISELLA, Joan. «Josep Fontbernat ens ha deixat», a *Informacions*, 27 de març de 1977, p. 6-7.

CAPDEVILA I VILALLONGA, Lluís «Una plaça, un banc i l'ombra d'un home», *Poble Andorrà*, 26 de març de 1977, p. 3.

CASADEMONT I COMAS, Emili. «Josep Fontbernat, el gironí que hauria pogut ser president de la Generalitat», *Punt Diari*, 25 de novembre de 1981, p. 14.

– *L'home d'«Els Cent Homes»*. Aproximació a la vida i obra de Josep Fontbernat. Barcelona: Ajuntaments de Bescanó i d'Anglès, 1996.

– «Josep Fontbernat, el successor que Josep Irla hauria pogut tenir», *Àncora*, 31 de juliol de 1997, p. 15.

– *Josep Fontbernat i Verdaguier (1896-1977)*. *Imatges i documents*. Girona: Diputació de Girona, 2006.

– «L'antiga coral Els Cent Homes d'en Fontbernat, entre les millors de Catalunya», *Àncora*, 18 de desembre de 2008, p. 10.

CASASÚS I GURI, Josep Maria. «Periodisme que ha fet història. La visió amable, costumista i erudita d'Andorra, en les glosses radiofòniques de Josep Fontbernat», *Cultura*, octubre de 1993, p. 62-64.

«El mestre Fontbernat, l'home que ha creat més orfeons del món», *Imatges*, octubre de 1930, p. 6-7.

F. «L'obra de la Direcció General de Radiodifusió. Deu minuts amb el mestre Josep Fontbernat», *Ràdio Barcelona*, 6 de novembre de 1937, p. 1 i 7.

FARSAC I MEIFRÈN, Carles. «Fontbernat, viatjant de catalanisme», *El Poble*, 29 d'agost de 1931, p. 7.

- «El viatge d'en Fontbernat i els seus cent homes», *L'Opinió*, 2 de setembre de 1931, p. 1 i 5.
- «Fons Maria Lluïsa Fontbernat i Terrade», *Papers de Recerca Històrica. Societat Andorrana de Ciències*, 2013, p. 179-197.
- GRANIER-BARRERA, Emili. «Fontbernat a Tolosa», *L'Opinió*, 22 d'agost de 1931, p. 1.
- GUITARD, Paul. «Catalogne pittoresque et troublée. IV. Fontbernat le régicide», *Le Petit Journal*, 3 de setembre de 1932, p. 2.
- «Josep Fontbernat morí a l'exili d'Andorra», *Avui*, 23 de març de 1977, p. 7.
- «Josep Fontbernat», *Vida nova*, agost de 1977.
- LAÍNEZ, Josep Carles. «Josep Fontbernat i Occitània», *El Periòdic d'Andorra*, 19 de febrer de 2012, p. 24.
- LLADÓ, Miquel. «Mestre Fontbernat: un any d'absència...», *Poble Andorrà*, 25 de març de 1978, p. 6.
- MAINAR I PONS, Josep. «El meu Josep Fontbernat», *Avui*, 2 d'abril de 1977, p. 24.
- MANENT I SEGIMON, Albert. «Perennitat de les "gloses" de Josep Fontbernat», *Papers de Recerca Històrica. Societat Andorrana de Ciències*, juny de 2004, p. 43-50.
- MANGOT, J.M. «Josep Fontbernat, internat a la clínica Meritxell», *Poble Andorrà*, 12 de març de 1977, p. 6.
- «Comiat al Mestre», *Poble Andorrà*, 24 de març de 1977, p. 5.
- MARSOL I CLUA, Rossend «Sícoris». «Condol a les Valls. Ha mort el mestre Fontbernat!!!», *Poble Andorrà*, 24 de març de 1977, p. 3.
- «Adéu-siau, Mestre Josep!!», a *Informacions*, 27 de març de 1977, p. 8-10.
- MASSONI I PIJUAN, Antoni. «El nostre Fontbernat, ha mort», *Poble Andorrà*, 23 de març de 1977, p. 3.
- MIRAVITLLES I NAVARRA, Jaume. «Encuentros en mi vida. Josep Fontbernat», *Tele/eXpres*, 6 de maig de 1977, p. 2.
- MON DEL RAVAL, Josep. «Bescanó honora Josep Fontbernat i Verdaguer», *Punt Diari. Suplement del Diumenge*, 27 de juny de 1982, p. 1 i 3.
- «Max Cahner va inaugurar una biblioteca a Bescanó. "Josep Fontbernat fou un polític que defensà Catalunya a través de la cultura"», *Punt Diari*, 29 de juny de 1982, p. 3.
- OSORIO I ACHURRA, Gualbert. «Murió en Andorra Josep Fontbernat», *Diario de Barcelona*, 25 de març de 1977.
- PLANAS I CAMPS, Ricard. «Emili Casademont i Comas, escriptor i periodista: "Fontbernat es distingia per la seva extraordinària diplomàcia"», *Diari de Girona*, 21 d'abril de 1996, p. 37.
- PUIG I SALARIC, Joan. «L'home dels cent homes», *Andorra Magazine*, 15 de desembre de 1970, p. 6.
- PUJADE, Jean. «La bonne chanson. Fontbernat le Régicide», *Le Populaire. Quotidien de Parti Socialistes (S.F.I.O.)*, 9 d'agost de 1930, p. 1-2.
- RIBERAYGUA DE SANTA COLOMA (pseudònim de GARCIA, Conxita), «Josep Fontbernat, un Josep content de ser-ne», *Poble Andorrà*, 19 de març de 1975, p. 6.
- WELLHOFF, Edmond. «Le catalan d'Auvergne. Histoire de la "Bourrée" de Paris», *Vu. Journal de la Semaine*, 7 d'agost de 1929, p. 619-621 i 623.
- XIP. «Radiodifusió catalana. José Fontbernat», *Mi Revista*, 1 de maig de 1938, p. 44.

C. Bibliografia general

- ALIER I AIXALÀ, Roger. «La Societat Coral Catalunya Nova», *D'art*, 2, 1973, p. 45-70.
- ANGOSTO VÉLEZ, Pedro Luis. *Sueño y pesadilla del republicanismo español: Carlos Esplá, una biografía política*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2001.
- ARIAS VELASCO, José. *La hacienda de la Generalidad 1931-1938*. Barcelona: Ariel, 1977.
- AUSÍN I HERVELLA, Josep Lluís i CALBET I CAMARASA, Josep Maria. «Xavier Serrano Coello (1897-1974), metge anarquista, i l'ocupació de l'Hospital Clínic en esclatar la Guerra Civil», *Gimbernat*, 45, 2006, p. 87-104.
- BATALLA I GALIMANY, Ramon. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2010.
- CAHOURS D'ASPRY, Jean-Bernard. *Deodat de Severac, 1872-1921: musicien du soleil méditerranéen*. Anglet: Éditions Séguier, 2001.
- CALLAU I BLADÉ, Tomàs i MIRÓ I RIBA, Jordi. *Marcel·lí Perelló. Una vida perseverant per la independència*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2016.
- CAPDEVILA I VILALLONGA, Lluís. *Història de la meua vida i dels meus fantasmes. La República, el periodisme, el teatre*. Valls: Cossetània, 2012.
- CARNER-RIBALTA, Josep. *Memòries. De Balaguer a Nova York, passant per Moscou i Prats de Molló*. Barcelona, Viena editors, 2010.
- CASALS I FREIXES, Josep i ARRUFAT I ARRUFAT, Ramon. *Catalunya poble dissortat. La veritat d'uns fets de 7 anys d'actuació catalanista*. Barcelona: J. Vila Impressor, 1933.
- CASANOVAS I CUBERTA, Joan. *Joan Casanovas Maristany. President del Parlament de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- CASAS I SORIANO, Just. *Els Fets de Juliol de 1936 a Barcelona. Els protagonistes i les víctimes*. Barcelona: Base, 2016.
- CASTELLS I BENOSA, Víctor. *El nacionalisme català a l'exili, 1939-1946*. Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2005.
- CAU, Thérèse. *L'album de l'exil*. Nîmes: Cap Béar Éditions, 2014.
- CLARA I RESPLANDÍS, Josep. *Girona, 1939: quatre sentències de mort*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- CREXELL I PLAYÀ, Joan. *El complot del Garraf*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- CRUELLES I PIFARRÉ, Manuel. *La revolta de 1936 a Barcelona*. Barcelona: Galba Edicions, 1976.
- CULLA I CLARÀ, Joan Baptista. *El catalanisme d'esquerra (1928-1936)*. Barcelona: Curial, 1977.
- *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-2012. Una història política*. Barcelona: La Campana, 2013.
- DÍAZ I ESCULIES, Daniel. *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*. Barcelona: Ed. La Magrana, 1991.
- ESCOFET I ALSINA, Frederic. *Al servei de Catalunya i de la República. La victòria. 19 de juliol de 1936*. París: Edicions Catalanes de París, 1973.
- ESCULIES I SERRAT, Joan. *Joan Solé i Pla. Un separatista entre Macià i Companys*. Barcelona: Edicions de 1984, 2011.
- *Josep Tarradellas. Dels orígens a la República (1899-1936)*. Barcelona: Edicions Dau, 2012.
- *Josep Tarradellas. Dels orígens a la Guerra Civil (1899-1936)*. Tesi doctoral. Universitat Pompeu Fabra, 2012.
- «La Falç (1918-1939). Història d'una joventut del nacionalisme radical català», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 2014, 78, p. 495-523.
- «El nacionalismo radical catalán (1913-1923)», *Spagna Contemporanea*, 2013, 43, p. 7-28.
- *Via fora, lladres! El separatisme català i el teatre patriòtic*. Barcelona: Edicions de 1984, 2014.
- *Evitar l'error de Companys! Tarradellas i la lliçó dels Fets d'Octubre*. Barcelona: Edicions de 1984, 2014.
- «Domènec Latorre i les seves entitats del nacionalisme radical català: L'Avençada, La Barricada i Pàtria Nova (1918-1939)», *Recerques. Història, Economia, Cultura*, 66, 2014, p. 91-121.
- «Els gironins d'Estat Català i les fugides de Macià», *Revista de Girona*, 292, 2015, p. 78-79.
- «El procés de generació d'un sistema polític d'obediència catalana»: ROIG I ROSSICH, Josep Maria i CATTINI, Giovanni. C. *La Segona República a Cata-*

- lunya. Els temps de les il·lusions, 1931-1933*. Barcelona: Ara Llibres, 2015, p. 91-95 i 100-103.
- Josep Andreu Abelló. *Els clarobscurs del catalanisme*. Barcelona: Edicions de 1984, 2015.
- Pau Casals. *La carta secreta de Tarradellas i Prieto*. Barcelona: Edicions Base, 2016.
- ESCULIES I SERRAT, Joan; MARTÍNEZ I Fiol, David. *12.000! Els catalans a la Gran Guerra*. Barcelona: Ara Llibres, 2014.
- FARINELLI, Marcel A., «Benvinguts amics catalans. Catalunya i l'Alguer entre el "Viatge del Retrobament" i els Jocs Florals de 1961», *Recerques*, 69, 2014, p. 217-244.
- FAULÍ I OLIVELLA, Josep. *Els Jocs Florals de la llengua catalana a l'exili, 1941-1977*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.
- FERRER I SANCHIS, Miquel. *La Generalitat de Catalunya a l'exili*. Barcelona: Aymà, 1977.
- FIGUERES I ARTIGUES, Josep Maria. *Periodisme en la Guerra Civil*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.
- FONTBERNAT I VERDAGUER, Esteve. *Estètica de la sardana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç, 1908.
- FONTSERÈ I CARRIÓ, Carles. *Un exiliat de tercera. A París durant la Segona Guerra Mundial*. Barcelona: Proa, 1999.
- *París-Mèxic-Nova York. Memòries 1945-1951*. Barcelona: Proa, 2004.
- *Memòries d'un cartellista del 36 (1931-1939)*. Barcelona: Proa, 2006.
- FRANQUET I CALVET, Rosa. *Història de la radiodifusió a Catalunya (del naixement al franquisme)*. Barcelona: Edicions 62, 1986.
- GARCIA-RIPOLL, Martí i NIQUI I ESPINOSA, Cinto. *La ràdio en català a l'estranger*. Barcelona: Publicacions UAB, 2007.
- GASOL I PUJOL, Pere i ALOY I BOSCH, Joaquim. *Joves i republicans. La república a Manresa, 1931-1936*. Manresa: Ajuntament de Manresa, 2001.
- GATELL I ARIMONT, Cristina i SOLER I CERA, Glòria. *Amb el corrent de proa. Les vides polítiques de Jaume Vicens Vives*. Barcelona: Quaderns Crema, 2012.
- GOLS I CAVAGLIANI, Marçal et al., *Joan Gols i Soler. Un personatge singular*. Tarragona: Arola, 2009.
- GONZÀLEZ I VILALTA, Arnau. *Els diputats catalans a les Corts Constituents republicanes (1931-1933)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- GRAU, Pere, «El panoccitanisme dels anys trenta. L'intent de construir un projecte comú entre catalans i occitants», *El Contemporani*, vol. 14, gener-abril 1998, p. 29-35.
- GUILLAMET I LLOVERAS, Jaume. *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya*. Barcelona: Edicions La Campana, 1994.
- GUINART I CASTELLÀ, Miquel. *Memòries d'un militant catalanista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- HORTS, Albert. *Labora-Fontbernat. Estudi d'una arma creada per les Indústries de Guerra de Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Treball de 2n de Batxillerat. Institut Ramon Muntaner, Figueres, 2013.
- HUTCHINSON, Robert. *Their Kingdom Come: Inside the Secret World of Opus Dei*. Nova York: St. Martin's Press, 2006. 2a ed.
- IVERN I SALVÀ, Maria Dolors. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936), vol.2*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.
- KIRK, H.L. *Pablo Casals*. Nova York: Holt, Rinehart and Winston, 1974.
- MARTÍN RAMOS, José Luís. *La rereguarda en guerra. Catalunya, 1936-1937*. Barcelona: L'Avenç, 2012.
- MARTÍNEZ I Fiol, David. *Daniel Domingo Montserrat (1900-1968). Entre el marxisme i el nacionalisme radical*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- MASSOT I MUNTANER, Josep. *Antoni M. Sbert. Agitador polític i promotor cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.
- MIRAVITLLES I NAVARRA, Jaume. *Ha traït Macià?* Barcelona: Administració CIB, 1932.
- *Gent que he conegut*. Barcelona: Destino, 1980.
- MORALES I MONTOYA, Mercè. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. Barcelona: Editorial Base, 2008.
- MURAY I RUBIÓ, Joan; RUBIRALTA I CASAS, Fermí, *Vicenç A. Ballester i Camps (1872-1938)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2015.

- NAZAROV, Mikhail. *The Mission of the Russian Emigration*. Moscow: Rodnik, 1994.
- OLIVERES, Camil. «La música», *La Humanitat*, 30 de juny de 1935, p. 3.
- OSORIO I ACHURRA, Gualbert. *Ràdio Andorra. La història d'un mite que va fer història*. Andorra la Vella: Crèdit Andorrà, 2013.
- OYÓN BAÑALES, José Luís. *La quiebra de la Ciudad popular. Espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 2008.
- PLANAS I SERRA, Albert. *Antoni Dot i Arxer 1908-1972*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2008.
- POLO I RIBAS, Xavier. «*Todos los catalanes son una mierda*». *Les grans gestes contra el franquisme*. Barcelona: Proa, 2005.
- RAEFF, Marc. *Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration, 1919-1939*. Oxford: OUP, 1990.
- RENYER I ALIMBAU, Jaume. *Lluís Gausachs i Ramon. Patriota republicà i secretari del president Tarradellas (1954-1977)*. Lleida: Pagès editors, 2015.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Cartes de l'exili (1939-1949)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.
- ROS I SERRA, Jaume. *Miquel Badia. Un defensor oblidat de Catalunya*. Barcelona: Mediterrània, 1996.
- RUBIRALTA I CASAS, Fermí. *Daniel Cardona i Civit*. Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 2008.
- *Miquel Badia. Vida i mort d'un líder separatista*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2011.
- SALVAT I FERRÉ, Ricard. *Diaris (1962-1968)*. Barcelona: Universitat de Barcelona edicions, 2015.
- SÁNCHEZ I CERVELLÓ, Josep. *La Segunda República en el exilio*. Barcelona: Planeta, 2011.
- SANTACANA I TORRES, Carles. *Josep Tarradellas. L'exili 1 (1939-1954)*. Barcelona: Edicions DAU, 2014.
- SAURET I GARCIA, Joan. «Ahir a la tarda tingué lloc, a iniciativa de La Humanitat, l'acte de col·locar unes flors al lloc on morí Enric Fontbernat», *La Humanitat*, 30 d'agost de 1936, p. 8.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume i MORALES I MONTROYA, Mercè. *La Generalitat a l'exili*. Barcelona: Ara Llibres, 2008.
- SOLÉ SABATÉ, Josep Maria. i VILLARROYA I FONT, Joan. *Guerra i propaganda. Fotografies del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: ANC-Viena edicions, 2006.
- SOPENA I BUIXENS, Mireia. *Editar la memòria. L'etapa resistent de Pòrtic (1963-1976)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- SUBIRATS, Jordi. «Entorn de la figura de Francesc Cambó», *Ressorgiment* [Buenos Aires], juliol, 1947, p. 6.044.
- TONA I NADALMAI, Abelard. *Qui va parlar? Pras de Molló, els fets, els homes*. Barcelona: El Llamp, 1984.
- TORRES I PERENYA, Victor. *Memòries polítiques i familiars*. Lleida: Pagès editors, 1994.
- *Dietaris de l'exili. Al camp de Sant Cebrià i a París amb els presidents Irla i Tarradellas*. Lleida: Pagès Editors, 2014.
- TRENC I BALLESTER, Eliseu. «La propaganda francesa a Barcelona durant la Primera Guerra Mundial», *Locvs Amoenvs*, 13, 2015, p. 187-196.
- UCELAY-DA CAL, Enric. *Estat Català: The Strategies of Separation and Revolution of Catalan Radical Nationalism (1919-1933)*. Tesi de doctorat. Nova York: Columbia University, 1979.
- «Joventut i nacionalisme radical català, 1910-1987» a: Ibídem, (dir.) *La Joventut a Catalunya al segle XX, vol. 1*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987, p. 183-193.
- UCELAY-DA CAL, Enric i ESCULIES I SERRAT, Joan. *Macià al País dels Soviets*. Barcelona: Edicions de 1984, 2015.
- VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc. *Als dos costats de la frontera. Relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra, 1939-1948*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- WATERS, Robert, F. *Deodat de Severac: Musical Identity in Fin-de-Siècle France*. Burlington, VT: Ashgate, 2008.
- WELLHOFF, Edmon. «Le Catalan d'Auvergne. Histoire de la Bourée de Paris», *VU*, 73, p. 619-620.
- WRIGHT, Julian. *The Regionalist Movement in France, 1890-1914: Jean Charles-Brun and French Political Thought*. Oxford-Nova York: OUP-Clarendon Press, 2003.

D. Publicacions periòdiques (anys consultats)

Be Negre, El (1931, 1933)

Butlletí de La Falç (1918)

Considerat, El (1933)

Diari de sessions del Parlament de Catalunya (1933)

Emigrant, L' [Santiago de Xile] (1946-1952)

Humanitat, La (1933-1939)

Humanitat, La [França] (1945, 1948-1949)

Humanitat, La [Mèxic] (1948, 1952)

Nova Ibèria (1937)

Opinió, L' (1930-1931)

Poble Andorrà (1974-1977)

Ràdio Barcelona (1934)

Revista Muzicala Occitana. Butlletin de la Chorale

Déodat de Séverac (1922-1923)

Tribuna (1957, 1959)

Última Hora (1936, 1938)

Vanguardia, La (1931)

Índex onomàstic

Aguasca i Codina, Joan	107
Aguirre y Lecube, José Antonio	103, 159, 173, 182, 203
Aiguader i Miró, Jaume	64
Alavedra i Segurañas, Joan	66, 73, 104
Albéniz i Pascual, Isaac	25, 27
Albornoz Liminiana, Álvaro de	101, 114
Alcàntara i Gusart, Manuel	153
Alfons XIII	35, 37, 57, 114
Alomar i Villalonga, Gabriel	65
Altaba i Planuc, Ricard	72, 74
Álvarez del Vayo y Olloqui, Julio	171
Amade, Joan	49
Amade, Louis	49, 97, 135
Ametlla i Coll, Claudi	145, 197, 199, 209
Andreu i Abelló, Antoni	93
Andreu i Abelló, Josep	189, 195, 197, 203, 205, 209, 211
Arajol i Farràs, Casimir	180, 188
Areny i Rossell, Daniel	210
Argelagós i Alsina, Jaume	148
Argüés i Sullà, Pura	29, 35, 39, 45, 47, 52, 53, 57, 81, 105, 107, 129, 183, 217
Aribau i Farrivals, Bonaventura Carles	119
Armengol, Daniel	188
Arnau i Cortina, Francesc	165
Arquer i Saltor, Jordi	75
Auriol, Vincent	94, 123
Aznar i Seseres, Pere	74
Badia i Capell, Miquel	35, 65, 92
Balaguer i Cirera, Víctor	119
Balius i Mir, Jaume	35
Ballester i Llasat, Carme	81, 159
Bardot, Brigitte	211

Barrera i Costa, Heribert	197, 199	Casal i Vall, Narcís	178
Barrera i Maresma, Martí	102, 104, 124, 199	Casals i Defilló, Pau	19, 27, 73, 103, 111, 113, 114, 115, 119, 120, 121, 122, 126, 127, 129, 137, 145, 147, 149, 151, 159, 163, 165, 175, 184, 197, 199
Batista i Roca, Josep Maria	185, 197, 207, 209	Casanellas i Ibars, Joan	45, 53, 63, 79, 97, 115, 123, 138, 169, 171, 197
Battestini i Galup, Nicolau	18	Casanovas i Cuberta, Joan	102, 104
Bellido, Josep Maria	111	Casanovas i Maristany, Joan	41, 53, 75, 91, 92, 96, 99, 104, 117
Bellmunt, Domènec de (veure Pallerola i Munné, Domènec)		Casasús i Guri, Josep Maria	219
Benda, Julien	88	Cervera i Astor, Leandre	31
Bisbal, Enric	75	Chamson, André	88
Bloch, Lazare	67, 69, 70	Claret i Casadesús, Andreu	107, 139, 164, 175, 176, 189
Bloom, Edward	21	Clavé i Camps, Josep Anselm	27, 119
Boladeras, Joan	39	Closas i Cendra, Rafael	103, 107
Bordas de la Cuesta, Josep	40, 49	Clotet, Àngela	112
Boronat i Font, Roc	38, 40, 47, 189	Colas, Jean Paul	191
Borrell i Gambús, Vicenç	102	Coloma, Josep	75
Bosch i Gimpera, Pere	111, 127, 149, 153	Comas i Calvet, Pere	18, 45, 63, 79
Brard, Michel	188	Comorera i Soler, Joan	73, 74, 103, 107
Breton, André	45	Companys i Jover, Lluís	21, 63, 67, 68, 69, 70, 73, 76, 77, 91, 93, 95, 96, 97, 111, 113, 119, 171, 195, 207
Briand, Aristide	51	Compte i Canelles, Jaume	35
Broch, Terry	128, 130, 132, 220	Corredor i Pomés, Josep Maria	149, 165, 197
Bru i Jardí, Lluís	61	Cortines i Jaumot, Andreu	177
Brun, Joan Carles	41	Costa i Vilanova, Dalmau	115, 138, 169
Brunet i Solà, Manuel	67, 69	Creus, Jaume	71
Buñuel Portolés, Luis	45	Cuberta, Maria	102
Burton, Tim	21	Cuito i Canals, Ferran	111, 145, 199, 209
Burty Haviland, Frank	27	Cunillera i Rius, Miquel dels Sants	221
Cahner i Garcia, Max	221	Dalí i Domènech, Salvador	45
Cairat i Freixes, Francesc	154, 205, 207	Dañobeitia, Jaume	86
Calvet de Arce, Màrius	103	Dardalló i Altés, Joaquim	187
Calvet i Martí, Miquel	36	Dencàs i Puigdollers, Josep	65, 92, 97
Calvet i Costa, Felip	124	Domingo i Montserrat, Daniel	73, 75, 77
Cambó i Batlle, Francesc	43, 157	Domingo i Sanjuan, Pere	111
Camo, Pierre	27	Domingo, Francesc	58
Camp, Jean	45, 51	Dot i Arxer, Antoni	175
Camprubí i Alemany, Joan	194	Duran i Albesa, Ramon	65
Canturri i Ramonet, Enric	153	Duran, Carles	65
Capdevila, Francesca (veure Vidal i Puig, Francesca)		Escofet i Alsina, Frederic	126, 127
Capri, Joan (veure Camprubí i Alemany, Joan)			
Cardona i Civit, Daniel	35		
Carner-Ribalta, Josep	38, 39, 40, 49		
Carner i Puig-Oriol, Josep	103, 109, 111, 127		
Casademont i Comas, Emili	15, 21, 180, 219, 221, 223		

Escudé, Francesc	188	Garcia-Castellet, Joan	197
Esparch d'Ameller, Josep	38	Garriga, Josep	35
Esteve, Antoni	175	Garriga i Osca, Teodor	86
Fabra i Poch, Pompeu	31, 102, 103, 107, 109	Gassol i Rovira, Ventura	39, 40, 47, 59, 63, 65, 73, 74, 83, 85, 96, 103, 109, 110, 115, 121, 127, 151, 153, 169, 171, 181, 185, 211
Fabregat i Arrufat, Ramon	35	Gaulle, Charles de	197
Falguera	131	Gausachs i Ramon, Lluís	141, 143, 151, 155, 165, 177, 211
Farreras i Duran, Francesc	18, 131, 151, 163, 169, 173, 175, 183, 197, 211	Gener, Francesc	111
Farsac i Meifrèn, Carles	63	Gerhard i Ottenwälder, Carles	153
Fauré, Gabriel	170	Gibert i Perotti, Maria Teresa	64
Fenosa i Florensa, Apel·les	31	Gide, André	45
Ferrer i Batlle, Pere	126	Giner i Garcia, Balbino	108
Ferrer i Gironès, Francesc	218, 223	Giral Pereira, José	101, 103
Ferrer i Sanchis, Miquel	35, 169, 193	Giralt i Bullich, Casimir	67
Feugà, Paul	33	Gols i Soler, Joan	83
Figueres	51	Gómez San José, Trifón	101
Figueres, Josep	23	González-Pérez, José Victoriano	27
Font i Marsà, Melcior	201, 205, 207	Gordón Ordás, Félix	159, 163, 167, 171, 173
Fontbernat i Argüés, Aleix (1923)	37, 45, 47, 57, 81	Grau i Jassans, Josep	71
Fontbernat i Argüés, Aleix (1937)	81, 107, 183	Gris, Juan	(veure González-Pérez, José Victoriano)
Fontbernat i Argüés, Núria	53, 81, 107	Gual i Masoller, Julià	165, 185
Fontbernat i Hilaire, Josette	54, 55, 57, 58, 85, 87, 89, 90, 97, 98, 105, 121, 125, 138, 155, 157, 168, 173, 174, 179, 183, 187, 205, 218	Gual i Queralt, Adrià	209
Fontbernat i Hilaire, Marylou	77, 85, 89, 90, 97, 103, 105, 121, 138, 155, 157, 173, 174, 211, 213, 215, 218	Guanyavents i Jané, Emili	63
Fontbernat i Verdaguer, Consol	22, 23, 25, 97, 218	Guinart i Castellà, Miquel	121, 153, 187
Fontbernat i Verdaguer, Dolors	22, 23, 97, 218	Hanau, Marthe	67
Fontbernat i Verdaguer, Enric	17, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 35, 37, 39, 45, 47, 52, 53, 55, 57, 63, 71, 78, 79, 81, 217	Hilaire Terrade, Simone	46, 48, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 71, 77, 85, 88, 89, 97, 103, 105, 114, 125, 126, 129, 131, 135, 138, 155, 157, 161, 163, 173, 175, 183, 184, 185, 203, 207, 213, 221, 222
Fontbernat i Verdaguer, Esteve	22, 23	Hugué, Manolo	(veure Martínez i Hugué, Manuel)
Fontbernat i Verdaguer, Lluís	22, 23, 25, 215	Hurtado i Miró, Amadeu	199, 209
Fontbernat i Viader, Aleix	22, 23, 25, 97, 109	Hurtado i Martí, Víctor	45
Fontbernat, Enric	198, 213, 218	Iglésias i Navarri, Ramon	141
Fontserè i Carrió, Carles	128, 130, 132, 220	Iglésias i Pujadas, Ignasi	63
Fornas i Martínez, Josep	209	Indy, Vincent d'	25, 27, 41
Fournier de la Martinie, Pierre	188	Irla i Bosch, Francesc	133, 138
Franco Bahamonde, Francisco	91, 114, 121, 137, 175		
Galés i Martínez, Manuel	85, 147, 151, 153		

Irla i Bosch, Josep	97, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 124, 125, 126, 127, 129, 137, 141, 143, 145, 147, 155, 171	Monier	51
Irujo Olló, Manuel de	101	Morera i Viura, Enric	17, 25, 29, 63, 203
Jacob, Max	27	Muller, M.	53
Jené i Aixalà, Francesc de Paula	122	Munner, Josep	25
Joan Carles I	205	Muntanyà i Guasch, Francesc	64
Joan i Julià, Casilda	179	Nadal, Anna	72
Joffre i Plas, Josep	41	Negrín López, Juan	91
Julià, Jaume	35, 37	Nicolau d'Olwer, Lluís	101, 126, 127, 149, 151, 153, 184
Laval, Pierre	53, 195	Noailles, Anna de	33
Lingua de Saint-Blanquat, baró Henri de	33	Nogués i Biset, Ramon	111, 124, 126, 159
Llopis i Ferrándiz, Rodolf	114, 173, 187	Oliva i Oliva, Antoni	86
Lluhí i Vallescà, Joan	79	Otero i Vigo, Armand	61
Loren, Sofia	211	Padró i Cañellas, Pau	122, 124
Macià i Gómez, Antònia	131, 139, 161, 185, 205	Palacín i Soldevila, Ricard	18
Macià i Lamarca, Maria	33	Pallach i Carolà, Josep	143, 197, 199
Macià i Llusa, Francesc	15, 18, 21, 33, 35, 37, 39, 43, 49, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 77, 79, 92, 94, 96, 115, 119, 153, 175, 177, 179, 193, 195, 207, 221	Pallejà i Canela, Montserrat	112
Madariaga y Rojo, Salvador de	187	Pallerola i Munné, Domènec	223
Maillol, Aristides	27, 118	Pantebre, Anton	188
Maldonado González, José	187	Patxot i Jubert, Rafael	111, 127
Maragall i Gorina, Joan	63, 119	Perarnau i Canal, Salvador	112
Marsol i Clua, Rossend	188	Perelló i Domingo, Marcel·lí	35
Martínez Barrio, Diego	101	Pérez i Farràs, Enric	66, 74
Martínez i Hugué, Manuel	27, 58	Peus, Maria	105
Marvà, Isidre	156	Pi i Margall, Francesc	119, 123
Maseras i Galtés, Alfons	45	Pi i Sunyer, August	111, 113, 126, 127, 149, 151
Masot i Rodamilans, Joan	105, 185	Pi i Sunyer, Carles	69, 99, 101, 103, 109, 111, 113, 115, 117, 123, 131, 141, 149, 151, 153, 167, 171, 175, 184, 197
Maurín i Julià, Joaquim	45, 65, 75	Picasso, Pablo	
Mercader	188	(veure Ruiz Picasso, Pablo)	
Méric, André	170	Pintat, Antoni	172
Mestres	86	Pla i Casadevall, Josep	201
Millet i Pagès, Lluís	31, 53	Pla, Emília	220
Miravittles i Navarra, Jaume	35, 39, 51, 53, 55, 57, 73, 75, 77, 85, 92, 93, 94, 95, 211	Pont i Gol, Josep	192
Miret, Josep	86	Pous i Pagès, Josep	94, 96
Mistral, Frederic	53, 123	Prat de la Riba i Sarrà, Enric	21, 119, 193, 195, 221
		Prieto Tuero, Indalecio	115
		Primo de Rivera y Orbaneja, Miguel	19, 33, 35, 43, 57, 92
		Puig i Cadafalch, Josep	126
		Puig i Ferrer, Joan	159
		Puig i Pujades, Josep	102

Puiggròs, Estanislau	137	Selves i Carner, Joan	18
Pujades, Pius		Senghor, Leopold	129
(veure Pujades i Lladó, Josep)		Serra i Clotet, Maria	112, 164
Pujades i Lladó, Josep	221	Serra i Clotet, Vicenç	112
Quero i Molares, Josep	75, 107, 109, 110	Serra i Hünter, Jaume	18, 88
Quiñones de León, José María	51	Serra i Moret, Manuel	113, 119, 120, 124, 125, 126, 127, 133, 143, 145, 149, 151, 153, 159, 171
Ragasol i Sarrà, Eduard	95	Serra, Vicenç	112
Rahola d'Espona, Josep	218, 223	Serrano Suñer, Ramón	137
Regàs i Castells, Xavier	45	Serrano, Camilo	32
Reig i Ribó, Julià	196, 205, 207	Severac, Deodat de	27, 29, 31
Ribes, Josep	117	Severac, Henriette de	53, 100
Ríos Urruti, Fernando de los	101	Severac, Magalí de	53
Robert, André	117	Sícoris (veure Marsol, Rossend)	
Rodríguez Chamorro, Prudencio	43	Soldevila i Zubiburu, Carles	18
Roig, Enric	126, 177	Solé i Pla, Joan	31, 91
Roland, Daniel	188	Soler i Bru, Joan Baptista	18
Roosevelt, Eleanor	127	Soler, Dolors	75
Rossell i Vilar, Pere Màrtir	18	Soula, Camille	31, 39
Rossell i Muntaner, Francesc	72	Sugranyes de Franch, Ramon	21
Rostain, Claude-François	208	Talavera, Josep	37
Rovira i Comas, Antoni	124	Tarrac i Barrabia, Àngel	86
Rovira i Virgili, Antoni	18, 33, 69, 97, 99, 103, 110, 111, 113, 115, 171	Tarradellas i Joan, Josep	17, 21, 29, 49, 61, 69, 71, 73, 79, 81, 85, 87, 92, 93, 95, 99, 101, 103, 105, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 117, 119, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 131, 133, 137, 139, 141, 143, 145, 147, 149, 151, 153, 155, 157, 159, 161, 163, 167, 171, 173, 175, 177, 179, 181, 183, 184, 185, 187, 189, 191, 193, 195, 197, 199, 201, 203, 205, 207, 211, 213, 215, 217, 219, 221, 223
Rovira i Canals, Josep	38, 39	Tarradellas i Macià, Josep	185
Rubí i Sureda, Antoni	18, 66	Tarradellas i Macià, Montserrat	61, 185
Ruiz Picasso, Pablo	27	Tarradellas i Rovira, Salvador	161
Sagarra de Castellarnau, Josep Maria de	63	Tasis i Marca, Rafael	93, 209
Salnikov, Boris	130, 132	Tauler i Palomeras, Joan	109
Salvadó i Castell, Hilari	124	Terrès, Joan	37
Salvat i Ferré, Ricard	209	Tona i Nadalmai, Abelard	35, 39, 45, 49
Sans i Arrufat, Josep	125, 131, 137, 143, 155, 169, 173, 182, 184, 187		
Sansa i Caminal, Joan	188, 209		
Santaló i Parvorell, Miquel	101, 111, 115, 117		
Santiago, Luis de	188		
Sarraut, Albert	45, 127		
Sarraut, Maurice	45		
Sauret i Garcia, Joan	75, 114, 126, 131, 139, 141, 143, 147, 149, 151, 153, 155, 169, 173, 182, 184, 187, 197, 199, 209		
Sbert i Massanet, Antoni Maria	75, 95		
Seguí i Rubinat, Salvador	71		
Selva, Blanche	25, 27		

Toresky	
(veure Torres i Vilalta, Josep)	
Torres i Barberà, Humbert	85, 97, 107, 113, 124, 125, 127
Torres i Perenya, Màrius	85
Torres i Perenya, Víctor	85, 107, 111, 115, 133, 143, 155
Torres i Vilalta, Josep	86
Torrès, Henri	185
Trémoulet, Jacques	137
Trueta i Raspall, Josep	127
Tzara, Tristan	45
Vendrell i Ibars, Emili	57, 63, 65
Ventós i Casadevall, Antoni	74
Ventosa i Roig, Joan	73
Verdaguer i Coromines, Lluïsa	22, 23, 25, 81
Verdaguer i Santaló, Jacint	119, 205
Viadiu i Vendrell, Francesc	139
Vicens i Vives, Jaume	167, 201, 203, 211
Vidal i Puig, Francesca	163
Vidal, Josep	188
Vigo i Bènia, Emili	103, 107, 112
Vila i Ribes, Bonaventura	137
Vila, Marc	188
Vila i Soteras, Santiago	103, 185
Viladomat i Massanas, Josep	204
Vilanova i Purcallas, Martí	41
Vincent, Maurice	188
Virgili i Farrà, Lluís	170
Vives i Roig, Amadeu	31, 63
Wagner, Richard	25
Xammar i Puigventós, Eugeni	102, 103, 199
Xammar, Ramon	35
Xirau i Palau, Antoni	79, 103, 107, 110, 111, 113, 117, 119, 121, 123, 125, 126, 133, 137, 141, 143, 151, 153, 167, 173, 187, 209, 217
Xirau i Palau, Josep	103, 111, 127
Xuriguera i Parramona, Ramon	102
Zamacois i Soler, Joaquim	25
Ziwés, Armand	135, 191

Josep Fontbernat i Verdaguer (Estanyol, 1896 – Andorra la Vella, 1977)
músic i agitador cultural, deixeble d'Enric Morera i col·laborador de Pau Casals, s'exilià el 1918 per no servir a l'exèrcit espanyol al Marroc. A França impulsà la música coral catalana i occitana i el 1926 participà amb Francesc Macià als Fets de Prats de Molló.

El 1930 tornà a Catalunya i impulsà «Els Cent Homes», una coral de treballadors manuals. Militant d'Esquerra Republicana, el 1932 fou elegit diputat al Parlament i durant la Guerra Civil fou director general de Radiodifusió del Govern Companys.

Amb la derrota s'exilià de nou a França i a partir de 1954 a Andorra on fundà els Cors Andorrans i va produir més de 6.000 emissions del «Glossari andorrà», un programa de ràdio en català escoltat a tot el món.

Morí abans de poder veure recuperada la Generalitat sota la presidència de Josep Tarradellas, del qual en fou un «conseller» lleial al llarg de tot l'exili.

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Joan Esculies i Serrat (Manresa, 1976)

Doctor en història per la UPF (2012) i màster en Nacionalisme i conflicte ètnic pel Birkbeck College de la University of London. És també llicenciat en Biologia i en Periodisme. És professor col·laborador de la UOC. Entre els seus darrers llibres destaquen: *Joan Solé i Pla. Un separatista entre Macià i Companys* (2011); *Josep Tarradellas. Dels orígens a la República (1899-1936)* (2012); *Evitar l'error de Companys! Tarradellas i la lliçó dels Fets d'Octubre* (2014); *Josep Andreu i Abelló. Els claroscurs del catalanisme* (2015); *Macià al país dels soviets* (2015) escrit amb Enric Uclay-da Cal; i *Pau Casals. La carta secreta de Tarradellas i Prieto* (2016).

